

ÉVFORDULÓINK

2000

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

2000

Megjelent
a MAGYAR MILLENNIUM
és a TUDÓSTALÁLKOZÓ 2000
előtti tisztelgésül

A címlapon:
A „0” kilométerkő a Clark Ádám téren
(Borsos Miklós alkotása)

A hátlayan:
ISTVÁN KIRÁLY a Képes Krónikából
SZÉCHENYI ISTVÁN a Vaskapunál
a Nobel-díjas GÁBOR DÉNES
és BAY ZOLTÁN

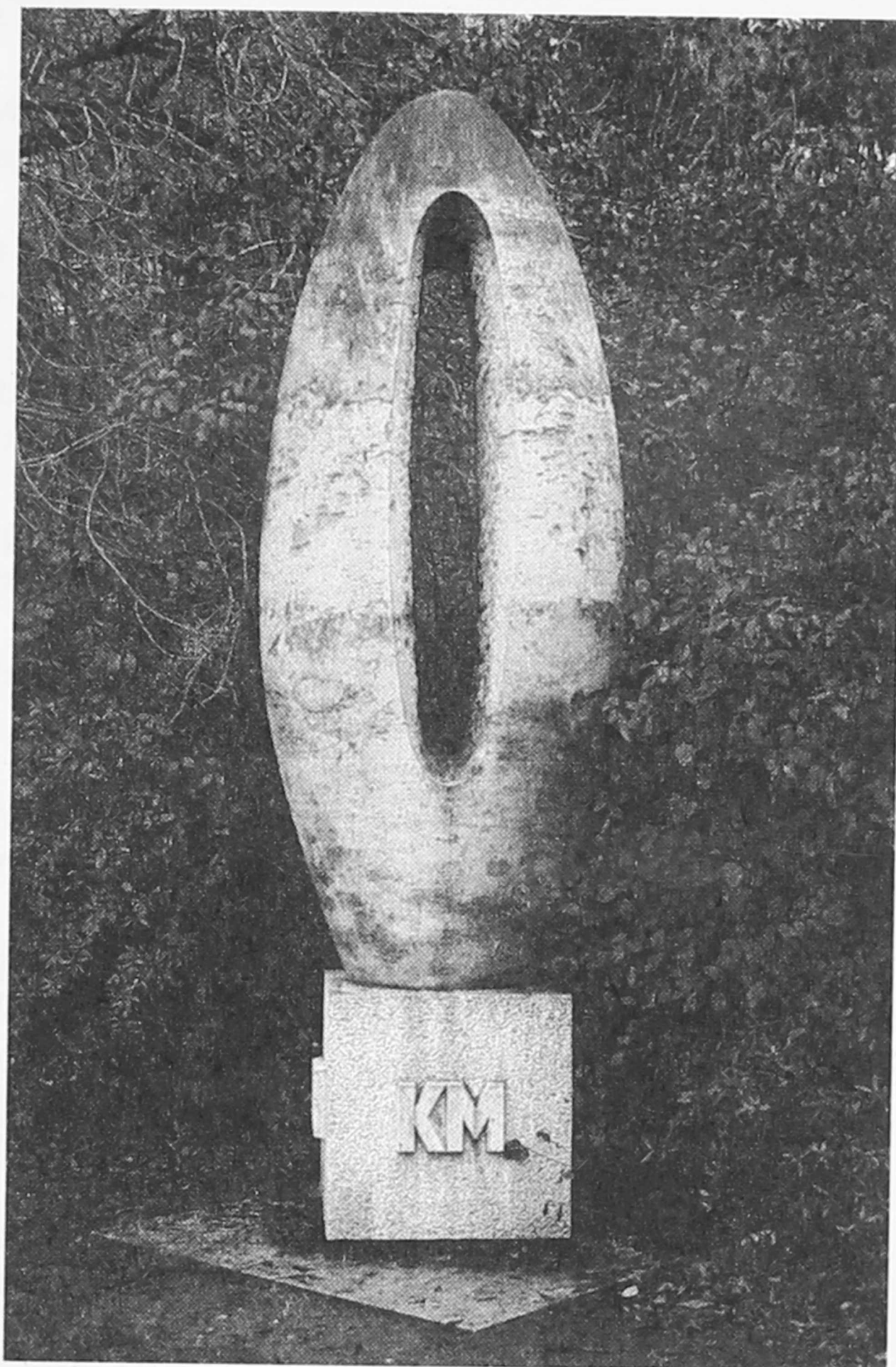

209 132

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

2000

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE
BUDAPEST

MTAK

0 00083 49400 0

954504

Készült

a MAGYAR TUDOMÁNY- ÉS TECHNIKATÖRTÉNETI MŰHELY
gondozásában

az MTESZ TUDOMÁNY- ÉS TECHNIKATÖRTÉNETI BIZOTTSÁGA
közreműködésével

Szerkesztő Bizottság

CSÍKY GÁBOR

ENDREI WALTER

GAZDA ISTVÁN

KARASSZON DÉNES

KISS CSONGOR

főszerkesztő-helyettes

NAGY FERENC

főszerkesztő

NÉMETH JÓZSEF

PÉNZES ISTVÁN

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

© MTESZ 1999

2., bővített kiadás

Felelős kiadó: az MTESZ KÖZPONTI TITKÁRSÁGA

Kiadásért felel: DR. HALMAI LÁSZLÓ főigazgató

Borítóterv: NAGY FERENC

Grafika, képszerkesztés: INNOVA-PRINT

Szedés, tördelés: NEDÓ TÍMEA

Nyomda: MTESZ HÁZINYOMDA

(Budapest II., Fő u. 68.)

Felelős vezető: BUDAI LÁSZLÓ

ISSN 0231-1992

ML. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 1117 / 20 00 sz.

TARTALOM

Bevezetés	7
Quo vadis Homo Informaticus?	11
KRÓNIKA ÉS NAPTÁR.	17
Krónika	19
Naptár	45
TANULMÁNYOK.	127
Az 1000. év matematikus pápája és az 1000 éves magyar királyság <i>Endrei Walter</i>	129
200 éve született a fizikaoktatás és az elektrotechnika magyar úttörője <i>Jeszzenszky Sándor–Kovács László.</i>	131
175 éve állíttatott fel a Magyar Tudós Társaság <i>Nagy Ferenc.</i>	135
Mit alapított meg 175 éve Bolyai János? <i>Nagy Ferenc.</i>	139
100 éve alapították meg a Magyar Elektrotechnikai Egyesületet <i>Jeszzenszky Sándor</i>	143
Történelemmé vált a pesti „régi városháza” <i>Hajós György</i>	147
100 éve nyílt meg a Budai Vigadó <i>Hajós György</i>	151
Az első magyarországi meteorológiai obszervatóriumok <i>Bartha Lajos</i>	153
100 éve nyílt meg a Magyar Állami Földtani Intézet Múzeuma <i>Kordos László.</i>	157
Az Uránia – egy elfeledett ismeretterjesztő lap <i>Bartha Lajos</i>	161
100 éves a Győri Kekszgyár <i>Borsódy Mihály</i>	165

100 éves az esztergomi Vaszary Kolos Kórház <i>Szállási Árpád</i>	166
100 éve épült a margitszigeti szárnyhíd <i>Hajós György</i>	168
A magyar hírközlés hídépítője: a 100 éve született Magyar Endre <i>Krizsákné Farkas Piroska</i>	171
75 éves a Magyar Rádió <i>Krizsákné Farkas Piroska</i>	175
75 éve alakult meg a Magyar Meteorológiai Társaság <i>Zách Alfréd</i>	177
A pszichológia első ipari alkalmazása a Ganz gyárban <i>Suba Gábor</i>	180
50 éve alakult meg a Faipari Tudományos Egyesület <i>Lele Dezső</i>	181
Ötven éve kezdődött a Dunai Vasmű építése <i>Buka Adrienne</i>	183
A 2000 éves Óbuda 50 éves hídja <i>Kiss Csongor</i>	187
25 éve nyílt meg a Magyar Elektrotechnikai Múzeum <i>Jeszenszky Sándor</i>	189
25 éves a Deák téri Földalatti Vasúti Múzeum <i>Merczi Miklós</i>	192
25 éves a 0 kilométerkő <i>Kiss Csongor</i>	193
A „0. km”-től a Tudóspanteonig <i>Nagy Ferenc</i>	194
Névmutató	198

BEVEZETÉS

Köszöntjük az Olvasót!

Ön az 1983-tól megjelenő Évfordulóink a műszaki és természettudományokban című kiadvány tizennyolcadik kötetét tartja a kezében. Kiadványunk célja kezdettől fogva a figyelem felhívása – kulturális és történelmi hagyományaink szerves részeként – a műszaki és természettudományok fontosabb hazai, ill. magyar vonatkozású eredményeire, eseményeire, s mindezek művelődéstörténeti szerepére. Változatlanul valljuk, hogy múltunk megismerése, értékeink megőrzése jövőnk alapjául szolgál.

Kiadványunk a magyar, illetve magyarországi vonatkozású jelentősebb műszaki vagy természettudományi, valamint tudomány- és művelődéstörténeti eredményekre, eseményekre (találmányok, felfedezések; intézmények, gyárak, iskolák, múzeumok stb. alapítása; szaklapok indítása, szakmai egyesületek létrehozása stb.), és e szakterületeken működő jelentősebb személyekre emlékezik. Olyan eseményekre és személyekre, amelyeknek, illetve akiknek – a később vázolt időrend szerint – évfordulójuk van.

A kötetben magyar és nálunk tevékenykedő külföldi személyek, hazai és magyar vonatkozású külföldi események szerepelnek.

Az időrendet tekintve: huszonöt év az időben legközelebbi, figyelembe vett időpont (jelen kötetünkben 1975), majd huszonöt éves lépcsőzéssel haladva visszafelé az időben idézi fel az évfordulókat.

Krónika és Naptár

A kiadvány első fő része a Krónika és a Naptár. A bevezetést követő Krónika-részben azokat az eseményeket találjuk, (a legrégibb dátumtól kezdve időrendben), amelyekről csak évnvi pontossággal van információnk. Az ezt követő Naptár-ban havi bontásban, napokra tagoltan következnek az események, az egyes napokhoz tartozóan szintén időrendben. A hónapok elején találhatóak a csak hónapnyi pontossággal ismert események. A dátum mellett az esemény rövid leírása, illetve az évfordulós személy életrajzáának néhány fontosabb adata, tevékenységének, eredményeinek rövid ismertetése található. Az egyes tételek végén rendszerint utalás van a forrásokra és további tájékozódás céljából a főbb irodalomra.

Személyek évfordulója esetén megtaláljuk születésük és halálozásuk helyét, évét, hónapját és napját (ha erről van pontos információ). A születés adatát * jel, a halálozását † jel jelzi. Ha az évforduló a születésre vonatkozik, a név után a születés helye található, a leírás végén pedig a halálozási adatok; a halálozási évfordulónál értelemszerűen fordítva. A Magyar Tudományos Akadémia múltbeli levelező és rendes tagjai az egyszerűség kedvéért esetenként akademikusként vannak említve. Rövidítések esetén csak általánosan elfogadott, egyértelmű rövidítéseket alkalmaztak a szerkesztők.

A kötetben történő időrendi keresést megkönnyíti a – Bogdán István javaslata alapján immár hagyományosan alkalmazott – következő megoldás: A Naptár-ban található összes évfordulós dátum szerepel a Krónika-ban is oly módon, hogy az egyes évszámok legutolsó szócikke után „Ld. még Naptár” utalással vannak fel-

sorolva az adott évre vonatkozó Naptár-ban szereplő dátumok. Így annak megállapításához, hogy a teljes naptári részben milyen dátumhoz tartozó évforduló (és hol) található, elég a Króniká-t végiglapoznunk.

Évfordulós tanulmányok

A kötet második fő része a Tanulmányok, ahol néhány fontosabb évfordulós eseményről rövid cikk, illetve áttekintő jellegű tanulmány is készült. Az egyes tanulmányok a további tájékozódás elősegítése érdekében általában néhány tételt tartalmazó irodalomjegyzékkel zárulnak.

Az MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága – mely jelen kiadványnak is egyik közreműködője – évről évre országos ankétot rendez a hazai tudomány-, technika- és orvostörténet körének újabb eredményeiről. A téma kiválasztásával egy-egy év napirendre került súlyponti kérdései kapnak fokozott figyelmet.

A 2000. évi országos ankét témája a Magyar Millennium jegyében: „1000 év műszaki, természettudományi és orvosi innováció Magyarországon”.

Névmutató

A kiadványt névmutató zárja, amely áttekintő összegzést ad a kötetben szereplő azon személyekről, akiknek születési vagy halálozási évfordulójuk van. A mutató ezen személyeket ABC-rendben sorolja fel, a megfelelő oldalszámok feltüntetésével.

Rövidítésjegyzék

A kiadványban a gyakran hivatkozott források rövidítéssel vannak jelölve, melyek a következők:

Bp. csat. – Garami–Göbel–Párnay: Budapest csatornázása; Bp. Lex. I–II. – Budapest Lexikon I–II. Főszerk.: Berza László. (2., bőv., átdolgozott kiad.) Bp., 1993; Csillagászat-tört. A–Z – Balázs Béla–Bartha Lajos–Marik Miklós: Csillagászat-történet A–Z. Bp., 1982; Csillagászat-tört. I. – Gazda István–Marik Miklós: Csillagászat-történeti ABC. (2. kiad.) Bp., 1986; Évf. 1983–1999. – Évfordulóink a műszaki és természettudományokban, 1983–1999. (I–XVII.) Bp., 1982–1998; FK – Földrajzi Közlemények; Hidr. Táj. – Hidrológiai Tájékoztató; HK – Hidrológiai Közlöny; Kémiatört. – Balázs Lóránt–Hronszky Imre–Szabadváry Ferenc: Kémiatörténeti ABC. (2. kiad.) Bp., 1987; MAÉ – Magyar Agrártörténeti Életrajzok I–III. Szerk.: Für Lajos–Pintér János. Bp., 1987–1989; Matematika-tört. – Sain Márton: Matematikátörténeti ABC. (5. kiad.) Bp., 1987; MÉR I–IV. – Magyar életrajzi lexikon I–IV. Főszerk.: Kenyeres Agnes. Bp., 1967, 1969, 1981, 1994; MIK – Magyar iskolatörténeti kronológia; MTK I–IV. – Magyarország történeti kronológiája, I–IV. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp., 1981–1993; MTK V. – Magyar történeti kronológia 1971–1990. Bp., 1994; MTL – Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1998; MUL – Magyar utazók lexikona. Szerk.: Balázs Dénes. Bp., 1993; Műszaki nagyjaink I–VI. –

Műszaki nagyjaink. Főszerk.: Szőke Béla, Péntes István. I–VI. köt. Bp., 1967–1986; MVMA – Magyar Vízügyi Múzeum Archívuma; Szinnyi – Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. köt. Bp., 1891–1914. (Utánnem: Bp., 1980–1981.); Vízgazd – Magyar Vízgazdálkodás; VK – Vízügyi Közlemények; Vlex. – Vízgazdálkodási Lexikon.

A Krónika és Naptár szerzői

A Krónika és a Naptár összeállítói nevük szignójával szerepelnek. A szignó nélküli szócikkek a Magyar Tudóslexikon kivételesen gazdag adatbázisának felhasználásával készített tömörítvények, továbbá elsősorban a Magyarország történeti kronológiája című kiadványból vett kiegészítések.

A fejezet szerzői a következők: Bartha Lajos (B. L.); Buka Adrienne (B. A.); Csath Béla (Cs. B.); Ember Gábor (E. G.); Fejér László (F. L.); Gáspár János; Hajós György (H. Gy.); Hála József; Karasszon Dénes (K. D.); Laár Tibor (L. T.); Raum Frigyes (R. F.). A tömörítvényeket Kocsis Éva készítette.

A címlapon látható „0” kilométerkő Bojtár Ottó felvétele.

Köszönetnyilvánítás

Jelen kiadvány közös munka eredménye: az alapadatokat az MTESZ taggyesületei, múzeumok, felsőoktatási és tudományos intézetek, valamint felkért szakemberek szolgáltatták. Az alapadatok többségét az MTESZ taggyesületek Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságai, ill. Szakosztályai szolgáltatták. Ezen túl a következő szervezetek, intézmények és magánszemélyek dokumentumaiért, szakmai segítségéért mondunk köszönetet:

Közlekedési Múzeum; Magyar Elektrotechnikai Múzeum; Magyar Földrajzi Múzeum (Érd); Magyar Nemzeti Múzeum; Magyar Szabadalmi Hivatal; Magyar Természettudományi Múzeum; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára; Magyar Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény; Magyar Vegyészeti Múzeum (Várpalota); Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár; Országos Széchényi Könyvtár, Postamúzeum; Teleki-Bolyai Bibliotéka (Marosvásárhely).

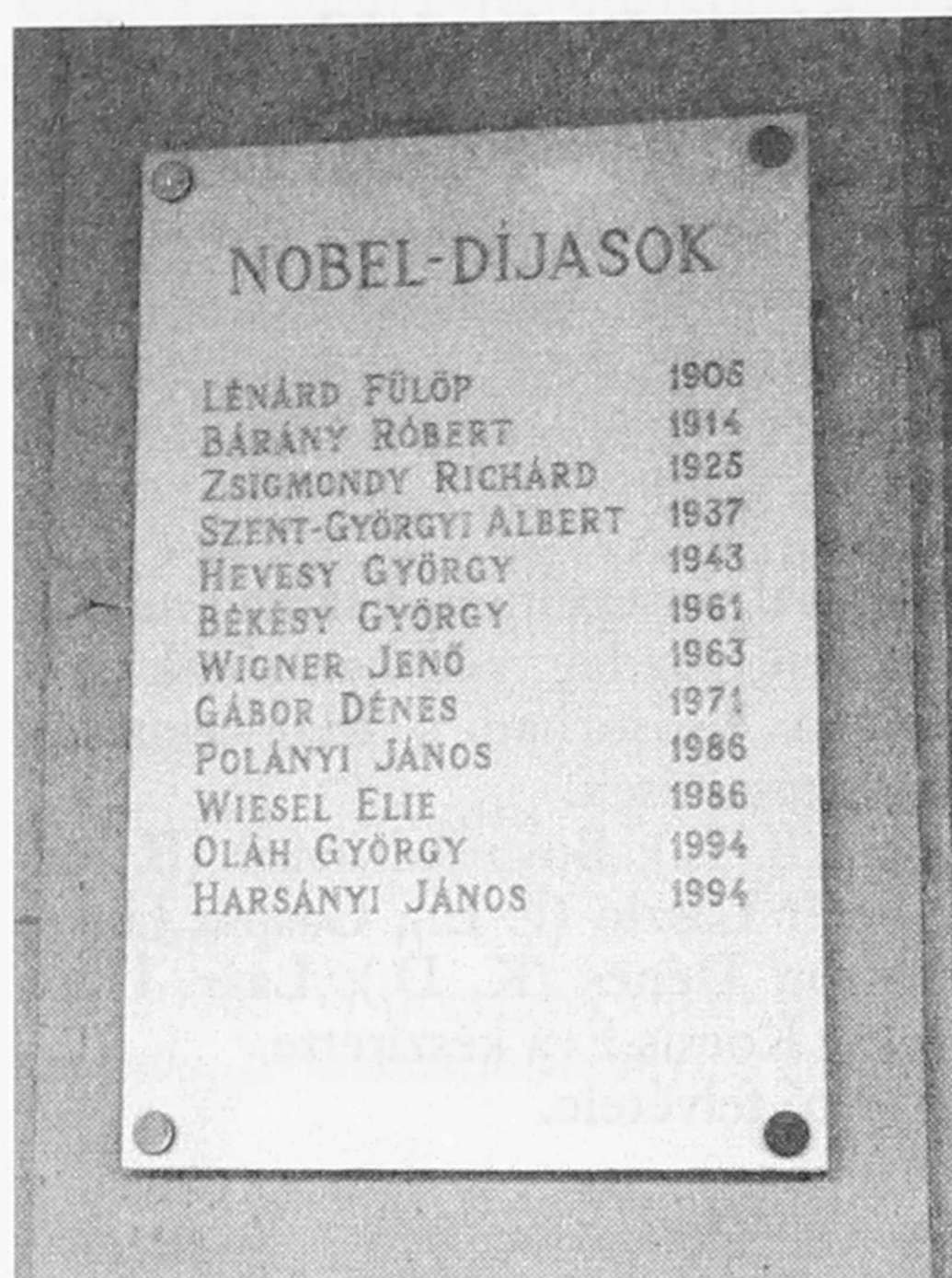
Megköszönjük az említett és mindazon további meg nem nevezett szervezetek, intézmények vezetőinek és munkatársainak közreműködését, akik hozzájárultak kötetünk elkészítéséhez.

A sorozat gondozásában és a kötet megjelenésében kiemelkedő szerepe van a Magyar Tudomány- és Technikatörténeti Műhelynek, benne jelen kiadvány szerkesztőbizottságának, különösen Nagy Ferenc főszerkesztőnek és Kiss Csongornak, a kiadvány főszerkesztő-helyettesének, továbbá a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának és vezető tisztségviselőinek.

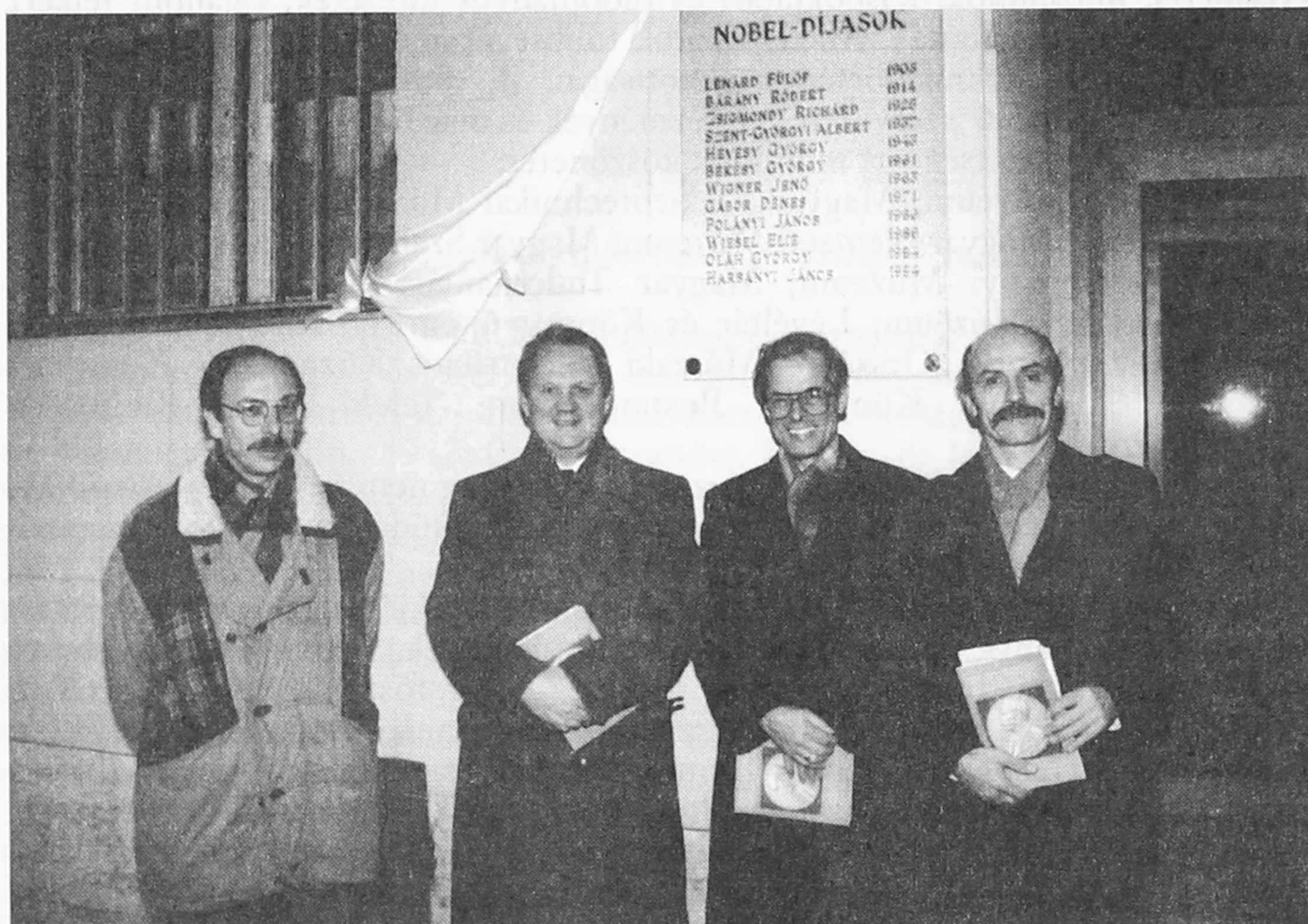
Kérjük a Tisztelt Olvasókat, hogy a jelen kiadvánnyal kapcsolatos észrevételeiket és a 2001. évi összeállításra vonatkozó javaslataikat a következő címre szíveskedjenek küldeni: MTESZ Központi Titkársága, 1055 Budapest Kossuth tér 6–8., vagy Évfordulóink Szerkesztősége, 1027 Budapest, Fő u. 68.

A Kiadó

*A Nobel-díjasok Múzeuma és a Magyar Tudóspanteon eszmei alapkövetétele
 az MTESZ Tudomány és Technika Házának falán*

*Emléktábla avatása Nobel-díjasaink tiszteletére 1994. december 10-én;
 balról: Halmai László, Havass Miklós, Náray-Szabó Gábor és Nagy Ferenc*

QUO VADIS HOMO INFORMATICUS?

Historia est magistra vitae, azaz a történelem az élet tanítómestere, vallották már az ókori bölcsek. Nem tudni mi történt születésed előtt annyi, mint mindig gyermeknek maradni – figyelmeztetett *Apáczai Csere János*. Évszázadokat kell összekötnünk az emlékezet által. Történelemben gondolkodni tehát nem alkalmi munka, hanem folyamatos feladat.

Ám a nagy alkalmaknak, a jeles évfordulóknak is megvan a maguk katalizátor szerepe, mert figyelmünk fókuszába emelik történelmünk fontos fordulópontjait. Az évfordulós megemlékezésekben találkozunk múlt és jövő. Mi elődeinkre emlékezünk, s ők üzennek nekünk.

A múlt elesett hatalmunkból, a jövőnek urai vagyunk – üzeni *Széchenyi István* a múltból a jövőért. Évszázaddal később ugyanebben a szellemben üzen egy kiemelkedő nyomdász-dinasztia nevében *Kner Imre*: „Nekünk mégis csak elsősorban a jövő a fontos, a tradíció nem öncél előttünk. [...] Mi a folytonosságot akarjuk. Azt akarjuk, hogy a múltban megszerzett erők ne vesszenek el, hanem szárnyakat adjanak a mának, és segítsenek meghódítani a jövőt; de főként azt, hogy ne kelljen a mának újra és újra megállnia olyan feladatok előtt, amelyeket már a múlt megoldott.”

Az eddig elért eredmények megismerése, és az erre épülő továbbhaladás, múltunk felfedezése és jövőnk feltalálása szerves egységet alkot. „*Találjuk fel a jövőt!*” – biztat a Nobel-díjas Gábor Dénes. Mert a jövőt fel kell találni, a technika és a társadalom tekintetében egyaránt.

Ebben a szellemben készítjük évről évre kiadványsorozatunk köteteit. Az *Évfordulóink...* egy-egy évi kötete huszonöt éves lépcsőzéssel tartalmazza a jeles történelmi események sorát a kezdetektől napjainkig. Időben előre jelez, és segíti az évfordulók méltó megünneplésére a kellő felkészülést.

A 2000. évre készített jelen kötet *Krónika* és *Naptár*, valamint a *Tanulmányok* része különösen sok és különösen rangos eseményről, személyről ad összegyűjtve, rendszerezve adatokat.

Jövőre az év központi eseménye az egész világnak az *Ezredforduló*, maga a 2000. év. Az új évezred a *globalizáció* és az *információs társadalom* évezrede, a jövő a *tudásalapú világtársadalomé*.

A 2000. év kérdése került a figyelem fókuszába, elsők között az informatikában, amelyben az ezredfordulós dátumváltásnak saját neve lett: *Year 2 Kilo*, illetve jele: *Y2K* a „2000. év” rövidítéseként. Az informatika ezredfordulós dátumváltási problémájával véget ért mondhatni a „szellemi napfogyatkozás” a „semmi”, illetve a „nulla” problémája felett. A „nulla” fordulópont az időszámításban, az időszámítástechnikában. A komputerekben ugyanis a rövidített dátumjelölés következtében az 1999-es évet jelző 99 után jövőre a 00 következik, amely egyaránt lehet 1000, 1900, vagy 2000, vagy az új évezred informatikai időszámításában a „nulladik év” jele.

A címlapon a *0 kilométert*, az országos főútvonalak kiindulópontját jelképező alkotás képe látható. Ez a jeles pont a Lánchíd építésekor került a királyi palota küszöbétől a budai hídfőhöz. Ahogy a Lánchíd nem csak közlekedési műtárgy, hanem mára már egy szellemi híd szimbóluma is, úgy a „Nulla” szobra nem csak

a térbeli kezdőpontot jelezheti, hanem az időbeli kezdőpontot, a „Homo Informaticus” számára útkeresésében az általában vett *origót* is jelképezheti.

Mikor kezdődik az új évezred, mikor lépjük át a harmadik évezred küszöbét? Az Y2K, a komputeres dátumfordulós problémájára a szakemberek felkészítették az országot. Az ezredforduló igazán fontos és időszerű kérdésére azonban még nincs letisztult, egységes felelet. De az már biztos, hogy *idén karácsonykor*, a béke és szeretet családi ünnepén átlépjük egy 2000. évfordulós jubileumi év kezdetét! Időszámításunk időbeli kezdőpontja *Krisztus születése*. A 2000. év így egyben Krisztus születésének 2000. évfordulója is. A jeles évet a Vatikán *Szent Évnek* nyilvánította, amely az 1999. december 24-i éjféli misével veszi kezdetét.

Ehhez szorosan kapcsolódik egy magyar vonatkozású 1000. évforduló. *Szent István királlyá* koronázása messze tekintő történelmi előrelátással éppen *Krisztus születésének 1000. évfordulóján történt*. A 2000. év (római számokkal jelezve MM) a *Magyar Millennium* éve is, amely a magyar Országgyűlés 2000. január 1-i ünnepi törvényalkotó ülésével veszi kezdetét.

2000-ben ünnepeli Magyarország alapítóját, *Szent István királyt* és az államalapítás 1000. évfordulóját. Sőt, még ennél is nagyobb történelmi tette emlékezünk. Az állam megalapításának millenniumát ugyanis már 1896-ban megünnepelték, emlékét törvénybe iktatták és az Országház kupolatermében márványba vésték: „A magyar állam 1896-ban ezeréves megalapításának és fennállásának ünnepét üli” – e mondattal kezdődik az 1896. évi VII. törvénycikk preambuluma. (Lásd részletesebben az Évfordulóink 1996. évi kötet, 9-16., valamint az 1997. évi 9-12. és 79-83 oldalain.)

István király nevéhez magasabb tett fűződik, mint az államalapítás: saját kora *legkorszerűbb* államának, a *keresztény királyságnak megteremtése*, abban is nem csak az alapok lerakása, hanem (a legvalószínűbben) a II. Szilveszter pápától kapott koronával Krisztus születésének millenniumán, 1000. december 25-én keresztény királlyá *megkoronázása*, és e szimbolikus aktussal *a kor legfejlettebb államainak közösségébe befogadása*. Mai nyelven fogalmazva: *1000 éve hazánkat „felvették az Európai Unióba”*.

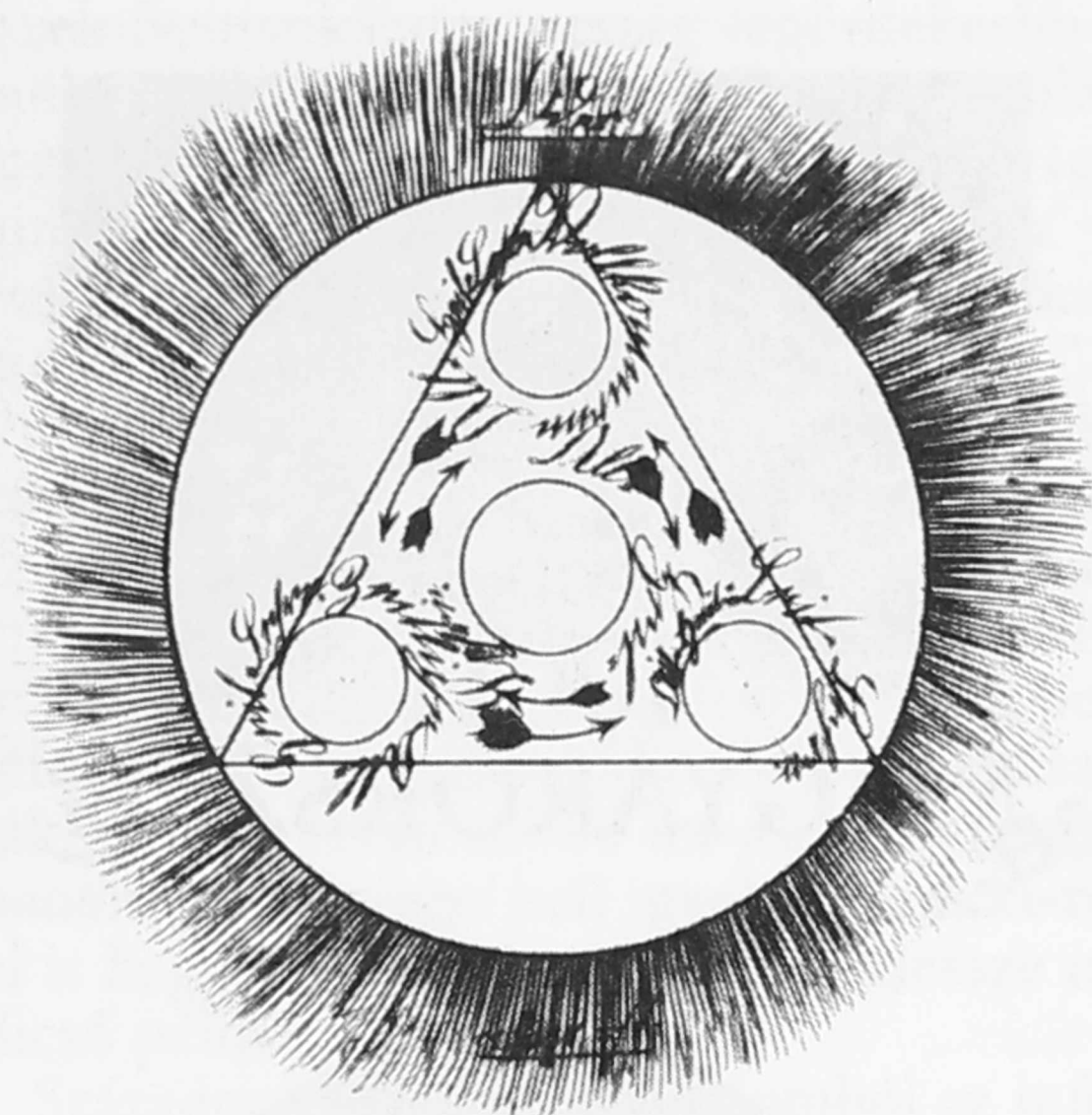
Ennek nagyságát akkor tudjuk igazán értékelni, ha emlékezünk arra, hogy 955-ben Augsburgnál megsemmisítő vereséget szenvedtek a németektől a kalandozó magyarok, és ha az addigi úton haladnak tovább, a félnomád magyar állam arra a sorsra jut, mint előtte az avar, még korábban a hun birodalom.

Hatalmas történelmi tett volt ettől a sorsfordító vereségtől addig eljutni, hogy a magyar államfő a szent német-római birodalom császárának sógora, Isten kegyelméből, s pápai megszenteléssel uralkodó király legyen.

A Millennium alkalmából időszerű emlékeztetni az *állam* és a *matematika* rejtett kapcsolatára. A nagy államférfi, *Napóleon* felismerte: „A matematika fejlesztése és tökéletesítése szorosan összefügg az állam jólétével.” A nagy matematikus, *Bolyai* pedig erre figyelmeztette a Habsburg-birodalom fejét: „...amint a fizikai világban egy erő vagy gép értékét csak hatása vagy teljesítménye szerint jogosult az ember megbecsülni, az erkölcsi világban is alapja és joga van az intézmények értékét azon tömeg és jók szerint ítélni meg, amellyel a boldogság birodalmát, vagy egy tökéletes államot és a mindenoldalú boldogságot közelebb hozzák”.

Külön szimbólum tehát, hogy István királyságát *II. Szilveszter* pápa szentítette, épp az egyetlen matematikus-pápa, vagy pápa-matematikus. Ugyanis *II. Szilveszter* a tudományból ismert nevén *Gerbert* francia tudós. A kerek ezer éve, 999-ben trónra lépett *II. Szilveszter-Gerbert* egyszerre volt *a hit és a tudás* pápa-

*Széchenyi István és Bolyai János, a magyar tudomány két szimbóluma
(Bolyai hiányzó képét modellje képviseli)*

matematikus, aki új napkelte a matematikatörténetben. „Az európai középkor tudományos életének hajnalát a X. századbeli Gerbert felléptétől szokás számítani, aki iskolát szervezett, maga is tanított, szorgalmazta a hindu számírást, javított az abakuszon való számoláson és népszerűsítette Eukleidész *Elemek* című könyvét” – összegezi a kiváló matematikatörténész, *Sain Márton*. (De egyet még Gerbert sem értett meg: a helyiértékes arab-hindu számjegyrendszer fordulópontját, a *nullát*. Lásd *Endrei Walter* tanulmányát a 129. oldalon.)

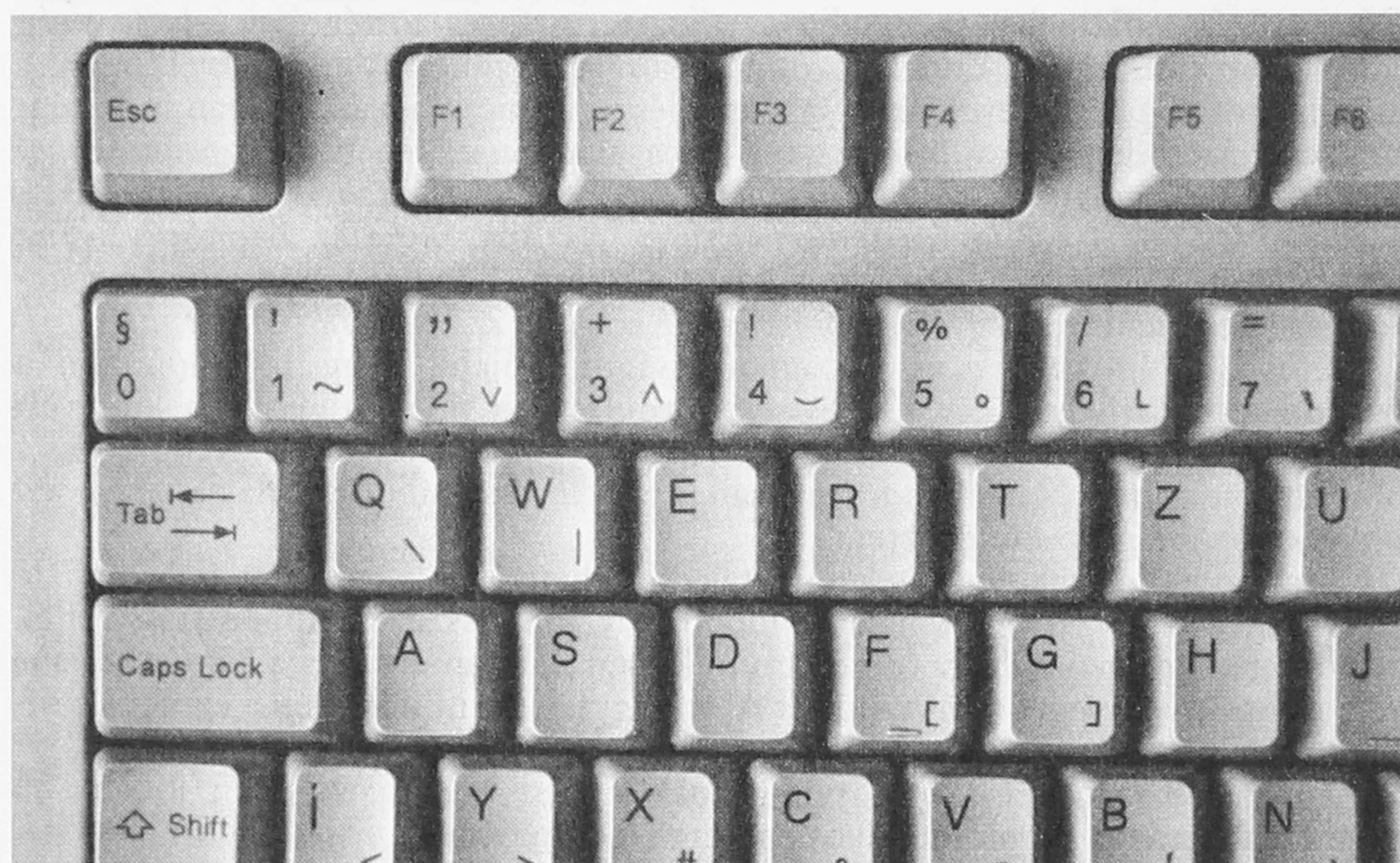
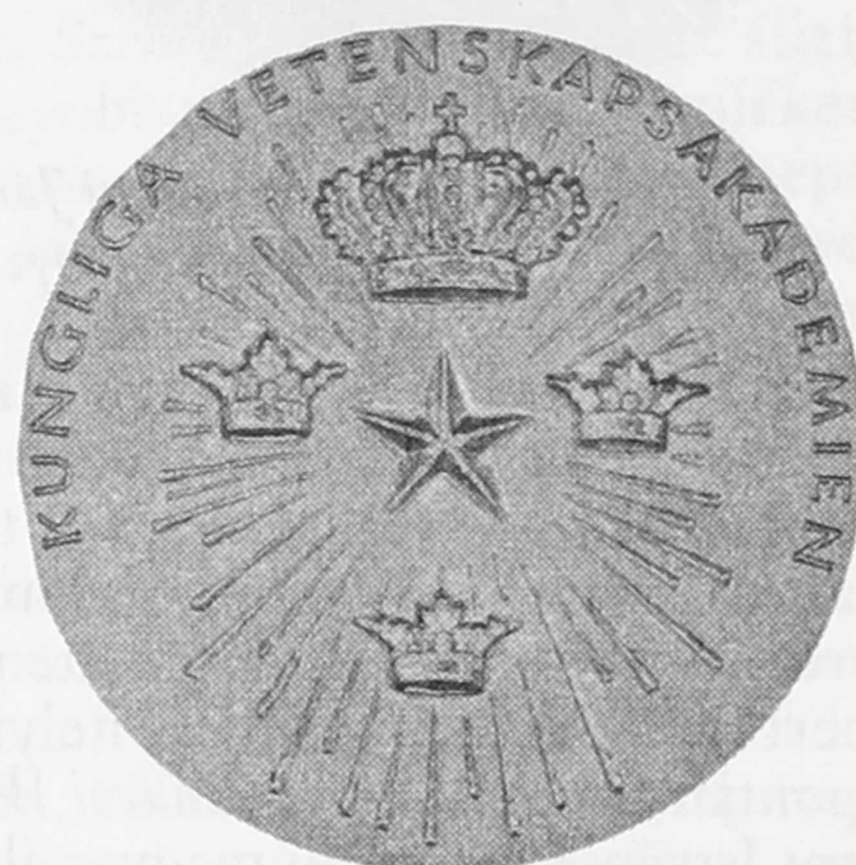
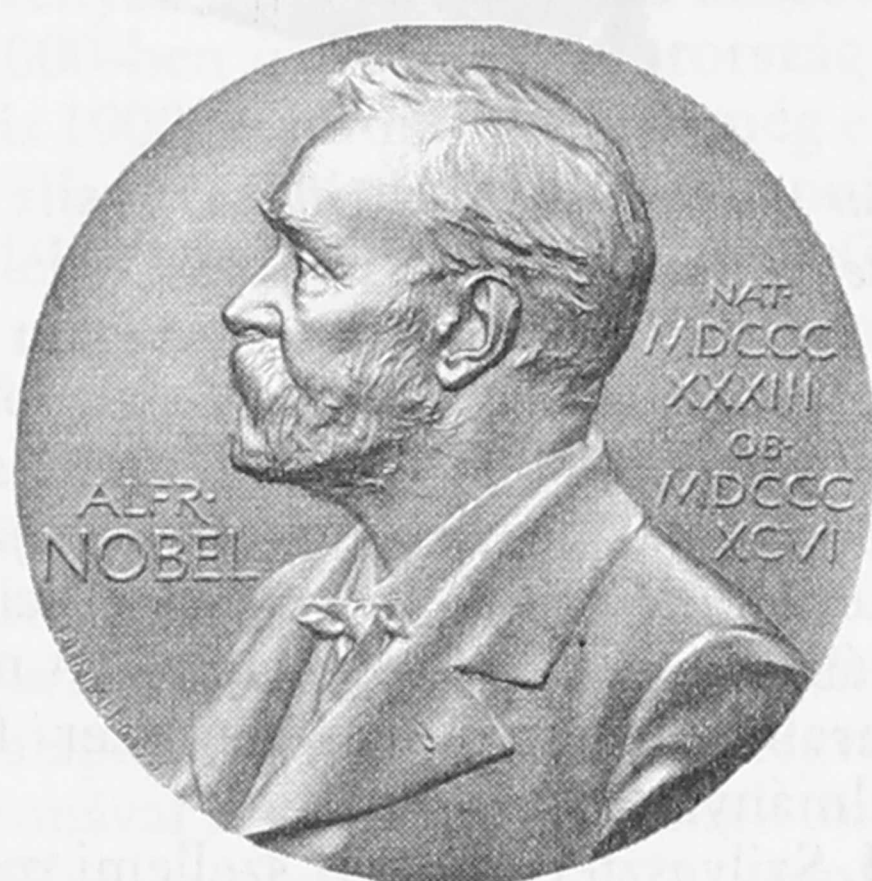
Szent István király az új magyar államot – II. Szilveszter-Gerbert szellemi rokonaként – *a hitre, az erkölcsre és a tudásra, a műveltségre* alapította. A koronázással apja, Géza művét tetőzte be, mégpedig az összetartozás és történelmi folytonosság hangsúlyozott tudatával. Ennek közös emlékműve a pannonthalmi iskola (130. old.). A monostor alapító oklevelének a felszentelési renovációjában István már mint megkoronázott király így örökíti meg atyja alapítói szerepét: „...*a pannonthalmi Szent Márton még atyánk által megkezdett s Isten segítségével általunk lelkiünk üdvére s országunk állandóságára bevezetett monostora...*” Az Apa, Géza az alapító és a Fiú, István az, aki folytatta és betetőzte a közös alkotást. Géza és István király évezre-des intelme, üzenete: *Magyarország jövőjét az erkölcsre és a tudásra kell építeni!*

Ezeréves államiságunk és tudományosságunk újabb nagy fordulópontja a reformkorszak, melyre két 175 éves évfordulónk, s vele a tudásra, a kiművelt emberfők sokaságára épülő Magyarország két kiemelkedő, összetartozó, a Magyar Tudomány Napjában formálisan is találkozó szimbolikus alakja, *Széchenyi István és Bolyai János* emlékeztet.

Ugyanazon korszak gyermekei voltak. Széchenyi csak tizenegy évvel előzte meg születésében Bolyait, s haláluk időpontját mindössze pár hónap választja el. Mindketten katonai pályára léptek, mindketten fiatalon érték el a kapitányi rangot, s a hadi dicsőséget felülmúló célokért hagyták ott mindketten a katonai szolgálatot: *mindketten a jövő tudásközpontú társadalmának úttörői.*

Széchenyi István messze előremutatóan ebben fogalmazta meg jövőnk fő fejlesztési forrását: „A tudományos emberfő mennyisége a’ nemzet igazi hatalma.

Ezek Statistikája az ország legérdekesebb – leginteressánsabb – része. Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat 's a' t. teszik a' közérőt, hanem az ész, melly azokat józanon használni tudja. Igazibb suly 's erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a' nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje." „S eként minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalata a' kiművelt emberfő."

Bolyai János pedig, aki szolgálati éveiben hadseregének legjobb kardforgatói közé tartozott, végiggondolva az „aki kardot ragad, kard által vész el” tanulságát, így üzent: „Elég az végre: hogy már ma mind a nemes, dicső magyar nemzet, mind pedig családom-beliek, csak avval vannak: mit *ön-éremök* által képesek maguknak meg-szerezni, ki-vívni, még pedig, minthogy alkalmasint el-tölt e régi féle hősi dicsőség mezejinek nyitva-állása, s a körülmények egészen meg-változtak, nem is lévén többé ön-álló nemzet a magyar, már most nem durva erővel, hanem *műveltséggel* kell igyekeznünk ki-tűnni, s lehet nem csak elérnünk: hanem el is hagynunk más már rég-óta messze előre rugaszkodott nemzeteket, azoknak dicső példát adván..."

Századunk az ipari társadalomból az információs társadalomba átmenet százada. Ennek az átmenetnek egyik koncentrált szemléltetője a 100 éve alapított Magyar Elektrotechnikai Egyesület fejlődése. A 100 éve született *Bay Zoltán*, mint az Egyesület elnöke a század közepén bekövetkezett fordulatot egyetlen betű különbséggel érzékeltette: a súlypont az elektrotechnikáról az elektrontechnikára tevődött át. A század végén a Nobel-díjas *Gábor Dénessel* hozzátehetjük: mára a hangsúly az elektrontechnikáról az információtechnikára, az informatikára helyeződött. Az elektrotechnikától az információtechnikáig ívelő fejlődési úton világviszonylatban is élenjáró volt a magyarok szerepe, s reméljük az marad a jövőben is.

A magyar kreativitásnak különösen értékes és dicső példáját adták a magyar Nobel-díjasok. Körükkel az MTESZ és Műhelyünk az elmúlt évek során kiemelten foglalkozott. Itt csak néhány képpel elevenítjük fel az emlékezetet. Az 1999. évi *Évfordulóink* hátsó borítóján is számunkra egy Nobel-díjas, *Békésy György* volt „Az Év Embere”. A százesztendő Nobel-díj történetében ő az első, és ismereteink szerint az egyetlen, aki minden vagyonát a Nobel-Alapítványra hagyta. 2000-ben egybeesik *Gábor Dénes* és a Nobel-Alapítvány születésének centenáriuma. Különösen szép és értékes lehetőséget ad a magyar alkotó szellem számára a méltó megünneplésre ez az érdekes századfordulós és egyben ezredfordulós egybeesés. (Néhány képpel szemléltettük, s egyben jelezzük előre ennek az eseménynek a jelentőségét.) A magyar Nobel-díjasok példája különösen szemléletesen mutatja, hogy kis nép fiai is alkothatnak nagyot a kultúra, a tudomány területén.

„*A nemzetek jövője a közelgő XXI. században nagymértékben attól függ, hogy milyen oktatást és képzést tudnak nyújtani a fiatal generációnak. Az oktatás és kiképzés véleményem szerint a legjobb befektetés, amit egy ország tehet a jövőjéért*” – figyelmeztet a Nobel-díjas *Oláh György* professzor.

A legjobb befektetés az ifjúság nevelése. Az ezredfordulón ennek szellemében nyitja meg kapuit az ifjúságnak a – Mikulásra érkezett ajándékként – a *MultiCenter* az MTESZ Tudomány és Technika házában.

Reméljük, hogy ugyanitt a Magyar Millennium, s benne a Tudóstalálkozó 2000 keretében már megnyithatjuk az elsősorban ugyancsak az ifjúság nevelésének szolgálatába állított *Magyar Tudospanteont*. Mert Nobel-díjasaink és Nobel-díjat nem is kapott, de ugyancsak világnagyságaink tradíciója, öröksége kivételes kincs,

amely szárnyakat ad a mának, és segít meghódítani a jövőt. Ezért kiemelt fontosságú feladatunk világra szólót alkotó tudósgalaxisunk tagjainak méltó emléket, és velük az ifjúságnak vonzó példaképet állítani. Ettől indítva fogtunk össze, hogy megvalósítsuk a Magyar Tudóslexikon bázisára épülő *Magyar Tudóspanteont*, benne kiemelten *Nobel-díjasaink múzeumát*. Ennek mintegy eszmei alapkövetételeként avattuk fel a Fő utcai főbejárat két oldalán *Nobel-díjasaink* és *Nagyjaink* (a képeken bemutatott) tábláját.

A magyar Nobel-díjasok példája különösen szemléletesen hangsúlyozza az évezredes üzenetet, azt, hogy Magyarország jövője a kultúrán áll vagy bukik, és hogy a létszámában kis nép fiainak a kultúrában, a tudományban kell nagynak lenniük. István király példájának üzenete, az ezer éves tudományos-kulturális haladás felhalmozott öröksége, a Nobel-díjasok üzenete a harmadik évezred, s vele a tudásalapú társadalom küszöbén egyre időszerűbb.

Az ezredfordulón ezzel búcsúzunk az elmuló évezredtől, s köszöntjük a jövőt. Kiadványunk az MTESZ és Műhelyünk újévi üdvözlete is. Köszönjük a kéziratból könyvet „varázsló” kollektíva munkáját. Velük közösen kívánunk minden Tisztelt Olvasónknak:

*Boldog Új Évet!
Boldog Új Évszázadot!
És Boldog Új Évezredet!*

A Főszerkesztő

*Balról: Komornik Ferenc, Mészáros György, Kiss Csongor, Balog Zoltán,
Nagy Ferenc, Hegedűs Józsefné, Postás Szilárdné, Budai László*

1000. Ld. Naptár: márc. 27. II. Szilveszter pápa határozata a magyar államfő királyi címének megadásáról.

1075. I. Géza megkoronázását követően megalapította a garamszentbenedeki bencés monostort (Bars vm.), Magyarország egyik legrégebbi Benedek-rendi apátságát, és összeíratta az apátság birtokait. A XI. századi román stílusú, háromapszisos, kereszthajó nélküli bazilika helyén 1345 és 1375 között építették fel a háromhajós, kéttornyú gótikus csarnoktemplomot és kolostort. – MTK I.; (H. Gy.)

A tordai (ma Kolozs m.) sóbányászat első okleveles említése. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 102.

1100. Egykorú krónikák szerint „Magyarországon a nagy hegy földingás következtében leomlott”. – Réthly A.: A Kárpát-medence földrengései. Bp., 1952.; (B. L.)

1300. A budai hegyekben megkezdődött a Szent Lőrinc pálos kolostor építése. (A gótikus anyakolostor 1309-ben már készen állt.) – MTK I. (H. Gy.)

A fraknói vár levéltárából származó latin nyelvű irat szerint a Fertő tó ebben az időben keletkezett, s a víz színének emelkedése miatt több település lakóinak kellett elköltöznie pl.: Feketetó, Jakabfalva, Jókút, Kendervölgye, Fertő falvakból. Ez utóbbi adott nevet a tónak is. – VK. 1933. 2. 243. p.; (F. L.)

1325. I. Károly aranyforint verését rendelte el (külső kiállításra és belső tartalma szerint egyaránt a firenzei aranyforint utánzata), ezzel egyidejűleg bevezette az országban a nemesérc-monopóliumot (a

nemesérc beváltásának kizárólagos jogát a királyi pénzverő-kamrákra ruházta; a veretlen arany és ezüst szabadkereskedelmi forgalmát teljesen megszüntette). – MTK I.

Ld. még Naptár: jún. 14.

1425 k. *Dorn, Hans (Szászország) csillagász, műszerkészítő. Hunyadi Mátyás király meghívására 1467(?)–1490 közt a budai Domonkos kolostorban dolgozott. A bécsi egyetemen tanult, ahol Georg Peurbach tanítványaként barátságot kötött Johannes Regiomontanussal (1436–1476), valószínűleg vele együtt 1467-ben jött Budára. Mint csillagászati műszerek és napórák készítője tűnt ki, műszereit a hasonló korabeli eszközökhöz képest nagy pontosság és újszerű megoldások alkalmazása jellemzi. Több napóráját és kombinált mérőeszközét ma a nagy európai múzeumok őrzik, legszebb és legnagyobb csillagászati berendezései a krakkói Jagello-egyetem birtokában vannak, ahova Martin Olkusz (Ilkusz Márton, kb. 1433–1493) végrendelete alapján kerültek. H. D. a korszerű európai finommechanikai ipar egyik előfutára volt, műhelyében magyar mesterek is tanultak. (†Bécs, 1509 után.) – Zinner E.: Astronomische Instrumente... München, 1967.; Bartha L.: Egy reneszánsz ég-gömb... Technikatörténeti Szemle, 1990/1991.; (B. L.)

1475. Mátyás király könyvtárépítő munkájának keretében Taddeo Ugoleto olasz humanistával megvásároltatta a bolognai Manfrediniek könyvtárát. – MTK I.

1475 k. *Szalkai László (Mátészalka) esztergomi érsek, királyi főkancellár, széles ismeretkörű humanista. Apja mátészalkai csizmadia mester

volt, aki 1489 körül a sárospataki plébániai-városi iskolába iratta fiát, ahol Kisvárdai János, a krakkói egyetemet járt rektor mellett alaposan elsajátította a „hét szabad művészet”, ezek között pl. a csillagászat és a naptár számítás alapfogalmait. Erről tanúskodik gondosan leírt, egész életén át megőrzött diákkori jegyzete, amely a középkori magyar közoktatás jelentős dokumentuma (ma az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi). Ismereteit később is állandóan bővítette: kortársai szemére vetik kapzsiságát, hatalomvágyát, de egyhangúan elismerték nagy tudását. Pályafutását a királyi kancellárián kezdte, 1513-ban – bár még nem szentelték pappá! – váci, 1522-ben egri püspök, 1524-ben esztergomi érsek, főkancellár, a külföldi követek szerint a „királyi tanács lelke”. Támogatta a humanista tudósokat, Coelio Calcagnini egyik munkáját ajánlotta neki; landaui Jakob Ziegler matematikus az ő pártfogoltjaként munkálkodott Magyarországon. A mohácsi csatában életét áldozta hazájáért. (†Mohács, 1526. aug. 9.) – Balogh L.: Sz. L. esztergomi érsek. Kassa, 1942.; Mészáros I.: A Szalkai kódex és a XV. sz. végi sárospataki iskola. Bp., 1972.; (B. L.)

- 1550.** Kolozsvárott megkezdte működését Hoffgreff György (?–1558) nyomdája, melynek vezetésébe 1551-ben Heltai Gáspár is betársult. A nyomdát kezdetben főleg Heltai látta el munkával. Hoffgreff halálát követően, 1559-től Heltai önállósult. – MTK II. [ld. még 1575]

Bécsben megjelent Erdély első földrajzi leírása, Georg Reicherstorfer *Chorographia Transylvaniae* című könyve. – MTK II.

A tiszai hajóépítésre vonatkozóan eddigi első adat szerint két bécsi

hajóépítő mester – a királyi kamara megbízásából – Bártfán vásárolt hajóépítésre alkalmas fát. 30 kisebb naszádot készítettek, amelyeket hajósaikkal a Topolyán és a Bodrogon keresztül úsztattak le a Tiszára. – Derzsényi–Hernády: A magyar hajózás tört. 33–34. p.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan.** A törökök várépítésbe kezdtek Szolnokon; **szept.** a magyarok folytatták a szolnoki vár építését.

- 1575.** Kolozsvárott megjelent Heltai Gáspár *Chronica az magyaroknak dolgairól* című műve. – MTK II. [ld. még 1550]

Ld. még Naptár: **okt.** ***Miskolczi Csulyak István** (Tolcsva, Zemplén m.)

- 1600.** Ld. Naptár: **dec. 22.** †**Ungnád Dávid** (Kassa)

- 1625.** Lőcsén Laurenz Brewer megindította nyomdáját, mely ettől kezdve a család tulajdonában több mint egy évszázadig működött. – MTK II.

II. Ferdinánd király 1625. évi dekretumának XV. cikkelye foglalkozott a Rába eldugult medrének gondjával, a győri vár és a Rábaköz árvédelmének kérdésével. A törvény alapján kiküldött biztosok megvizsgálva a folyó állapotát, intézkedtek a szükséges vízimunkák elvégzéséről. A Rába-szabályozás folytatásáról és befejezéséről az öt évvel később kiadott királyi dekretum rendelkezett. – (F. L.)

Ld. még Naptár: **jún. 10.** ***Apáczai Csere János** (Apáca)

- 1650.** ***Höll (Hell) Máté Kornél** (Schlaggenwerth?, Bajorország) selmecbányai főbányagépmester. Valószínűleg csehországi bányákban tanult, 1694-ben telepedett le

Selmecbányán. Sokat fáradozott a bányaszivattyúk, a szellőztető berendezések és az emelőszerkezetek tökéletesítésén. Lójárgányos emelője és rudas bányaszivattyúja külföldön is elismerést kapott. Támogatta a gőzgép alkalmazását. Új módszereivel és tervezeteivel – amelyeket Rákóczihoz, majd I. Józsefhez nyújtott be – megmentette a selmec-szélaknai bányát a beszüntetéstől. Kétszer nősült, 22 gyermeke közül József Károly és Ignác Kornél ugyancsak a bányagépészet terén szerzett érdemeket, Miksa Rudolf csillagászként vált híressé. Utóbbi változtatta a „Höll” családnevet Hell-re. (†Selmecbánya, 1742.) – Pinzger F.: H. M. emlékezete. Bp., 1920. I. köt., p. 12-13.; Vajda (1958); Faller J.: Jó szerencsét. Bp., 1975.; (B. L.)

*Tótfalusi Kis Miklós (Alsó-Misztótfalu) nyomdász, a betűmetszés élvonalbeli mestere. Református iskolákban végzett középfokú, majd teológiai tanulmányai után 1677-ben Fogarason iskolamesteri tisztséget vállalt. Itt érte Tófeus Mihály püspök megbízatása, hogy Hollandiában felügyeljen az ott készítendő magyar Biblia nyomtatására. 1680-ban indult Hollandiába. Szándékában volt, hogy ott a nyomdászatot is elsajátítsa és egyetemi tanulmányokat is folytasson. Ez utóbbi nem valósult meg, mert a betűöntés és a nyomdászat, de különösen a betűmetszés, amelyben rövid idő alatt mesteri fokra emelkedett, minden idejét igénybe vette. A háborús viszonyok miatt az erdélyi református egyházzal való kapcsolatai jóformán megszakadtak és így magára maradván, elhatározta, hogy saját erejéből nekivág a Biblia kinyomtatásának. Ehhez már 1681/82-ben megkezdte a betűmetszését. A Biblia hiteles héber és görög kiadásával való összevetés és a legkiválóbb bibliakritikai

munkák tanulmányozása után nekifogott a magyar kiadás rengeteg fordítási és ortográfiai hibája kijavításának. 1684/85-ben nyomdát bérelt és kinyomtatta a Bibliát, majd hozzá a következő évben a Zsoltárokat. Utóbbi és az Újtestamentumot 1686-ban és 1687-ben külön, kis alakban is elkészítette, majd valamennyi kiadványát „aranyos” bőrkötésbe köttette, hogy hazavigye hazájába. E hatalmas vállalkozásához szükséges óriási összeget betűmetsző munkájával teremtette elő. Már 1684-től messze földről felkeresték kiváló betűíért. Rövid idő alatt a németalföldi barokk betűmetszés élvonalbeli mesterévé vált. Betűi eljutottak Angliába, Németországba, Olaszországba, s jelentőset alkotott görög, héber, örmény és grúz betűk készítésében is. 1689-ben hazatért Erdélybe. Kolozsvári nyomdájából száznál több kiadványt bocsátott ki. Mint kiadó, közművelődési programmal lépett fel. A nyomdájából kikerült könyveket gondosan kijavított szöveggel, korszerű helyesírással rendezte sajtó alá. Helyesírási nézeteit *Apologia Bibliorum* című művében adta közre 1697-ben. Tudós kiadói és helyesírási törekvései, amelyeket a Bibliában is érvényesített, súlyos konfliktusok forrásaivá váltak. Az ellene felhozott vádakkal szemben adta ki 1698-ban „*M. Tótfalusi K. Miklosnak maga személyének, életének, és különös tselekedetinek Mentsége mellyet az irégyek ellen, kik á közönséges jónak ezaránt meggátolói, írni kényszerítetett*” című munkáját. Vitáitát felháborodás és megtorlás követte. A zsinat elé idézték, ellenségeinek megkövetésére, a Mentség visszavágására és példányainak megsemmisítésére ítélték. Meghurcoltatásába belebetegedett, meghasonlott emberként, bénán halt meg. Néhány év-tized múltán Bod Péter már „Erdély fénikse”-nek nevezte és azt ír-

ta róla, hogy az eklézsia megkövetése nem Kis Miklósnak, hanem „rosszakaróinak vagyon gyalázataukra”. Betűi ma is használatosak és világszerte közkedveltek, noha általában „Janson” néven ismerik őket. Az 1920-as években ugyanis Anton Janson lipcsei betűöntőnek tulajdonították, és róla nevezték így Kis Miklós betűit. Az angol Harry Carter fedezte fel, Buday György segítségével 1954-ben, hogy ez a híres betű Tótfalusi Kis Miklós alkotása. (†Kolozsvár, 1702. márc. 20.) – MTL

Ld. még Naptár: jún. 14. *Csécsi János, id. (Szakoly, Abaúj m.); aug. 21. †Augustini Keresztély (Nagydomonk). Ld. továbbá: okt., nov.

1675. *Simándi István (Abaúj vm.), a sárospataki kollégium tanára. Külföldi tanulmányútjainak tapasztalatai alapján a sárospataki kollégium felszereléseit új szemléltető és kísérleti eszközökkel korszerűsítette. Az elsők között volt, aki hazánkban kísérleti bemutatókkal „tarkított” fizikát tanított. Egy-egy bemutatóját a fejedelem, II. Rákóczi Ferenc is megcsodálta. (†Sárospatak, 1710. máj. 2.) – Évf. 85/17; Gazda István: Reáltudományaink történetéből. Bp., 1996. 94. p.

Pápai Páriz Ferenc, a bázeli egyetem doktora, modern képzettségű orvos hazatérve külföldi tanulmányaiból, Nagyenyed város orvosa lett. (1677-től a fejedelem orvosa.) – MTK II.

Debrecenben megjelent Menyői Tolvaj Ferenc népszerű gyakorlati számtankönyve *Az aritmetikának, avagy az számlálásnak öt speciesinek rövid magyar regulákba foglaltatott mestersége* címen. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 171.

Breznóbányán megnyílt a katolikus gimnázium. – Mészáros István: A magyar nevelés- és iskola-történet kronológiája 996–1996. Bp., 1996.

1700. *Mikoviny Sámuel (Ábelfalva) térképész. A XVIII. század egyik legkitűnőbb mérnökeként a tudományos térképészet hazai úttörője volt. Jelentős érdemeket szerzett a selmeci Bányatisztképző Intézet megszervezésével, amelynek első tanára (1735.) is volt, s nevéhez fűződik a selmeci bányavíz-gazdálkodás újjászervezése. Jelentős vízrendezési munkákat végzett a tatai, ózsonyi és más uradalmakban. Bél Mátyás „*Notitia Hungariae Novae*”-jának munkatársaként segítőivel elkészítette az ország vármegyéinek térképét (Erdély kivételével), amelyek részletes tájékoztatást adnak a korabeli vízrajzi viszonyokról is. (†Trencsén, 1750. márc. 26.) – MTL; (F. L.) Ld. még Naptár: márc. 26., 1750.

*Tomka-Szászky János (Folkusfalva, Turóc m.) ev. lelkész, tanár, a történeti földrajz egyik hazai úttörője. Pozsonyban, majd Jénában tanult. Hazatérve előbb Győrben volt lelkész és tanító, majd 1732-ben a híres pozsonyi evangélikus gimnáziumba hívták meg, ahol Bél Mátyás mellett kezdte meg tanári és kutatói tevékenységét. Itt szerkesztette meg a Kárpát-medence, ill. Magyarország történelmi térképsorozatát 1751-ben; műve azonban csak halála után jelent meg *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medii aevi* (Bevezetés Magyarország ókori és középkori történelmébe. Pozsony, 1781) címen, Jeszenák István kiadásában. A régi krónikák – első sorban Anonymus akkoriban nyilvánosságra hozott *Gesta Hungarorum*-a – alapján előbb 6, majd 12 lapon ábrázolta (az akkori

ismeretek szintjén) a Kárpát-medence népeit, településeit, a római provinciák korától a magyar honfoglalásig. Ha ábrázolása és leírása nagy részben még téves is, vitathatatlan érdeme, hogy műve európai viszonylatban is úttörő jelentőségű. Ugyancsak ő adta ki – rövidítve és iskolai használatra – Bél Mátyás *Compendium Hungariae geographicum* (Magyarország földrajzi leírása) című művének kéziratot anyagát, melynek sikerét jelzi, hogy 1753–1792 között négy kiadása is megjelent. Jelentős volt a szegénysorsú diákokról való gondoskodása, valamint a magyar nyelvű oktatásért folytatott küzdelme is. (†Pozsony, 1762. aug. 26.) – Évf. 87/32–33; MUL

*van Swieten, Gerard, holland orvosdoktor, a híres Boerhaave tanítványa. Orvosi tanulmányait szülővárosában Leydenben végezte. A kiváló képességű ifjú a protestáns Hollandiában katolikus vallása miatt nem számíthatott egyetemi pályafutásra, ezért Boerhaave ajánlására elfogadta Mária Terézia meghívását és a katolikus Bécsbe költözött, ahol a császárnő udvari orvosa lett. Hamarosan birodalmi főorvossá és a bécsi orvosi fakultás igazgatójává lépett elő. Nevéhez fűződik az orvostudományi irányzat bevezetése és a Habsburg Birodalom egyetemeinek oktatási rendjébe iktatása; kiváló tanítványok (De Haën, Auenbrugger és mások) nevelése. Külön hangsúlyt érdemel, hogy a magyarul is megtanuló nagytekintélyű birodalmi főorvosnak köszönhetjük a nagyszombati orvosi fakultás felállítását és ezzel a hazai orvostudomány megindítását. Az orvosi fakultással kiegészülő nagyszombati Érseki Főtanoda lett Magyarország első, hivatalosan is az Universitas rangját

elérő felsőoktatási intézménye. G. van Swieten fő műve, a „*Commentaria in Boerhaavii aphorismos I–V./1741–1772*” hét kiadást ért meg és a XIX. sz. első évtizedének végéig a pesti Orvostudományi Karon is hivatalos tankönyvként használták. (†1772.) – (K. D.)

A debreceni református főiskola tanszékeinek számát a korábbi háromról négyre emelték. – MTK II.

Ld. még Naptár: **jan. 3.** †**Szilágyi Tönkö Márton** (Debrecen), **márc. 9.** ***Hausegger József** (Selmezbánya).

1725. Mátyus István, kibédi orvosdoktor, Kisküküllő és Marosvásárhely főorvosa. Tanulmányait Utrechtben végezte. Marosvásárhelyt működött, ott is halt meg 1802-ben. Orvosi gyakorlata mellett szakíróként is híressé vált: „*Diaetetika*” című kétkötetes munkáját 1762 után „*Ó és Új Diaetetika*” címmel 1787-ben már hat vaskos kötetben jelentette meg; a gyönyörű erdélyi magyar nyelven írott könyv a hazai táplálkozástudományi szakirodalom gyöngyszeme. A több nyelven beszélő, nagy olvasottságú tudós orvos tekintélyes (1300 kötetet tartalmazó) könyvtárát végrendeletileg a Marosvásárhelyi Ref. Kollégiumra hagyományozta. – (K. D.)

Pesten Andreas Mayerhoffer osztrák építész tervei szerint és irányításával megkezdődött a pálosok templomának, a mai Egyetemi templom építése. A templom a hazai barokk építészetünk egyik jelentős alkotása. (Az építkezés 1742-ben fejeződött be.) – MTK II.; Bp. Lex. I/361–362.; (H. Gy.)

Ld. még Naptár: **jan. 28.** ***Windisch Károly Gottlieb** (Po-

zsony); máj. 14. †**Buchholtz György**, id. (Kakaslomnic, Szepes m.); aug. 23. ***Szluha János** (Gyalu, Kolozs m.); aug. nagy áradások voltak a Felvidéken.

1750. ***Anreith Johann Georg** (Riegel, Ausztria) építész. Hefele Menyhért pallérja, majd a szombathelyi székesegyház vezető építésze. Tervei szerint épültek a káldi, a simasági, a ciráki templomok, valamint a nyugdíjas papok háza Szombathelyen. (†Szombathely, 1823. jún. 7.) – (H. Gy.)

***Goldberger Ferenc**. Eredetileg aranyműves volt, majd 1784-ben kékfestő manufaktúrát létesített az óbudai Landstrassén (ma: Lajos u. 138.). A kékfestő és kartonnyomó műhelyt igazi gyárrá Sámuel nevű fia fejlesztette, aki 1842-ben már 109 munkással dolgoztatott. (†Pest, 1834.) – Bp. Lex. I/501.

***Orczy László** helytartótanácsos, Abaúj vm. főispánja, a Magyar Kamara elnöke. A nemesi-nemzeti mozgalom egyik vezetője. Pest városának adományozta az Üllői út külső szakaszán üvegházakkal, szökőkúttal ellátott, virágokkal teleültetett Orczy-kertet. A kert három majorság helyén, 23 hektárnyi területen Petri Banharddal építtette 1790-ben. Ez volt az akkori Pest egyik legszebb angolparkja. A II. vh. után területe 14 hektárra csökkent, és rajta több mint tíz intézmény működik. Az Orczy-kert ma kijelölt parkterület. (†Pest, 1807.) – Bp. Lex. II/235-236.

Segner János András megépítette az első – általa már 1747-ben feltalált és róla elnevezett – reakciós vízikereket, a későbbi reakciós turbina őseit. – Paturi: A technika krónikája.

Pécs város határozata értelmében: „12 forint büntetés terhe alatt – a

Tettye patakban tilos mosni, áztatni, csatornát belevezetni, föllepíteni, bármi módon szennyezni”. – Baranyai helytörténetírés, 1983-84. 259. p.; (F. L.)

A Szamos balpartja mentén a parasztokból szervezett közerővel árvédelmi gátak építéséhez fogtak hozzá Berence és Szamossályi között (ismereteink szerint ezek voltak a legrégebbi felső-tisza-völgyi töltések), s ugyancsak töltésépítési munka kezdődött Tiszabecs és Szatmárcseke között. Itt a földmunkásokat az önként jelentkezőkből verbuválták. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Ld. még Naptár: márc. 26. †**Mikoviny Sámuel** (Trencsén); aug. 11. ***Sándor István** (Luka, Nyitra m.); okt. 15. megindult a kocsiposta (delizsánsz) forgalom; okt. 18. ***Hönsch Zsuzsanna** (Szepesszombat, Nyitra m.).

1750 körül ***Tumler Henrik** (Veszprém), korának jeles vízépítő mérnöke. Legtöbbet vízellátási és folyószabályozási kérdésekkel foglalkozott. Egyik tervezője és építője volt Veszprém vízvezetékének. Újjáépítette Budán a XV. századi dunai szivattyús vízművet. Korszerűsítette a budai svábhegyi forrásokból táplált vízvezetékét. Foglalkozott a Marcal szabályozásával és állást foglalt a Balaton lecsapolásának terve ellen. (†Veszprém, 1835. ?) – Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; MÉL; (F. L.)

***Hegedűs Nep. János** (?) térképész mérnök. Mint Sopron vármegye hites földmérőjének jelentős szerepe volt a XVIII. század végi megyei térképek elkészítésében. A Görög-Kerekes-féle megyei atlaszban is az ő munkája szerepel. Kéziratban maradt fenn a Répce szabályozásáról egy terve, vala-

mint a Hanság mocsarának felvétele 1780-ból. († ?) – Fodor F.: A magyar térképírás. 1952.; (F. L.)

*Rózsás Ferenc (?) geometra. Oklevelét a szenci kollégiumban szerezte 1773-ban. Főleg a Dunántúlon, Veszprém és Tolna vármegyékben térképezett. Számos folyószakaszról, így pl. a Sió, Sár-víz, Kapos, Koppány, Zala vízvidékeiről készített felvételeit őrzik a hazai levéltárak. (†Veszprém, 1800 után) – MÉL I; (F. L.)

*Sexty András (?) mérnök, térképész. 1785-től Szabolcs vármegye mérnökeként számos folyószakasz térképfelvételét és szabályozási tervét készítette el. Mint megyei mérnök a Hajózási Igazgatóság számára is dolgozott. A Görög–Kerekes-féle megyei térkép-sorozat részére elkészítette Szabolcs és Hajdú vármegyék térképét. A XVIII. század második felének egyik legtöbbet foglalkoztatott térképésze volt. (†Nyíregyháza, 1827. december 5.) – László G.: S. A. Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, 1985.; (F. L.)

1775. Megjelent Horányi Elek *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis...* című művének első kötete. A teljes mű három kötete 1145 magyar író életrajzát felölelő bibliográfiai lexikon (1775–1777, Bécs–Pozsony). A kiegészítő kötetet *Nova Memoria* címen Pesten adta ki 1792-ben. – Évf. 84/37; 86/16; MTL

Mária Terézia – a borbély-sebészek céhszerű képzése színvonalának emelése céljából – Kolozsvárott Királyi Orvosebész Tanintézetet létesített. Az új felsőoktatási intézménynek azonban még az egyetemi jelleggel működő jogi és bölcsészeti fakultással egyesülve sem sikerült egyetemmé fejlődnie, ezért

Institutum medico-chirurgium néven önálló főtanodaként működött egészen a sebész-(kirurgus) – képzésnek az orvosképzéssel való egyesítéséig (1872). – (K. D.)

Megjelent Pozsonyban Csapó József *Új füves és virágos magyar kert* című műve. (417 gyógynövényt sorolt fel, magyar nevével.) – MTK II.

A Hanságtól a Fertő tóig vezető Eszterházy-csatorna építésével megkezdődött a Hanság lecsapolása. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **február 5–12.** Jeges árvíz a Dunán; **febr. 9.** ***Bolyai Farkas** (Bolya); **febr. 13.** Egyetemi Alap létesítéséről rendelet; **febr. 15.** árvíz Pesten, Budán és Vácott; **ápr. 2.** ***Emánuel György** (Versec); **máj. 21.** Orczy Lőrinc javaslata a Tisza-szabályozásról; **jún. 20.** norma-iskola-együttes Pozsonyban; **okt. 12.** ***Bene Ferenc** (Mindszent); **nov. 9.** Fundus Studiorum (Tanügyi Alap) létrehozása; **nov. 29.** ***Kiss Imre** (Kisújszállás);

1800. ***Czuczor Gergely** (Andok) eposz- és dalköltő, nyelvész, akadémikus. 1845-től haláláig a fővárosban az akadémiai nagyszótáron dolgozott. (†Pest, 1866.) – Bp. Lex. I/318.

*Landerer Lajos (?) nyomdász. 1824-ben vette át korábban elhunyt atyja Pozsonyban, Kassán és a pesti Hatvani u.-ban (ma: Kosuth Lajos u.) működő nyomdáját, s ezeket magas színvonalra fejlesztette. 1840-ben társult a Wigand-féle könyvkereskedés főnökével, Heckenast Gusztávval, s ettől kezdve a nyomda Landerer és Heckenast néven működött. Nyomdaüzemükben készült töb-

bek között a Kossuth Lajos szerkesztésében megjelenő *Pesti Hírlap* és Jókai Mór *Életképek* című lapja. Nyomdájukból került ki 1848. március 15-én a szabad sajtó legelső termékeként a *Nemzeti dal* és a *Tizenkét pont*. Landerer rendezte be Kossuth megbízásából 1848-ban a bankjegynyomdát. Az 1838-as nagy árvíz idején tanúsított magatartásáért Pest díszpolgárává választották. 1842-ben Kossuthtal együtt az első pesti iparkiallítás rendezője volt. (†Bp., 1854.) – Bp. Lex. II/21.

*Rupp Jakab (Buda) levéltáros, numizmatikus, várostörténész. Legjelentősebb helytörténeti munkája *Buda-Pest és környékének helyrajzi története* címen jelent meg Pesten 1868-ban. (†Bp., 1879.) – Bp. Lex. II/380.

*Wagner Dániel (Brezsnóbánya) gyógyszerész, vegyész, botanikus. A pesti Tudományegyetemen gyógyszerészi diplomát szerzett 1821-ben, majd Bécsben letette a kémiai doktorátust. A bécsi egyetem elvégzése után Pozsonyban telepedett le, ahol bérbe vette a „Vörös Rákhoz” címzett gyógyszerertárát. A gyógyszerertári munka mellett növénytantal foglalkozott, melynek eredményeképp jelent meg kétkötetes műve a gyógynövényekről 1828–29-ben *Pharmazeutische-Medizinische Botanik* címen. 1833-ban Pestre költözött, ahol gyógyszerészeti és kémiai laboratórium, és ezzel összefüggő gyógyszerertár megnyitására kért engedélyt. Az engedélyt 1834-ben kapta meg. Vegyi üzeme jól indult, de a gyári mennyiségű előállításához nagyobb tőkére volt szükség. Ezért 1847-ben részvénytársaságot hozott létre Pesti Technikai Vegyészeti Gyár Rt. néven, mely a vegyipar részére kénsavat, borkősavat, szalmiáksót, káliumcianidot, káliumklorátot, foszfort és szódát

gyártott. A szabadságharc alatt a gyár puskaporgyártással is foglalkozott. W. D. később átadta fiainak a gyár vezetését, s bár gyógyszerertárát még 1874-ig vezette, a fő hangsúlyt a közéleti tevékenységre helyezte. 1844-ben a *Magyarországnak közgazdaságilag nevezetes termékeiről* című pályamunkájával az Akadémia első díját nyerte el. Tervezetet készített a gyógyszerészképzés megreformálására, szorgalmazta a magyar gyógyszerkönyv szerkesztését és kiadását. Hazánkban ő honosította meg a törvényszéki kémiai elemzéseket. Az 1885-ös országos kiállításon gyógyszerészi készítményeivel nagy aranyérmet nyert. (†Bp., 1890. jan. 10.) – Évf. 90/17-18; MTL

A debreceni és a máramarosszigeti református kollégiumban megindult a jogi oktatás. – Mészáros István: A magyar nevelés- és iskola-történet kronológiája 996–1996. Bp., 1996.

Megjelent Bene ferenc *Rövid oktatás a mentőhimlő eredetéről, természetéről és beoltásáról* című munkája. A himlőoktatás fontosságát hirdető emez első magyarnyelvű könyvet sikerére tekintettel német, latin, szerb és román nyelvre fordítva is kiadták. – (K. D.) Ld. még Naptár: okt. 12.

Megjelent Budán Winterl Jakab, a pesti egyetem tanárának *Prolusiones ad chemiam saeculi decimi noni* (Felkészülés a XIX. század kémiájához) című könyve, amelyben a kémia dualista rendszerének alapját rakta le. E művet Johann Christian Oersted latinról németre fordította, és 1803-ban kiadta Regensburgban. – MTK II; Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája 1800–1950. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Kolozsvárott megjelent Nyulas Ferenc *Az erdélyországi orvos-vizeknek bontásáról* című könyve, az első magyar nyelvű kémiai munka. – MTK II; Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája 1800–1950. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Tessedik Sámuel kezdeményezésére Szarvason megindították az első répacukorfőzőt. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája 1800–1950. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Ld. még Naptár: **jan. 11.** *Jedlik Ányos István (Szimő); **jan. 28.** *Stüler August (Mühlhausen); **febr. 13.** *Brassai Sámuel (Torockó); **febr. 22.** *Tessedik Ferenc (Szarvas, Békés m.); **ápr. 7.** †Kiss Gábor (Eperjes); **máj. 12.** *Jerney János (Dorozsma, Csongrád m.); **máj. 13.** *Fabriczy János (Poprád).

1800 körül †Vertics Ferenc (?) mérnök. A Sió folyásvidékéről 1769-ben készített térképével részt vett a Balaton vízrendszerének rendezésére irányuló előkészítő munkákban. Az 1780-as években Tolna vármegye mérnöke volt, s egyúttal a Hajózási Igazgatóság pécsi kerületi kirendeltségének mérnöke is. Később, József nevű fivérével együtt a Dél-Alföldön végzett felmérési munkákat. Nevéhez fűződik a Körös-szabályozásának egyik terve. A Görög-Kerekes-féle vármegyei atlasz számára ő készítette el Csongrád megye térképét. (*Hódmezővásárhely, 1742. márc. 1.) – MÉL II.; Raum F.: A magyarországi földmérők és térképészek..., 1993.; (F. L.)

1825. *Salamon Ferenc (Déva) történész, egyetemi tanár, akadémikus. 1876-ban Pest városa felkérte a város történetének megírására. *Budapest története* című műve há-

rom kötetben jelent meg Bp.-en 1878–1885 között. (†Bp., 1892.) – Bp. Lex. II/385.

Telkibányán kőedénygyárat alapítottak. Nyersanyagát a közeli Boglyas-hegyen bányászták. Az üzem 1906-ig működött, mert nem állta a versenyt a cseh és az osztrák porcelánnal, ekkor munkásai Hollóházára mentek, és az ottani gyárban helyezkedtek el. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája 1800–1950. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Megkezdte működését Schuller Mihály pesti likőr- és szeszgyára. – MTK II.

Megkezdte működését a Soly-mossy testvérek aradi gépműhelye. – MTK II.

Gyorskocsi-közlekedés indult meg Buda – Pest és Bécs között. – Bp. Enc. 423.; Bp. Lex. I/515.

Megjelent Székesfehérváron Udvardy Cserna János *Uradalmi és Hites Földmérő: Gazdasági földmérő, avagy: Együgyü és világos Utmutatás arra, miképpen lehessen kiki a maga Földjeinek In'sellérje, mind azon drága Szerszámok nélkül, melyekkel az In'sellérek élni szoktak. Atallyában minden Magyar Gazdának, Gazdatiszteknek, Kertészeknek és Erdészeknek. Különösen pedig azoknak számára, kik a Mathesisben járatosok lévén a Földmérést a legeggyűbb módon óhajtják megtanulni* című műve 375 oldal terjedelemben. – Magyar geodéziai irodalom 1498–1960. Bibliográfia. Szerk.: Bendefy László. Bp., 1964. 54–55. p.

Elkészült hazánkban a Veszprém megyei Ugod községben az első artézi kút. A mintegy 14 méter mély kút egy francia fúrómester mélyítette. – ET. 1966.; Csath B.:

A Zsigmondyak..., 1983. 16. p.; (F. L.)

Huszár Mátyás, Berger Lajos mérnökkel együtt a Duna négy különböző pozsonyi szelvényében pontonkénti vízsebességmérést hajtott végre, hogy a folyó másodpercenkénti vízhozamát megállapíthassa. A Dunán ez volt az első alkalom, hogy a víz sebességét nem a felszíni úszókkal, hanem az akkori legkorszerűbb módon, Woltman-szárnyak használatával mérték meg. – Fejér-Lászlóffy: A hidrometria..., 1986.; (F. L.)

Bodoky Mihály, Békés vármegye mérnöke vízrajzi leírást készített a Körös egyes ágainak Békés megyei szakaszairól. Összeállításában részletesen bemutatta, miként élt a lakosság a folyó menti községekben, beszámolt a faúsztatás, nádvágás, gyékényfonás, halászat hasznáról is. – Dóka, D21; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan. 17. *Boros Frigyes** (Arad); **febr. 19. *Pete Zsigmond** (Böhönye); **febr. 22.** előtt Bolyai János átadta apjának tértudományi műve kéziratát. **márc. 9. †Genersich Keresztély** (Késmárk, Szepes m.); **ápr. 15. *Reményi Antal** (Miskolc); **ápr. 18. †Bartholomaeides László** (Ochtina, Gömör m.); **ápr. 25. †Benkő Sámuel** (Miskolc); **jún. 20. †Kmeth Dániel** (Kassa); **jún. 22. *Duka Tivadar** (Dukafalva, Sáros m.); **jún. 25. †Ürményi József** (Vál); **aug. 1.** Vass Imre felfedezte a Baradla-barlang Jósaváőig tartó szakaszát; **aug. 7. *Kondor Gusztáv** (Szántova, Bács-Bodrog m.); **aug. 10. *Bodola Lajos, id.** (Kézdimarkosfalva); **aug. 11. *Türr István** (Baja); **szept. 4. *Forgách Károly** (Mödling, Ausztria); **okt. 5. *Xántus János** (Csokonya); **okt. 12. †Müller Ferenc József** (Bécs); **nov. 3.** Széchenyi István felajánlása a Ma-

gyar Tudós Társaság megalapításáért; **nov. 12.** Zichy Ferenc jelentése a Sárvíz, a Sió és a Kapos szabályozásáról.

1850. * Klatt Virgil (Temesvár). 1868-ban érettségizett a pozsonyi főreáliskolában, amely az idő tájt német nyelven oktatott. Amikor 1868-tól 1871-ig tartó bécsi tanulmányai után visszatért, az iskola már magyar nyelvű volt. K. V. matematikát és fizikát oktatott, valószínűleg ő volt az első az országban, aki a fizikaszertár mellett műhelyt rendezett be az érdeklődő diákoknak, ahol együtt kísérletezett velük. Diákjai közül kitűnt az 1880-ban érettségizett Lénárd Fülöp, aki nyaranta még vagy két évtizeden át visszajárt kedves tanárához, hogy együtt vizsgálják a földalkáli-foszforok tulajdonságait. „Phosphornak olyan praeparátumot nevezünk, amely megelőző megvilágítás után hosszasan világít” – definiálta kutatásuk tárgyát Lénárd és K. Eredményeik egészen újszerűek voltak, amelyek nemcsak alapvetően új eredményeket hoztak, hanem előzőleg uralkodó téves nézeteket is megcáfoltak. Elsősorban szulfátokat és szulfidokat vizsgáltak. Kimutatták, hogy – ellentétben az addig uralkodó nézettel – a tiszta sók egyáltalán nem világítanak, hanem a világításért a százalék–ezrelék nagyságrendben jelenlévő adalékanyagok a felelősek. Vizsgálták az adalék-koncentráció és a fényintenzitás összefüggését. Megállapították, hogy a látható fényen kívül az ultraibolya fény is kelt lumineszcenciát, ezzel szemben viszont az infravörös általában nem. Felismerték, hogy a fűtés folyamán a kibocsátott fény spektrális eloszlása változik. Megállapítható, hogy ők végeztek először szabatos termolumineszcencia-méréseket és ők vizsgálták először a fél évszázaddal később széles körben elter-

jedt CaSO_4 termolumineszcens anyag tulajdonságait. (†Pozsony, 1933. jan.) – MTL

†**Petzelt József** (Szentendre) mérnök, egyetemi tanár. Előbb katonatiszt volt, később az olmützi katonai iskola tanára. A pesti egyetemen 1830-ban szerzett bölcsész-doktori oklevelet. 1841-től ugyanott a gyakorlati mértani tanszék tanáraként az Institutum geometricum vezetője volt. Ő vezette be a mérnöki fakultáson a vízsebesség-mérések és a térképfelvételek gyakorlati foglalkozásait. Előadásai alapján állították össze hallgatói 1846-ban az első magyarnyelvű vízrajzi és vízépítési tankönyvet *Vízmoztan* címmel. 1848-ban – ezredesi rendfokozattal – a magyar kormány által felállított hadi főtanoda aligazgatója lett. A szabadságharc bukása után haditörvényszék elé állították és állásától megfosztották. (*Weisskirchen, 1805 körül) – MEL II.; (F. L.)

***Vozáry Pál** (?) mérnök. Meteorológiai és időjárás előrejelzési problémákkal foglalkozott. Kezdetben a bolygók hatását, utóbb az elektromos jelenségek befolyását kutatta. Következtetései többségükben elűlöztek, tévesek voltak, egyes gondolataival azonban megelőzte korának ismereteit. Eszméit „*Meteor*” címen megjelenő, saját költségén kiadott lapjában ismertette. (†Bp., 1918. jún. 20.) – Év. 93/37.

***Witti Ferenc** (Pest) hajóskapitány, Borneó felfedező kutatója. Borneó É-i partján expedíciót szervezett a Morudu-öböltől Szandakánig terjedő partvidék felderítésére. Útjáról a *Petermanns Geographische Mitteilungen* című szakfolyóiratban közölt tudósításokat. 1882-ben a Szibuko-folyó forrásvidékére indított felfedező útja során a dajakok áldozatául esett. (†Borneó, 1882.) – MUL

†**Zeyk Miklós** (Kolozsvár). A középiskolát Nagyenyeden végezte. 1803. okt. 27-én iratkozott be a göttingeni egyetem jogi karára, majd filozófiát tanult és mint bölcsészdoktor tért haza. Társadalmi helyzete és rossz egészségi állapota miatt nem vállalhatott tanári állást a Bethlen Kollégiumban, hanem saját lakásán berendezett laboratóriumában fizikai, vegytani és galvanoplasztikai kísérleteket folytatott. Tanítványait is otthonában fogadta és tartotta előadásait. (Kazinczy Ferenc is meglátogatta.) Amikor 1839–40-ben eljutott a hír Jaques Daguerre francia festő találmányáról Magyarországra a róla elnevezett „daguerrotípiá” képek készítményéről, őt a hír felkészülten találta. Saját készítésű készülékével megkezdte a dagerrotíp képek, főleg portrék készítményét. Ez volt a fényképezés elődje. Később egyik tanítványa arról írt, hogy: „ez a szobájához kötött tudós Dageuerre találmányának ezüst lemez helyett üveglapra vetését, annak papírlapra átvitelét előbb feltalálta, mint az külföldön ismeretessé vált volna”. Zeyk tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak. Tudományos munkásságának, kutatásainak mintegy 16 ládányi dokumentumát Nagyenyeden 1849. január 8-án a lakását és laboratóriumát is feldúló martalóc csapatok elpusztították. Az égő városból a vérengzés elől pusztán életét mentve Kolozsvárra menekült. Ott haláláig dolgozott elvesztett iratainak pótlásán az általa geometriai elemekből megszerkesztett gyorsírással készült jegyzetek formájában. Így őt nevezhetjük a magyar gyorsírás megalkotójának. Feljegyzéseit unokaöccse, Zeyk Ádám adta ki 1874-ben Bp.-en. Munkássága méltánytalanul merült feledésbe. Emlékét az Erdélyi Kárpát Egyesület 1994. július 2-án tartott ünnepség keretében Ajton község re-

formátus templomában tiszteletére elhelyezett emléktábla leleplezésével újította fel. (*Zeykfalva, 1780. ?) – MTL

Pest és Bécs között kiépült az ország első távíróvonal. – MTK III.

Erdélyben üzembe helyezték az első távíróvonalat Brassó és Szében között. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 280.

Megindult az *Új Magyar Múzeum* című népszerű tudományos folyóirat. (A kiadvány felelős szerkesztője Toldy Ferenc, kiadója Emich Gusztáv volt.) Az 1860-ig megjelenő folyóirat elsősorban az MTA köré csoportosult történészek, nyelvészek, irodalomkutatók írásait közölte. A Bach-korszakban a magyar múlt feltárásával táplálta a nemzeti szellemet. – MTK III; Bp. Lex. II/558; Batári Gyula: A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867). Bp., 1994. OSzK 121–130. p.

Lampel Róbert könyvkereskedő és kiadó vállalatot alapított Pesten a piaristák épületében (Városház tér 4.). Elsősorban iskolai könyveket árusított, de antikváriuma és kölcsönkönyvtára is volt. Lampel halála után az özvegyhez társult Wodianer Fülöp, aki 1874-ben a céget átvette, s ettől kezdve a Lampel és Wodianer Könyvkereskedő és Kiadó Vállalat nevet használták. Kiadványaik közül legjelentősebb a közel 1200 kötetes *Magyar Könyvtár* sorozat. A cég az 1910-es években beolvadt a Franklin Nyomda-Franklin Társulatba, könyvesboltja azonban még 1934-ig működött az Andrássy úton. – Bp. Lex. II/19.

Schwartzer Ferenc (1818–1889) magán-elmegyógyintézetet létesített Vácon. Intézményét 1852-ben

Budára, a mai XII., Kékgolyó u.-ba helyezte át. Schwartzert az elmebetegek kezelésében mellőzte az akkor még szokásos kényszerítő eszközöket, s először alkalmazta a gyógyításban a munkaterápiát. Az intézmény helyén ma az *Országos Onkológiai Intézet* működik. – Bp. Enc. 425.; Bp. Lex. II/393; Jantsits Gabriella: Magyar orvosok arcképei. Bp., 1990. 89.

Felavatták a Lánchíd Marschalkó János által készített oroszlánjait. – Bp. Enc. 425.

A Duna vízállásait ettől kezdve a Lánchíd budai pillérjén elhelyezett vízmércéről olvasták le. Ezzel megszűnt az ún. „nádori vízmérce” használata, amelynek emléktábláját ma is lehet látni a Várkert bazár egyik épületén. – Edvy Gy.: A régi nádori vízmérce. Techn.tört. Szle. 1962.; (F. L.)

Pesten megjelent Petzval Ottó magyar nyelvű egyetemi jegyzete *Felsőbb mennyiségtan 4 részben* [=kötetben] címen. Az I. kötet *Külzeléti hánylat* címmel alapvető matematikai ismereteket közöl, a II. kötet *Egyenes vonalú háromszögtan*, a III. *Gömbháromszögtan*, a IV. kötet *Vízerő- és vízepítésztan* címen három füzetet tartalmaz (1. *Mechanikának elvei*; 2. *Vízmozgás és ennek alkalmazása a malmokra*; 3. *Vízepítésztan*). Utóbbi sokáig szerepelt a hazai műszaki felsőoktatásban, mint a vízimalmok építésével foglalkozó legteljesebb magyar nyelvű szakkönyv. – Magyar geodéziai irodalom 1498–1960. Bibliográfia. Szerk.: Bendefy László. Bp., 1964. 53. p.; (F. L.)

Beszédes József elkészítette az Ipoly átfogó szabályozási tervét, de a szabályozási törekvések már a tervezés időszakában elakadtak, így a folyó jelentős része ma is ere-

deti állapotában van. – Csoma, Cs1.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan. 3.** Buda és Óbuda egyesítése; **febr. 15.**

*Kremeneczky János (Odessa);

febr. 19. *Lakits Ferenc (Pécs);

febr. 24. *Sipőcz Lajos (Pest);

márc. 13. *Devecis del Vecchio

Ferenc (Bp.); **márc. 18.** Budapes-

ti Kereskedelmi és Iparkamara

megalakulása; **ápr. 27. *Azary**

Ákos (Verbiás); **ápr. 30.**

†**Hieronimi Ottó Ferenc** (Bu-

da); **máj. 30. *Lanfranconi,**

Grazioso Enea (Pellio, Lombar-

dia); **jún. 12. *Demény György**

(Douai); jún. 22. *Goldziher Ig-

nác (Székesfehérvár); **júl. 1.** Pos-

tabélyeg bevezetése; **júl. 5.**

*Kvassay Jenő (Buda); **júl. 6.** Ma-

gyarhoni Földtani Társulat első

közgyűlése; **júl. 16.** Tiszavölgyi

Társulat feloszlata; **júl. 19.**

*Czigler Győző (Arad); **júl. 29.**

†**Kerekes Ferenc** (Balatonfüred);

szept. 29. a József Ipartanodát és

a Mérnökképző Intézetet össze-

vonták; **okt. 9. *Gerster Kálmán**

(Bp.); okt. 15. az Institutum

Geometricumot beolvastották a

József Ipartanodába; **okt. 20.**

*Gerster Béla (Kassa); **nov. 5.** a

magyaróvári gazdatisztképző álla-

mi mezőgazdasági főiskolává ala-

kult; **dec. 2. *Posevitz Tivadar**

(Szepesigló, ma Spisske Nova Ves,

Szlovákia); dec. 7. *Schwarz Dá-

vid (Keszthely); **dec. 16.** megnyi-

tották a Párkány-Pozsony közötti

vasútvonalat; **dec. 29. *Bella La-**

jós (Pozsony).

1875. *Pál Hugó építész. Évekig dolgozott Berlinben, ahol mozgóképszínházán félig futurista, félig indperzsa elemeket alkalmazott. Tervezett villákat, családi házakat, bútorokat, interiőröket. (†Bp., 1932. aug. 18.) – (H. Gy.)

*Tost Ferenc (Temesvár) kertész. Megalapította a Magyar Kereske-

dő Kertészek Országos Szövetségét, később kiadta a *Magyar Kereskedő Kertész* című szaklapot. (†Bp., 1933. okt. 16.) – Évf. 83/23.

A budapesti Ganz-művekben megkezdték a malomipart forradalmasító, az ún. magyar őrlésre használt, Mechwart-féle kéregöntésű vashengerszék gyártását. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 320.

Rómer Flóris és Zsigmondy Gusztáv vezetésével az óbudai „Papföld”-ön feltárták Aquincum polgárvárost. – Bp. Lex. I. 83.

Megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata. – MTK III.

Pesten Liszt Ferenc kezdeményezésére megalakult az Országos Magy. Kir. Zeneakadémia. Először Liszt Ferenc Hal téri, majd 1879-től Andrássy úti (67. sz.) bér lakásán folyt az oktatás. Mai, Liszt Ferenc tér 8. sz. alatt lévő szecsesz-sziós épülete 1907-ben készült el, Korb Flóris és Giergl Kálmán tervei alapján. Az intézmény 1925-től Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola néven működik. – Bp. Lex. II/34.

Meghozták az első magyar közegészségügyi törvényt. – H. Schott: A medicina krónikája. Bp., (1993.) 305. p.

Elkészült a Tudományegyetem palotaszzerű könyvtárárpülete, az Egyetemi Könyvtár székháza. – Bp. Lex. I/377-378; Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997.

Befejezték a Baja–Bezdán közötti tápcsatorna építését, amellyel lehetővé vált a krónikus vízhiánnyal küzdő Ferenc-csatorna vízpótlása.

A munkálatokat Türr István kezdeményezésére a Ferenc-csatorna Társulat 1871-ben kezdte meg. A mintegy 46 km hosszú csatornából 35 km-nyi esik a mai Magyarországra területére. A bajai elágazásnál egy milánói cég építette meg azt a műtárgyat, a Deák Ferenc hajózsilipet, amely 800 tonnás uszályok átemelésére is alkalmas. – Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; (F. L.)

A fővárosi Duna-szakasz szabályozásának keretében rendezték az Újpest és a Csepel-sziget közötti Duna-részt azzal, hogy kiépítették a rakodópartokat, a Kopaszi-zátonyt elkotorták, a helyenként túlzottan széles medret összeszorították és a Soroksári Duna-ágot lezárták. A munkákat 1871-ben indították el. – VK, 1912. II. 193. p.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan. 8.** ***Bodor Antal** (Kolozsvár); **jan. 11.** †**Luppis János** (Torrigia, Olaszország); **márc. 1.** ***Maróti Géza** (Barsvörösvár); **márc. 18.** ***Borsos József** (Hódmezővásárhely); **márc. 24.** elfogadták a földadó szabályozásáról szóló VII. törvényt; **márc. 26.** †**Kriza János** (Kolozsvár); **márc. 30.** ***Vágó László** (Nagyvárad); **ápr. 1.** †**Prónay Gábor** (Firenze); **ápr. 11.** ***Weissmahr József** (Bécs); **ápr. 14.** ***Forbáth (Fischer) Imre** (Érsekújvár); **ápr. 15.** ***Benedek József** (Tokaj); **máj. 6.** elkészült a Kassa közelében fúratott artézi kút; **máj. 17.** ***Hannebeck Frigyes** (Huckarde, Németország); **máj. 30.** ***Entz Géza, ifj.** (Kolozsvár); **jún. 3.** ***Svachulay Sándor** (Kassa); **jún. 22.** ***Torday Emil** (Bp.); **jún. 26.** felhőszakadás miatt árvíz pusztított a budai hegyekben és beltelkeken; **jún. 28.** ***Sabathiel Richárd** (Bp.); **aug. 5.** †**Szerelmey Miklós** (Bp.); **aug. 7.** ***Gyárfás József** (Garany); **augusztus 15.** ***Csörgey Títusz**

(Nezsider); **szept. 9.** ***Sajó Elemer** (Bp.); **okt. 11.** megkezdtek az Operaház építését; **okt. 15.** Bp.-en megnyílt a Népszínház; **okt. 21.** ***Timkó Imre** (Ungvár); **okt. 22.** ***Csiki Ernő** (Zsilyvajdejvulkan, Hunyad m.); **nov. 9.** ***Moskovits Miklós** (Nagyvárad); **nov. 13.** ***Klebensberg Kunó** (Magyarpécska); **nov. 25.** ***Beniczur Elek** (Kassa); **nov. 25.** ***Tiringer Ferenc** (Sárbogárd); **dec. 3.** ***Zimmermann Ágoston** (Mór).

1900. ***Bugár-Mészáros Károly** (Bp.) orvos, egyetemi tanár, angiológus. (†Bp., 1989. aug. 8.) – MEL (IV)

Bp.-en megalakult a *Magyar Elektrotechnikai Egyesület*. Alapító elnöke Straub Sándor volt. Az elektrotechnikát akkor még a gépipar egyik ágának tekintették. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 375. Ld. cikkünket.

Bp.-en megalakult a Marx és Mérei Tudományos, Elektromos Műszerek és Fesz mérők Gyára (XIII. ker., Bulcsú u. 7. sz. alatti telephelyen). Eredetileg iskolai taneszközök, fesz mérők és üveg hőmérők gyártásával foglalkoztak. 1908-tól a Postaigazgatóságnak automata levélgyűjtő szekrényeket szállítottak, és távirdai szerelési munkákat végeztek. A 20-as évek elejétől már elektromos és geodéziai műszereket is előállítottak. A 30-as évek elejétől anyagvizsgáló berendezések és repülőgépműszerek gyártásával bővítették profiljukat. A II. világháború éveiben mint hadiüzem jelentősen fejlődött. 1944 őszén berendezéseinek egy részét leszerelték és elszállították. 1948 áprilisában Mechanikai Műszerek Gyára néven államosították. A cég jogutódja az MMG Automatika Művek, amely híradás- és vákuumtechnikai termé-

keket, pneumatikus automatikai és irányítástechnikai berendezéseket, műszereket, gépeket és készülékeket gyártó vállalat. – Bp. Lex. II/118.

Megnyílt a Hofherr és Schrantz Gépgyár Rt. kisépítő üzem. Cséplőgépeket gyártott, amihez később lokomobilok gyártása társult. A vállalat 1908-ban rt.-vé alakult, majd 1912-ben az angol Clayton és Shuttleworth Ltd. Mezőgazdasági Gépgyárral fuzionálva létrejött a Hofherr–Schrantz–Clayton–Shuttleworth Magyar Gépgyári Művek Rt. 1948-ban a vállalatot államosították. 1991-ben RÁBA Kisépítő Öntőde és Gépgyár néven önállósult. A gyár Bp.-en a XIX. ker., Hofherr Albert u. 3–15. sz. alatt található. – Bp. Lex. II/339.; (H. Gy.)

Bp.-en a belváros és a Kerepesi temető között megindult az első autóbusszjárat, amelyen egy szíjmeghajtásos Bollée-kocsi közlekedett. A járat rövid életű volt. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 374.

Némethy Emil repülőgépet épített, és Aradon ember nélkül próbálta ki. A világon először használt acélcsöveket a gép vázának építésére. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 374.

Marosvásárhelyen az állami fa- és fémipari szakiskola műhelygépeit villamos meghajtással látták el. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 374.

A Budapesti Hírlap Blaha Lujza téri nyomdájában (a későbbi Szikra Lapnyomdában) Magyarországon elsőként alkalmazták *linotype*

automata sorszedőgépet. (A *linotype* konstrukciót *Ottmar Mergenthaler* württembergi órásmester 1884-ben valósította meg az amerikai Cincinnati-ben, megoldva ezzel a gépi szövegszedés problémáját.) – MTK III; Bp. Lex. II/462.

Győrben megalakult a Győri Keksz- és Ostyagyár, a mai Győri Keksz Kft. elődje. – Ld. cikkünket.

Székesfehérvár közelében 384 kh területtel megalakult a Hosszúcsatornamenti Vízhasználati Társulat, amely a Gaja patak malomcsatornáján állandó duzzasztó műveket és lecsapoló zsilipeket épített, s ezzel az azelőtt ott dívó primitív árasztásos öntözést rendszeres öntözéssé alakította át. – Az öntözésről. 1931.; (F. L.)

A Közegészségügyi Mérnöki Szolgálat szervezete ez évtől kezdve az Országos Vízépítési Igazgatóság V. Ügyosztályaként működött. E szervezeti változás eredményeképpen a hivatal a minisztérium közvetlen felügyelete alatt a vízvezetékek, vízműépítések és csatornázások ügyét, mint az ország legfőbb műszaki hivatala irányíthatta. A közegészségügyi szolgálatnak a kultúrmérnökségtől való különválása az ivóvízellátás ügyét is kétfelé osztotta. Ezt követően a nagyobb városok vízellátásának műszaki irányítását a közegészségügyi mérnöki osztály intézte, míg a kultúrmérnöki hivatalok tevékenysége kizárólag a községek vízellátására szorítkozott. – Lászlóffy (szerk.): Magyarország ivóvízellátása. 1940.; (F. L.)

Megkezdődött a balfi ásványvíz palackozása és nagykereskedelmi forgalmazása. – Zákonyi F.: A Dunántúl gyógyfürdői, 88.p.; (F. L.)

A Feketekörösi Ármentesítő Társulat beruházásában megépült a

hosszúfoki I.-es, valamint a Hosszúfoki Ármentesítő Társulat költségén a hosszúfoki II.-es gőzüzemű szivattyútelep, amelyek szükség esetén a hosszúfoki csatornarendszer belvizeit emelték át a Kettős-Körösbe. Az előbbi telep gépészeti berendezéseit az Első Brünni Gépgyár és a hazai Schlick cég szállították. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

A magyar rizstermelők aranyérmeket nyertek a Párizsi Világkiállításon. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Megkezdődött Szeged városa nagynyomású vízművének építése, amelyet az artézi kutak vízhozamára alapítottak. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Kvassay Jenő szerkesztésében első ízben jelent meg *A Duna- és Tiszavölgyi Ármentesítő Társulatok-ra vonatkozó statisztikai adatok* című kiadvány, amely azt követően több-kevesebb rendszerességgel közreadta a társulatok műszaki-gazdasági tevékenységére vonatkozó adatokat, nem felejtkezvén el a nyugdíjügyekről sem. A megjelentetett alapadatok akkoriban a távlati tervezés nélkülözhetetlen bázisát képezték, napjainkban pedig a történeti statisztika kimeríthetetlen kincsesbányájának számítanak. – (F. L.)

A parti tulajdonosokból álló Balatoni Halászati Társulat – megszüntetve a tó halállományát le-
rabló sokbélűs rendszert – az előző esztendőben megalakult Balatoni Halászati Rt.-nek adta 25 évre bérbe a tó kizárólagos halászati hasznosítását. A profitérdekelt vállalkozás az egyszerű halászati tevékenység helyett tudatos halgazdálkodást valósított meg. Működésének első évétől kezdve pontosan nyilvántartotta a fogási eredmé-

nyeket és az éves halzsákmányt, s gondoskodott a süllőikrák gyűjtéséről és keltetéséről. – Virág Á.: A Balaton múltja és jelene. 1997.; (F. L.)

Befejeződtek az ikervári vízerőtelep bővítési munkái. Az 1896-ban három turbinával (900 LE teljesítőképességgel) átadott erőmű üzemi tapasztalatai alapján megállapították, hogy a rendszer nagyobb kapacitással is üzemeltethető, s 1899-ben hozzáfogtak további két turbina beépítéséhez. Az összesen 1500 LE teljesítményű telep 150 km hosszú távvezetéke Ikervár mellett Sopront és Sárvárt is bekapcsolta az energiaszolgáltatásba. – Kertai E.: Magyarország nagyobb vízepítési műtárgyai – Vízlépcsők, 1963.; (F. L.)

Elkészült Gyulán, a Fehér Körösön az a Poirée rendszerű tűsgát, amely duzzasztás révén vízzel látja el a városon keresztül folyó Élővíz csatornát, amelyet egyébként az egykori Körös holtmedrében alakítottak ki. – (F. L.)

A Békéscsaba község tulajdonában lévő mintegy 180 kh-nyi szikes legelőterületet a földművelési tárca költségén mint öntözőterületnek rendezték be, ahol a szikesek öntözéssel történő javítását kívánták kikísérletezni. A berendezett területen egyébként először 1907-ben végeztek öntözési kísérleteket. – VK, 1911. 46. p.; (F. L.)

Pécsett a Tettye forrásra alapozva elkészült az ún. tortyogói vízmű. – (F. L.)

*Tanay Jenő (?) balneológus. 1930 táján a Mira gyógyvízüzem igazgatója, majd később a Gyógyvízkereskedelmi Vállalat műszaki vezetője volt. 1950–1960 között az FTV hidrológusaként tevékenykedett. Nevéhez fűződik

a mohai Ágnes-, a kékkúti- és a parádi csevice ásvány- ill. gyógyvízforrások rekonstrukciója. († ? 1965.) – Hidr.Táj., 1969. 83. p.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan. 1.** megindult a *Huszedik Század* című folyóirat; **jan. 10.** *Magyari Endre (Arad); **jan. 14.** *Barcsay Jenő (Katona); **jan. 24.** †Hollós Jusztnián (Celldömölk); **jan. 26.** Paks alatt megmozdult a dunai jégtorlasz; **jan. 28.** †Feszty Adolf (Bp.); **jan. 30.** megnyitották a Budai Vigadó épületét; **febr. 1.** megalkotották a szeszipari kartellt; **febr. 11.** *Ajtay Zoltán Endre (Zilah); **febr. 17.** *Bősze Kálmán (Vásárosmiske); **febr. 25.** *Theiss Ede (Bp.); **febr. 27.** *Bobula Ida (Bp.); **márc. 1.** *Sándor Zoltán (Meggyes); **márc. 9.** *Erdős József (Péterrév); **márc. 14.** *Babits Viktor (Bp.); **márc. 15.** *Cicatricis Géza (Szentmihály); **márc. 18.** *Bóhm Viktor, Victor Bohm (Miskolc); **márc. 21.** †Kunstädter Jakab Joachim (Bp.); **márc. 23.** †Zsolnay Vilmos (Pécs); **márc. 24.** *Vidos Zoltán (Arad); **márc. 31.** *Páter Károly (Kolozsvár); **ápr. 8.** *Gesztelyi Ferenc (Székesfehérvár); **ápr. 13.** *Vitális Sándor (Selmecbánya); **ápr. 21.** *Milasovszky Béla (Szomolnok); **máj. 7.** *Vitéz István (Kemecse); Bp.-en megnyitották a Földtani Intézet és Múzeum épületét; **máj. 10.** *Papp József (Sopron); **máj. 13.** Bp.-en felavatták a Tudományegyetem központi épületét; **máj. 21.** *Padányi-Gulyás Jenő (Técső); **máj. 25.** †Lőw Mór (Gross Lichterfeld); **máj. 27.** *Hatvany Bertalan (Hatvan); **máj. 28.** †Hollán Ernő (Bp.); **jún. 5.** *Gábor Dénes (Bp.); **jún. 14.** *Barra István (Torda); **jún. 20.** *Sándor Ferenc (Tiszaderzs); **jún. 23.** *Linksz Artúr (Galgóc); **jún. 29.** a Nobel Alapítvány cen-

tenáriuma; **júl. 1.** *Reuss Endre (Bp.); **júl. 4.** Befejeződött a Margit híd szárnyhídjának építése; **júl. 5.** *Tiszay Andor (Győr); **júl. 7.** *Kőnig Rezső (Bp.); **júl. 11.** *Borbély Ferenc (Hátszeg); **júl. 23.** *Halászy Jenő (Bp.); **júl. 24.** *Bay Zoltán (Gyulavári); **júl. 15.** *Passuth László (Bp.); **júl. 24.** *Cseh Gusztáv, id. (Kolozsvár); **júl. 26.** *Diószeghy Dániel (Ungmogyorós); **júl.-aug.** lebontották a régi pesti városházát; **aug. 2.** *Balogh Jolán (Bp.); **aug. 19.** átadták a forgalomnak a Margit híd szigetre vezető szárnyhídját; **aug. 28.** *Békés István (Debrecen); **szept. 5.** *Karácsonyi László (Bp.); **szept. 6.** *Gárdonyi Jenő (Arad); **szept. 11.** †Marc Ferenc (Zólyombreznó); **szept. 19.** *Cziffra Géza (Arad); **szept. 21.** *Berényi Dénes (Karansebes); **szept. 22.** *Gyulay Zoltán (Csáktornya); **szept. 28.** *Törő Imre (Debrecen); **okt. 9.** *Gothárd Zsigmond (Bp.); **okt. 13.** *Tárczy-Hornoch Antal (Oroszveg); **okt. 20.** átadták a forgalomnak a pesti Duna-part villamosvonalát; **okt. 20.** *Regőczy Emil (Székesfehérvár); **okt. 24.** *Szóts Sándor (Bp.); **okt. 25.** *Zatykó Imre (Orosháza); **nov. 1.** *Bruckner Győző (Késmárk); **nov. 2.** *Noszkay Aurél (Budafok); **nov. 9.** *Berei Andor (Bp.); **nov. 13.** *Szalai Tibor (Pozsony); **nov. 14.** *Bükky Dezső (Olád); **nov. 15.** *Rédei László (Rákoskeresztúr); **nov. 19.** *Boros Ádám (Bp.); **nov. 19.** Az első magyar gyártmányú motoros közúti jármű forgalomba állítása; **nov. 30.** Bp.-en megalakult a Magyar Automobil Club; **dec. 10.** *Pacséry Imre (őrszállás); **dec. 12.** *Telkes Mária (Bp.); **dec. 14.** *Litván József (Bp.); **dec. 14.** *Scheffer Viktor (Bp.); **dec. 25.** az Országgyűlés elfogadta a közérdekű öntözőcsatornák létesítéséről szóló XXX. törvényt.

1925. †Faragó Ödön (Bp.) tengerész, Kína-kutató. (*Szentbenedek, Pest m., 1853.) – MUL

Megalakult a *Magyar Meteorológiai Társulat*. – Ld. cikkünket.

Kabay János benyújtotta első szabadalmát morfiumnak közvetlenül mákból való előállítására „*Eljárás ópiumalkaloidák előállítására zöld máknövényből*” címen. – MTK III; Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997; MTL

Breuer Marcel elkészítette az első csővázas karosszéket (textilülőkével és háttámlával) a weimari Bauhausban. – MTK III; Paturi: A technika krónikája.; MTL

A bp.-i Műegyetemi Sportrepülő Egyesületben elkészült az L-2 „*Róma*” nevű együléses túragép. Tervezője Lampich Árpád. 18 LE-s, háromhengeres motorját Throtzkai Péter tervezte. A 200 kg-nál könnyebb kategóriába tartozó géppel három világrekordot repültek. – Paturi: A technika krónikája.

Bp.-en elkészült a Szepessy–Süss-féle tangenstachiméter, Oltay Károly műegyetemi tanár adatai és tervei szerint a felsőrendű szintezőműszer, valamint az Oltay-féle szabatos prizmás tachiméter. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 428.

Sziklay Jenő és Aurel Biju ejtőernyőre kapott román szabadalmat. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 427.

Sínautójárat indult a Déli vasúttól a Balatonra. – Bp. Enc. 432.

A gánti bauxitbányában külszíni fejtéssel megkezdődött a bauxit-

termelés, amelynek hozama 1927-re már elérte a 300 ezer tonnát, s ezzel a világ egyik legnagyobb bauxitbányája lett. – Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. Bp.–Piliscsaba, 1997.

A parlament által meghozott XLIII. törvény korszerűsítette az 1888: XIX., halászatról szóló törvényt. – (F. L.)

A Középtiszai Ármentesítő Társulat területén, Zsilén megépült az első benzinmotorral hajtott belvízi szivattyútelep. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Dévénynél osztrák és csehszlovák közös tervek alapján (sarkantyúk, fenékgátak építésével és kotrással) gázlósabályozást hajtottak végre a folyó 1875–1878 fkm szelvényei között. – VK. 1933. 221. p.; (F. L.)

Egerben az 1856-ban épített és elavultsága miatt lebontott szabadtéri uszoda helyén versenyuszoda épült. – Cseke L.: Észak-M.o. gyógyfürdői, 133. p.; (F. L.)

Befejezték a Kvassay Vízlépcső vízerőtelepe alaplemezésének építését. – (F. L.)

A Kis-Balaton Vízügyi Társulat befejezte a Zala szabályozását. Ezzel a folyót 10 km hosszúságban Hídvégtől Fenékpusztáig új mederbe terelték. A környező terület vízviszonyainak csatornákkal történő szabályozása azonban 1937-ig elhúzódott. – Virág Á.: A Balaton múltja és jelene, 618. p.; (F. L.)

A Rába árvize súlyosan megrongálta az 1904-ben újjáépített nicki gátat. – Dóka, D10; (F. L.)

Ld. még Naptár: jan. 4. *Cserjési Miklós (Bp.); jan. 12. *Aradi Jenő (Bp.); jan. 18. *Bánki Zoltán

(Orosháza); jan. 31. *Kulka Frigyes (Ipolytöt); febr. 9. *Szabó György (Kisvárd); febr. 23. *Pintér Béla (Bp.); márc. 8. *Nagy Tibor (Kersemjén); márc. 24. *Pásztorniczky Lajos (Deregyő); ápr. 18. megnyílt az első Budapesti Nemzetközi Vásár; ápr. 22. †Hermann Emil Gusztáv (Bp.); ápr. 25. *Asztalos László (Újpest); ápr. 25. *Hegedűs Zoltán (Aknasugatag, ma Ocna Sugatag, Románia); máj. 8. Bp.-en megindult a magántaxiforgalom; máj. 10. Bp.-en megnyílt az új Lóversenytér; máj. 25. *Sz. Koroknay Éva (Bp.); jún. 15. *Farkas Gábor (Bp.); jún. 23. a román-magyar állandó vízügyi műszaki bizottság Nagykárolyban ülésezett; júl. 1. †Márki Sándor (Gödöllő); júl. 2. *B. Kovács András (Nagykamarás); júl. 5. *Héberger Károly (Párizs); júl. 31. *Bencsik Béla (Békésszentandrás); aug. 2. †Bermann Miksa; aug. 13. *Berrár Jolán (Bp.); aug. 17. †Egger Leó (Bp.); szept. megindult az oktatás a Magyar Testnevelési Főiskolán Bp.-en; szept. 5. *P. Károlyi Zsigmond (Csanytelek); szept. 16. †László Ferenc (Kolozsvár); szept. 24. *Kovács György (Bp.); okt. 2. *Falus Róbert (Bp.); okt. 4. †Zichy Ágost (Bécs); okt. 10. *Hermann István (Bp.); okt. 12. †Szentkláray Jenő (Temesvár); okt. 16. †Réthy Mór (Bp.); okt. 22. *Henszelmann Frigyes (Bp.); okt. 23. törvénycikk az Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról; okt. 26. Hajdúszoboszlón befejeződött az I. sz. hévízforrás feltárása; okt. 28. *Szabó Imre Flóris (Dunaszentpál); nov. 10. kormányrendelet a rádióról; nov. 18. Tc. kihirdetése az Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról; nov. 23. *Masszi Ferenc (Szolnok); nov. 26. *Anker Alfonz (Bp.); dec. 1. megindult a műsorszóró rádiózás;

dec. 3. *Gábori Miklós (Kapuvár); dec. 6. iskolaorvosi hálózat kiépítése a fővárosban; dec. 16. †Alvinczy Sándor (Bp.); dec. 22–26. árvíz a Körösöknél.

1950. †Klein Pál (?); vegyészmérnök. 1923-ban új eljárást talált fel, amely lehetővé tette a latexnek elektroforetikus eljárással való feldolgozását, ezáltal készárunknak közvetlenül latexből való előállítását. A latex-ipar nagy fejlődését az ő alapvető szabadalmai indították el. Találmányai továbbfejlesztésre alakult meg a nemzetközi Anode Rubber Co., Magyarországon pedig a Ruggyantaárugyár valósította meg találmányait, az egész világon ismertté téve a magyar gumipart. (*?, 1896.) – Évf. 96/29.

Neumann János elsőként alkalmazott elektronikus számítógépeket meteorológiai adatok feldolgozására. – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 477.

A Chinoin Gyógyszergyárban Földi Zoltán és König Rezső kutatócsoportja megoldotta a penicillin hazai előállítását. – Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. Bp.–Piliscsaba, 1997.

New Yorkban kiadták Zechmeister László Progress in Chromatography 1938–1947 című könyvét. Ebben a kromatográfia újabb fejlődését, térhódítását ismertette és vázolta jövőjét a kémián túl a különböző természet- és műszaki tudományokban is. – Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Létrehozták az Inotai Alumíniumkohót. – Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar

kronológiája. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Budapesten létrehozták a Vegyiműveket Tervező Vállalatot (VEGYTERV). Az új vállalat mindössze 20 fővel vált ki a Vegyiműveket beruházó Vállalatból. Magyarországon, ill. Bp.-en az 1950 óta megvalósult vegyipari létesítmények 90%-át itt tervezték. – Bp. Lex. II/622.; Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. Bp.–Piliscsaba, 1997.

Bp.-en megalapították az Erőmű Beruházási Vállalatot (ERBE) villamos-, gőz-, víz- és atomerőművek tervezése, létesítése és üzembe helyezése céljából. A vállalat beruházásában került kivitelezésre többek között a Gagarin Hőerőmű, a Tiszai Hőerőmű, a Dunamenti Hőerőmű, valamint a Paksi Atomerőmű első két blokkja. Erőműveket és erőművi főberendezéseket exportált Romániába, Kínába, Egyiptomba, újabban az Erőmű és Hálózattervező Vállalattal (ERŐTERV) társfővállalkozásban fő szállítási területük Törökország, Egyiptom, India és Kína. – Bp. Lex. I/386.

Selye János (1907–1982) magyar származású Kanadában élő biokémikus és fiziológus a stresszhatás fiziológiájával és patológiájával foglalkozó *The Physiology and Pathology of Exposure to Stress* című (magyarul *Életünk és a stress* címen több kiadásban is megjelent) dolgozatában foglalta össze nézeteit és sokéves stressz kutatásainak eredményeit, és részletesen kifejtette azt a gondolatát, hogy az élőlények minden káros behatásra fiziológiai reakciók azonos sorozatával válaszolnak, s ez az „általános alkalmazkodási tünetegyüttes”. – H. Schott: A medicina krónikája. Bp., (1993.) 489. p.

Alexander Ferenc, magyar származású amerikai orvos közzétette a pszichoszomatikus orvoslás szempontjából alapvető művét *Psychosomatic medicine, its principles and applications* (Pszichoszomatikus orvoslás, ennek alapjai és alkalmazási területei) címmel. Ezzel saját felfogása szerint elhatárolta a tipikusan pszichoszomatikus zavart a többi (belgyógyászati) betegségtől, amilyen pl. a gyomorfekély és az asztma. – H. Schott: A medicina krónikája. Bp., (1993.) 489. p.

Megjelent Major Sándor *Ipari csarnokszerkezetek* című műve. (1952-ben német fordításban is kiadták.) – Csetri Elek–Jenei Dezső: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1998. 478.

Zalaegerszegen megalapították a Zalahús Rt.-t. Az 1960-as évektől kezdve a céget jól ismeri a bel- és külföldi piac egyaránt. Folyamatosan fejlesztette termékeit csakúgy, mint feldolgozó üzemait. A társadalmi-gazdasági változások során a Zala megyei Állatforgalmi és Húsiipari Vállalat részvénytársasággá alakult. Mindvégig 100%-ig magyar tulajdonban maradt és folytatja a hagyományokat. Ma országos depó- és üzletkötői hálózat segítségével biztosítja folyamatos jelenlétét Magyarországon és számos külföldi országban. – (Siki Jenő)

Létrehozták a MÉH (Melléktermék és Hulladék Egyesülés) Nyersanyaghasznosító Trösztöt, Bp. VI., Andrássy u. 45. sz. alatti központtal. Vállalatainak feladata az országban keletkező, újrahasznosításra alkalmas vas-, fém-, papír-, textil- és egyéb hulladékok gyűjtése és feldolgozása volt. – Bp. Lex. II/129.

Bp.-en létrehozták a Mezőgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó

Vállalatot (V., Báthori u. 10.), a Mezőgazda Kiadó és Kereskedő Kft. jogelődjét. – Bp. Lex. II/135.

Bp.-en megalakult az Ifjúsági Könyvkiadó (XIV., Hermina u. 57–59.). 1952-től Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó néven szerepel. – Bp. Lex. II/145.

Párizsban megrendezték az első asztronautikai kongresszust. – Űrhajózási lexikon, 889.

Az Építésügyi Minisztérium a tervezésekhez szükséges geodéziai és talajmechanikai vizsgálatok elvégzésére megalapította a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatot. A vállalat újabb profilja a komplex mérnöki előtervezés és előkészítés. Szolgáltatásai: geodézia és fotogrammetria, geotechnika, mérnökgeológia, építőipari korrózióvédelem és vegyészet, környezetvédelem, hulladékhasznosítás, feltárások és terepvizsgálatok. – Bp. Lex. I/451.

Artex Nemzeti Vállalat néven a Népgazdasági Tanács divatáru kiskereskedelmi vállalatot alapított Budapest V. ker., Sas u. 1. székhellyel. Ennek jogutódja az Aranypók Kereskedelmi Rt. – Bp. Lex. I/72.

A Nyírségben megkezdtek – a feltaláló Gavallér Endréről elnevezett – Gavallér-féle újrendszerű előregyártott vasbeton csatornafénék-burkolat gyártását és alkalmazását, amely a kísérletek szerint jól bevált a folyós homokban – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Megépült Komló vízműve. – Nagy L. (szerk.): A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Tovább fokozódott az öntözések fejlesztésének üteme: elkészült a

Tiszasüly–Makkosi Öntözőrendszer, előbb 6, majd később 8 m³/sec teljesítményű úszóműves fővízkivétellel, üzembe helyezték az algyői úszó szivattyútelepet, s megkezdte részleges működését a tiszakeszi reverzibilis (kettős működésű) elektromos szivattyútelep. Ugyancsak ebben az évben elkezdődött a Körös-völgyi öntözések vízigényének átemeléses pótlása a Tisza vizéből. A gyors ütemű, s ezért gyakran megalapozatlan fejlesztésre jellemző, hogy 1950 és 1953 között az öntözött területek nagysága megháromszorozódott: 30 600 ha-ról 93 600 ha-ra nőtt. (Az erőltetett fejlesztést az évtized közepén stagnálás követte.) – Vízgazdálkodás, 1975. 3-4.; (F. L.)

A gyorsan fejlődő iparváros vízellátása érdekében megszervezték a Tatabányai Városi Víz- és Csatornamű Vállalatot. – (F. L.)

Az 1581-es dunai fkm-nél, a Dunai Vasmű kikötőjének építésével megkezdődött a hazai ipari kikötők építésének és fejlesztésének első üteme. (A munkát egyébként 1955-ben fejezték be.) – Vízgazdálkodás, 1975. 3.; (F. L.)

A Fővárosi Tanács felügyelete alá tartozóan megalakult a Fővárosi Fürdőigazgatóság, amely kezelésbe vette a bp.-i gyógyfürdőket, strandokat, tisztasági fürdőket és a gyógyforrásokat. Nem kerültek szervezeti körébe a versenyszodák és néhány kerületi tisztasági fürdő. – Vízgazd., 1962. 20. p.; (F. L.)

Az OVH Vízirajzi osztálya megkezdte az országos forrásnyilvántartás mérési és dokumentációs munkáit. A Vízirajzi Intézet úgyszintén ettől az évtől kezdte telepíteni a korszerű rajzoló vízmércéit a nagyobb folyók vízállásának folyamatos figyelése érdekében. – Vízgazdálkodás, 1975. 3.; (F. L.)

Magyar–román vízügyi egyezményt kötöttek a határvizekkel és az országhatár által elmetezett vízfolyásokkal kapcsolatos műszaki kérdések megoldására vonatkozóan. A magyar fél által már 1947-ben szorgalmazott egyezmény 1961-ig volt érvényben. – Vízgazd. és Körny.véd., 1974/3. 40. p.; (F. L.)

A Bükk északnyugati oldalán tervezett ipari beruházások vízigényének kielégítése érdekében a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat szervezésében megkezdődött a környék vízföldtani viszonyainak beható vizsgálata. A Borsodnádasi Lemezgyár igényének érdekében került sor a szilvásvárad Szalajka-völgy forrásainak foglалására, s hasonló célból a Bélapátfalvai Cement és Mészmű vízellátása érdekében történt meg a monosbéli ún. „Vízfő” forráscsoportjának foglалása is. – HK. 1977/6-7., 1979/2. 63. p.; (F. L.)

A magyar–csehszlovák Közös Műszaki Bizottság utasítására Petényi Oszkár és Oldrich Ruzicka irányításával elkészült „*A magyar–csehszlovák Felső-Duna gázlós szakasza szabályozásának keretterve*”, amelynek alapján 1963-ig végrehajtották az 1850–1790 fkm közötti folyószakasz kisvízszabályozási műveinek kiegészítését. – Fejér–Baross; (F. L.)

A MTESZ tagegyesületeként megalakult a *Faipari Tudományos Egyesület*. – Ld. cikkünket.

Ld. még Naptár: **jan. 1.** hét peremváros és tizenhat község egyesítése Bp.-tel; Bp.-en megalapították a Gyógyszeripari Kutató Intézetet; létrejött a Magyar–Szovjet Olaj Rt. (MASZOLAJ); a Fővárosi Vízmű egységes kezelésbe vette a Bp.-hez csatolt peremkerületek vízellátó rendszereit; megalapították

a Fővárosi Mélyépítési Tervező Vállalatot (FŐMTERV); **jan. 11.** †Mansfeld Géza (Genf); **febr. 19.** †Sass Brunner Erzsébet (Nainital, India); **márc. 7.** a Magyar Távirati Iroda (MTI) önálló szervezetté alakítása és a Magyar Rádió Hivatal létesítése; **márc. 16.** †Szilas Oszkár (Bp.); **márc. 26.** a Mátravidéki Erőmű első részlegének avatása; **ápr. 1.** új pontonhíd nyílt a Petőfi-híd mellett; **máj. 3.** a bp.-i nyilvános illemhelyek a Fővárosi Csatornázási Vállalat kezelésébe kerültek; **máj. 7.** az újjáépített Bp.-Ferihegyi repülőtér felavatása; **máj. 13.** †Wilczek Ernő (Bp.); **tavas:** megkezdődött a Tiszalöki Vízlépcső építése; **jún. 9.** Ungváron magyar–szovjet vízügyi egyezményt kötöttek; **júl. 5.** †Cholnoky Jenő (Bp.); **júl. 11.** †Huzella Tivadar (Alsógöd); **aug. 21.** földrengés volt Bp.-en; **aug. 27.–szept. 3.** az I. Magyar Matematikai Kongresszus Bp.-en; **szept. 2.** átadták a szőnyi olajfinomító üzemét; **szept. 13.** †Jáky József (Bp.); **szept. 15.** a bp.-i Tudományegyetem Eötvös Loránd nevét vette fel; **szept. 17.** közzétették a bp.-i földalatti gyorsvasút építéséről szóló rendeletet; **szept. 24.** megalapították az Almásfüzitői Ásványolajipari Vállalatot; **okt.** abbahagyták a Duna–Tisza-csatorna építési munkáit; **okt. 1.** Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézetet (ÖTKI) hoztak létre Szarvason; **okt. 2.** †Tomcsányi Béla (Bp.); **okt. 3.** kilenc mezőgazdasági kutatóintézet létesítéséről szóló rendeletet tettek közzé; **okt. 8.** Nagykanizsán létrehozták a Dunántúli Ásványolajipari Központot (DÁIK); **okt. 25.** Zemplén Géza, Bognár Rezső és Oláh György magyar szabadalmat jelentettek be lanataglukozid-C előállítására; **nov. 1.** üzembe helyezték a Dunavölgyi Timföldgyárat Almásfüzitőn; **nov. 3.** †Gesztelyi

Nagy László (Bp.); **nov. 7.** felavatták Bp.-en az Árpád hidat; **nov. 14.** †**Sulkowsky Zoltán** (Bp.); **nov. 30.** az MTA szabályozta a tudományok kandidátusa és tudományok doktora fokozat elnyerésének feltételeit; **dec. 4.** †**Széki Tibor** (Bp.); **dec. 12.** a Rajka–Gönyü közötti Duna-szakasz szabályozása érdekében a magyar és a csehszlovák fél képviselőiből külön folyami igazgatóság alakult; **dec. 13.** †**Wald Ábrahám** (India); a Duna-völgyi főcsatornán alumínium szerkezetű hidat adtak át; **dec. 14.** felállították az Élelmezési, a Kohó- és Gépipari, valamint a Bánya- és Energiaügyi Minisztériumot.

1950 k. Kármán Tódor irányításával az USA-beli Pasadena egyetemének aerodinamikai kutató laboratóriumában kifejlesztették az amerikai hadsereg első ballisztikus irányított rakétáját. – Paturi: A technika krónikája.

1975. †**Pécsi Eszter** (New York) statikus. Mint a Váci utcai gimnázium legjobb matematikusa, 17 éves korában jelesen érettségizett. 1915–1919 között a Berlin–Charlottenburg-i egyetem hallgatója volt. Tanulmányait a bp.-i Műegyetemen fejezte be, amikor megszűnt a nőket kizáró szabály, itt szerzett diplomát 1920-ban. Pályafutását Guth és Gergely irodájában kezdte, majd saját irodája volt. 1922-ben házasságot kötött Fischer Józseffel, aki a két világháború közti magyar modern építészet egyik meghatározó személyisége lett. Részt vett a CIAM – Congres Internationaux d'Architecture Moderne – magyar csoportjának munkájában, és statikusként is a korszak számos kitűnő építészével működött együtt. ő készítette a margitszigeti fedett uszoda szerkezeti terveit, a Fiumei úti baleseti kórházét, amely Bp. el-

ső vasszerkezetű magasháza volt, a Kútvölgyi úti kórházét, sok modern villa és más egyéb mellett. Az államosítások után különböző tervező irodákban dolgozott. 1957-ben külföldre települt. Kezdetben Bécsben dolgozott. Ő tervezte az első Bécs belvárosi többemeletes parkolóházat a Neue Markton. 1958 őszétől New Yorkban dolgozott Farkas és Barron mérnökök irodájában, ahol számos nagy munka mellett ő volt a statikus tervezője az első vasbetonvázas felhőkarcolónak, a Hotel America-nak és a Columbia Egyetem tanárok számára készült két toronyházának. Mindhárom munkáért megkapta „az év legjobb statikai terve” díjat, amelyet New York város ad ki. Statikus tervezője volt Breuer Marcellnak is első amerikai éveiben a New York-i Egyetem több épületénél. (*Kecskemét, 1898. ?) – MTL; Évf. 98/28.

Bp.-en a Császár uszoda szomszédságában elkészült a Komjádi Béla Sportuszoda. Az új versenyuszodát Kelecsényi Zoltán vezetésével tervezték. A medence vízfelülete 50x21 m, mélysége 195 cm. Az uszoda eltolható boltozatos tetű, nézőtere 1500 személy befogadására alkalmas. – Bp. Lex. I/698.

Megjelent Andrásfalvy Bertalan számos tekintetben alapvető munkája Duna mente népének artéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig címmel, amelyben a legteljesebb leírását adja a fokok használatán alapuló egykori artéri gazdálkodás gyakorlatának és addig fellelhető néprajzi emlékeinek. – Tanulmányok Tolna megye történetéből, VII. köt.; (F. L.)

Bp. egyik legnagyobb víznyerő bázisán, a Szentendrei-szigeten – közel 250 millió forintos beruházási

költséggel – megkezdődött a napi 75 000 m³-nyi víz kitermelésére tervezett Tahi I-II. vízmű építése. – Vízgazdálkodás 1976/6.; (F. L.)

Pátka község határában elkészült a 310-330 hektáros Pátkai-víztározó. Létesítésének alapvető célja az volt, hogy csapadékszegény száraz időjárás esetén a Velencei-tó vízutánpótlását biztosítsa. A tározót – csakúgy mint a korábban felette kialakított Zámolyi-víztározót – a Császár- víz táplálja. – (F. L.)

Az OVH által készítettett környezetvédelmi filmek – így pl.: az „Egy tó újjászületése” (Velencei-tó), „A Balaton védelmében”, vagy a „Vigyázat baj lesz!” című – az ostravai és belgrádi filmfesztiválokon díjakat nyertek. – Vízgazd. 1974. 152. p.; (F. L.)

Dunaharaszttiban megindult a vízügyi szakközépiskolai képzés vízépítési és vízgazdálkodási szakokkal. A szolnoki szakközépiskolában pedig víz- és szennyvíztechnológiai szak indult. – Hidr.Táj. 1981. 15. p.; (F. L.)

A VIZITERV megbízása alapján a VITUKI hozzákezdett – a Bős-Nagymarosi vízlépcsőrendszer tervezése, a műtárgyak építése és üzemi állapota, valamint a biztonság és gazdaságosság szempontjából sem elhanyagolható fontosságú – szivárgási jelenségek vizsgálatához. A több mint egy éven át tartó kutatás eredményei a magyar-csehszlovák közös egyezményes terv alapjául szolgáltak, ezért a vizsgálatok előrehaladását és az azokról készült jelentéseket a két fél szakértői közös konzultációkon megvitatták és jóváhagyták. – HK, 1979/12. 535. p.; (F. L.)

Az OVH megindította a „Szennyvíziszap kezelési technológia fej-

lesztése” című kutatási-fejlesztési programot az iszapkezelés és elhelyezés problémáinak egyre sürgetőbb megoldása érdekében. – HK, 1979/10. 435. p.; (F. L.)

A Fővárosi Csatornázási Művek Vízüdelmi Osztály a szennyvíz-iszap vizsgálata során először végzett nyomelem (mikroelem) vizsgálatot. Korábban csak üzemellenőrzési céllal végeztek néhány összetevőre kiterjedő kutatást, amikor azonban egyre nagyobb gondot jelentett a fővárosi szennyvíziszap elhelyezése, s szóba került az iszap mezőgazdasági hasznosítása, sort kellett keríteni a részletesebb vizsgálatra. Az osztály munkatársai 1977-ben a fontosabb nyomelemek kimutatását már kidolgozott módszer alapján végezték. – HK, 1979/11. 478. p.; (F. L.)

Ld. még Naptár: **jan. 1.** megalapították a Kiskunsági Nemzeti Parkot; **jan. 11.** †**Sós Aladár** (Bp.); **jan. 22.** Bp.-en a Mohai úton középiskolai kollégium építését kezdték el; **febr. 10.** †**Világhy Károly** (Mosonmagyaróvár); **febr. 14.** †**Szentpéteri László** (Bp.); **febr.-márc.** tömeges halpusztulást észleltek a Balatonban; **márc. 4.** †**Weigl Ernő** (Bp.); **márc. 7.** †**Halász András** (Bp.); **márc. 12.** †**Valkó Imre** (Boston); **márc. 24.** †**Vedres László** (Bp.); **márc. 28.** †**Korponay Gyula** (Bp.); **ápr. 4.** a Lánchíd budai hídfőjénél felállították a 0. km-t ábrázoló térplasztikát; **ápr. 18.** †**Tőry (Tögl) Kálmán** (Bp.); **ápr. 24.** †**Jablonszky Jenő** (New York); **ápr. 25.** Bp.-en a Szegedi úton orvosi rendelőintézet építését kezdték el; **máj. 5.** Csepelen orvosi rendelőintézet építése kezdődött; **máj. 6.** Körösszegapátiban felavatták az ország ezredik községi vízművét; **máj. 25.** átadták a Zánkai úttörővárost; **máj. 31.** †**Kecskeméti István** (Helsinki); **júl. eleje,** a

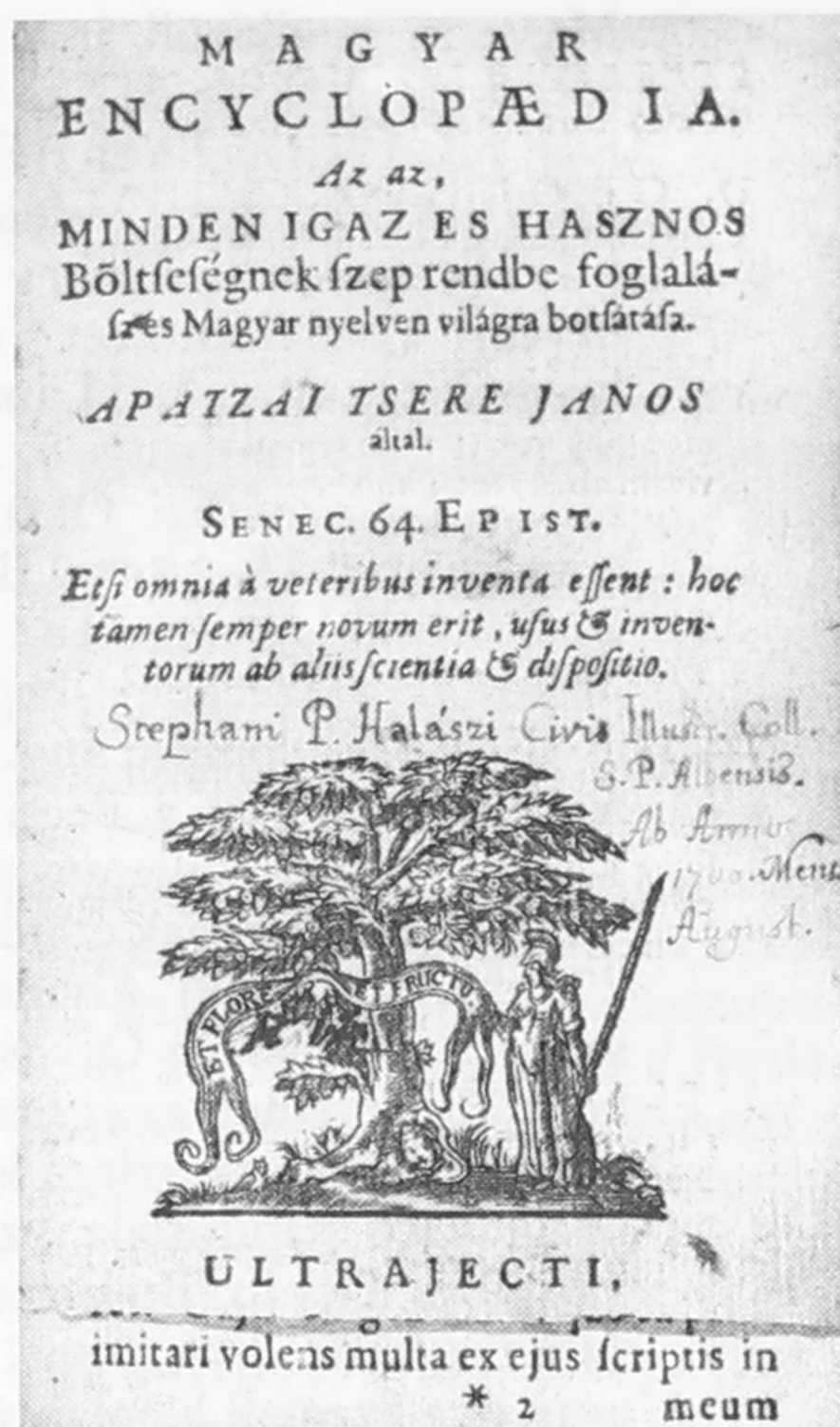
Maroson rendkívüli ár vonult le; **júl. 3.** átadták az M7-es autópályát; **júl. 17.** †**Kellner Béla** (Bp.); **júl. 30.** †**Gerlóczy Gedeon** (Bp.); **júl. 30.** Bp.-en az Aurora utcában orvosi rendelőintézet építését kezdték el; **aug. 4.** †**Lámfalussy Sándor** (Sopron); **aug. 8.** megalakult a Nemzetiségi Oktatási Bizottság; **aug. 15.** †**Antal Boza József** (Miskolc); **aug. 18.** üzembe helyezték a Széchenyi-hegyi TV-és URH adóállomást; **aug. 22.** befejeződött Bp.-en a Bécsi úton a Kandó Kálmán Villamosipari Főiskola kollégiumának építése; **aug. 27.** †**Komarnicki Gyula** (Bp.); **szept. 1.** Bp.-en az Orvostovábbképző Egyetemen az egészségügyi dolgozók főiskolai szintű képzésére új kart alapítottak; **szept. 8.** †**Kondér István** (Bp.); **szept. 10.** †**Pócza Jenő** (Bp.); **szept. 19.** felavatták a Szegedi Kőolaj- és Földgázipari Létesítményeket; **szept.**

19. befejeződött Bp.-en az V. kerületben a Belvárosi Ifjúsági Ház és Uszoda építése; **szept. 21.** †**Réthly Antal** (Bp.); **okt. 3.** Pakson lerakták az atomerőmű alapkövét; **okt. 10.** †**Schlattner Jenő** (Bp.); **okt. 12.** a Budavári Palotában megnyílt a Magyar Nemzeti Galéria; **okt. 28.** megnyitották a bp.-i Földalatti Vasúti Múzeumot; **nov. 7.** †**Treiber János** (Kolozsvár); **nov. 18.** †**Zorkóczy Béla** (Bp.); **nov. 25.** †**Benedikt Ottó** (Bp.); **nov. 28.** †**Pantó Dezső** (Bp.); **nov. 29.** †**Korach Mór** (Bp.); **nov. 29.** †**Kovács házy Ernő** (Bp.); **nov. ?** †**Gregersen Hugó** (Bp.); **dec. 8.** megkezdődött Bp.-en a Gyorskocsi utcában az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ nyomdaépületének építése; **dec. 15.** †**Jugovics Lajos** (Bp.); **dec. 22.** befejeződött Bp.-en a Belvárosi Telefonközpont építése.

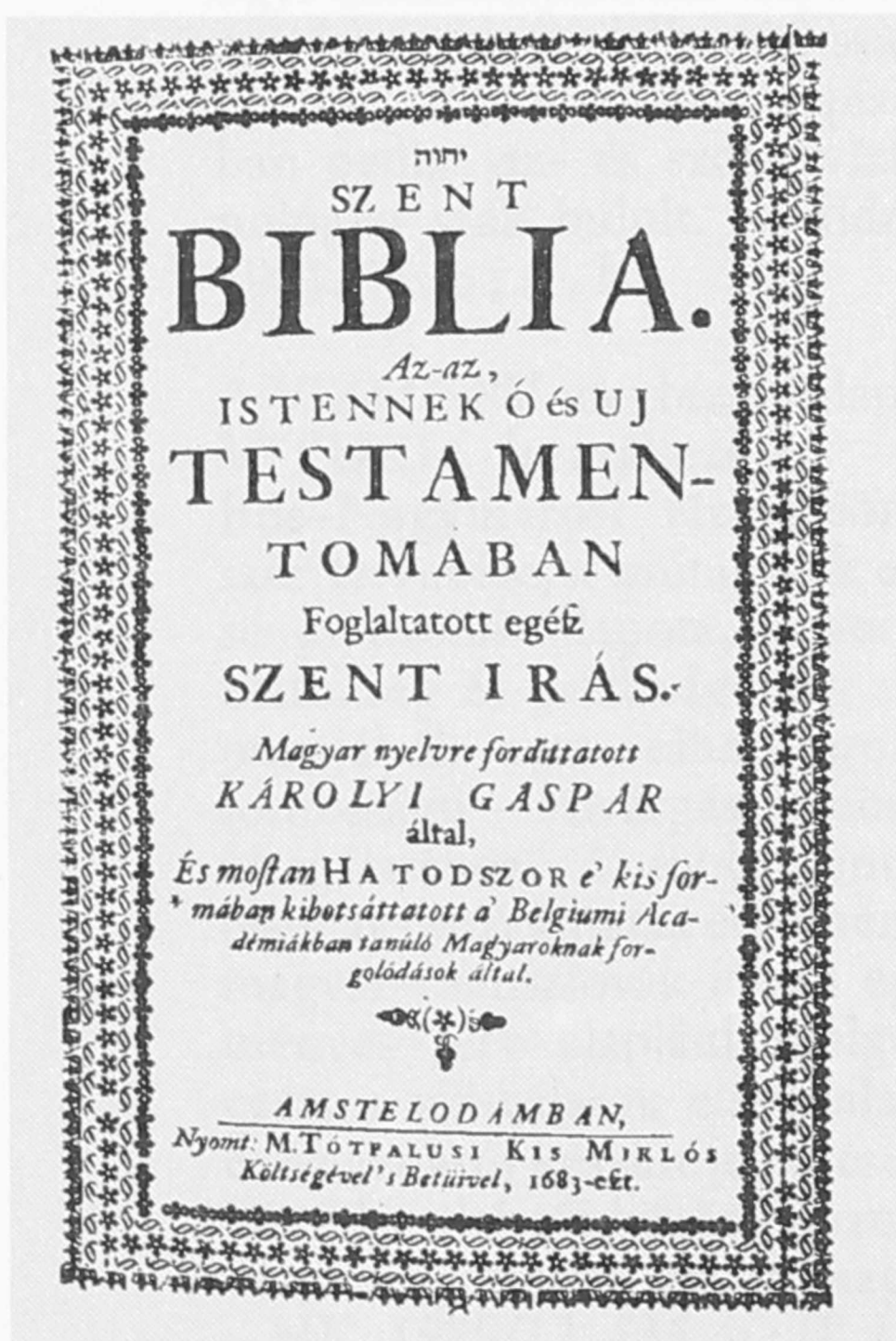

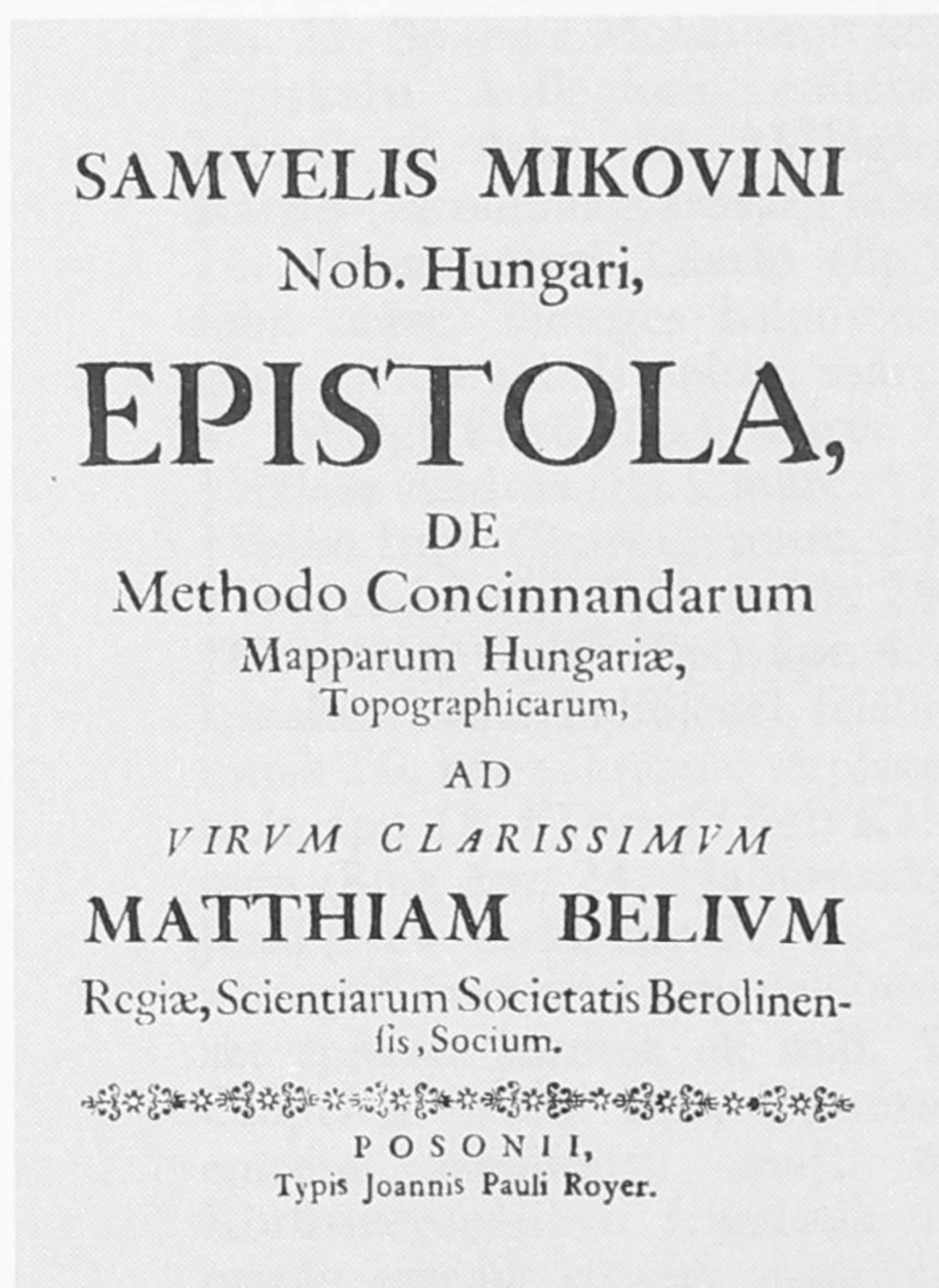
A magyarok krónikájának címlapja
(ld. Krónika: 1575)

Az első magyar enciklopédia
(ld. Naptár: jún. 10.)

Az „aranyos Biblia” címlapja
(ld. Krónika: 1650)

Mikoviny művének címlapja
(ld. Naptár: márc. 26.)

1. 1900. Megindult a *Huszedik Század* című, társadalomtudományi és kulturális folyóirat. Szerkesztője előbb Gratz Gusztáv, majd Jászi Oszkár volt. Az 1919-ig megjelenő lap a polgári demokratikus haladás eszmeiségét képviselte. A folyóirat jogutódjaként 1926-ban indult a *Századunk* című társadalmi, kulturális folyóirat Vámbéry Rusztem, majd Varró István szerkesztésében, amely élesen bírálta a rendszer társadalompolitikáját. 1939-ben betiltották. – MTK III.; Bp. Lex. I/573, II/428.

1950. Hatályba lépett a minisztertanács 4349/1050. számú (1949. december 20.) határozata hét peremvárosnak és tizenhat községnek Budapesttel való egyesítéséről. (A főváros kerületeinek száma 22-re egészült ki.) – MTK IV; Bp. Lex. I/209-210.

A Fővárosi Vízmű egységes kezelésbe vette a Budapesthez csatolt peremkerületek vízellátó rendszereit. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

Bp.-en megalapították a Gyógyszeripari Kutató Intézetet. Feladata a magyar gyógyszeripar korszerűsítésének és fejlesztésének megalapozása volt. Az 50-es években megalapozták a szintetikus peptidek hazai gyártását is. A 60-as években előtérbe került az alapkutatás, új gyógyszerek kifejlesztése a klinikai vizsgálatokig. Újpesten, a Szabadságharcosok útja 47–49. sz. alatt modern székház, kísérleti üzem és laboratórium épült. 1964-ben nevét Gyógyszerkutató Intézetre változtatták. – Bp. Lex. I/513; Móra László–Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997.

Létrejött a Magyar–Szovjet Olaj Rt. (MASZOLAJ). Erre szállt a

MASZOVOL (Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt.) és a MOLAJ (Magyar–Szovjet Olajművek) vagyona. Az alapszabály szerint a társaság célja az olaj kutatása, kitermelése, földolgozása és az olajnak, a földgáznak és azok melléktermékeinek értékesítése. – (Cs. B.)

A Fővárosi Tanács megalapította a Fővárosi Mélyépítési Tervező Vállalatot (FŐMTERV). A vállalat tevékenységi köre a főváros területén híd- és műtárgy-, út- és vasút-, forgalomtechnika, vízellátás, csatornázás, távfűtés, gázellátás, közműgépészeti tervek készítése, mély- és magasépítési alapozások tervezése, talajmechanikai, útteherbírási és tömörségvizsgálatok elvégzése. A FŐMTERV tervei alapján készült az Astoria, a Blaha Lujza téri és a Baross téri aluljáró, az Erzsébet híd budai hídfőjének csomópontja, közúti felül- és aluljárók, hidak, támfalak, a Római fürdő és a Szabadság strand medencéi stb. – Bp. Lex. I/462.; (F. L.)

1975. Az Országos Természetvédelmi Hivatal és az illetékes szakemberek kezdeményezésére a kormány döntése alapján megalapították az ország második nemzeti parkját, a Kiskunsági Nemzeti Parkot. A nemzeti park hat különálló területe volt hivatott arra, hogy megmentse a kiskunsági táj természetes képét (a szikeseket, homokbuckákat, mocsármaradványokat, természetes erdőtársulásokat), valamint ezek élővilágát. A nemzeti park megalakulásával az annak részévé váló Kolon-tavat és közvetlen környékét természetvédelmi oltalom alá helyezték. A tavat – amely kiterjedt nádfelületeivel, láp- és mocsárrétjeivel és láperdejével az ország egyik jelentős édesvízi mocsara – az azt megelőző fél évszázad alatt olyan erőteljes emberi beavatkozás súj-

totta, hogy már a léte is veszélyben volt. – HK, 1976/7.; 1979/12.; (F. L.)

3. 1700. † **Szilágyi Tönkö Márton** (Debrecen), a debreceni kollégium első karteziánus tanára. A debreceni kollégium elvégzése után, 1666–1669 között holland egyetemeken (Utrecht, Franeker, Groningen, Leiden) tanult, ahol az egyik legönállóbb karteziánus filozófussá vált. 1670-től a debreceni kollégiumban – Komáromi Csipkés György tanszéki utódjaként – a bibliai nyelvek (görög, héber) és a filozófia tanára. 1678-ban Heidelberg-ben jelent meg előadásaiból készített műve *Philosophia ad usum scholarum praesertim Debrecinae applicata* (Filozófia az iskolák, elsősorban a debreceni használatára alkalmazva) címen. Könyvében filozófián a természettudományok összességét érti, s a mű a descartes-i ismeretelmélet (metaphysica) és természettan szemléletét tükrözi. Szó esik benne a XVI–XVII. század új eredményeiről, új nézeteiről is (elektromos és mágneses jelenségek, légnyomás stb.). Tankönyve több mint fél évszázadon át – Maróthy György fellépéig – maradt használatban a kollégiumban, amint ezt a ránk maradt számos diákjegyzet bizonyítja. Martonfalvi halála után (1681) a dogmatika tanára lett az első kollégiumi tanszéken, s e minőségében ő is Amesius (W. Ames) tanait hirdette, akárcsak elődje és mestere, de rövidesen sort kerített a nagy hollandiai teológus, Cocceius (R. Koch) felfogásának, módszerének terjesztésére is. Coccejanizmusa miatt 1692-ben a lelkészek egy csoportja az egyház akkori vezetői előtt vádat emelt ellene, de tisztázta magát, s 1699-ben püspöknek is megválasztották. (*Szilágyborzás, 1642. ?) – MTL

1850. Budát és Óbudát egyesítették, Óbuda koronauradalmi jellege megszűnt. – Bp. Enc. 425.

4. 1925. ***Cserjési Miklós** (Bp.) bányamérnök, munkavédelmi szakmérnök, múzeumvezető. Oklevelét a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem soproni bányamérnöki karán szerezte 1951-ben. Egy évig a bauxitbányászatban, majd 32 éven át a nógrádi szénmedencében dolgozott. Jelentős szerepe volt a nógrádi medencében a sok kisüzemből négy nagyüzembe koncentrálódó termelés új biztonságtechnikai rendszerének kiépítésében. Részt vett a salgótarjáni földalatti bányamúzeum létrehozásában (1965), melynek haláláig a vezetője volt. A gyűjtőmunka megszervezésével, a szénmedence évszázados múltjának kutatásával, majd az 1980-as évek elején skanzen kialakításával jelentősen járult hozzá a múzeum országos és európai hírnevének megszerzéséhez. (†Sopron, 1984. szept. 22.) – MEL (IV)
8. 1875. ***Bodor Antal** (Kolozsvár) jogász, műegyetemi magántanár, gazdasági szakíró, Magyarország honismereti bibliográfiájának összeállítója. A kolozsvári Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust, majd 1927-ben a bp.-i Műegyetemen községfejlesztés tárgykörből magántanárrá habilitálták. Első nagy monográfiája *Temesvár és Délmagyarország múltja, jelen közállapotai és leírása* címen 1908-ban jelent meg. 1908-ban alapította és 1914-ig szerkesztette az *Alföldi Gazda* című, Szegeden megjelenő lapot. 1911–1914 között a *Magyar Föld* felelős szerkesztője volt. 1922-ben jelent meg a *Falusi egyletek, körök címtára*, 1923-ban *A falu megismerése*, 1927-ben *A jövő faluja* című munkája. További művei: *Magyarország termőföldjének értéke és terhei*

(1927), *Budapest mezőgazdasága* (1933), *A falufejlesztés alapvetése* (1934) és *A falukutatás vezérfonala* (1935). 1935-ben a Falukutató Intézet igazgatója lett, s ettől kezdve foglalkozott egy nagy honismereti bibliográfia tervével. 1944-re jutott el nagy bibliográfiájához, a mintegy 14 ezer címet tartalmazó *Magyarország helyismereti könyvészete 1527–1940* címen megjelent műhöz (Bp., 1944.). Műve Magyarország helységeinek betűrendjében közli az egyes települések múltjára vonatkozó főbb kiadványok címeit. (A munka Gazda István által kiegészített utánnyomása a Tudománytár sorozatban jelent meg 1984-ben.) (†Bp., 1955. jan. 3.) – Gazda István: In memoriam Bodor Antal. In: Bodor–Gazda: Magyarország honismereti irodalma 1527–1944. Bp., 1984.

10. 1900. *Magyari Endre (Arad) postamérnök. Szolgálatát 1922-ben kezdte a Posta Kísérleti Állomáson. Már műegyetemi hallgató korában készített tanulmányokat a vezeték nélküli táviratozásról, és a Kísérleti Állomáson elsőként tervezett nagy teljesítményű rádiótelefon-adót. Tervei alapján valósult meg az 1 kW-os csepeli adóállomás. Ezt követően számos adóberendezés tervezésében, kiépítésében, üzemeltetésében vett részt, irányította a munkákat, és nevelte a fiatal technikusokat. Ezen munkái közül legjelentősebb, hogy 1923-ban üzembe helyezte a Posta által megvásárolt Huth adókat. Nevéhez fűződik a hazai műsorsugárzás megindítása. A kísérleteket az 1924-ben vásárolt 2 kW-os Telefunken adóval végezte. Legendás az a tevékenysége, mellyel az első műsorsugárzásban részt vett a Posta Kísérleti Állomás udvarán felállított, bútoroskocsiból átalakított első stúdióban. 1926 és 1937 között több mint száz

előadást tartott a rádiótechnika és a távolbalátás tárgyköréből, propagálva ezzel a témakör hazai alkalmazását. Ezt követően megtervezte az országos rádióhálózatot, és irányította a Laki-hegyi, székesfehérvári rövidhullámú adó és a bp.-i stúdió megvalósítási munkáit. Az 1940-es évek közepén javasolta, hogy a „gyengeáramú elektrotechnika” szót helyesbítsék a lényegét jobban kifejező „híradástechnika”-ra, illetve „távközléstechnika”-ra. Jelentős a grafikus számítások terén kidolgozott néhány új módszere, amit könyvsorozatban tett közzé. Fm.: *A híradástechnika közös alapelvei*. Bp., 1943.; *Rádió-méréstechnikai tanácsok*. Bp., 1947.; *Tégladiagramok*. Bp., 1958.; *Grafikus számítások a híradástechnikában*. Bp., 1966. (†Bp., 1968. ápr. 9.) – Évf. 93/31; MTL

11. 1800. *Jedlik Ányos István (Szimő) fizikus, egyetemi tanár. Tanulmányait a nagyszombati és a pozsonyi gimnáziumban kezdte. 1817-ben belépett a Szent Benedek rendbe, ettől kezdve tanulmányait rendjének iskoláiban folytatta. 1822-ben avatták doktorrá. Rendi előjárói a győri líceumba helyezték, itt 1822. nov. 4-én tette le a tanári esküt. 1831-ben áthelyezték a rend pozsonyi akadémiájára, ahol 1839-ig tanított. Ettől kezdve – nyugállományba vonulásáig – a bp.-i Tudományegyetem fizikamechanika tanszékének professzoraként fejtette ki tevékenységét. 1848-ban az egyetem bölcsészkarának dékánja, 1863-ban az egyetem rektora volt. 1867-ben kir. tanácsos lett. Az MTA 1858-ban lev., 1873-ban tiszteleti tagjának sorába választotta. 1879. évi nyugdíjazása után a rend győri székházába költözött, ahol tudományos tevékenységét egészen haláláig folytatta. A fizika számos szakterületével foglalkozott, külö-

nös érdeklődése mégis az elektrotechnika iránt nyilvánult meg. Még győri működése során foglalkozott a „villam delejesség kölcsönhatás” jelenségével, és több évvel megelőzve kortársait, megalkotta a „villamdelejes forgonyait”, amelyekben az álló- és a forgórész egyaránt elektromágnes volt. Ugyancsak ő alkalmazta először a higanyvájús kommutátort is. Készülékei az első elektromágneses forgókészülékek – tehát motorok – voltak. Legismertebb felfedezése az öngerjesztés elve, illetve az ezt demonstráló „egysarki villanyindító” (dinamó). Ennek műszaki leírásában fogalmazta meg 1861-ben – legalább hat évvel Siemens és Wheatstone előtt – az öngerjesztés (dinamó) elvét. A nagyfeszültségű technika területén is alkotott újat: 1863-ban ismertette a „Leideni palaczkok lánczatát”-t, illetve a feszültség-sokszorozás elvét és gyakorlatát, több mint félméteres hosszúságú villamos ívet tudott létrehozni. „Csöves villamos-szedőkből alkotott villamfeszítő”-jét az 1873. évi bécsi világkiállításon mutatta be. Egyik gyakorlati jelentőségű találmánya a szódavízgyártással kapcsolatos. Fm.: *Villany-mágnesi villam-tünetmények* (1841, 1842); *Súlyos testek természettana*. Pest, 1850.; *Hőtan*. Pest, 1851.; *Fénytan*. Pest, 1851.; *Über die Anwendung des Elektromagnetes bei elektrodynamischen Rotationen* (1858); *A villanytelepek egész működésének meghatározása* (1859); *Leydeni palaczkok lánczata* (1863); *Csőves villamszedő* (1867); *A csöves villamszedők láncolatáról* (1879); *Über Ketten aus Röhren bestehender Electrizaitsrecipienten* (1882); (†Győr, 1895. dec. 13.) – Évf. 95/51, 121-123; MTL

11. 1875. † Luppis János (Torrigia, Olaszország) fregattkapitány, az önjáró torpedó feltalálója. Apja tenge-

részkapitány volt, és ő is fiatalon az osztrák–magyar haditengerészethez került. Itt fogalmazódott meg benne az önjáró torpedó ötlete, amelynek megtervezte modelljét is. Ez hajtószerkezettel ellátott, úszó akna volt: parafaburkolatú keskeny csónak, orrán a gyújtókészülékkel és benne a robbanótöltettel. A csónakot sűrített levegővel meghajtott hajócsavar mozgatta előre, egymás mellé szerelt két kormánylapáttal kormányozták a partról mozgatott zsinórok segítségével, célba ütközéskor robbant. A torpedót bemutatta a hadügyminisztériumnak, de további munkájához anyagi támogatást nem kapott. Ekkor – 1864-ben – társult a Fiumében letelepedett Robert Whitehead angol származású tervezővel és hajógyárossal (aki később Bp.-en, a Népszigeten is alapított hajógyárat). A fiumei üzemben készült el két év alatt, 1866-ra az első torpedó. A hajtóerőt egy 25 atm. nyomásra feltöltött légtartály szolgáltatta. Két legfontosabb alkatrészét, az oldalirány megtartására szolgáló pörgettyűt és váltótollatyt, valamint az expandáló nagy nyomású levegő megfagyását meggátló fűtőberendezést és a vele egybeépített vízpárologtatót is magyarok találták fel: az előbbi Obry Lajos arzenáli művezető, az utóbbit Gesztessy János sorhajóhadnagy. A sűrített levegő előmelegítése a teljesítményt jelentősen fokozta. A két, egybeépített, de ellentétesen forgó hajócsavar az oldalgást volt hivatva kiküszöbölni. A torpedót alkalmassá tették felszíni, víz alatti, később pedig repülőgépről való indításra is. A fiumei gyártól Anglia, Németország, Olaszország, Franciaország, Japán és Oroszország nagyobb mennyiséget vásárolt ebből az új fegyverből. A Luppis–Whitehead-féle torpedó első harcszerű bevetésére a perui pol-

gárháborúban került sor, 1877. máj. 29-én. Tömeges alkalmazása az 1904-es orosz-japán háború tengeri harcaiban kezdődött. (*Fiume, 1813. jan. 27.) – Évf. 88/18, 107-109, 90/157; MTL

11. 1950. †**Mansfeld Géza** (Genf) orvos, fiziológus. A bp.-i Tudományegyetem orvosi karán végezte tanulmányait, majd Bókay professzor Gyógyszertudományi Intézetében kezdte el kutatói pályáját. Tudományos munkássága az élettan területén bontakozott ki, melynek keretében először a narkózissal, majd az altatás, fájdalomcsillapítás, a szervezet viselkedése, reakciói a gyógyszerekre, voltak kezdeti kísérleteinek tárgyai. Kutatásai kiterjedtek az endokrinológia területére, és életművének legfontosabb tétele a pajzsmirigy működésének vizsgálata. Széles körű tudományos munkásságát jellemzi még az anyagcsere, a belső szekréciós működések, a diabetes problémája, a vérkeringés, a szív tónusváltozása és alkalmazkodása az elvégzendő munkához, a szívtágulás mechanizmusa, dinamikai és energetikai jelentősége. 1907–1910 között bejárta Európa legnevezetesebb gyógyszertani és élettani kutatóintézeteit. Bécs, Berlin és London után hazatért, s itthon folytatta kutatásait. 28 éves korában már magántanári kinevezést kapott, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetem professzora, 1930/31-ben az orvosi kar dékánja, 1934/35-ben rektora volt. 1946-ban a Bp.-i Orvostudományi Egyetem élettani tanszékének professzorává nevezték ki, s munkáját itt folytatta haláláig. Számos munkája, közleménye jelent meg magyar és idegen nyelveken is. Számontartott nagyobb előadásainak színhelyei hazánkon kívül Bécs, Karlsbad, Locarno, Basel,

Boston, Stockholm, Moszkva, Zürich, Oxford. (*Bp., 1882. feb. 26.) – MTL

1975. † **Sós Aladár** (Bp.) építész. Részt vett a marosvásárhelyi és a pozsonyi kultúrpalota, a bp.-i Ritz-szálló, a Gerbeaud-palota, az SZTK-palota és a Vidámpark épületeinek tervezésében és kivitelezésében. (*Temesvár, 1887. júl. 4.) – Évf. 87/29.

12. 1925. ***Aradi Jenő** (Bp.) rajzpedagógus, tankönyvíró. 1963-ban az Országos Pedagógiai Intézet vizuális nevelési tanszékére került, ahol 1973-tól tanszékvezető. A rajzoktatás és a képzőművészeti nevelés módszertani problémáival, a programozott rajzi feladatokkal foglalkozó tanulmányai a *Köznevelés*, a *Rajztanítás* és a *Tanító munkája* című lapokban jelentek meg. Több rajzmódszertani és szemléltetőeszköz kiállítást rendezett. (†Franciaország, 1979. júl. ?) – MÉL (IV)

14. 1900. ***Barcsay Jenő** (Katona) festő, grafikus, a magyar konstruktivizmus iskolateremtő mestere. 1919-ben telepedett le Bp.-en. 1925-ben volt első kiállítása az Ernst Múzeumban. 1931–1945 között iparostanonc-iskolai tanár, 1945-től a Képzőművészeti Főiskola tanára. A magyar konstruktív-geometrikus művészet legjelentősebb egyénisége. Kiemelkedő alkotása Bp.-en a Hevesi Sándor téri Nemzeti Színház előcsarnokának 1965–66-ban készített mozaikképe, és a több nyelven kiadott *Művészeti anatómia* (1953) című műve. (†Bp., 1988. ápr. 2.) – MÉL (IV)

17. 1825. ***Boros Frigyes** (Arad) vízmérnök, a múlt századi Tisza-szabályozás munkáinak egyik irányítója. Mérnöki tanulmányait Bécsben és Pesten végezte. 1851-től a

Tisza-szabályozás munkálatainál dolgozott, 1857-től a csongrádi Tisza-szabályozási osztály vezetője volt. Az 1863. évi nagy alföldi aszálykatasztrófát követően Bodoki Károllyal és Klasz Mártonnal kidolgozta egy Felső-Tisza-Érvölgy-Hármas-Körös-öntözőcsatorna, valamint 1867-ben egy Duna-Tisza-csatorna terveit. 1874-től országos középítészeti felügyelőként nagy szerepe volt a tiszai árvédekezésekben. A szegedi árvíz-katasztrófa (1879) után nevezték ki a Tisza-szabályozás élére, 1881-től miniszteri osztálytanácsosként a tiszai osztály vezetője volt. (†Szeged, 1892. febr. 17.) – Évf. 92/23; (F. L.)

18. 1925. *Bánki Zoltán (Orosháza) radiológus, belgyógyász. Kezdetben sportorvosi, utóbb belgyógyászati (a cardiájék, a gyomor és a vese diagnosztikája, ill. csonttan) és röntgenológiai (csontanatómia és -patológia) kérdésekkel foglalkozott. Tanulmányai a *Magyar radiológia* és a *Fortschritte der Röntgenstrahlen* című folyóiratokban jelentek meg. (†Gyöngyös, 1982. máj. 31.) – MEL (IV)

22. 1975. Megkezdődött Bp.-en a Mohai úton az 500 férőhelyes középiskolai kollégium építése. – (H. Gy.)

24. 1900. †Hollósy Jusztinián (Celldömölk) benedekrendi szerzetes, fizikus, csillagász, akadémikus. Nagyszombatban tanult, 1843-tól Győrben, majd Pannonthalmán tanított, 1874-től az esztergomi rendház főnöke, a főgimnázium igazgatója. Széles körű ismerettel és adatgyűjtés alapján írt értekezéseket a távcső történetéről (Akadémiai Értesítő, 1864), a Föld fejlődéséről (1873), a Naprendszer kialakulásáról és más csillagászati kérdésekről. A távcsövek fizikájával kapcsolatos vizsgálatai új geodéziai műszer-

konstrukciók megvalósításához vezettek. Fm.: *Népszerű csillagászat* (Pest, 1863). (*Nagyszombat, 1819. dec. 26.) – Évf. 94/55.; (B. L.)

26. 1900. Megmozdult a Paks alatti dunai jégtorlasz és a jég közé szorult „Alföld” gőzöst és nyolc uszályát a folyó 1520 fkm szelvényénél kiszorította a gátkoronára. – VK. 1934. 422. p.; (F. L.)

28. 1725. *Windisch Károly Gottlieb (Pozsony) földrajzi író. Német anyanyelvű családból származott, a magyar nyelvet Győrben, a szlovákot Trencsénben sajátította el. Iskoláit Pozsonyban végezte. Kereskedelmi pályán kezdett dolgozni, majd közhivatalnok lett. Pozsony polgármesterévé választották. Tudományos és publicisztikai munkássága is jelentős. Írásait kezdetben külföldi folyóiratokban közölte, majd 1764-ben megindította a *Pressburger Zeitung-ot*, amelynek melléklapjaiban igen sok földrajzi és népismereti írást közölt, részben saját adatgyűjtése alapján. Első könyve *Politische, geographische und historische Beschreibung des Königreichs Ungarn* címen névtelenül jelent meg Pozsonyban 1772-ben. Legfontosabb műve a kétkötetes, két térképmelléklettel megjelent *Geographie des Königreichs Ungarn* (Pressburg, 1780). Művei a XVIII. században elterjedt államisme-irodalom értékes részét képezik. (†Pozsony, 1793. márc. 30.) – Évf. 93/30; MUL

1800. *Stüler August (Mühlhausen) német építész. Több jelentős németországi középület, Berlin múzeumainak tervezője. Tervei szerint épült Pesten a Magyar Tudományos Akadémia palotája. (†Berlin, 1865. márc. 18.) – (H. Gy.)

1900. †Feszty Adolf (Bp.) építész. Rév-Komáromban és Pozsonyban végzett tanulmányait a bécsi műegyetemen folytatta. Itt kezébe került Gottfried Semper neves építész „*Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetik*” című munkája, amely annyira megragadta, hogy elhatározta: beiratkozik a zürichi politechnikumba, mert így a század legismertebb építészprofesszorának tanítványa lehet. Tanulmányévei alatt ellátogatott Párizsba és Észak-Olaszországba. Felesége kérésére 1870-ben visszaköltöztek Magyarországra, és Bp.-en 1871-ben építészeti irodát nyitott. Építészeti feladatainak megoldása mellett bekapcsolódott a társadalmi élet mozgalmaiba, 1887-ben a tatai választókerület képviselőjévé választották. Munkásságából kiemelhetjük vízellátási tervét – programját. A barátjával, gróf Esterházy Miklóssal 1886-ban benyújtott tervpályázat szerint Tatáról szállított volna napi 120 000 m³ ivóvizet az akkor 800 000 lakosú főváros vízellátására. A terv 8 millió forintot igényelt egy Duna-híd tervével együtt, melyen keresztül Pest is ivóvízhez jutott volna. Egészségi állapotára hivatkozva 1890-ben visszavonult az építészettől, azonban rendkívüli munkakedve nem hagyott alább, és 1890-ben kibérelte Esterházy herceg 30 000 holdas kapuvári uradalmát. A birtokon nagy mennyiségű tőzeget talált, amit papírgyártásra próbált felhasználni. Gyártási eljárását több találmánnyal szabadalmaztatta. Legelső alkotása, mellyel bemutatkozott Bp.-en, a Haris-bazár volt. Olyan átjáróházat tervezett, melynek udvarán az üzletek a keleti bazárok

hangulatát elevenítették fel. (Az épületet 1910-ben lebontották.) A mai Andrássy úton számos bérházat, palotát tervezett, többek között az ő alkotása az Andrássy út 2., 8., 10., 15., 72., 78. számú épület. A legszebb palota a Fonciére biztosító intézet (Andrássy út 2. sz.) épülete, 1881-ben 302 benyújtott pályázatból győztesen kikerült tervezete alapján készült. A harmadik legismertebb alkotása a bp.-i Lóversenypálya könnyed és elegáns épületkomplexuma volt. Ezt a Népstadion építésekor lebontották. Egyéb középülete pl. a mai Országos Takarékpénztár Nádor utcai székházának díszes épülete 1885-ből. Jelentős módon járult hozzá Bp. századfordulói arculatának kialakításához. (*Ógyalla, 1846. aug. 17.) – Évf. 96/68; MTL

30. 1900. Bp.-en nagyszabású bállal nyitották meg a Budai Vigadó épületét, amelyet Árkay Aladár és Kallina Mór tervezett. – (H. Gy.) Ld. cikkünket.

31. 1925. *Kulka Frigyes (Ipolytő) orvos, mellkassebész, tüdőgyógyász, egyetemi tanár. Sebészeti gyakorlata elsősorban a daganatos mellkas sebészeti kérdéseire terjedt ki. Mintegy 170 közleménye jelent meg a daganatos, a mellkas- és a sebészeti diagnosztika területéről. (†Bp., 1989. szept. 23.) – MÉL (IV)

1550. A hónap folyamán a törökök várépítésbe kezdtek a hódoltsági területen kívül eső Szolnok mezővárosban. Szeptemberben Dobó István egri főkapitány kezdeményezésére megszállták I. Ferdinánd király csapatai, és ők fejezték be a megkezdett várépítést. – (H. Gy.)

1. 1900. Megalakították a szeszipari kartellt. – MTK III.

5–12. 1775. A Duna jeges árvize súlyos károkat okozott Pozsony városában. Az áradás a Csallóközben is megnehezítette az emberek életét, mert a visszaduzzasztott Vág folyó szintén kilépett a medréből. – (F. L.)

9. 1775. ***Bolyai Farkas** (Bolya) matematikus. A hat és fél évesen a nagyenyedi református kollégiumba került ifjú már írt és olvasott, sőt a latin nyelvet is jócskán ismerte. Iskolás éve alatt megtanulta a német, a francia, az olasz, az angol, a héber és a román nyelvet. Nyelvtehetségéhez hozzájárult rendkívüli fejszámoló képessége és kitűnő zenei érzéke. 1787-ben id. Kemény Simon báró fia mellé fogadta házitánítónak, mentornak, ami azzal járt, hogy mindazon képzésben és kulturális lehetőségben részesült, amelyekben a vele együtt tanuló ifjú báró. Ekkor került át a kolozsvári református kollégiumba. Itt nagy hatással volt rá Méhes György filozófia és matematika professzor. A kollégium befejezése után, 1795-ben Farkas és tanítványa külföldi tanulmányútra indult. Bécsi és jénai tartózkodás után Göttingenbe érkeztek. Az itt töltött három év meghatározó időszak volt életében. Megismerkedett a Carl Felix Seyffer asztronómia-professzor körül csoportosult baráti körrel, ahol összetalálkozott az első sikereit már elért, de a forma szerint még egyetemista Carl Friedrich Gauss-szal. A találkozásból barátság szövődött, és B. F. végképpen a matematika mellett döntött. 1799 végén visszaérkezett Kolozsvárra, és a Kemény-családnál ismét mentorságot vállalt. 1801-ben Kolozsváron feleségül vette Árkosi Benkő

Zsuzsannát, és a domáldi kis birtokra költöztek. Ekkor még sűrű levelezés folyt Gauss és B. F. között. Az első közt éppen Gausst értesítette, hogy Kolozsváron 1802. december 15-én gyermeke született, a később világhírű matematikus lángésszé fejlődött B. János. 1804-ben Farkast megválasztották a marosvásárhelyi református kollégium tanárának, ahol a matematikán kívül tanítás mellett fizikát és kémiát is. A széles érdeklődéssel és sokirányú tehetséggel megáldott B. F. sok mindenbe belefogott. Fordított németből és angolból, színdarabokat és verseket írt, készített erdészeti tanulmányt, saját találmányú kályhát, gazdálkodott. 1832-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjául választotta, értékelve magyar nyelvű, főleg szépirodalmi munkásságát. 1855-ben értesülve az ifjúkori barátjának, Gaussnak haláláról, levelezésüket elküldte a Gauss-hagyaték számára. Fő munkája a latin nyelvű *Tentamen*, 1832–33-ban jelent meg Marosvásárhelyen. A színvonalas, tankönyvnek szánt, összefoglaló jellegű mű a benne található önálló felfedezések miatt mégsem egészen tankönyv és nem csupán összefoglalás. Felfedezései mind olyanok, amelyek a szerző elszigeteltsége miatt akkor nem kerültek a tudomány vérkeringésébe, más felfedezők nevét viselik. A függvényfogalom meghatározásában 1832-ben megelőzte Dirichlet, Lacroix és Lobacszevszkij munkáit. Új, láncöttré vezető iterációs eljárással határozta meg az $x^2+ax=b$ egyenlet egyik közelítő gyökét. Heinrich Baltzer jóvoltából hamar ismertté vált az úgynevezett „Bolyai-algoritmus”, amely az $xm=a+x$ alakú egyenlet egyik megoldásának közelítő értékét gyöksorozattal határozza meg. A pozitív

tagú végtelen sorokra nézve önállóan állította fel a ma Raabe nevére elnevezett konvergencia-kritériumot. Az I. fajta De Morgan-féle kritériumskálát De Morgan 1839-ben, B. F. pedig a Tentamenben 1832-ben közölte. Az Eukleidész-féle V. posztulátum bizonyításán hiába fáradozott, csak a helyettesítő axiómák készítéséig jutott el. Ezen a területen azonban matematikai munkái közé számíthatjuk azt a céltudatos és gondos matematikai nevelést is, amellyel ráirányította zseniális fiát, Jánost a párhuzamosokat övező problémakör végleges tisztázására. A Tentamen egyik függelékeként 1832-ben látott napvilágot Bolyai János *Appendix* néven közismertté vált Térana. B. F. egyik legismertebb elmélete az általa definiált végszerű területegyenlőség fogalmára épül: „két síkterület akkor végszerűen egyenlő, ha véges számú, páronként egybevágó darabokra oszthatók”. Ez a fogalom később fontossá vált a geometria megalapozásában. (†Marosvásárhely, 1856. nov. 20.) – MTL

9. 1925. *Szabó György (Kisvárd) építésmérnök, gazdasági mérnök. A bp.-i Műegyetem Építésmérnöki Karán 1950-ben szerzett diplomát, majd a felsőoktatási beruházás területén működött élete végéig. Részt vett az ELTE Bölcsészettudományi Kar épületeinek újjáépítésében és átalakításában, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem építkezéseiben és a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem építésén. 1954-1968 között a gödöllői Agrártudományi Egyetem főmérnöke és az „Építészet” tárgy előadója. 1965-ben a Műegyetemen megszerezte a gazdasági mérnök oklevelet is. 1970-től nyugdíjazásáig (1985) a BME Gazdasági Főigazgatóságá-

nak műszaki főigazgató-helyetteseként az egyetem műszaki fejlesztési, üzemeltetési és karbantartási osztályait vezette. Jelentős szerepe volt az egyetem fejlesztési-beruházási rekonstrukciós felújítási terveinek kidolgozásában. (†Bp., 1988. aug. 13.) – MÉL (IV)

10. 1975. †Világhy Károly (Mosonmagyaróvár) agronómus, egyetemi tanár. 1922-től a Mosonmagyaróvári Gazdasági Akadémiai üzemtani tanszékének tanszékvezető tanára nyugállományba vonulásáig (1949-ig). A közel három évtized alatt megalapozta a korszerű üzemtani oktatást. Kutatásainak középpontjában a növénytermesztés közgazdasági elemzésének problémái álltak. Pesthy Bélával és Bittera Miklóssal közösen összeállította a *Mezőgazdasági enciklopédiát* (1930). (*Veszprémvarsány, 1883. okt. 8.) – MÉL (IV)

11. 1900. *Ajtay Zoltán Endre (Zilah) bányamérnök, feltaláló. 1952-55 között az OMBKE bányászati szakosztályának elnöke. Világhírű találmánya a jövesztőkaros F-típusú fejtő-rakodó gép, amelyet Szilárd Józseffel együtt alkotott meg. (†Bp., 1983. dec. 3.) – Nagy magyar találmányok. Bp., 1955. 35-38. p.; MÉL (IV)

13. 1775. Rendelet intézkedett az Egyetemi Alap létesítéséről, a nagyszombati egyetem meglévő alapítványainak, birtokainak, pénzvagyonának összevonásából. (1949-ig állt fenn.) – Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996. Bp., 1996.

1800. *Brassai Sámuel (Torockó). Igazi polihisztori egyéniség volt. Unitárius lelkész apja eredeti, önálló módszerrel irányította fia

korai tanulmányait, az önképzés fontosságát hangsúlyozva. Csak 13 éves korában került nyilvános iskolába, a kolozsvári unitárius kollégiumba. Utána arisztokrata családoknál nevelősködött, majd 1837-ben Kolozsváron az unitárius kollégium filozófiatanára lett. 1851-ben Pesten egy magániskolában lett tanár. 1860 körül visszatért Erdélybe, és a gr. Mikó Imre alapította Erdélyi Múzeum Egylet múzeumának igazgatójává választották. 1872-ben az akkor alapított kolozsvári Tudományegyetem „elemi mathesis” tanszékének élére került, és csak 1884-ben vonult nyugdíjba. Közben nyelvészetet és szanszkrit nyelvet is tanított. Az MTA tiszteletbeli tagja lett. Sokoldalúságától vezérelve egyaránt művelte a botanikát, menynyésztést, általános nyelvtudományt, logikát, különböző „egzotikus” nyelveket, de közgazdaságtant, bankismeretet, pedagógiát is. Ezen különböző szakágakból általában elemi szintű tankönyveket, vagy ismeretterjesztő műveket írt. Kezdeményezései, oktatási és nevelési reformtörekvései érdemlik meg még ma is az elismerést. Mindemellett heves vitatkozóknak is bizonyult, hívő unitáriusként a kor materialista irányzatait, valamint a darwinizmust próbálta megcáfolni. Fm.: *A füvészs örömei*. 1836.; *Logika lélektani alapon*. 1858.; *Magyar- vagy cigányzene*. 1860.; *A módszerről*. 1867.; *Szórend és accentus*. 1888. (†Kolozsvár, 1897. jún. 24.) – Évf. 97/52; MTL

14. 1975. †Szentpéteri László (Bp.) gépészmérnök. A Csepel Vas- és Fémművek Szerszámgépgyárában a radiál fűrőgépek sorozatgyártása fűződik a nevéhez. Főkonstruktőrként irányította a célgépek és gépsorok tervezését.

(*Ercsi, 1913. máj. 18.) – Évf. 88/25.

1850. *Kremeneczky János (Odessza) gyáralapító. 1869–71 között orosz vasúttársaságoknál dolgozott, majd 1874-ben elvégezte a berlini műszaki főiskolát. 1913-ban – az Egyesült Izzóval konkurálva – Bp.-en megalapította a Magyar Wolframlámpagyár Rt.-t, amely a Váci út 74. sz. alatti üzemében korszerű wolframlámpákat állított elő. 1917-ben Magyar Wolframlámpagyár Kremeneczky János Rt. cégnéven működött. 1922-ben Bécsben megalapította az Első Osztrák–Magyar Elektromos Világítási és Erőátviteli Vállalatot. 1924-ben Orion Villamossági Rt. néven kereskedelmi szervezetet hozott létre, amelynek első izzólámpáit „Metallum” védjeggyel hozta forgalomba. Az „Orion” márkavédjegy 1925-ben indult el sikeres útjára. Ekkor kezdődött meg a rádiólámpák, rádiócsövek és rádiókészülékek gyártása. 1931-ben fizetési zavarai miatt kénytelen volt bécsi és bp.-i vállalatainak részvénytöbbségét átadni az Egyesült Izzónak, amely ezeket a cégeket bevonta új kartell megállapodásaiba. (†Bécs, 1934. okt. 25.) – Évf. 84/40.; Bp. Lex. II/237.

16. 1775. Az addig nem tapasztalt hatalmas dunai árvíz Pesten és Budán is pusztított, elárasztva és összedöntve a város lakóházainak felét (611 házat). A 764 cm-es tetőző magasságot elért árvíz nyomán kezdett hozzá a város vezetése – a mai Lehel tértől a Soroksári útig húzódó – árvédelmi töltés megépítéséhez. Az egykorú források arról is beszámoltak, hogy Érd, Adony települések adóit a vármegye 3 évre kénytelen volt elengedni, mert a lakók olyan nagy károkat szenvedtek az ár-

víztől. Dömsödtől Bátáig 1184 ház sérült meg. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; Fejér m. Tört. Évk. 1986. 204. p.; (F. L.)

17. 1900. ***Bősze Kálmán** (Vásárosmiske) erdőmérnök. A soproni Bányászati és Erdészeti Főiskolán végezte tanulmányait. 1936-ban az European Gas and Electric Co. inkei kutatófúrásához került, majd az eredményes fúrások után megalakuló Magyar–Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) építési osztályának vezetője lett. A bányatelepek műszaki- és lakóházépítéseit, a szükséges úthálózat és hidak építését irányította. Nevéhez fűződik a máig is építészeti értéket képviselő bázakerettyei és lovászi mérnöki és tisztviselői lakótelep, és a nagykanizsai olajbányászati lakótelep kiépítése és parkosítása. Nagykanizsa munkásságát 1964-ben díszpolgári cím adományozásával ismerte el (†Nagykanizsa, 1969. szept. 22.) – Évf. 94/45.

19. 1825. ***Pete Zsigmond** (Böhönye) orvos, balneológus. Pályafutását katonaeorvosként kezdte a haditengerészetnél. Később uradalmi orvos volt, majd 1866-tól a balneológia magántanára a pesti Tudományegyetemen. Egy ideig a Császár fürdő igazgatójaként is tevékenykedett. 1864-ben megalapította az első hazai népszerűsítő orvosi lapot, az „*Egészségi Tanácsadó*”-t. (†Máramarosziget, 1883. febr. 2.) – Évf. 83/15; (F. L.)

1850. ***Lakits Ferenc** (Pécs) matematikus, csillagász. A bp.-i Tudományegyetemen matematikából és fizikából tanári képesítést szerezve 1880-ban ösztöndíjjal Göttingenbe, Berlinbe és Bonnba ment, hogy csillagászati ismereteit gyarapítsa. A göttingeni

egyetemen a nagy hírű W. Klinkerfues professzor egyik kedvelt tanítványa volt, nála sajátította el az égitestek pályaszámításának elméletét és gyakorlatát. Hazatérve 1882–1885 közt a József Műegyetemen Kruspér István geodézia professzor tanársegédje volt, emellett a bp.-i evangélikus főgimnáziumban tanított, helyettes tanári beosztásban. Szabad idejében Konkoly-Thege ógyallai magán-csillagvizsgálójában észlelt, fizetés nélküli obszervátorként. Igen nagy pontossággal meghatározta a Műegyetem csillagvizsgálójának és az ógyallai Asztrofizikai Obszervatóriumnak a földrajzi szélességét. 1885 végén az akkor megalakított Postatakarékpénztárnál vállalt számvizsgáló állást; később pedig a MÁV műszaki osztályának alkalmazottja lett. Innen a Kereskedelmi Minisztérium külkereskedelmi és vámügyi osztályához osztották be. A *Természettudományi Közöny*, a *Vasárnapi Újság*, majd a *Mathematikai és Fizikai Lapok* hasábjain számos cikkben ismertette a csillagászat, a fizika, sőt, a műszaki fejlődés új eredményeit. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének állandó központi választmánya a szervezet titkárává választotta. Lakits igen sokat tett a Vándorgyűlések szervezetének és szellemének korszerűsítése érdekében. Főleg klasszikus csillagászzal foglalkozott, a modern csillagászati kormeghatározás (kronológia) egyik úttörője. Napfogyatkozás adatokból meghatározta a magyar honfoglalás időpontját (896), utóbb foglalkozott az óorosz feljegyzések holdfogyatkozásaival és a templomok tájolásának vizsgálatával. Fm.: *A körmikrométer, kiváló tekintettel a sugártörés befolyására*. Kolozsvár, 1881.; *A magyarok honfoglalása-*

nak ideje és a csillagászat. Időjárás, 1904.; *Csillagászat a történetírásban.* Emlékkönyv a Term. tud. Társ. félszázados jubileumára. Bp., 1892. (†Graz, 1919. júl. 24.) – Évf. 94/38, 95/16; MTL; (B. L.)

19. 1950. †**Sass Brunner Erzsébet** (Nainital, India) India-utazó, festőművész. Rabindranath Tagore meghívására 1929-ben ugyancsak festőművész lányával Indiába utazott, ahol beilleszkedtek az ottani életbe. Tájképek és portréik tiszteletdíjából éltek. 1941-ben Kasmírban jártak, ahol többek között az amarnathi Siva-barlangtemplomot festették le. (*Nagykanizsa, 1889.) – MUL

22. 1800. ***Tessedik Ferenc** (Szarvas, Békés m.) ügyvéd, Franciaország útleírója. A haladó szellemű Tessedik Sámuel fia. Jogot tanult és ügyvédi vizsgát tett, majd Apponyi Antal gróf titkárának szegődött. A gróf kísérelőjeként 1827–1828-ban nagyobb utazást tett Európában, és főleg Franciaországban időzött. Itt tagja lett a Francia Földrajzi Társaságnak. *Utazás Franciaország D-i részeiben* című művét 1831-ben Pesten adta ki. 1832-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjául választotta. (†Bécs, 1844. jún. 17.) – MUL

1825. Bolyai János – amint azt Bolyai Farkas e napon kelt levelében Bodor Pállal közölte – katonai szolgálat miatti hat és fél évi távollét után hazalátogatott Marosvásárhelyre és otthon tartózkodott. Ekkor adta át apjának a párhuzamosok több mint 2000 éves problémája megoldását tartalmazó tértudományi alkotásának kéziratát. – Ld. cikkünket.

23. 1925. ***Pintér Béla** (Bp.) Ybl-díjas építész. Tervei szerint épült a bp.-i

Hilton szálló, a tolnai kultúrház, a nyíregyházai Tanárképző Főiskola, a debreceni Építőgépész Technikum, Bp.-en a Papp József téri kísérleti lakóépületek és a Török utcai sarok-bérház. (†?) – (H. Gy.)

24. 1850. ***Sipőcz Lajos** (Pest) vegyész, mineralógus. Bécsben és Grazban végezte egyetemi tanulmányait. 1880-tól Karlsbad vegyésze lett, emellett a városi sófőző igazgatója volt. Ásványtani elemzéseit hazai és külföldi szaklapok egyaránt szívesen közölték. Ő analizálta először a felsőbányai wolframitot, a nagysági nemesfém-telluritokat és a börzsönyi wehrlitet. F.m.: *Karlsbad forrásai és forrástermékei.* (†Bp., 1921. jún. 27.) – Évf. 96/61.

1900. ***Theiss Ede** (Bp.) közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, akadémikus. A bp.-i Műegyetemen gépészmérnöki, majd közgazdasági mérnöki oklevelet szerzett. 1924-től az egyetem gépelemek tanszékén tanársegéd, 1928-tól a Kereskedelemügyi Minisztérium energetikusa. 1931–1933 között a Rockefeller-alapítvány ösztöndíjasa különböző amerikai egyetemeken. Visszatérését követően az Iparügyi Minisztériumban az energiagazdaság egyik irányítója. 1948–1950 között a közgazdasági egyetem statisztikai tanszékének tanára. 1959-től az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának statisztika tanszékén egyetemi tanár. A matematikai közgazdaságtan művelője volt, az ökonometriai módszereket, a dinamikus közgazdasági elemzés eszközeit alkalmazta. Főbb művei: *Konjunktúra-kutatás* (1943), *Közgazdaság, történet és társadalom szellemi tudományi megvilágításban* (1944), *A francia tervezés modelljei és statisztikai sajátosságai* (1972). (†Bp., 1979. szept. 12.) – MÉL (IV)

27. 1900. *Bobula Ida (Bp.) történész. 1923-ban a bp.-i Tudományegyetemen a történettudomány, a Bryn Mawr College-ben a szociológia doktorává avatták. 1939-től a debreceni egyetem magántanára volt. 1947-ben az USA-ban telepedett le, ahol a Library of Congress munkatársaként dolgozott. 1960-tól a World Confederation of Organisations of the Teaching Profession információs osztályát vezette. Számos angol és magyar nyelvű tanulmánya és könyve jelent meg a magyar nép eredetéről, valamint a sumér-magyar

rokonság kérdéséről. (†Gaffney, USA, 1981. okt. 24.) – MÉL (IV)

1975. A hónap folyamán és márciusban tömeges halpusztulást észleltek a Balatonban. A katasztrófát több tényező (jégmentes enyhe tél, hatalmas vándormadár populáció hónapokig tartó megtelepedése a tavon, s ürülékük vizet szennyező volta, a szokásosnál alacsonyabb vízállás, szélcsendes időjárás, stb) együttes hatása okozta. Az elhullott állomány becsült összsúlya 70 tonna volt. – (F. L.)

1. 1875. *Maróti Géza (Barsvörösvár) épületszobrász, belsőépítész. Oppenheimer Ignác bp.-i épületszobrász műhelyében inasként kezdte pályafutását, majd főnökének üzletvezetője lett. 1900-ban önállósította magát, és a Nap utcában, majd a József u. 37. sz. alatt nyitott önálló műtermet. Épületszobrászi tevékenysége során került kapcsolatba az építészekkel, s e kapcsolata révén 1905-től a Műegyetem szobrásztanáraként dolgozott. Elsősorban a kiállítás-architektúra területén aratott sikereket. A milánói kiállítás (1906), a pécsi nemzeti kiállítás (1907) művészeti pavilonja, és a velencei kiállítás magyar pavilonja mellett tervei alapján készült el az Andrássy úton az a diadalkapu, amely alatt Alfonz, spanyol király vonult át 1908-ban. Bp.-en főleg paloták homlokzati díszítéseit, szobrait készítette (volt Hitelbank, volt Kereskedelmi Bank, Gresham palota stb.). Amerikai kapcsolatai révén több belsőépítészeti feladatot kapott az Egyesült Államokban, amelyekre az art deco formavilága jellemző. A mexikóvárosi volt Nemzeti Színház belsőépítészetét és külső díszítését tervezte és kivitelezte, Detroitban több építmény szobrászati díszzeit készítette. Bp.-en felvázolta egy látgymányosi állandó nemzetközi kiállítási terület koncepcióját, benne egy izgalmas formavilágú, expresszionista sportcsarnokkal. (†Bp., 1941. máj. 6.) – Lapis Angularis. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből. Bp., 1995.; (H. Gy.)

1900. *Sándor Zoltán (Meggyes) vegyészmérnök, egyetemi tanár. A bp.-i Műegyetemen szerzett vegyészmérnöki oklevelet 1924-ben. Az Élelmiszerkémiai Tanszéken kezdte oktatói tevékeny-

ségét. 1931-ben műszaki doktortust szerzett. 1932-ben egy új tantárgy, a technikai mikroszkópia előadója lett, amelyet húsz éven át oktatott. 1937-ben az *Élelmiszerek mikroszkópiai vizsgálata* című munkája alapján egyetemi magántanári címet kapott. 1948–1952 között a mezőgazdasági kémiai technológia tanszék vezetője volt. Munkássága során főként élelmiszerkémiaiával, az élelmiszerek vizsgálatával, minősítésével, technikai mikroszkópiával foglalkozott. A háborús károk helyreállítása után tanszékvezetőként korszerűsítette az oktatás tematikáját. Fejlesztette a „mikrobiológia és enzimológia” tárgy oktatását, s szerepe volt önálló tárgyként a „mezőgazdasági kémia” bevezetésében. Az élelmiszervizsgálat és -minősítés kérdéseiről számos szakcikke és tankönyve jelent meg. (†Bp., 1982. nov. 3.) – MEL (IV)

4. 1975. †Weigl Ernő (Bp.) vaskohómérnök. A diploma megszerzése után Sopronban a főiskolán elektrotechnikát tanított, majd 1928-tól az LKM (Lenin Kohászati Művek) elektroacélműben dolgozott. Számos újítást és szabadalmat dolgozott ki. (*Horvátország, 1900.) – BKL. 108. évf. 1975. 5. sz.; (Cs. B.)

7. 1950. Közzétették a minisztertanács 70/1950. számú rendeletét a Magyar Távirati Iroda (MTI) önálló szervezetté alakításáról és Magyar Rádió Hivatal létesítéséről. – MTK IV; Bp. Lex. II/91.

1975. †Halász András (Bp.) bányamérnök. Erdélyben, Jugoszláviában, majd Nagybányán dolgozott. 1945 után újjászervezte a hazai alumíniumtermelést. 1950-től a Bányászati Kutató Intézet osztályvezetője. Munkássá-

gának főbb területei: az úrkúti mangánércdúsítómű hidrociklonos osztályozáson alapuló rekonstrukciója, a fehérvárcsurgói üveghomok-előkészítómű, a sárisápi kaolin-iszapolómű, és a pátkai ólom-, cink- és fluorit-flotálómű voltak. (*Munkács, 1890. dec. 17.) – Évf. 90/58.

8. 1925. *Nagy Tibor (Kersemjén) ideggyógyász. 1957–1969 között az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetben dolgozott, ahol megszervezte az EEG laboratóriumot, melynek 1962-től főorvosa lett. 1969–1974 között a Semmelweis Orvostudományi Egyetem II. sz. Neurológiai és Pszichiátriai Klinika docense, 1974-től haláláig Bp.-en a Korányi Kórház ideg- és elmeosztályának vezető főorvosa. Fő kutatási területei: az EEG, az elektroklinikopatológiai párhuzamok keresése különböző neuropszichiátriai kórképekben (epilepszia, gyulladásos anyagcsere és degeneratív megbetegedések). (†Bp., 1985. aug. 2.) – MÉL (IV)

9. 1700. *Hausegger József (Selmechánya) misszionárius utazó Indiában. 1730-ban induló missziós szolgálata során számos levelet küldött Mária Anna portugál királynéhoz. Ezekben értékes földrajzi, történelmi és néprajzi tájékoztatást ad India akkori viszonyairól. Leveleinek kivonatos magyar fordításait Pinzger F. tette közzé 1931-ben megjelent *Magasztos eszmék útján* című kötetében. (†India, 1765.) – MUL

1825. †Genersich Keresztély (Késmárk, Szepes m.) ev. lelkész, felvidéki természetbúvár. A jénai és utrechti egyetemen folytatott tanulmányai után a késmárki líceum tanára lett. Szabad idejében a Kárpátok hegyeit járva értékes ásványgyűjteményt állított össze,

földrajzi és ásványtani megfigyeléseit német nyelvű cikkekben és könyvekben tette közkinccsé. Különösen a Magas-Tátra tudományos feltárásában alkotott maradandót. (*Késmárk, 1759. január 4.) – MUL

1900. *Erdős József (Péterrév) katolikus lelkész, entomológus. 1935-ben *A Maros torkolatának árvi és artéri bogárvilága biológiai szempontból* című értekezésével a szegedi Tudományegyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett. *Az Entedon Dalm nemzetség magyarországi fajai* címen jelent meg önálló műve Kalocsán, 1944-ben. (†Székesfehérvár, 1971. aug. 1.) – Évf. 96/67.

12. 1975. †Valkó Imre (Boston). Bp.-i érettségi után a bécsi tudományegyetemen végezte magasabb tanulmányait, 1926-ig. Ugyanitt lett tanársegéd az orvosi kolloid-kémiai intézetben idősebb W. Pauli professzor mellett. 1928–29-ben Bp.-en a Magyar Ruggyantaárugyár kutatómérnöke, 1929–1938 között az I. G. Farbenindustrie ludwigshafeni kutatóintézetének tagja. 1939-ben családjával Kanadába, majd 1942-ben az Egyesült Államokba költözött. Itt a Drew Co. kutatólaboratóriumát vezette, majd a Lynn Technical College, később pedig a Massachusetts Institute of Technology professzora volt. Nevét az a közlemény tette ismertté a világon, amelyben – K. H. Meyerrel és G. von Susichsal együtt – termodinamikai alapon megoldotta a gumi viselkedésének rejtélyét (*Kolloidzeitschrift*, 1932.). Kimutatta, hogy a gumi nagymolekulás szerkezete megnyújtáskor erősebben rendeződik, tehát alacsonyabb entrópiájú állapotba kerül és a hatás elmúltával a II. főtételnek megfelelően törekszik vissza

eredeti állapotába. Fontosak találmányai a textilnemesítés és textilszínezés terén; későbbi munkáiban a műszálakkal szemben úttörőként propagálta a természetes szálak előnyeit. Számos tudományos kitüntetést ért el, a New York-i akadémia tagja volt. Fm.: *Elektrochemie der Kolloide*. Wien, 1929.; *Kolloidchemie der Eiweisskörper*. Leipzig, 1933. (Mindkettő W. PAULI-val.); *Kolloidchemische Grundlagen der Textilveredlung*. Berlin, 1937. (*Abony, 1902. szept. 1.) – MTL

13. 1850. *Devecis del Vecchio Ferenc (Bp.) mérnök. A főváros városrendezési és szabályozási munkáit irányította, többek között a Belváros, a Tabán, a budai hegyi utak rendezését dolgozta ki. (†Bp., 1924. ápr. 28.) – (H. Gy.)

14. 1900. *Babits Viktor (Bp.) gépészmérnök. A bp.-i Műegyetemen 1923-ban gépészmérnöki képesítést szerzett. Ugyanezen évben a technikai fizikai tanszéken (Wittmann Ferenc mellett) tanársegédként elhelyezkedett. 1924-től 1938 októberéig ugyanott adjunktusként működött. 1931-ben műszaki doktori vizsgát tett, majd 1938. július 22-én magántanárrá nevezték ki. Ezt követően megvált az egyetemtől és meghívott előadóként tartott előadásokat. 1940-ben m. kir. szabadalmi bíró lett. Kezdetben Wittmann professzor „*Rádiotelegráfia és rádiótelefon*” címmel, nem kötelező tárgyként meghirdetett előadásainál, az igen szemléletesen bemutatott kísérleteknél segédkezett. 1932-ben Pogány Béla vette át a tanszéket és B. V. 1933-tól már kötelező féléves tárgyként „*Rádiotechnika*” címmel tartott előadásokat a Műegyetem gépészmérnöki kar „B” tagozatán. Magántanári kinevezését a „*Rádiotechnika külön-*

leges kérdései és berendezései” témakörben nyerte el. Több könyve és publikációja látott napvilágot: „*A távolbalátás*” (1930), „*A távolbalátás fejlődésének újabb irányai*” (1934), „*A távolbalátás és az ultrarövidhullámok technikája*” (Mérnöki Továbbképző Intézet, 1942), majd ugyanez javított kiadásban „*A távolbalátás technikája*” címmel 1948-ban jelent meg. Egyetemi előadásai nyomán Mezey Géza állította össze a „*Rádiótechnika*” című jegyzetet, 1942-ben. 1943-ban tették közzé az „*Eljárás modulált vagy modulálatlan mikrohullámok előállítására*” című szabadalmát, amit a Magyar Wolframlámpagyár Kremenczky János Rt. cég, mint B. V. jogutódja 1938-ban nyújtott be. 1946-ban (?) külföldre távozott, előbb Angliába, majd Amerikába ment, ahol később a NASA szakértője lett. Már a kezdeti időszakban, még Bp.-en élénk levelezést folytatott külföldi szakértőkkel és cégekkel, elsősorban televíziótechnikai témákban. Találmányai jelentős érdeklődést váltottak ki. A szintén ezen szakterületen dolgozó Tihanyi Kálmán fizikussal is több levelet váltott Tihanyi képfelvevőcső szabadalmával kapcsolatban. (†?) – MTL

15. 1900. *Cicatricis Géza (Szentmihály) méhész. Nevéhez fűződik a pítvaros kijárássra módosított fészekkamrás kaptár kifejlesztése. Tapasztalatait *A méhészet gyakorlata* (1960) című könyvében tette közzé. (†Kaposvár, 1981. júl. 5.) – MÉL (IV)

16. 1950. †Szilas Oszkár (Bp.) gépészmérnök. 1908-tól tíz évig az *Elektrotechnika* szerkesztője, 1918-tól 1921-ig az MEE főtítkára. Az általa 1922-ben alapított Erőátviteli és Világítási Rt. jelentős szerepet játszott az ország

villamosításában. (*Bp., 1887. jan. 26.) – Évf. 87/17.

18. 1850. Megalakult a Pesti Kereskedelmi és Iparkamara. Első elnöke Valero J. Antal selyemgyáros, második elnöke Appiano József, Pest város polgármestere lett. A kamara 1863-ban részt vett a Budapesti Áru- és Értéktőzsde megalapításában, támogatta az új gyárakat az állami kedvezmények megszerzésében, a hazai ipart a közszállítások kizárólagos elnyerése ügyében. Részt vett a Magyar Vámpolitikai Központ, majd a Tojástőzsde megalapításában. A két világháború között jelentős befolyása volt a legfontosabb közgazdasági ügyek megoldásában, részt vett a Magyar Nemzeti Bank megalapításában. A kamarát az államosítással egyidejűleg, 1948. jún. 15-én feloszlatták. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1990. jún. 27-én újjáalakult; 107 magánvállalkozó, gazdasági társaság, ipari és szolgáltató vállalat hozta létre. – Bp. Lex. I/236.

1875. *Borsos József (Hódmezővásárhely) építész. Elkészítette Debrecen város szabályozási tervét, tervei szerint épültek a hódmezővásárhely-susáni, a szegedi, a tiszalöki, a debreceni református templomok, valamint a debreceni köztemető ravatalozója és krematóriuma. (†Debrecen, 1952. jan. 23.) – (H. Gy.)

1900. *Bóhm Viktor, Victor Bohm (Miskolc) építész. A bécsi egyetemen 1927-ben építésztechnológiai diplomát, majd a bp.-i Műegyetemen építési és építőmesteri oklevelet szerzett. 1929-től építészként működött Magyarországon. 1939-ben az USA-ba emigrált, ahol kereskedelmi épületek és gyógyintézmények tervezője és kivitelezője volt. Több

amerikai pályázat első helyezettje, így országos első díjat nyert 1948-ban a legjobban tervezett amerikai nagyáruházért, s első díjat nyert kórházépületével is. (†Rockaway, New Jersey, 1981. febr. 2.) – MÉL (IV)

21. 1900. †Kunstädter Jakab Joachim (Bp.) gépészmérnök. Már fiatal mérnökként meghívták Franciaországba, ahol egy gépgyár műszaki vezetője lett. Megfordult Angliában és Németországban is. 1868-ban hazajött, és egy 300 munkást foglalkoztató gépgyár műszaki vezetője lett. Vállalata az 1873. évi gazdasági válságban tönkrement, vagyonát elvesztette. Londonban telepedett le, ahol különféle szabadalmakon dolgozott. Itt született a hajózással kapcsolatos legfontosabb találmánya. Ötletének lényege a kormánylapátban, vagy ez előtt elhelyezett propellerben (közös tengelyen a hajócsavarral, egy csukló segítségével összekötve) van. Az akkori gőzhajókat nehézkesen lehetett kormányozni, emiatt sok baleset történt. A Kunstädter-féle kormánylapát felszerelt hajó viszont tudott fordulni a hajó hosszának másfél-kétszeres távolságán belül. A találmányt sikerrel mutatta be Londonban, Párizsban, Triesztben. Felhasználására részvénytársaság alakult, és a K-féle kormányt különféle nagyságú hajókra szerelték fel. A kezdeti sikerek után, egy átütő újítás, az ikercsavarok megjelenését követően az érdeklődés lanyhult. A 80-as évek vége felé betegen jött haza. (*Pest, 1843. ápr. 14.) – Évf. 93/31; MTL

22. 1900. Győrben felavatták az új városházát, amely Hübner Jenő tervei szerint épült. Az építés 460 000 forintba került, ebből 200 000 forintot Bösing József üve-

gesmester, városi polgár városra hagyott hagyatékából fedeztek. – (H. Gy.)

23. 1900. †**Zsolnay Vilmos** (Pécs). Tanulmányait a bécsi Polytechnische Institutban végezte. Apja, Zsolnay Miklós 1852-ben Pécssett gyáralapítási kérelmet nyújtott be, amelyet 1853-ban engedélyeztek. Az engedélyt, ill. a létesítményt 1854. április 25-én átíratta Ignác fia számára. Ezt vette meg Zs. V., majd ennek helyén létesült az „Első Pécsi Cement, Chamotte és Tűzbiztos Agyagárú Gyára”, melyben épületdíszítő terrakotta, tűzálló téglá, cement, mázas használati edény készült. Zs. V. az üzem vezetésére külföldi szakembereket szerződtetett. Magánúton kémiát, technológiát tanult és 1872-től már maga vezette az üzemet. A manufaktúra fejlesztése érdekében rendszeresen vizsgálta a környék agyagjait, kísérleti eredményeit gondosan jegyezte. Állandóan kísérletezett az edény anyagának javításával és igyekezett az edénydíszítést művészi színvonalra emelni. Az 1878. évi párizsi világkiállításon olyan termékekkel jelent meg, amelyeket nem lehet az ismert agyagárú egyik csoportjába sem sorolni. A porózus cserépen nagy hőmérsékleten olvadó ólommentes mázat alkalmazott. A cserép elefántcsont színű, és a máz összetétele a lágyporcelán máz összetételének felel meg. A díszítés az alpmáznál alacsonyabb olvadáspontú színezett máz, amely a harmadik égetésnél kissé beolvadt az alpmázba. Ezt a technikát nevezték el az akkori szakemberek „porcelánfajansz”-nak. A díszedény-gyártás folyamán évről évre új formákat, díszítési technikát fejlesztett ki: Palissy-genre, aranybrokát, pate sur pate, reliefaranyozás, különböző jellegű

ugratott mázak, olajfestmény benyomását keltő kerámiaképek stb. 1885-ben indult meg a sómázas kőagyagcső-gyártás és a fagyálló, faragható „pirogránit” épületkerámia elemek szállítása az induló nagy építkezésekhez: Mátyás-templom, kassai dóm, vajdahunyadi vár, máriafalvai templom, Parlament stb. Az 1890-es évek elején Wartha Vince műegyetemi tanárral együttműködve Zs. V. kidolgozta a piros színű „eozin”-nak elnevezett fémfényű mázat, majd az eozin zöld, kék és egyéb színben játszó változatát. Az eozin sikerét az 1900. évi párizsi világkiállítás hozta meg. (*Pécs, 1828. ápr. 19.) – MTL

24. 1875. A magyar parlament elfogadta a földadó szabályozásáról szóló VII. törvényt. A jogszabály a földbirtokok arányos megadóztatása érdekében elrendelte az általános földadókataszter elkészítését. A kataszteri felmérések bizonyító erejű műszaki adatokra épülve alapot szolgáltattak az ármentesítő társulatok számára az ártéri járulék egyértelmű kivetésére. A törvény kimondta az ár- és belvízvédelmi művek, csatornák adómentességét is. – (F. L.)

1900. ***Vidos Zoltán** (Arad) építész. Több pályázat nyertese. Tervei szerint több lakóépület épült Bp.-en (Herman Ottó út, Fiastyúk utca, Árpád út stb.). (†?) – (H. Gy.)

1925. ***Pásztorniczky Lajos** (Deregyő) villamosmérnök. A bp.-i Műegyetemen 1950-ben szerzett mérnöki oklevelet. 1959-től a Műegyetem vezetéknélküli híradástechnikai tanszékén adjunktus, docens, helyettes tanszékvezető, 1966-tól haláláig a mikrohullámú tanszék vezetője. Fő kutatási területe a félvezetős áramkörök, utóbb az impulzustechni-

ka volt. Kidolgozta és oktatta az impulzustechnika alapozó szak-
tárgyát, megszervezte az impul-
zustechnikai laboratóriumot, im-
pulzustechnikai jegyzeteket,
majd tankönyvet írt. (†Bp., 1981.
máj. 17.) – MÉL (IV)

1975. †Vedres László (Bp.) a folyók
kajakos utazója. 1964-ben végig-
hajózott a Visztulán, 1965-ben a
Neretván ereszkedett le kajakkal
az Adriára, 1966-ban a Rhone
folyón a Földközi tengerre,
1968-ban végigevezett a Dunán,
1970-ben a Loire-on. 1971-ben
a Níluson kajakozott, 1972-ben
az Oderán, majd 1973-ban Irak-
ban a Tigris járta végig. Útjain
szerzett földrajzi ismereteit *A fá-
raók folyóján* (Bp., 1972.) és *Vitor-
lással a Tigrisen* (Bp., 1974.) című
könyveiben és számos cikkben
tette közkinccsé. (*Bp., 1942.
márc. 27.) – MUL

26. 1750. †Mikoviny Sámuel (Trencsén)
matematikus, földmérő, a kor-
szerű magyar térképészet és a
bányászati szakoktatás megte-
remtője. Besztercebányán kezd-
te tanulmányait, ahol abban az
időben oktatott Bél Mátyás, a
polihisztor földrajztudós. Egye-
temi tanulmányait Berlinben és
a Nürnberg melletti Altdorfban
kezdte, majd Jénában fejezte be.
Hazatérve az 1725–35 évek kö-
zött vármegyei mérnöki tisztsé-
get vállalt Pozsonyban, de hiva-
tala ellátása mellett egyre több
műszaki feladatot vállalt. 1727-
ben gróf Esterházy József meg-
bízására elkészítette a Tatai-tó
környékének vízrendezési ter-
vét. Elméleti felkészültségének
elismerését jelentette, hogy
Marioni, a bécsi hadmérnöki
akadémia igazgatója bevonta a
Lajta-folyó vidékének térképe-
zésébe. Pozsonyban kapcsolatba
lépett egykori tanárával, Bél
Mátyással, aki nyomban bevonta

az udvari megbízásra végzett
nagy munkába: *Magyarország
egyetemes földrajzi, történeti, gaz-
dasági és néprajzi térképének* elké-
szítésébe. Mikoviny 1728-ban
készített (1732-ben kinyomta-
tott) híres episztolájában leírta
térképkészítési elvét és gyakorla-
tát: a csillagászati helymeghatá-
rozás módját, a kvadráns, a táv-
cső, a dioptria és a másodperces
fokbeosztású limbus használatát,
a korszerű alapvonalfejlesztő há-
romszöghálózat kiépítését. Tisz-
tában volt a mágneses deklináció
lényegével is. A mérések alapjául
szolgáló kezdő meridiánt a po-
zsonyi vár egyik tornyán keresz-
tül vontta meg. Hét év alatt 49
vármegye térképét készítette el,
melyek közül 23 ma is megvan.
Az 1:160 000 méretarányú me-
gyei mappák és más térképei le-
hetővé tették folyók szabályozá-
sának, mocsarak lecsapolásának,
termőföldek hasznosításának
tervezését, úthálózat építését,
úgyszólván az egész gazdasági
élet alapjainak lerakását. 1735-
ben kinevezték a Selmecbányán
felállított bányatisztképző iskola
első tanárává, ahol mechanikát,
hidraulikát oktatott és a föld- és
bányamérési gyakorlatokat ve-
zette. Előadásai számos hallga-
tót vonzottak Selmecre, hírneve
adott tekintélyt az első magyar-
országi műszaki intézetnek, me-
lyet 1770-ben akadémiai rangra
emeltek. Az ércelőkészítő művek
üzemben tartásához szükséges
hatalmas vízmennyiség meg-
szerzéséért Mikoviny hatalmas
gátak építésével, 16 tóból álló, 7
millió m³ vizet befogadó rend-
szert alakított ki, mely 65 km
összhosszúságú, gondosan be-
szintezett árkokkal fogta össze,
illetve vezette a felhasználási he-
lyekre a vizet. Részt vett a budai
várpalota újjáépítési terveinek
elkészítésében is. (*Ábelfalva,
1700. ?) – MTL; (Cs. B.; F. L.)

26. 1875. †**Kriza János** (Kolozsvár) etnográfus, költő, Erdély kutatója. Külföldi példák hatására (Herder, Grimm testvérek) elhatározta, hogy összegyűjti a székely népköltészet kincseit. Az 1840-es évektől célja megvalósítása érdekében fáradhatatlanul járta Erdélyt, és széles körű levelezést folytatott. Gyűjteményét 1863-ban adta ki *Vadrózsák* címmel, amely Orbán Balázs *Székelyföld leírása* (1868-1873) című monográfiája mellett a múlt századi székelyek életének jelentős kútforrása. Munkája a népköltészet mellett nyelvjárási és helynévanyagot, valamint néprajzi adatokat is tartalmazott. (*Nagyajta, Háromszék m., 1811. jún. 28.) – MUL

27. 1000. II. Szilveszter pápa (eredeti nevén Gerbert francia tudós) határozata az esztergomi érsekség alapítására és István királyi címének megadására. (Ugyancsak tőle kapott a magyar államfő királlyá koronázásához koronát.) – Ld. cikkünket.

1950. Felavatták a Mátravidéki Erőmű első részlegét. – MTK IV.

28. 1975. †**Korponay Gyula** (Bp.) kertézmérnök, pomológus. A szentendrei gyümölcs-telepítéseket megtámadó amerikai kósméte-lisztharmat leküzdésével nemzetközi elismerést szerzett. Hazánkban elsőként alkalmazta a mézkenlevet a növényvédelemben. (*Keszeg, 1888. febr. 28.) – Évf. 88/20.

30. 1875 ***Vágó László** (Nagyvárad) építézmérnök. A Felső Építőipariskolán 1893-ban fejezte be építészeti tanulmányait. Alpár Ignác műtermében kezdte pá-

lyáját, ahol olyan munkákon dolgozott, mint az Ezredéves Kiállítás, a Tőzsdepalota és az Osztrák–Magyar Bank építkezései. 1897-ben megvalósult korai műve az V. kerületi Kossuth Lajos utcában Késmárky és Illés Áruháza, amely az első új épület volt a korabeli kiszélesített Hatvani utcában. 1900-ban a bp.-i Gellért-hegy művészi kiképzésének tervrajzaival a Magyar Mérnök és Építész Egylet nagypályázatának aranyérmét nyerte meg. 1902-ben a nyíregyházi zsinagóga terveit készítette el. Még ugyanebben az évben testvérével, V. Józseffel együtt kiérdemelték az Aradi Vértanúk Ereklyemúzeumának pályázatán a II. díjat. 1911-ben a bp.-i I. kerületi Istenhegyi úti emeletes lakóház tervrajzait készítette el, valamint ekkor épült meg az I. ker. Attila út 5.-ben egy emeletes háza. 1913-ban Kovács Frigyes Zichy múzeumának átalakításával a Művészek Házának belső tereit tervezte és valósította meg, mely (alaposan megváltoztatott állapotban) Bp.-en a VI. kerület Rózsa utca 59. szám alatt tekinthető meg. 1931-ben Faragó Ferencsel együtt készítették el a Dohány utcában a Zsidó hősök templomát, mely V. L. utolsó jelentős műve. (†Bp., 1933. dec. 30.) – MTL

31. 1900. ***Páter Károly** (Kolozsvár) talajvegyész, egyetemi tanár. Munkássága főként a talajok osztályozására, fizikai és kémiai vizsgálatára, és a szikes talajok vizsgálatára terjedt ki. Szervezője, majd igazgatója lett a Talajtani és Agrokémiai Intézetnek, és egyik alapítója az Agrártudományi Egyesületnek. (†Bp., 1964. márc. 14.) – Évf. 89/19.

1. 1875. †**Prónay Gábor** (Firenze) jogász, néprajzi és kertészeti szakíró, akadémikus. 1858-ban létrehozta a Magyar Kertészeti Társulatot, 1859-ben Rákospalotán faiskolát és kertészeti tanintézetet létesített. (*Besztercebánya, 1812. ápr. 1.) - Évf. 87/23.

1950. Új pontonhidat nyitottak meg a Petőfi- (volt Horthy-) híd mellett. - Bp. Enc. 435. p.

2. 1775. ***Emánuel György** (Versec) cári lovassági tábornok, az Elbrusz-expedíció vezetője. Tizenhat éves korában beállt katonának. Részt vett a francia háborúban, majd Bécsben szolgált a magyar nemesi testőrségnél. 1797-ben Oroszországba távozott, és itt vette kezdetét sikereiben gazdag katonai pályafutása. 1806–1807-ben a poroszországi csatatereken, 1812-ben a borogyinói, 1813-ban a lipcsei ütközetben harcolt. 1825-ben I. Miklós cár a kaukázusi határvidék parancsnokává nevezte ki. Itteni megbízását a Kaukázus tudományos feltárására is felhasználta. 1829-ben expedíciót szervezett a Kaukázus legmagasabb csúcsa, az 5642 m magas Elbrusz meghódítására és tudományos tanulmányozására. Az expedícióban az orosz kormány által küldött szakembereken kívül részt vett a Kaukázusban túrázó Besse János is. A csúcsot az expedíció egyetlen tagjának, Khilar-nak sikerült megmásznia, aki innét közetmintákat hozott. A minták felét Emánuel Besse által hazaküldte a Magyar Nemzeti Múzeum részére. Az Elbrusz-expedíció megszervezéséért és sikeres végrehajtásáért az Orosz Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta. (†Oroszország, 1837. január 14.) - MUL

4. 1975. A Lánchíd budai hídfőjénél, a Clark Ádám téren, a sikló előtti

parkban felállították az országos főútvonalak kiindulópontját, a 0. km-t ábrázoló térplasztikát, Borsos Miklós alkotását. Korábban, 1932-től egy Madonnát (Patrona Hungariae) ábrázoló márványszobor, a talapzat mészkőoszlopán három domborművel (gyalogos, kocsis, autóvezető) jelezte a 0. km-t (Körmendi Frim Jenő alkotása). A Kereskedelmi Minisztérium palotája mellett, a járdán álló szobrot a Hungária Automobil Club állította fel. A szobor 1944–45-ben megsérült, így lebontották. A mai 0. kilométerkő helyén egy 1953-ban felállított munkás, mellette autókerek szobor (Molnár László alkotása) jelezte a magyar országutak kiindulópontját. A szobrot a 70-es évek közepén áthelyezték a XVII. ker. 576. utcába (Rákoshegy vasútállomás mellett), ennek helyére került Borsos Miklós alkotása. - Rajna György: Budapest köztéri szobrainak katalógusa. Bp., 1989.; Bp. Lex. I/212.

7. 1800. †**Kiss Gábor** (Eperjes) vízmérnök, hadmérnök. Bátyjával, Kiss Józseffel együtt tervezték a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-csatornát, amely a vállalkozók érdekeltségére, az építető részvénytársaság pénzére támaszkodó első vízügyi beruházás volt. Ismeretes még egy terve az ún. Károlyvárosi csatornára is, amely a Duna-Dráva-Száva-Kulpa összeköttetését valósította volna meg. (*Bécs, 1751. ?) - Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; MÉL; (F. L.)

8. 1900. ***Gesztelyi Ferenc** (Székesfehérvár) kertészmérnök. A Kertészeti Tanintézetben 1921-ben szerzett diplomát. Az Unghváry-faiskola díszfaiskola osztályán dolgozott, később az intézmény vezetője lett. Közben több alka-

lommal járt tanulmányúton Franciaországban, Hollandiában és Németországban. 1932–1942 között a kisperesti Wekerle-telepen dolgozott intézőként, ahol a fásítást és parkosítást irányította. 1942-ben a Kertészeti Akadémiára került. Itt, illetve jogutódján, a Kertészeti Egyetemen tanított 1962-es nyugalomba vonulásáig. Megszervezte az üzemi gyakorlati oktatást, tevékenyen közreműködött az intézmény tangazdaságának újjáépítésében, és egy napenergiát hasznosító üvegház kifejlesztésével foglalkozott. (†Bp., 1983. febr. 14.) – MÊL (IV)

11. 1875. *Weissmahr József (Bécs) vízmérnök, műegyetemi tanár. Gyakorlati mérnöki munkákat a Vág-szabályozásnál végzett, majd a bp.-i Műegyetem meghívta oktatónak. Az első világháború idején egy tervezőiroda megbízásából a Boszporuszban végzett különleges vízrajzi méréseket, hogy a Márvány-tenger parti áramlásainak helyét, irányát és sebességét meghatározhassa. 1921-ben a vízépítési tanszék vezetésére kapott megbízást. (†Bp., 1922. dec. 17.) – Fejér-Lászlóffy: A hidrometria magyarországi fejlődése. 1986.; Évf. 97/74-75. (F. L.)

13. 1900. *Vitalis Sándor (Selmezbánya) geológus. Tanulmányait a bp.-i Tudományegyetemen végezte. Diplomájának megszerzése után a bányáiparban helyezkedett el, és mintegy 25 éven keresztül a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. geológusa, majd a földtani osztályának vezetője. Ezen időszak alatt bányageológiával, készletfeltárásokkal és készletbecslésekkel, valamint új lelőhelyek felkutatásával foglalkozott. Szénkutatókat végzett Baranyában, részt vett a recski érckutatásban,

a bándi, komlóscai, istenmezei bentonitok felkutatásában, a sikondai és pünkösdfürdői hévíz, a kisterenyei ásványvízfeltárásban. Kidolgozta Salgótarján és környéke bánya- és hidrogeológiáját. Mint neves „ipari geológus” 1946–1951 között a szénbányászat legfelsőbb irányító szerveinél találjuk, a Magyar Állami Szénbányák (MÁSZ), illetve a Szénbányászati Igazgatóság osztályvezetője. Kimagasló geológusi munkássága elismeréséül 1951-ben megkapta a Kossuth-díjat, majd 1952-ben kinevezték egyetemi tanárnak. Egyetemi tanszékét, rövid kihagyással 71 éves koráig vezette. Nevéhez kapcsolódik az Alföld földtani újratérképezésének és hidrogeológiai felvételének szervezése. A MHT-nak tizenhét éven át volt ismételt megválasztott elnöke. (†Bp., 1976. jún. 21.) – MTL; (F. L.)

14. 1875. *Forbáth (Fischer) Imre (Érsekújvár) mérnök, a városrendezés egyik hazai úttörője. Tanulmányait ausztriai, németországi, svájci egyetemeken végezte, s első mérnöki feladatait is külföldön kapta. 1906-ban hazatért, és a Műegyetemen magántanárrá képesítették. Ekkori munkái több vidéki város közművesítésével kapcsolatosak. Elképzeléseivel számos hazai és nemzetközi városrendezési pályázaton nyert díjat. 1944-ben elhagyta Magyarországot. (†NSZK, 1952. körül) – MEL; (F. L.)

15. 1825. *Reményi Antal (Miskolc) ügyvéd, író, Amerika-kutató. Az 1848/49-es szabadságharc alatt százados volt Klapka György seregében, a szabadságharc bukása után külföldre emigrált. Angliában, majd az Egyesült Államokban élt, ahol tevékenyen részt vett az amerikai kontinens tudo-

mányos feltárásában. 1853-ban részt vett a Mississippi felső folyásának vidékét felderítő expedícióban, ahol az őslakos indiánok között jelentős néprajzi adatgyűjtést végzett. Etnográfiai céllal Panamában, Kaliforniában, majd az afrikai Libériában töltött néhány hónapot. 1861-ben hazatért Magyarországra, s egy évtizedig bíróként működött. Ezután hivataláról lemondva minden idejét földrajzi, történelmi és közgazdasági témájú tanulmányok írására fordította, melyek a korabeli vezető szaklapokban jelentek meg. (†Bp., 1912. nov. 28.) – MUL

15. 1875. ***Benedek József** (Tokaj) mérnök. Vasútépítési és geodéziai munkák után lépett állami szolgálatba, ahol rövidesen az egyik legfoglalkoztatottabb tervező mérnök lett, kiváló statikus, a vízépítési műtárgyak szakértője. Behatóan foglalkozott a Kulpa folyó csatornázásával, valamint vízerőhasznosítási kérdésekkel. Állami szolgálatának utolsó esztendejében az FM vízügyi műszaki szolgálatának vezetője volt. (†Bp., 1941. aug. 3.) – Vk, 1942.; MEL I.; (F. L.)

18. 1825. †**Bartholomaeides László** (Ochtina, Gömör m.) ev. lelkész, földrajzi, helytörténeti kutató. Gömör megyéről szóló, *Incltyi Superioris Hungariae Gömöriensis notitia, historico-geographico statistica e lucubavit* (Lőcse, 1806-1808) című műve ennek a területnek máig is nélkülözhetetlen történeti, földrajzi és néprajzi kútforrása. A tájleírás mellett ismerteti a Baradla-barlangot és a vidék egyéb karsztjelenségeit is. Művéhez maga készítette el Gömör megye, és Raisz Keresztély nyomán a Baradla-barlang térképét. (*Klenóc, Hont m., 1754. nov. 16.) – MUL

1925. Megnyitotta kapuit az első Budapesti Nemzetközi Vásár. – MTK III; Bp. Lex. I/245-246.

1975. †**Tőry (Tögl) Kálmán** (Bp.) vízépítőmérnök, folyószabályozási szakember. Folyammérnök-ként kezdte pályáját, majd a bp.-i Műegyetem vízépítési tanszékén oktatott 1923-26 között. Ismét állami szolgálatba lépve a Földművelési Minisztériumban dolgozott, ezt követően 1940-től három éven át a Vízrajzi Intézet igazgatója volt. Gazdag műszaki tapasztalatára építve jelentette meg 1952-ben az Akadémia *A Duna és szabályozása* című monográfiáját. Kutatásainak legfőbb témája haláláig a folyószabályozások műszaki fejlődése és az al-dunai munkák története volt. (* Nagytétény, 1891. febr. 10.) – Vízgazdálkodás, 1975. 4.; Évf. 91/31-32.; (F. L.)

21. 1900. ***Milasovszky Béla** (Szomolnok) bányamérnök, egyetemi tanár. 1950-ig az állami földmérésnél dolgozott. 1950-59 között a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen a Geodézia, majd 1959-68 között a Geodézia és Bányamérés tanterv tanszék vezető egyetemi tanára. Tudományos dolgozataiban geometriával és földrajzi helymeghatározási kérdésekkel foglalkozott. (†Bp., 1973. jún. 30.) – Évf. 98/54.

22. 1925. †**Hermann Emil Gusztáv** (Bp.) bánya- és kohómérnök. Tanulmányait Bécsben, Budán és Selmecbányán végezte. 1863-ban a szélaknai gépészeti felügyelőségben kezdte el pályáját, 1866-tól oktatott, 1872-től a selmeci akadémia elemző erőműtan és szilárdságtan tanára. 1894-től főbányatanácsos. Jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki a gázok termodinamikája, a mechanika és szilárdságtan területén. Gya-

korlati eredményei a vízoszlopos gépek tökéletesítésével, a hengerek, a gőzgépek, és az akna-kötelek méretezésével kapcsolatosak. (*Dognácskabá-nya, 1840. nov. 13.) – Évf. 90/55.

24. 1975. †Jablonszky Jenő (New York) világjáró kőolajkutató, paleobotanikus. A bp.-i Tudományegyetemen botanikából és őslénytanból doktorált, majd a Földtani Intézetben fitopaleontológusként kezdte pályáját. 1914-ben az Ipolytarnócon talált kővült növénymaradványok vizsgálata során öt, addig ismeretlen fajt fedezett fel. 1919 után emigrációba kényszerült. Először Lengyelországban a Galicia Oil Company geológusa lett. Innen Amerikába került és Texasban folytatta munkáját. 1930-ban hosszabb ideig kutatott Ausztráliában, majd Új-Zélandon, és ismét Észak-Amerika különböző vidékein (Texas, Kalifornia, Mexikó, Kanada) végzett terepmunkát. 1933-ban Új-Zéland északi szigetének keleti partvidékét térképezte fel egy kutatóexpedíció élén. Hosszabb ideig kutatott Tasmaniában, Egyiptomban és Arábiában. Bejárta Dél-Amerikát, kutatott Alaszkában és Észak-Kanadában. 1957-ben nyugdíjba vonult és ettől kezdve a botanikának szentelte energiáját. Életének utolsó éveiben New York híres botanikus kertjében tevékenykedett. Kapcsolatban állt a hazai geológusokkal, Vadász Elemérrel rendszeresen levelezett. A Magyarhoni Földtani Társulat 1969-ben tiszteleti tagjává választotta. (*Miskolc, 1892. április 5.) – MUL

25. 1825. †Benkő Sámuel (Miskolc) orvos. Enyeden, majd Debrecenben végzett középiskolai tanulmányai után Németországban és Hollandiában tanult, Leydenben

szerezett filozófiai doktori címet. Hazatérte után tanulmányait a nagyszombati egyetem orvosi karán, majd Budán és Pesten folytatta. 1778-ban orvosdoktori oklevelet szerzett „*De Insomniis*” című disszertációja alapján. Borsod vármegye physicusává nevezték ki, s ebben a minőségében Miskolc városának közel fél évszázadon át volt orvosa. A kórbonctani kutatás és a rendszeres járványügyi vizsgálatok elindítója Magyarországon. 1781-ben népszerűsítő könyvet írt a hólyagos himlőről. 1782-ben kiadta a „*Topographia oppidi Miskoltz historico-medicae*” című könyvét, amelynek 30 fejezetében felvázolja a város földrajzi fekvését, hosszúsági és szélességi fokát, a város történelmét, természetrajzát, iparát és mezőgazdaságát, majd természeti és légköri viszonyait. A hőmérsékletet és a légsúlymérő adatait napjában egyszer regisztrálta. A széljárás alakulását, páratartalmát, a csapadék megfigyelésénél a viharos, a csendes változatot különböztette meg. Munkáját a párizsi Királyi Akadémia 1783-ban dicséretben részesítette. A párizsi akadémia által felvetett témáról írt 1783-ban „*Problema Chyrurgicum*” címmel, műve Kassán jelent meg. Véleményét 43 pontban foglalta össze, a lelki izgalmak betegségokozó és betegség hosszabbító fajtáiról. A dijoni Tudományos Társaság pályázatán díjat nyert a lázról szóló értekezésével. 1784-ben a skarlátról írt tudományos munkát. 1787-ben egy nemzetközi pályázatra államtudományi munkát írt „*Tentamen Philopatriae in Monarchiis et Aristocratis...*” címmel, amely a mantovai akadémia dicséretét nyerte el. Művében állambölcséleti fejtegetései mellett a közegészségügy helyzetével foglalkozott. Az ötkötetes

„*Ephemerides meteorologico -meicae...*” című (1802) munkájában már 15 év megfigyeléseit közölte. Az időjárási tényezők ismertetése után, a megfigyelési időszakokban észlelt betegségek és azoknak a boncolásai alapján feltételezett okait írta le, s végül terápiás tanácsokkal zárta fejtegetéseit. A könyvében közölt boncolási ismertetések B. S.-t az első tudományos igényű magyar korbocnokká avatják. Élete utolsó munkájában bölcs Salamon király életével foglalkozott (1819). Ez a mű irodalomtörténetünk egyik első aforizmagyűjteménye. (*Kisbacon, 1743. ?) – MTL

25. 1925. *Hegedűs Zoltán (Aknasugatag, ma Ocna Sugatag, Románia) vegyészmérnök. 1949-ben kapott vegyészmérnöki oklevelet a Bp.-i Műszaki Egyetemen. 1964-ben szerezte meg a műszaki tudomány kandidátusi fokozatát „*Gyorsacélok megeresztésekor végbemenő mennyiségi vizsgálata*” című dolgozatával. 1976-ban lett a műszaki tudományok doktora az elektrotechnikai acélok vizsgálatával foglalkozó értekezése alapján. 1949-től Csepelen dolgozott nyugdíjazásáig, 1985-ig. A Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem címzetes egyetemi tanára volt. Az MTA és több egyesület tagja volt. (†Bp., 1995. máj. 21.) – BKL Kohászat 1995. 128. évf. p. 319.; (Cs. B.)

1975. Megkezdődött Bp.-en a Szegedi úton a 34 orvosi munkahelyes

orvosi rendelőintézet építése Abavári Mihály tervei szerint. – (H. Gy.)

27. 1850. *Azary Ákos (Verbiás) orvos-sebészdoktor, állatorvos, tanár. A bp.-i Tudományegyetemen 1874-ben orvosdoktori oklevelet nyert. Elsőként alkalmazott állatokon belgyógyászati fizikai vizsgálatokat: a galvanikus áramot, a szemtükri vizsgálatot, elkészítette a róla elnevezett plesszimétert, és lehetőséget teremtett az uroszkópiái vizsgálatokra. Európai színvonalra emelte az Állatorvosi Tanintézet klinikai szakoktatását. (†Szob, 1888. júl. 20.) – Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza. Állatorvostudományi Egyetem, Bp., 1986.; Évf. 88/30.

30. 1850. †Hieronymi Ottó Ferenc (Buda) vízmérnök. Kiemelkedő szerepet játszott a hazai folyók vízrajzi felmérésében. A Dunamappációnak 1835-től vezetője, s rövid ideig részt vett a tiszai felmérés munkálataiban. Dunai megbízatását követően a vasútépítéseknel dolgozott, az ő tervei alapján építették meg a Pozsony–Nagyszombat közötti lóvasutat. A szabadságharc alatt a közlekedési minisztériumban osztályfőnökként dolgozott, majd a megtorlás idején rövid időre letartóztatták. (*Győr, 1803. febr. 19.) – Dienes Istvánné: H. O. F. élete. Közl. Múz. Évk. 1983-84.; (F. L.)

1900. Megjelent az *Uránia* népszerű tudományos folyóirat első száma. Az 1922-ig kiadott havi folyóirat az Uránia Magyar Tudományos Egyesület kiadásában, Molnár Viktor, Klupathy Jenő és legifjabb Szász Károly szerkesztésében a természet- és a társadalomtudományok minden területét áttekintette, sőt szépirodalmi írásokat is közölt. Műszaki közleményeinek egy része – főleg az elektromosság és a repülés köréből – ma már értékes technikatörténeti forrás; tudományos írásai jó áttekintést adnak a 20. sz. elejének fejlődéséről. – (B. L.) Ld. cikkünket.
3. 1950. A Fővárosi Tanács határozata alapján az összes bp.-i nyilvános illemhely (számszerint 66 építmény) átkerült a Fővárosi Csatornázási Vállalat kezelésébe. – Bp. csat. 320. p.; (F. L.)
5. 1975. Megkezdődött Csepelen a 36 orvosi munkahelyes rendelőintézet építése Abavári Mihály tervei szerint. – (H. Gy.)
6. 1875. Kassa közelében Ránk és Herlány (ma Herlany, SL) községek között fakadó savanyúvízforrások hozamának növelésére elkészült a Zsigmondy Vilmos által fúratott artézi kút, amely 404 m mélységből 18-20 óránként lövell az égbe a víz- és gázkeveréket. Az 55 méter magasba felszökő víz természeti jelenségét és annak műszaki magyarázatát Zsigmondy Béla írta meg a Természettudományi Közlöny 1875. évi novemberi számában. – Csath B.: A Zsigmondyak..., 1983. 23.p.; (F. L.)
1975. A Hajdú-Bihar megyei kisközségben, Körösszegapátiban Huszár István miniszterelnökhelyettes felavatta az ország ezredik, társulati összefogással épített községi vízművét. Az alkalomból nemcsak a vízművet, hanem néhány utcai közkifolyót is felavattak. – Vízgazdálkodás, 1975. 3.; (F. L.)
7. 1900. *Vitéz István (Kemecse) gyógyszerész. 1933-tól a Közegészségügyi Intézet munkatársa; tanársegéd, adjunktus, majd 1940-ben egyetemi magántanárrá habilitáltak. 1944–1947 között az intézet megbízott vezetője. 1960-ban az Országos Közegészségügyi Intézet szerológiai osztályára került, ahol parazitológiával, üzemek, gyógyszertárak higiéniai ellenőrzésével foglalkozott. F.m.: *Közegészségügyi Praktikum* (1952). (†Bp., 1981. nov. 10.) – MÉL (IV)
1900. Bp.-en ünnepélyesen megnyitották a Földtani Intézet és Múzeum épületét, mely Lechner Ödön tervei szerint épült. – (H. Gy.) Ld. cikkünket.
1950. Ünnepélyesen felavatták az újjáépített Bp.-Ferihegyi repülőtérét. Építése már 1940-ben elkezdődött, ezt azonban a honvédség vette igénybe. A háborúban három légitámadás használhatatlanná tette a repülőtérét. Újjáépítése 1948–1950 között történt. Az 1960-as és az 1970-es években rekonstruálták és bővítették, majd 1985. november 12-én megnyílt a második terminál és a második leszállópálya, amelyet már a legnagyobb teljesítményű és sebességű repülőgépek is használhatnak. – MTK IV; Bp. Enc. 435; Bp. Lex. I/432.
8. 1925. Bp.-en forgalomba állították az első pirostaxit, amellyel megindult a magántaxizás. – (Gáspár János)
10. 1900. *Papp József (Sopron) kertészszaktanár, dendrológus. A termé-

- szetvédelem és a dendrológia tárgyköréből jelentős számú cikke és könyve jelent meg, több részletes bibliográfiát állított össze, számos szótár és lexikon munkatársa volt. Főbb művei: *Vas megye természeti értékeivel foglalkozó irodalom bibliográfiája* I–II. (1962, 1964), *A Bakony növényzeti bibliográfiája* (1965), *Bakony állattani bibliográfiája* (1971), *Magyarország védett területei. Növény- és állatritkaságok* (3. kiad., 1975), *A budai Sashegy élővilága* (1977), *Magyar madártani bibliográfia* (1980). (†Bp., 1985. jún. 23.) – MÉL (IV)
10. 1925. Új Lóversenytér néven Bp.-en felavatták a rákosi versenypályát. – Bp. Enc. 432.; Bp. Lex. II/39.
12. 1800. ***Jerney János** (Dorozsma, Csongrád m.) őshazakutató. A pesti Tudományegyetemen és a pozsonyi jogakadémián végezte tanulmányait. A jogi pálya mellett történeti kutatásokkal foglalkozott. A Magyar Tudós Társaság 1837-ben levelező, 1838-ban rendes tagjává választotta. A magyar őshaza kutatása céljából 1844-ben Keletre utazott. Moldvában régészeti kutatásokat végzett, majd bejárta a Fekete-tenger és az Azovi-tenger mellékét a Don torkolatáig. Utjáról 1851-ben adta ki *J. J. Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845* című könyvét. Munkája fontos történelmi-földrajzi forrás a korabeli Moldváról és Besszarábiáról. (†Pest, 1855. dec. 24.) – MUL
13. 1800. ***Fabriczy János** (Poprád) mérnök. Pazár Józseffal közösen elkészítette a Poprád folyó szabályozási tervét. Foglalkozott a Kárpátok magassági mérésével. Utolsó ismert térképei 1838–39-ből valók. – Évf. 90/32.
1900. Bp.-en felavatták a Tudományegyetem központi épületének felújított kupolás, árkádos, neobarrokk palotáját (Egyetem tér 3.). Az épület terveit Baumgarten Sándor és Herzog Fülöp készítette. – Bp. Enc. 430; Bp. Lex. I/376; MTK III; Móra László – Próder István: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997.; (H. Gy.)
1950. †**Wilczek Ernő** (Bp.) gépészmérnök. Értékes tevékenységet fejtett ki a szabványosítás terén. Nagyszámú találmánya jelent meg hazai és külföldi szakfolyóiratokban. (*Kaposvár, 1883. máj. 6.) – Évf. 83/18.
14. 1725. †**Buchholtz György**, id. (Kakaslomnic, Szepes m.) ev. lelkész, természetbúvár, a Tátra kutatója. A wittenbergi egyetemről hazatérve 1665-től több felvidéki városban (Selmechánya, Dobšina, Szepesolaszi, Késmárk, Lomnic) tanított és lelkészkedett. Szabad idejében szenvedélyesen járta a hegyeket, megmászta a Magas-Tátra több csúcsát és megfigyelte az ottani természetet. 1719-ben írta legfontosabb természettudományos témájú munkáját *Das weit und breit erschollene Zipser Schneegebürge* címen, de ezt csak 1899-ben adták ki. Művében elsőként ismertette a Magas-Tátra növényzeti öveit: a rét, az erdő, a törpefenyő és a sziklák régióját. (*Kisszeben, Sáros m., 1643. máj. 1.) – Évf. 88/51–53; 93/33; MUL
1925. Újra megindult – repülőgépes felszállásokkal – a magyarországi magaslégkör kutatás. Az 1913-ban sikerrel megkezdett ballonos magaslégköri méréseket az első világháború megszakította. A háború után ezek folytatására nem volt mód, a repülőgép felszállásokat pedig a trianoni békeszerző-

dés tiltotta hazánknak. Az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet 1924-ben fordult a Nagykövetek Tanácsához, hogy engedélyezzen Magyarországon havonta kétszeri repülőgépes magaslégköri mérést, a Nemzetközi Meteorológiai Szervezet kutatási programjának keretében. Az engedély alapján két Bristol F2B repülőgép vásárlására nyílt mód, ezekkel Hille Alfréd (1891-1981), majd Tóth Géza (1901-1996) 1351 felszállás során nagyszámú, ma is értékes adatot gyűjtött a kb. 7000 m-ig terjedő légrétegek állapotáról. A méréseket 1943. dec. 16-ig folytatták. A repülőgépes légkörkutatás ezen hazai kezdeteiről Hille Alfréd *Légkörkutatás repülőgépről 50 évvel ezelőtt* címen tette közzé visszaemlékezéseit *Az Időjárás*-ban (1975/4. sz.). – (B. L.)

17. 1875. *Hannebeck Frigyes (Huckarde, Németország) bányatechnikus, a hazai aknamélyítési eljárások úttörője. A Ruhr-vidékről jött át Magyarországra 1907-ben. Először a Zsil völgyében, majd 1913-tól a Mecsek hegységben épített függőleges aknákat, a különböző geológiai viszonyoknak megfelelő műszaki eljárásokkal. Negyven nagyobb aknamélyítési munkáján mérnökök és bányászok százait tanította meg e különleges bányászati technológiára. (†Pécs, 1961. márc. 21.) – Évf. 86/18.

21. 1775. Orczy Lőrinc, a Felső-Tisza vidék vizeinek szabályozásával megbízott királyi biztos felterjesztette javaslatát a szabályozás módjáról és végrehajtásáról. Jóllehet Mária Terézia királynő főleg a mellékfolyók vizeinek rendezésével és a felső-tiszai hajóút kitisztításával kapcsolatos teendők ellátásával bízta meg, javaslatában először vetette fel a folyó

átfogó szabályozásának gondolatát. – Császár Elemér: Orczy Lőrinc és a Tisza-szabályozás. 1908.; (F. L.)

1900. *Padányi-Gulyás Jenő (Técső) építész-mérnök. A bp.-i Műegyetemen 1923-ban szerzett mérnöki oklevelet. Tervezői gyakorlata mellett írással, szerkesztéssel foglalkozott. A Magyar Mérnöki Kamara alelnöke, a Magyar Mérnök- és Építész Egylet szakosztályi elnöke és az *Építészet* című hivatalos lapjának szerkesztője volt (1941-1944 között). A magyar népi építészetéről több műve jelent meg: *A Fertő vidék népének építésze* (1937), *Hungarian Rural Architecture* (Magyar falusi építészet, 1939), *A népépítészet jelentősége* (1942). Számos magánlakóház, az angyalföldi ref. templom, a Lónyay utcai ref. főgimnázium (Tóth Imrével, 1943), a Hunnia Filmgyár stúdiója és a kelenföldi autóbuszgarázs (Menyhárd Istvánnal) épült tervei szerint. 1945-ben az USA-ba emigrált, ahol építésztervezői gyakorlata mellett cikket, tanulmányokat publikált, s aktív részt vállalt a hivatásköri mozgalmakban. 1958-ban létrehozta a Magyar Mérnökök és Építészek Világszövetségét, s ennek első elnöke lett. 1963-ban megalapította a *Studies for a New Central Europe* című folyóiratot. Amerikai építészeti munkái közül több családi ház, motel, iroda-, egyházi és ipari épület kapott elismerést helyi kiállításokon. (†Billings, Montana, USA, 1982. nov. 8.) – MÉL (IV); (H. Gy.)

25. 1900. †Lów Mór (Gross Lichterfeld) magyar származású németországi geodéta-csillagász. Bécsben és Lipcsében tanult, 1867-ben Bp.-en doktorált. 1887-től Lipcsében egyetemi tanár, és a potsdami Geodéziai Intézet osztályvezető-

je. Nagy pontosságú földrajzi helymeghatározásokkal és azok hibaforrásaival foglalkozott. Cikkei az *Astronomische Nachrichten*-ben és a bécsi Geodéziai Intézet kiadványaiban jelentek meg. (*Makó, 1842. aug. 22.) – Évf. 92/40.

1925. *Sz. Koroknay Éva (Bp.) művészettörténész, a könyvkötőipar és a művészi könyvkötések történetének kutatója. 1957-től az ELTE könyvtártudományi tanszékén a könyvkötésművészet előadója volt. Számos könyvkötészeti kiállítást rendezett. Főbb művei: *Magyar reneszánsz könyvkötő műhelyek 1470–1520.* (1967), *Magyar reneszánsz könyvkötések, kolostori és polgári műhelyek* (1973). (†Bp., 1987. szept. 27.) – MÉL (IV)

1975. Átadták a Balaton mellett a Zánkai úttörővárost. – MTK IV.; (B. A.)

27. 1900. *Hatvany Bertalan (Hatvan) gyáros, orientalista, Ázsia-utazó. Az 1920-as évek elején Nyugat-Európában és Amerikában folytatott üzletvezetési és közgazdasági tanulmányait befejezve hazatérőben meglátogatta Kelet- és Dél-Ázsia országait. Kína és India kultúrája, szellemisége annyira megragadta, hogy egész életére elkötelezte magát az orientalisztikával. Doktori disszertációját *Ázsia lelke* címen írta 1935-ben. A 30-as évek végén újabb nagy utazást tett Keleten, majd Párizsban telepedett le. (†Párizs, 1980. júl. 24.) – MUL; MÉL (IV)

28. 1900. †Hollán Ernő (Bp.) hadmérnök, közlekedéspolitikus. A bécsi hadmérnöki akadémián tanult (1839). Az 1848-as szabadságharcban hősi helytállásáért Kossuth őrnaggyá és hadmérnöki főnökké nevezte ki. Erődítési munkálatainak nagy szerepe volt

Pétervárad védelmében. A szabadságharc bukása után internáltak, majd börtönbe vetették. Kiszabadulása után mint mérnök, úttörő munkát végzett a talajjavítás terén, és szerepet játszott a dunántúli vasúthálózat kialakításában. 1856-ban Bécsben jelent meg *Magyarország vasúthálózatának rendszere* című könyve. A Magyar Tudományos Akadémián székfoglaló értekezését 1859-ben *Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rácsrendszerről* címmel tartotta meg. Rendes tagsági székét *A vasutak keletkezése és általános elterjedése* című értekezésével 1861-ben foglalta el. Ezzel a munkájával kezdte a közvélemény figyelmét ráterelni a bécsi kormánynak – a magyar érdekeket veszélyeztető – vasútpolitikájára. 1864-ben Pesten jelent meg *Magyarország forgalmi szükségletei* című műve, amelyben részletesen kifejti elképzeléseit. 1865-től az országgyűlés tagja, 1867–70-ben közlekedési, 1870–72 között honvédelmi államtitkár. Jelentős szerepe volt a kiegyezés utáni közlekedéspolitika kialakításában. A kiegyezés utáni magyar vasútpolitika elve a *Magyarország vasúthálózata* című, 1867-ben kidolgozott tanulmányán alapul. Szellemi irányítójává és vezetőjévé vált annak a céltudatos vasútpolitikának, amely a MÁV megalapításával, hálózatának tervszerű és gyors továbbfejlesztésével, a kamatgaranciális magánvasutak szigorúbb ellenőrzésével végül is a magyar vasútügyet a reformkor eszmei örökségéhez híven fejlesztette tovább. A Magyar Mérnök- és Építész Egylet alapítója és első elnöke (1866–1885). Erdemei elismerésül az egylet 1885-ben Hollán Ernő-pályadíjat alapított az év legjelentősebb műszaki tanulmányának jutalmazására. (*Szombathely, 1824. jan. 13.) – Évf. 99/32; MTL

30. 1850. ***Lanfranconi, Grazioso Enea** (Pellio, Lombardia) mérnök, műgyűjtő. Tanulmányait Itáliában végezte, s mérnökként Pozsonyban telepedett le. Megvásárolta a dévényi kőbányákat, s a kőszállítás elősegítésére saját költségén vízrajzilag is felmérte a Duna Dévény–Gönyű közötti szakaszát. Fő munkája *Magyarország ármentesítése* címmel 1882-ben jelent meg Bp.-en. (†Pozsony, 1895. márc. 9.) – MEL II.; (F. L.)

1875. ***Entz Géza, ifj.** (Kolozsvár) zoológus, egyetemi tanár, akadémikus. Egyetemi tanulmányait Bp.-en végezte. 1893-tól a bp.-i Műegyetem állattani tanszékén volt tanársegéd, majd adjunktus. 1907-ben édesatyja id. E. G. tanszékén a bp.-i Tudományegyetemen a protisztológia köréből lett magántanár. 1910-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1916-ban a bp.-i Műegyetemen a „Hydrobiológia és haltenyésztés” magántanára lett. 1913-ban az Erzsébet-nőiskola Polgáriiskolai Tanárképző Főiskolára nevezték ki a biológia tanárának. Itt tanította Sebestyén Olgát, aki később a tihanyi Biológiai Kutatóintézetben legfőbb munkatársa lett. 1920-ban Hollandiába távozott s 1929-ben tért csak vissza Utrechtből, jöllehet 1922-ben a bp.-i egyetemen egy akkor felállított tanszékre az állatrendszertan ny. r. tanárának nevezték ki. 1929-ben azért jött vissza Magyarországra, hogy a tihanyi Biológiai Intézet osztályigazgatói állását elfoglalja, később ennek az intézménynek igazgatója is lett. 1932-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes taggá választotta, és átvette a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának igazgatói székét is. 1934-ben – midőn a Tudományegyetem állattani tan-

székét újra kettéosztották – ő lett az általános állattan és összehasonlító bonctan ny. r. tanára, ezen a tanszéken működött haláláig. 1935–1938 közt a Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának elnöki tisztét is betöltötte. Sokrétű munkássága magába foglalja az élettudomány és az általános állattan számos kérdését. A törzsfajlódás kérdéseiben nem csatlakozott sem a Darwin–Huxley–Haeckel nevével fémjelzett irányzatokhoz, sem a Driesch-féle neovitalizmushoz. Kutatásának középpontjában a vízi élőlények kutatása, különösképpen a protisztológia állt. A korszerű Balaton-kutatás megteremtője volt. E kutatásainak keretében különösen fontos, hogy a tó abiotikus és biotikus tényezőit mindig egységben és kölcsönhatásukban vizsgálta. A Balaton-kutatás programját öt tényező vizsgálatába sorolta: az általános tavi életfeltételek, a tóban élő fajok tanulmányozása, az alsóbb rendű balatoni élőhelyek, az élőhely és életközösség egységének vizsgálata, valamint a Balaton és élete történeti kialakulásának felkutatása. A Magyar Hidrológiai Társaság emléklapot nevezett el róla. Fm.: *Adatok a peridineák ismeretéhez* (Bp., 1902); *A tintinnidák szervezete* (Bp., 1908); *Beiträge zur Kenntniss der Peridineen* 1-2 (Bp., 1926–1927); *Élet a tengerben* (Soós Lajossal, Bp., 1931); *Az osztor és a protoplazma növekedéséről* (Bp., 1934). (†Bp., 1943. febr. 21.) – Évf. 93/27; MTL; (F. L.)

31. 1975. †**Kecskeméti István** (Helsinki) turkológus, uralista. Finnországban a Finnugor Társaság és a Finn Irodalmi Társaság munkatársa volt. Részt vett H. Paasonen tatár gyűjtésének és M. Räsänen török etimológiai szótárának kiadásában. (*Bp., 1937. márc. 6.) – MEL (IV)

3. 1875. *Svachulay Sándor (Kassa) repülőgépkonstruktőr. Bp.-en, a Technológián gépészeti, fa- és fémipari, valamint művezetői tanfolyamokat végzett, és 1898-ban önálló lakatosműhelyt nyitott a VIII. ker. Tömő u. 8-ban. Kitűnő mesterember lévén, műhelye és vagyona szépen gyarapodott, ez adta repüléstechnikai kísérleteinek anyagi hátterét. 1907-ben kiállította első nagyméretű, acélcsövekből épített repülőszerkezetének sarkányát a Royal Szálló nagytermében. Úgy érezte, már csak megfelelő motor hiányzik ahhoz, hogy gépével repülni lehessen. Rövidesen akadt egy mecénása, Ganz Fabris müncheni gazdag léghajós személyében, akinek megtetszett S. S. könnyű, acélcső szerkezetű gépe, és vállalta, hogy a motort és a befejezést biztosítja Bajorországban. A munkák és kísérleti gépépítések ott és Ausztriában, 1909-ig tartottak. Az első gép a „Kolibri I” kétélű repülőgép volt – felhúzható futószerkezettel – ez a megoldás később az egész világon elterjedt. A gépet megvette a hadsereg, ők pedig megkezdték egy nagyobb csónaktörzsű repülőgép, az „Albatros I” építését. Az új géppel, amelyben egy 15 LE-s (11 kW-os) háromhengeres Ansanimotor volt, S. S. 1910 júniusában a nemzetközi repülőversenyre érkezett haza, Bp.-re. Itt gépét többször átépítve, több pilóta sikertelenül próbálkozott berepülésével, míg végre a következő évben Dobos István sikerre vitte az „Albatros III” géptípust, és megkezdte országos bemutató körútját. 1912–13-ban ezek a bemutatók meghozták a hírnevet és részben az anyagi sikert, amely új gép építésére is ösztönzött. A sirályszerű formát követő új géptípus, a 6 méter fesztávolságú kis „Kolibri

III” már 35 LE-s (25,6 kW-os) motorjával olyan gyors volt, hogy Dobos az 1913-as Szent István napi repülőversenyen minden jelentős számban győzött. Az első világháború alatt az albertfalvai repülőgépgyárba vezényelték, itt irányította a repülőgépipítő munkát. A háború után a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület első gépeinek lakatosmunkáit segítette, majd 1934-ben, a vitorlázórepülők sikerein felbuzdulva, S. S. két könnyű (kb. 60 kg tömegű) kis vitorlázó repülőgépet épített, a „Szent György I” és „Szent György II” típusokat, amelyekkel kísérleti vitorlázó repüléseket is végeztek. 1938-tól a Magyar Aero Szövetség alkalmazásába lépett, mint a központi modellező műhely vezetője és oktatója. Itt dolgozott nyugdíjazásáig. 1945 után az utódszervezetknél ismét szolgálatba lépett, és lehetőséget kapott arra, hogy évtizedek óta folytatott verőszárnyas repülőgépének modellkísérletei után, megépítsen egy ilyen emberi izomrepülőgépet. Ezek a kísérletek évekig elhúzódtak. Haláláig a Magyar Repülő Szövetségben próbálta munkáit befejezésre vinni. Úttörő konstrukcióin kívül nevéhez fűződik számos fontos műszaki probléma első megoldása, ilyen az állítható fémlégcsavar és a repülőgépek leszállási sebességét csökkentő berendezés. Visszaemlékezéseit *Repülőéletem* címen adta ki (Bp., 1942). (†Bp., 1954. aug. 25.) – MTL

5. 1900. *Gábor Dénes (Bp.) fizikus, elektromérnök, a holográfia Nobel-díjas feltalálója. Korai természettudományos és műszaki érdeklődés adta az indítást műegyetemi tanulmányainak megkezdéséhez 1918-ban. A stúdiumot a Műegyetem gépész-

mérnöki szakán kezdte, majd 1920-tól Berlinben a charlottenburgi műszaki főiskolán elektromérnöki ágon folytatta. Mély matematikai ismereteinek alapja- it olyan neves szakemberektől sajátíthatta el, mint Fejér Lipót, Kürschák József és Rados Gusztáv. Kortársai, barátai, vitapartnerei közé tartozott Neumann János, Szilárd Leó és Wigner Jenő is. Berlinben, ahol századunk első harmadában a fizika fellegvára volt, Einstein előadásait hallgathatta. 1924-ben szerezte meg az elektromérnöki diplomát. Első munkahelye Németországban egy nagyfeszültségű távvezetékek tervezésével foglalkozó kutatóintézet lett. Pályája kezdetén a nagy teljesítményű, nagyfeszültségű villamos távvezetékben létrejövő tranziens jelenségekkel, majd az ún. vándorhullámok megfigyelésére szolgáló katódsugár oszcillográfokkal foglalkozott. 1927-ben (már a Siemens és Halske cég alkalmazásában) doktori értekezését a katódsugárcsőről írta. 1932-től kezdett foglalkozni a plazmajelenségek elméletével. A plazmák, vagyis az erősen ionizált, villamos szempontból csaknem semleges gázok elméletének tanulmányozása a plazmalámpa megalkotására ösztönözte. 1934-ben Angliába települt. Ezt követően tizennégy esztendőn át a Thomson Houston Társaság kísérleti laboratóriumában dolgozott. Fő munkaterülete az elektronoptika volt. A cég kutatólaboratóriumában azonban foglalkozni kezdett a híradástechnikai információelmélet kérdéseivel is. Az elektronoptikai leképezés tudományos vizsgálata vezette a holográfia feltalálásához. Felismerte, hogy a tökéletes leképezéshez a tárgyról visszavert hullámoknak valamennyi információját fel kell használni. Nem csak

a hullámintenzitást – mint azt a hagyományos eszközök teszik –, hanem a hullám fázisát és amplitúdóját is. Ha ez megvalósul, akkor a tárgyról teljes (holo) térbeli kép (graf) nyerhető. Az optikai holográfia elméletét 1947 és 1951 között dolgozta ki. A munka befejezését a *Mikroszkópia hullámfront-rekonstrukcióval II.* című tanulmánya jelezte. 1947 és 1958 között a londoni Imperial College-ban elektronoptikát oktatott, majd 1967-ig az alkalmazott elektronika professzora volt. Ezt követően az intézmény egyik vezetője, nyugdíjazásától haláláig tanácsadója maradt. Számos tudományos szervezet, így a Royal Society tagja volt (1956). A Magyar Tudományos Akadémia 1964-ben választotta tiszteleti tagjává. A holográfia szélesebb körű elterjedéséhez ún. koherens fényforrás kidolgozására volt szükség. Ez a fordulat 1962-ben, a lézer feltalálásával következett be, majd a lézertechnika és a holográfia egyesítése tette lehetővé a lézerhologramok készítését. G. D. ezekben a munkákban is alkotó módon vállalt részt, és hozzájárult ahhoz, hogy a szövegtárolás, a betű- és alakzatfelismerés, valamint az asszociatív információtárolás területén új perspektívák nyíljanak. Az ötvenes és a hatvanas években folytatta elektronoptikai kutatótevékenységét, és ismét foglalkozott a plazmaelmélettel, valamint a tv-képcső fejlesztésével is. Olyan lapos képcsövet konstruált, amelyben a többszörösen megtört elektron-sugár útjának zömét a képernyővel párhuzamos síkban teszi meg. 1971-ben fizikai Nobel-díjat kapott a holográfia feltalálásáért. A hatvanas évektől kezdve figyelmét mindinkább az emberiség élete, jövője kötötte le. Ezt jelzik olyan művei mint *A jövő feltalálása* (1963), *Tudományos, technikai és*

társadalmi újítások (1970), *Az érett társadalom* (1972), valamint az a munka, amelyet a Római Klub keretében vállalt. A világhelyzet átfogó felmérésének eredményeit az Umberto Colombo professzossal közösen kidolgozott jelentésben tette közzé, *A hulladékkorszak után* (1976) címmel, mint a Római Klub 4. számú jelentését. Élete végéig foglalkoztatta a hatalmas történelmi kérdés, az emberiség jövőjének feltalálása. Örökségének különösen értékes része az a gondolat, hogy a jövő feltalálásának magában kell foglalnia az informatika jövőjének feltalálását, az információ és a kommunikáció globális problémakörét. Élete utolsó másfél évtizedében a Magyar Tudományos Akadémia meghívására kétfévenként hazatogatott Bp.-re. (†London, 1979. febr. 9.) – MTL

9. 1950. Ungváron megkötötték a magyar–szovjet vízügyi egyezményt, amely minden későbbi kétoldalú szerződés mintájául szolgált. – Vízgazd. 1970. 203. p.; (F. L.)

10. 1625. ***Apáczai Csere János** (Apáca), a hazai tudományosság és nevelésügy úttörője, művelődéstörténetünk magvetője. Elemi iskolát szülőfalujában, középfokú tanulmányait Kolozsváron végezte. Itt Porcsalmi András rektor a mesterségek és tudományok ismeretére magánúton is oktatta. 1643 őszétől a gyulafehérvári főiskola hallgatója, ahol Bisterfeld János Henrik ösztönözte az enciklopédikus tudás megszerzésére. Tanulmányait 1648 nyarától – a református egyház ösztöndíjasként – hollandiai egyetemeken (Franeker, Leiden, Utrecht, Harderwijk) folytatta. Itteni tanulói évei alatt behatóan foglalkozott a hollandiai szellemi élettel,

az Angliából beáramló puritán nézetekkel, Ramus és Descartes filozófiájával. 1651-ben az újonnan alapított harderwijki egyetemen teológiai doktori szigorlatot tett. Ő lett az egyetem első doktora. Disszertációjának címe: „*Disputatio Theologica Inauguralis De Primi Hominis Apostasia...*”, tárgya az első ember bűnbeesése. 1651-ben megnősült, egy jómódú holland polgárlányt, Aletta van der Maet-et vette feleségül. Hollandiában írta első nemzeti nyelvű enciklopédiánkat, a „*Magyar Encyclopaedia*”-t, amely 1655-ben jelent meg Utrechtben. Ekkor Apáczai már újra Erdélyben volt, (Csulai György püspök hívására) családjával hazatért. II. Rákóczi György fejedelem a gyulafehérvári kollégium tanárának nevezte ki. A bölcsesség tanulásáról elmondott beköszöntő beszédének haladó gondolatai felkeltették ellene az uralkodó körök haragját. 1655-ben Basirius Izsák, a kivégzett I. Károly angol király volt udvari papja, a fejedelem jelenlétében nyilvános vitát provokált. Jellemesen kiállt eszméi, a haza szellemi haladásának ügye mellett. Ezért II. Rákóczi György büntetésül a leégett kolozsvári kollégiumba helyeztette át. Sok gyulafehérvári diák követte Kolozsvárra mesterét. Főleg nekik s társaiknak tartotta 1656-ban „*De summa scholarum necessitate earumque inter Hungarorum barbariei causis*” (Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról és a magyaroknál való barbár állapotuk okairól) címen beköszöntő beszédét. Az iskola nem csupán a téglafal, vagy a berendezés, hanem elsősorban „tanítók és tanulók rendezett társulása, akik az emberi életkörülmények szempontjából hasznos és szükséges ismereteket tanítanak és tanulnak”. Iskolateremtő

munkásságát Lorántffy Zsuzsanna és Barcsay Ákos fejedelem is nagyra értékelte. 1658-ban akadémia tervezetét terjesztette elő, de az ő értelmében vett magyar akadémia eszmei alapkövetésénél tovább nem juthatott, hatalmas sodrású lázas tevékenységét 34 éves korában tüdőbaj szakította félbe. Nem sokkal utána meghalt felesége és gyermeke is. Műveiben holta után is él az ember. Legjelentősebb műve a „*Magyar Encyclopaedia*”, amely nagyobb részében természettudományos, bölcséleti, matematikai kérdésekkel és a „csinálmányok” világával foglalkozik. („A csinálmány oly dolog, mellyel a természeti dolog az ember szükségére a mesterség által jobban alkalmaztatik el.”) Külön érdeme, hogy az általa tárgyalt tudományterületeken magyar szakki-fejezéseket használt, s e nyelvi fordulat azt is jelezte, hogy a magyar nép széles körei számára kívánta hozzáférhetővé tenni a tudást. Nevéhez fűződik az első magyar nyelvű logika megalkotása is. Felismerte a logika és a logikus gondolkodás kiemelkedő fontosságát. Prométheusz az ő felfogásában egyszerre hozta le kezében a tüzet és fejében a logikát. De ugyanakkor azt is felismerte, hogy „a tisztán logikus tisztán számár”. Apáczai mindekelőtt nevelő volt. Gyakorlati célt tartott szem előtt elméleti munkásságában is. Enciklopédiájának címlapján rögzítette, hogy minden igaz és hasznos bölcsességet össze kíván gyűjteni, rendszerbe foglalni, és magyar nyelven mindenki használatára bocsátani. Példájából nemzedékek merítettek erőt, és meríthetnek a jövőben is. Műveinek újabb kiadásai: *Magyar logikácska és egyéb írások*. Vál. Szigeti József. Bukarest, 1975.; A. CS. J. vál. *pedagógiai művei*. (Szerk.: Orosz Lajos).

Bp., 1976.; *Magyar Encyclopaedia*. Sajtó alá rend.: Szigeti József. Bukarest, 1977. (†Kolozsvár, 1659. dec. 31.) – MTL

12. 1850. *Demény György (Douai) magyar eredetű francia feltaláló. A torna mozgáseleméleti és fiziológiai kérdéseinek vizsgálata során alkalmazott fotó- és filmtechnikával születtek technika- és ipartörténeti jelentőségű fejlesztési eredményei. Közreműködésével készültek a Gaumont-gyárban a cég számára világhírnevet szerző mozgófilmfelvevő- és vetítógépek, majd az első hangosfilm-felvevő készülék. Szabadalmi alapján készítette a Gaumont-gyár 1895-ben a „bioscope”, majd a „biograph” elnevezésű, 1896-tól pedig a „chronograph” nevű mozgófilm felvevő- és vetítógépeket, amelyek a cég számára világhírnevet szereztek. Ezeket továbbfejlesztve – D. Gy. korábbi elgondolásait megvalósítva – 1902-ben „chronophon gaumont” néven hozták forgalomba az első hangosfilmfelvevő gépet. D. Gy.-ről szülővárosában stadiont neveztek el, és nevét az az emléktábla is megörökíti, amelyet 1946-ban, a film félszázados jubileumán, a párizsi Boulevard des Capucines 14. számú ház falán helyeztek el. (†Párizs, 1917. dec. 17.) – Évf. 92/48, 98-100; MTL

14. 1325. I. Károly Aranyosbányának (Fehér vm.) bányászati és bíraskodási kiváltságokat adományozott. – MTK I.

1650. *Csécsi János, id. (Szakoly, Abaúj m.) tanár, utazó Nyugat-Európában. 1682-től három évet töltött Nyugat-Európában, ahol bejárta több országot. Hazatérte után Sárospatakon, Göncön és Kassán tanított. (†Sárospatak, 1708. máj. 14.) – MUL

1900. *Barra István (Torda) szőlőpatológus. Kimagasló eredményei voltak a szőlőperonoszpóra biológiájának és az ellene való védekezés módszereinek kutatásában. (†Bp., 1986. máj. 20.) – MÉL (IV)

15. 1925. *Farkas Gábor (Bp.) növényfiziológus, biokémikus, akadémikus. A bp.-i Tudományegyetemen 1948-ban kémia-természettudományi szakos oklevelet szerzett, 1949-ben doktorált. 1952-ben az MTA martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézetébe, 1957-ben pedig Bp.-re, a Növényvédelmi Kutatóintézetbe került. Őt tekintik a bp.-i növényi kórélettan iskola megteremtőjének. 1970-től 1981-ig a Szegedi Biológiai Központ Növényélettani Intézet igazgatója, majd haláláig kutatóprofesszora volt. Fő kutatási területe a növényi biokémia és virológia, s különösen jelentősek a növényi fertőzés diagnosztizálásában, a betegség-ellenállóság élettani-biokémiai okainak kutatása és az anyagcsere enzimikus szabályozása terén elért eredményei. Úttörő eredményeket ért el növényi protoplaszt-kutatások megindításában. Főbb művei: *Növényi anyagcsereélettan* (Bp., 1968.); *Növényi biokémia* (Bp., 1968.; 3. kiad.: 1984.); *Növényi sejtgénetikai és szövettényésztési módszerek alkalmazása* (társszerzőkkel, Bp., 1979.). (†Szeged, 1986. ápr. 23.) – MEL (IV)

20. 1775. Megnyílt a pozsonyi norma-iskolaegyüttes. – Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996. Bp., 1996.

1825. †Kmeth Dániel (Kassa) piarista tanár, matematikus, csillagász. A pesti kir. Egyetemen filozófiai doktorátust szerzett, majd 1810–12 között Bécsben csillagászatot

tanult. 1812-ben kinevezték a pesti egyetem Gellérthegyi Csillagvizsgálójának (az Uraniaenak) „másodcsillagászává” (adjunktusává), ahol tizenegy éven át igen sokat észlet. Összeállításában jelent meg az obszervatórium egyetlen tudományos publikációja. Emellett népszerűsítő cikkeket is írt, és megkezdte az időjárási jelentések közlését a hazai hírlapokban. Írt csillagászati kézikönyvet is. 1823-ban a kassai Kir. Akadémián lett az elméleti és gyakorlati matematika tanára. Fm.: *Observationes Astronomicae... quas in Specula Budensis Montis Blocksberg...* (Buda, 1821); *Astronomia popularis* (Buda, 1823). (*Brezsnóbánya, 1783. jún. 5.) – Heller Á.: A gellérthegyi csillagvizsgáló (Természettudományi Közlöny, 1878/108.; Évf. 83/14.; (B. L.)

1900. *Sándor Ferenc (Tiszaderzs) földmérő mérnök. Nagy szerepe volt a kohóipar rekonstrukciójának alapját képező felmérésekben, elsősorban Ózdon és Diósgyőrött. Részt vett a Dunai Vasmű geodéziai munkáinak tervezésében és kivitelezésében; munkájáért több kitüntetésben részesült. (†Bp., 1986. ápr. 24.) – MEL (IV)

22. 1825. *Duka Tivadar (Dukafalva, Sáros m.) orvos, India-utazó, Kőrösi Csoma Sándor életének és munkásságának első tudományos feldolgozója. Pesten jogot tanult, 1846-ban szerzett ügyvédi diplomát. A szabadságharc alatt Görgey titkáraként és hadsegédeként szolgált. A világosi fegyverletétel után Angliába emigrált, ahol beiratkozott az orvosi egyetemre. 1853-ban doktori oklevelet szerzett, s a következő évben a Brit Kelet-Indiai Társaság tábori orvosává nevezték ki, és Calcuttába, majd Monghir

körzetébe helyezték. Katonaorvosi szolgálata mellett itt kezdett el behatóan India tanulmányozásával és Kőrösi Csoma Sándor munkásságával foglalkozni. 1855-ben elzarándokolt Dardzsilingbe Kőrösi Csoma sírjához, és megkezdte nagy tudósunk hagyatékának összegyűjtését. Munkája eredményeként adta ki a Csoma-kutatásban máig is alpműnek számító *Life and Works of Alexander Csoma de Kőrös* (London, 1885), illetve magyarul *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai* (Bp., 1885) című könyvét. (†Bournemouth, Anglia, 1908. máj. 5.) – MUL

1850. *Goldziher Ignác (Székesfehérvár) orientalista, a Közel-Kelet kutatója. Székesfehérvárott, majd Pesten járt középiskolába. Vámbéry Ármin tanítványaként Pesten, valamint ösztöndíjasként Berlinben, Lipcsében és Leydenben folytatta egyetemi tanulmányait. Bölcsészdoktori oklevelének megszerzése után 1874-től a Pesti Izraelita Hitközség Titkára, 1900-tól az Országos Rabbiképző Intézet óraadó tanára. Közben 1872-től a pesti Tudományegyetem magántanára, 1904-től professzora. Legjelentősebb utazását 1873–1874-ben tette állami ösztöndíjasként Szíriába, Palesztinába és Egyiptomba a sémi nyelvek és az iszlám tanulmányozása céljából. Az iszlám kultúrára vonatkozó nemzetközi rangú kutatásaiért a Magyar Tudományos Akadémia mellett nyolc külföldi akadémia választotta tagjai sorába; az orientalisták 1899. évi stockholmi kongresszusának két aranyérme közül az egyiket neki ítelték. (†Bp., 1921. nov. 14.) – MUL

1875. *Torday Emil (Bp.) gyarmati tisztviselő, etnográfus, Afrika-utazó. Középiskoláinak elvégzé-

se után a Belga Bank bp.-i fiókjánál kezdte szolgálatát, ahonnan munkája elismeréseképpen rövid időn belül a bank brüsszeli központjába helyezték át. Itt hamarosan alkalma nyílt, hogy a bank kongói fiókjánál folytassa pályafutását. 1900-ban lépett először Afrika földjére, s egy évtizedet felölelő itteni tartózkodása során nyolc afrikai nyelvet sajátított el. Munkássága, eredményekben gazdag életműve kiemelkedő helyet foglal el Afrika tudományos megismerésének történetében. (†London, 1931. máj. 9.) – MUL

23. 1900. *Linksz Artúr (Galgóc) szemész, egyetemi tanár. Orvosi tanulmányait a prágai, a kielői és a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen végezte, orvosi oklevelét 1928-ban Pécsen szerezte. 1928–1939 között a bp.-i Zsidó Kórház szemorvosa volt. 1939-ben az USA-ba távozott és New Yorkban telepedett le. 1943–1955 között a Manhattani Szemklinika orvosa, 1955-től a University of New York egyetemi tanára. A látással és a szemésszel kapcsolatos könyvei 1950–1973 között New Yorkban jelentek meg. 1977-ben *Visszanézek. Ifjúkorom Magyarországon* címen adta ki New Yorkban visszaemlékezéseit. (†New York, 1979.) – MÉL (IV)

1925. A román-magyar állandó vízügyi műszaki bizottság – a társulat szétszakítása (1919) óta először – Nagykárolyban összeült és megtárgyalta az Ecsediláp lecsapoló és Szamos balparti Armentesítő Társulat területén elvégzendő műszaki feladatokat. – (F. L.)

25. 1825. †Ürményi József (Vál) országbíró. Irányításával dolgozták ki – Kollár Ádám, Makó Pál, Tersztyánszky Dániel és mások

közreműködésével – a Mária Terézia nevéhez fűződő *Ratio educationis*-t (1777. aug. 22.), az oktatásügy átfogó szabályozásáról szóló rendeletet, mely a magyar közoktatásügy reformját és egységesítését szolgálta. (A rendelet az állam által irányított közoktatásügyi igazgatást és egységes felépítésű iskolarendszert létesít, a felekezeti iskolákat állami felügyelet alá helyezi; a tantervbe – a felvilágosodás törekvéseinek megfelelően – közhasznú tárgyakat vétet be, és gyakorlatiasabb oktatási módszereket vezet be.) (*Ürmény, 1741. dec. 6.) – MTK II/589; Évf. 91/85.

26. 1875. Hatalmas felhőszakadás következtében a főváros budai oldalán, különösen az Ördögárok vízgyűjtőjén, tehát a Rácvárosban, valamint Óbudán a lakosság komoly árvízi károkat szenvedett. Az Óbuda-újlaki templom falán ma is látható az az árvíztabla, amely a járda szintje felett 1,5 méter magasságban jelöli az egykori vízmagasságot. A természeti csapás hatására a jövőbeli katasztrófák megelőzésére a városi tanács szakértői bizottságot küldött ki, amely szakvéleményét szeptember 3-án tette le megbízói asztalára. A városatyák foglalkoztak a kopárrá vált hegyek befásításának kérdésével is. A lezajlott események után megindult az Ördögárok befedése (beboltozása) egészen a

mai Mikó utca magasságáig, mintegy 1,5 km hosszon. Együttal rendezték a Rácfürdő és a Duna közötti szakaszt is. A munkálatok egészen 1879-ig elhúzódtak. – Gerlóczy–Dulácska: Budapest és környéke... Bp., 1879.; (F. L.)

28. 1875. ***Sabathiel Richárd** (Bp.) mérnök, egyetemi tanár. A vasbeton-építmények tervezésében nagy tapasztalattal bíró mérnök 1905-től Zielinski Szilárd tervezőirodájában dolgozott. Számos vízerőtelep és völgyzáró gát építésében vett részt. 1914-ben önállósította magát, és tervei alapján épült meg többek között az ikervári vízerőmű, a soroksári Duna-ág vízerőtelepe, és a tiszaluci vízmedence. Szerkezeti megoldásai között kiemelkedő jelentőségűek voltak háromcsuklós vasbeton hídjai és redőnyös elzárású vasbeton zsilipjei. Tudományos munkássága főleg a boltozatokkal és boltozott hidakkal kapcsolatos kérdésekre, valamint a keretszerkezetek számítására terjedt ki. (†Bp., 1942. jún. 14.) – MÉL; (F. L.)

29. 1900. A svéd királyi tanácstestület jóváhagyta a Nobel Alfréd testamentumának végrehajtására szolgáló Nobel Alapítvány alapszabályát és a díjakat odaítélő intézmények speciális előírásait. (Ennek alapján az első Nobel-díjakat 1901. dec. 10-én osztották ki.) – Ld. cikkünket.

1975. A hónap első napjaiban, a Marosson rendkívüli ár vonult le, amely Romániában egyes helyeken meghaladta az 1970. évi maximum vízállásokat. – (F. L.)
1. 1850. Az osztrák posta a birodalom egész területén bevezette a postabélyeget a levélpostai küldemények és a hírlapok bérmentésére. – MTK III.
1900. ***Reuss Endre** (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár. Gimnazistaként matematikai pályadíjat nyert. Mérnöki oklevelét a bp.-i Műegyetemen szerezte. 1953-tól haláláig az egyetem műszaki mechanika tanszékén egyetemi tanár. A kontinuumtechnika terén elért egyik eredményét a szakirodalom „Reuss–Prandtl-elmélet” néven tartja számon. (†Bp., 1968. máj. 10.) – Évf. 93/34.
1925. †**Márki Sándor** (Gödöllő) történetíró, egyetemi tanár. Gimnáziumi tanár, majd 1892-től a kolozsvári Tudományegyetemen az egyetemes történet rendes tanára. Történeti kutatásai mellett intenzíven foglalkozott a földrajztudomány történetével is. Elsőként írt „szentföldi” utazóinkról, feldolgozta a magyar nők utazásait, Erdély régi leíróit, a középkori magyar utazókat, egyes kontinensek magyar utazóit, az első magyar turistákat, a térképkészítés múltját stb. Sokat tett az iskolai atlaszkiadás tökéletesítéséért. (*Kétegyháza, Békés m., 1853. márc. 27.) – MUL; Százhuszonöt éve nyílt meg a kolozsvári Tudományegyetem. Öá.: Gazda István. Piliscsaba, 1997. II/261-262.
2. 1925. ***B. Kovács András** (Nagykamarás) állatorvos, állatorvos-sebész, egy. tanár, 1966-1972 között az Állatorvostudományi Egyetem rektora. Számos újítás, a gyakorló állatorvos sebésztevékenységét segítő eszköz és műszer készítése fűződik nevéhez. (†Bp., 1981. máj. 26.) – MÉL (IV)
3. 1975. Átadták az M7-es autópályát. – MTK IV.; (B. A.)
4. 1900. Befejeződött az 1898 májusában elkezdett Margit híd mintegy 70 m hosszúságú szárnyhídjának építése. Az alépítményre és a pályaburkolati munkákra kiírt versenytárgyalás alapján a Zsigmondy Béla céggel kötöttek szerződést. (A hídavatásra augusztus 19-én került sor.) – (Cs. B.) Ld. cikkünket.
5. 1850. ***Kvassay Jenő** (Buda) vízmérnök, a magyar vízügyi szolgálat kimagasló alakja. Pesti gépészmérnöki tanulmányai után mezőgazdasági és vízépítési tanulmányokat folytatott Magyaróváron és Párizsban, majd az ottani vízügyi szolgálat szervezetének megismerésére Francia- és Németországban. Hazatérve, 1878-ban kapott megbízást az általa javasolt mezőgazdasági vízügyi szolgálat, a Kultúrmérnöki Intézmény megszervezésére és vezetésére (1880). 1891-től a vízügyi igazgatás egységes irányításának szerveként létrehozott Országos Vízépítési és Talajjavítási Hivatal (1899-től Országos Vízépítési Igazgatóság) vezetője volt, 1918-ban vonult nyugalomba. Négy évtizeden keresztül a vízügyek legfőbb irányítójaként való működése új korszakot jelentett a magyar vízépítés történetében. A vízgazdálkodás fejlesztése terén elért legjelentősebb eredményei a Kultúrmérnöki Intézmény megszervezése, és a távlati munkaprogramok bevezetése volt. A kultúrmérnökség működési köre kiterjedt a

belvízrendezésre és lecsapolásra, alagcsővezetésre és öntözésre, a mederrendezésre és vízmosás-megkötésre, a halászati ügyek felügyeletére, valamint átmene-tileg a közegészségügyi mérnöki szolgálat ellátására is. Négy évtizedes működése (1877-1918) új korszakot jelentett a hazai folyó-szabályozások és a talajjavítások terén. Nevéhez fűződik a vízjogi törvény megalkotása (1885), az Országos Halászati Felügyelőség és a Közegészségügyi Mérnöki Szolgálat megszervezése. Kezde-ményezte a balatoni kikötők és a bp.-i szabadkikötő megépítését, valamint szorgalmazta a dunai víziközlekedés fejlesztését. Víz-gazdálkodási, folyószabályozási és mezőgazdasági vízepítési szak-irodalmi munkássága egyaránt jelentős. Az MTA Fáy-jutalmá-val kitüntetett *Mezőgazdasági vízműtan* (Bp., 1880-1882.) című munkája évtizedeken keresztül a kultúrmérnökök kézikönyve volt. A víziutak fejlesztése érde-kében kifejtett gyakorlati és szakirodalmi munkásságáért az MTA 1918-ban Wahrman-díjjal tüntette ki. A Bp.-csepeli Nem-zeti- és Szabadkikötő zárt me-dencéjének bejáratí zsilipjét Kvassay-zsilipnek nevezték el, és emléktáblával jelölték meg. Em-lékműve van Balatonföldváron is. (†Bp., 1919. jún. 6.) – Vízgaz-dálkodási Lexikon, 1970.; Évf. 94/33; MTL; (F. L.)

5. 1900. *Tiszay Andor (Győr) író, mű-velődéstörténész, bibliográfus. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiai osztályának vezető-jeként kiépítette az ajánló bibli-ográfiák széles körét, többnek összeállítója volt. 1959-ben köz-readta Szabó Ervin könyvtártu-dományi cikkeinek és tanulmá-nyainak gyűjteményes kötetét. Számos szépirodalmi, művelő-déstörténeti munka szerzője,

Conrad és Poe regényeinek for-dítója. (†Bp., 1986. febr. 19.) – MÉL (IV)

1925. *Héberger Károly (Párizs) gé-pézmérnök, 1963-tól haláláig a BME Központi Könyvtárának igazgatója. Részt vett a BME történetének megírásában. (†Bp., 1984. okt. 26.) – MÉL (IV)

1950. †Cholnoky Jenő (Bp.) mérnök, földrajztudós. Középiskoláit Veszprémben és Pápán végezte, a bp.-i Műegyetemen folytatta tanulmányait. A mérnöki diplo-ma megszerzése után 1892-ben a Műegyetem vízepítési tanszékén kapott tanársegédi állást Klimm Mihály professzor mellett. Köz-ben megismerkedett Lóczy La-jossal, az akkor már világhírű földrajztudóssal és Ázsia-kutató-val, aki 1894-ben meghívta őt maga mellé asszisztensnek a Tu-dományegyetem földrajzi tan-székére. Lóczy Lajos ajánlására 1896-ban szerény ösztöndíjjal Kínába ment tanulmányútra. Mestere azzal a feladattal bízta meg, hogy tanulmányozza a Kí-nai-alföld nagy folyóinak deltavi-dékét, derítse fel a Sárga-folyó és a Jangce mederváltozásainak okait, körülményeit. Utazása kö-zel két évig tartott, ezalatt feldol-goza a deltavidékek hidrográfiá-ját, felfedezett egy nagy lávame-zőt Mandzsúriában, és a néprajz-tudomány számára is értékes anyagot gyűjtött. Naplója 1235 rajzot tartalmaz, köztük sok víz-építmény és különféle épület mérnöki pontosságú ábrázolását. Hazatérését követően adjunktus-sá léptették elő. A mérnöki dip-lomája mellé 1903-ban megsze-rezte második doktori oklevelét, és nem sokkal később a leíró földrajz magántanárává habilitál-ták. 1905-ben a kolozsvári Tudo-mányegyetemre nyilvános ren-

des tanárnak nevezték ki, és megbízták a földrajzi tanszék vezetésével. 15 évet töltött Kolozsváron, magas színvonalra emelte az egyetemi oktatást, közben részletesen tanulmányozta és leírta Erdély természeti viszonyait. 1920-ban az MTA levelező tagjává választotta, a következő évben pedig kinevezték a bp.-i Tudományegyetem tanszékvezető tanárává. Itt kitartó munkával újra nemzetközi színvonalra emelte a hazai földrajzoktatást. Tudományos kutatási területe tág határok közt mozgott, klimatológiával, hidrogeográfiával, geomorfológiával, és leíró földrajzzal egyaránt foglalkozott. Tudományos elméletei, a futóhomok mozgásáról felállított tana, jég tanulmányai, a mesterséges öntözéseknek a népvándorlásokra való befolyásáról szóló tanulmányai nagy elismerést váltottak ki. Tőle származik a folyók szakaszjellegének elmélete. Fm.: *A Balaton limnológiája* (Bp., 1897); *A futóhomok mozgásának törvényei* (Bp., 1902); *A levegő fizikai földrajza* (Bp., 1903); *A Balaton jege* (Bp., 1907); *A Balaton hidrografiája* (Bp., 1918); *Általános földrajz I-II.* (Pécs-Bp., 1923); *A földfelszín formáinak ismerete* (Bp., 1926); *Magyarország földrajza* (Bp., 1929); *A Föld és élete* (Bp., 1936-37., 6 kötet). (*Veszprém, 1870. júl. 23.) – Évf. 95/38-39; MTL; (F. L.)

6. 1850. A földtani tudományok művelésére és terjesztésére a két évvel korábban kigondolt Magyarhoni Földtani Társulat Pesten megtartotta első közgyűlését, amelyen a jelenlévők a Társulatot megalakulttá nyilvánították. Az 1848. jan. 3-án a Nógrád megyei Videfalván Kubinyi Ágoston, Kubinyi Ferenc, Marschan József, Pettkó János és Zipser Keresztély András által megal-

pított Magyarhoni Földtani Társulat első közgyűlésének időpontját aug. 18-19-re tűzték ki. Erre azonban, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményei miatt csak e napon került sor, köszönhetően első sorban a cél érdekében kitartóan küzdő Kubinyi testvéreknek és az 1849. nov. 15-e óta működő bécsi Cs. és Kir. Birodalmi Földtani Intézet (K-k. Geologische Reichsanstalt) igazgatója, Wilhelm Haidinger hathatós támogatásának. Az első közgyűlésen „...a társulat magát alakultnak nyilvánította...”, felolvasták a Kováts Gyula által megszerkesztett alapszabályokat, és megválasztották az első vezetőséget Kubinyi Ágoston (elnök), Kováts Gyula (titkár) és Wagner Dániel (penztáros) személyében. Az alapszabályokat az ugyanazon év szept. 3-án megtartott második közgyűlés hagyta jóvá és akkor került sor a tisztikar kibővítésére, valamint a választmányi tagok megválasztására is. Alelnök Kubinyi Ferenc, másodtitkár Szabó József lett, a választmányban folytatandó munkára (az említetteken kívül) Marschan József, Mikecz András, Nendtvich Károly és Petényi Salamon János kapott megbízást. Herceg Eszterházy Pált a társulat pártfogójává „kiáltották ki”. E második közgyűléssel „... végződik a magyarhoni földtani társulat keletkezésének története...” – olvashatjuk Kováts Gyula munkájában, az 1852-ben Pesten megjelent „*Első jelentés...*”-ben. – Évf. 98/103-105.; (Hála József)

7. 1900. ***König Rezső** (Bp.) vegyész-mérnök. A Chinoin gyár főmérnöke, majd vezérigazgatója volt. Nevéhez fűződik az Ultraseptyl világszabadalma. (†Bp., 1971. okt. 24.) – Évf. 96/78.

11. 1900. *Borbély Ferenc (Hátszeg) orvos, toxikológus, egyetemi tanár. Az Országos Közegészségügyi Intézetben a munkahelyi ártalmakból származó mérgezésekkel kapcsolatos betegségekkel foglalkozott. Az 1930-as évek végétől a Weiss Manfréd Gyár magánkórházának igazgatója volt. 1945 után Svájcban telepedett le. A zürichi egyetem professzoraként elsősorban a mérgezések belgyógyászati következményeit kutatta. Nevéhez fűződik az országos toxikológiai kutatóközpont szervezése Svájcban. (†Zürich, 1974. aug. 2.) – MÉL (IV)

1950. †Huzella Tivadar (Alsógöd) orvos, hisztológus, biológus, egyetemi tanár. Jómódú kereskedő család fiaként érettségi után kezdetben kereskedelmi akadémiai tanfolyamra járt, majd erősödő természettudományi érdeklődése miatt az orvosi pályát választotta, és a bp.-i Tudományegyetemen doktorált. Tudományos és oktató tevékenységét a II. sz. Kórbonctani Intézetben kezdte. Az első világháború katoniorvosi szolgálata után, 1921-ben Debrecenbe ment, a tudományegyetem anatómiai intézetének megszervezésére és vezetésére. Itt a mikroszkópos anatómia mellett szövettant és fejlődéstant is tanított. 1932-ben meghívták a bp.-i Tudományegyetem megüresedett II. sz. Anatómiai Intézete élére; ezt akkor átszervezték Szövet- és Fejlődéstani Intézetté, ami jobban megfelelt az ő kutató-oktató hajlamának. Mivel a költségvetési keretek szűkössége nem tette lehetővé a korszerű kutatási témák vizsgálatához szükséges műszerpark kellő fejlesztését, sikerült egy amerikai mecénás támogatásával – saját jövedelmét sem kímélve –, Alsógödön önálló biológiai állomást alapítani, ahol hivatalos kö-

töttségektől mentesen folytathatta kutatásait. A morfológiai ismeretek oktatása mellett általános biológiát is tanított. Oktatóprogramját a századeleji német *Allgemeine Biologie* mintájára fogalmazta meg. Ebben sejttani ismeretekre alapozva mutatta be az élet feltételeit és jelenségeit, de elméleti magyarázatai az akkor divatos neovitalizmus értelmezésének feleltek meg, kutatási tematikái, eredményei és levont következtetései azonban kifejezetten ellentétben álltak neovitalista világnézeti elmélkedéseivel. Szenvedélyes mikroszkopizálóként a normális szervezet kisebb dimenzióit igyekezett feltárni. Így rögzített metszeten kívül élő szövettenyésztéseket is vizsgált, rajtuk „mikrochirurgiás” műtéteket végzett, és a sejtszaporodást mozgófilmre véve a hazai mikrokínematográfia megalapítója lett. A kötőszövet ún. „sejtközzötti állományában” a jól elkülönülő rugalmas rácstrendszereknek kiemelt funkcionális jelentőséget tulajdonított. Meghatározva az „elastomotoros mikromechanizmus” fogalmát, erre támaszkodó modellkísérleteivel az élő anyag szerkezeti alakulásának mechanikus magyarázatot kívánt adni. Kutató morfológusként és biológiaoktatóként egyaránt megmaradt orvosnak; hivatását igen magasra értékelte. Ez tükröződik egy posztulátumszerű meghatározásában is: „Az orvos hivatása, hogy az emberek életéből a diszharmóniát kiküszöbölje, hogy az emberek életét az egészség, a boldogság, a béke összhangjára felhangolja”. Fm.: *Organizmus és mechanizmus*. Debrecen, 1928.; *A rácstrendszerek keletkezése*. Magyar Orvosi Archivum, 1929.; *Általános biológia*. Bp., 1933.; *Az élet tudománya*. Bp., 1938.; *A*

sejtközötti állományról. Bp., 1943. (németül is). (*Nagyvárad, 1886. jún. 10.) – Évf. 86/21, 80-81; MTL

15. 1900. ***Passuth László** (Bp.) író, műfordító. Számos nagysikerű történelmi és művelődéstörténeti témájú regény szerzője, angol, francia, görög, német, olasz, portugál és spanyol nyelvű szépirodalmi, zenetörténeti és kultúrtörténeti munkák magyar fordítója. Első, s egyben legnagyobb sikerű történelmi regénye *Esőisten siratja Mexikót* címmel jelent meg 1939-ben. (†Balatonfüred, 1979. jún. 29.) – MÉL (IV)

16. 1850. Császári nyílt parancs intézkedett a Tiszavölgyi Társulat feloszlatásáról és a Birodalmi Építési Igazgatóság felügyelete alatt működő Tiszaszabályozási Központi Biztosság felállításáról. E szervezet feladatát képezte a tiszai vízimunkák folytatása Herrich Károly műszaki irányítása alatt. – (F. L.)

17. 1975. †**Kellner Béla** (Bp.) orvos, onkopatológus. Oklevelét Pécssett az Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Karán szerezte 1929-ben, a patológiát Entz Béla professzortól tanulta. A harmincas években a pécsi egyetem biokémiai tanszékén dolgozott. 1936-ban egyetemi magántanárként képesítették. 1947-ben a debreceni Tudományegyetem Orvosi Karán a Kórbonctani Intézet egyetemi tanára, az intézet igazgatója volt. 1952-ben Bp.-re került, és az Országos Onkológiai Intézet Onkopatológiai Kutatóintézete (Bp. XII., Ráth György u.) igazgatója lett. 1955-ben az Orvostovábbképző Intézet onkopatológiai tanszékére is egyetemi tanári kinevezést kapott. Fő kutatási területe a daga-

natok növekedési típusainak tanulmányozása, a metastasisképzés (a daganatok áttétképzése) mechanizmusa, valamint a daganatok kemoterápiája. Jelentős experimentális patológiai és onkológiai munkásságot végzett. Figyelemre méltók a leukémia (fehérvérűség), nyirokcsomó daganatok (Hodgkin- és non Hodgkin lymphomák) patológiájával, a daganatok zsírsanyagcserejével, a besugárzott ergoszterin hatásával, egy bőrbetegség (lupus-bőrfarkas) D2-vitaminkezelésével, a fertőző betegségekben előforduló mellékvese vérzésekkel foglalkozó kutatásai. Hazánkban ő alkalmazott először radioaktív izotópokat biológiai kutatásokban. Magyarországon megalapozta a daganatbiokémiai és hisztokémiai kutatásokat. 1948-ban az MTA levelező, 1973-ban rendes tagjai közé választották. Tagja volt a Royal Society of Medicine-nek és több éven át a Lyoni Nemzetközi Rákkutató Intézet tudományos tanácsának is. A Magyar Onkológusok Társasága elnöki tisztét is betöltötte, tagja volt az MTA és az Egészségügyi Minisztérium onkológiai bizottságának. Több mint 130 tudományos közleménye és 4 monográfiája jelent meg. Fm.: *A nyirokcsomók daganatai.* (Lapis Károllyal, Eckhardt Sándorral) Bp., 1965.; *Die Ausbereitung des Krebses. Invasion und Metastatisierung.* Bp., 1971.; *Rákkutatás, daganatellenes küzdelem.* Bp., 1972. (*Dályok, 1904. márc. 20.) – MTL

19. 1850. ***Czigler Győző** (Arad) építész, műegyetemi tanár. Aradon végezte el alsóbb iskoláit, majd Bécsbe került, ahol a Képzőművészeti Akadémián tanult Theofil Hansen tanítványaként. 1871-ben, apja váratlan halála

miatt, megszakítva tanulmányait hazatért Magyarországra. Itt befejezte az édesapja által megkezdett építkezéseket, műemléki helyreállításokat. 1873-ban hosszabb külföldi tanulmányútra indult: Ausztria, Németország, Anglia, Franciaország, Olasz- és Görögország voltak útjának állomásai. Visszatérve a fővárosban telepedett le, és a főváros mérnöki hivatalában dolgozott. Számos tervpályázaton indult, közülük jónéhányat meg is nyert. A századvég fővárosának építészeti kialakításában, jeles kortársaival együtt, Cziglernek is meghatározó szerepe volt. Tervei alapján épült meg az Andrássy úton (akkor még: Sugár út) az egyik palota (ma: 3. sz.), az Alkotmány utcai Kereskedelmi Akadémia, az Országos Erdészeti Egyesület háza (ugyancsak az Alkotmány utcában), a Keleti Károly utcai KSH székház, az egykori Országos Kaszinó épülete (a Kossuth Lajos utca és a Semmelweis utca sarkán), a városligeti egykori ár-tézi, ma: Széchenyi fürdő, továbbá a bécsi Pazmaneum épülete, összesen mintegy 60 jelentős épület. 1899-ben Lotz Károllyal együtt restaurálta a tihanyi apátság épületét. A pesti Műegyetem 1887-ben az újonnan alakult ókori építészeti tanszékére hívta meg nyilvános rendkívüli tanárnak, majd ugyanitt 1888-ban nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Az 1890/91-es tanévben a Mérnöki és Építészeti Szakosztály (a későbbi karokat ekkor még szakosztályoknak nevezték) dékánjává választották meg. Az egyetemen tanított haláláig. 1891-ben elnökének választotta az MMÉE Mű- és Középítési Szakosztálya, 1894-ben az MMÉE elnökévé, 1903-ban tiszteletbeli tagjává választották. Elnöke volt 1897-től az Anyagvizsgálók Magyar Egyesületének,

tagja a Műemlékek Országos Bizottságának, az Országos Képzőművészeti Tanácsnak és 1895-től elnöke az Országos Magyar Iparművészeti Társulatnak. Szerepe volt a Műegyetem mai, budai telephelyének kijelölésében, részt vett a telepítési terv készítésében is. 1900-ra elkészült a Gelért téri kémiai (Ch) épület terve, 1904 szeptemberében már a kész épületben indult meg az oktatás. Az MMÉE 1910-ben egykori elnöke és tiszteletbeli tagja emlékére emlékérmét készíttetett. Fm.: *Az építészet története*. Bp., 1903. (Kabdebó Gyulával) (†Bp., 1905. márc. 28.) – MTL

23. 1825. †**Káldy Ádám** (Hausenthal, Ausztria) ágostonrendi szerzetes, matematikus. Bécsben, majd több ausztriai helységben volt plébános. Több csillagászati-földtani tárgyú népszerűsítő művet írt, ill. fordított le német nyelvre. Fm.: *Ueber die Natur der Kometen...* (Wien, 1814); *Unser Sonnensystem...* (Wien, 1820). (*Kéthely, 1765.) – Wurzbach; Szinnyei; (B. L.)

1900. ***Halászy Jenő** (Bp.) építész. Tervei szerint épült több vidéki középület és bérház, Bp.-en a Pozsonyi úti modern református templom, a Veszprémi Vegyipari Egyetem és a csillebérci Központi Fizikai Intézet laboratóriuma. (†Bp., 1962. nov. 10.) – (H. Gy.)

24. 1900. ***Bay Zoltán** (Gyulavári) fizikus, hírközlési mérnök, a radarcsillagászat és a fényreszabott méter atyja. A debreceni református főgimnáziumban érettségizett, majd tanulmányait a bp.-i Tudományegyetemen folytatta. Doktori disszertációja a mague-tooptikai jelenségek molekuláris elmélete volt. 1926 őszétől 1930 őszéig Németországban volt kül-

földi tanulmányúton. Munkájának eredményét egy sor dolgozat jelzi. Spektroszkópiai méréssel kimutatta, hogy a naszcens nitrogén fokozott kémiai aktivitásának oka az, hogy a kémiai reakcióban keletkező nitrogén atomos állapotban van. A Berlinben végzett munka után 1930-ban már ismert szaktekintélyként, a relativitáselmélet és a kvantumfizika mélyreható ismeretével tért haza. Klebelsberg Kuno kezdeményezésére meghívták a szegedi Tudományegyetem elméleti fizikai tanszékének élére. Itt ismerkedett meg Szent-Györgyi Alberttel, aki attól kezdve élete végéig inspiráló tudóstársa és legjobb barátja lett. Szerencsés kézzel választotta meg kutatási témáit. A Compton-szórás vizsgálatától akkoriban arra kívántak választ kapni, hogy a röntgenfoton és az elektron ütközésénél minden egyes aktusra teljesül-e az energia- és az impulzusmegmaradás törvénye, vagy csak statisztikusan. Bay egy szellemes, újszerű kísérleti elrendezés segítségével végzett méréseket. 1936-ban Aschner Lipót, az Egyesült Izzó vezérigazgatója meghívta az ország első ipari kutatólaboratóriumának az élére. A bp.-i Tudományegyetem még 1936-ban az „atomfizika” tárgykörből magántanárrá habilitálta. Aschner, Bay javaslatára és részére a Műegyetemen atomfizikai tanszéket létesített. Bay egyetemi tanárként színvonalas, korszerű kísérletekkel alátámasztott oktatást vezetett be. Oktató munkáját három jegyzete – *Atomfizika*, *A rádióhullámok tovaterjedése*, *Atommagfizika* – segítette. Vezetésével tértek rá a kriptonlámpa tömeggyártására, fejlesztették ki a színüveg csöveket, dolgoztak ki számos korszerű adócsövet. Lényeges eredményeket ért el az elektronsokszorozó továbbfej-

lesztésében. A Budincsevsics Andorral és Winter Ernővel kikísérletezett Ag-Mg anyagú sokszorozó-elektrodákkal lehetségessé vált az egyedi részecskék észlelése. Az új számláló ezerszer nagyobb időfelbontást tett lehetővé, mint elődei. Mikor 1937-ben levelező tagjai sorába választotta a Magyar Tudományos Akadémia, erről a témáról tartotta székfoglaló értekezését. A második világháború alatt titokban megkezdett radarkísérletek programjának ő lett a vezetője. A jelismétlés és jelintegráció informatikai szemléletű módszere meghozta a sikert. A váltakozva a Holdra, illetve a Hold mellé irányított antennával végzett kísérletek végén az a hidrogén-coulombmérő, amelyik a Holdra sugárzott impulzusok után volt bekapcsolva, több hidrogént fejlesztett, mint a „vak” kísérletek jeleit észlelők. Az 1946. február 6-án nyilvánosságra hozott sikeres holdradar kísérlet az egész ország előtt, sőt, határainkon túl is ismertté tette nevét. Erről tartotta második székfoglalóját, amikor az Akadémia rendes tagjává választották. Ekkor már egyszerre volt a természettudományos alapkutatóban jeleskedő tudós, nagy hatású műegyetemi professzor, a műszaki fejlesztés kiemelkedő művelője és szervezője, az ipari alkalmazás és gazdasági hasznosítás megvalósítója, egy világcég, a Tungsram vezérigazgatója, a Magyar Elektrotechnikai Egyesület elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia legerősebb osztályának elnöke, a miniszterelnök hattedágú „tudós agytrösztjének” tagja. A politikai változások azonban egyre kilátástalanabbá tették helyzetét. 1948-ban elhagyta az országot. Elmenetelének történetét *Az élet erősebb* címmel írta meg, melyből kitűnik, hogy egyszerre volt nagy

tudós, jó hazafi és humanista eszmék harcosa. Az USA-ban, a George Washington egyetem professzoraként tovább folytatta a gyors-koincidencia kutatásait. Itt kapcsolódott be barátjának, a számítógépek atyjának, Neumann Jánosnak komputer-fejlesztési programjába. Az ígéretes együttműködésnek Neumann korai halála vetett véget. 1955-ben elvállalta a National Bureau of Standards (Nemzeti Mérésügyi Hivatal) atomfizikai osztályának a vezetését. Itt először ionizációs mérésekkel foglalkozott, majd figyelme a fénysebesség mérése felé fordult. Felismerte, hogy az akkoriban kidolgozott lézer alkalmas az addiginál tökéletesebb hosszúság standard létrehozására és megalkotta a „fényreszabott métert”. Erről tartotta 1981-ben harmadik székfoglalóját az Akadémián. Tíz évi küzdelem után 1983-ban a Nemzetközi Súly- és Mértékügyi Hivatal az ő új méterdefinícióját fogadta el etalonul: „Egy méter az a távolság, melyet a fény légtüres térben a másodperc $1/299792458$ törtrésze alatt befut”. 1986-ban a „Magyarok szerepe a világ természettudományos és műszaki haladásában” című konferencia egyik fővédnökeként tolmácsolta a Bolyai–Eötvös–Neumann (†Bay) tradíció jövőbe mutató történelmi üzenetét. Hamvait végső kívánsága szerint Washingtonból hazahozva szülőföldjén, Gyulaváriban helyezték végső nyugalomra. Fm.: *Reflection of microwaves from the Moon*. Hungarica Acta Physica, 1. 1946.; *The speed of light and the new meter*. (White, J. A.-val) Acta Physica Hungarica, 36. 1974.; *A fénysebesség és az új méter*. Fizikai Szemle, 24. 1974.; *Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk., utószó: Marx György. Bp., 1988.; *Az élet erősebb*. Debrecen-Bp., 1990.;

Life is stronger. Bp., 1991. (†Washington, 1992. okt. 4.) – MTL

24. 1900. *Cseh Gusztáv, id. (Kolozsvár) grafikus. Az 1930-as évektől számos plakátot, újság- és folyóirat-fejléceket, reklámgrafikát és ex librist készített. Saját tervezésű betűtípusát ősei falujáról Csernáton-betűnek nevezte el. *Az írás* címen adta ki az írott és nyomtatott betű történetét, valamint a betűtervezés kérdéseit taglaló művét. (†Kolozsvár, 1972. jan. 26.) – MEL (IV)

26. 1900. *Diószeghy Dániel (Ungmogyorós) kohómérnök, egyetemi tanár. Oklevelének megszerzése után pályáját a Ganz gyárban kezdte, ahonnan visszatért Sopronba a főiskolára tanárnak. Itt a vaskohászati és tüzeléstani tanszéken működött mint tanársegéd, a tüzeléstan c. tantárgy oktatójaként. 1940-ben műszaki doktorátust szerzett, 1943-ban kinevezték a tüzeléstani tanszék tanárává, majd egyetemi rendes tanárrá 1947-ben. A miskolci egyetem megalakulásakor költözött Miskolcra, ahol a tüzeléstani tanszék tanára lett. Munkásságával a hazai tüzeléstan alapjait rakta le. Tudományos tevékenysége a nyersanyaggyártásra, vasöntészetre és az alumínium kohászatra is kiterjedt. Fm.: *Öntödei kemencék* (Bp. 1956); *Tüzeléstan* (Bp. 1959). (†Bp., 1969. dec. 25.) – Nekrológ: BKL Kohászat 103. évf. 1970. p. 169.; (Cs. B.)

29. 1850. †Kerekes Ferenc (Balatonfüred), a debreceni ref. kollégium tanára. Tanulmányait szülőfaluja iskolája után 1795-től 1811-ig a debreceni kollégiumban végezte, az intézmény segítségével tanult filozófiát, azaz a természettudományokat és a teológiát. Ezután fél évig a keszthelyi Georgikon-

ban tanult (ahol kísérletet tett Vergilius *Georgicon*-jának lefordítására), majd Bécsbe ment. Eleinte itt is mezőgazdasági témákkal foglalkozott. Segített pl. Pethe Ferencnek a *Nemzeti Gazda* szerkesztésében, s kiadta magyarul Rohlwes János Miklós *Baromorvos* című könyvét (Bécs, 1814). 1815-ben ugyanott megjelentette Fazekas Mihály „*Lúdas Matyi*”-ját, 28 soros, hexameteres előszavával. Közben költeményei jelentek meg a bécsi *Magyar Kurírban*. 1815 végén a debreceni kollégium meghívta az alapító kémia-, ásványtan-, botanikai tanszék tanárának, s külföldi tanulását jelentős segélyekkel támogatta. Bécsből 1816 második felében Berlinbe távozott. Itt készült egyetemi jegyzetei szerint, leendő tanszékének tárgyaival foglalkozott. 1819-ben Pesten kiadta *Betrachtungen über die chemischen Elemente* című munkáját, melynek alapján meghívták a pétervári egyetem tanszékére, de ő a meghívást nem fogadta el. Berlinből Göttingenbe ment. Innen nyugat-európai körútra indult; az útról töredékes naplója maradt ránk. Debreceni tanszékét 1823 decemberében foglalta el *Mathesis ad Chemicam applicata* című értekezésével. A mathézis a fő működési területe. 1834-ben részt vett a lipcsei Jablonowski-társaságnak a komplex számok még megoldatlan kérdéseivel kapcsolatos pályázatán. Munkája az egyetlen volt, melyet a bírálók jutalomra érdemesnek tartottak (a két Bolyai is pályázott), de csak a pályadíj felére. 1837-ben a Magyar Tudós Társaság tagjává választotta, 1839-ben pedig Sárvári Pál utódként elfoglalta a kollégium matematikai tanszékét. 1844-ben a Magyar Tudós Társaság a fentihez hasonló jellegű pályázatára küldte be előbbi, kisebb változtatásokkal kiegészített munkáját.

Dolgozatát ott nem jutalmazták, ezért a döntés és a bírálat fölött éles vitába keveredett a bírálókkal. Idevágó nézeteit *Négyes kistükör* (Debrecen, 1848) című munkájában adta elő, a 4. részben perbe szállva *Sorszám-tan* (Debrecen, 1845) című műve bírálóival is. Hogy az imaginárius számok továbbra is foglalkoztatták, mutatja a *Képzetes mennyiségek* című dolgozata (Debrecen, 1848). A másik problémakör, mely érdeklődését felkeltette, a differenciál- és integrálszámítás. Idevágó gondolatait *A felsőbb mértan valódi alapelvei és egy toldalék töredékekkel* című munkájában foglalta össze, mely halála után, 1862-ben jelent meg Debrecenben. Nyelvészeti hajlama matematikai műveit is végigkíséri. Nevéhez fűződik a kollégium Füvészkertjének megalapítása is. Az *Értekezések és kitérések* (1836) című művének jövedelmét e célra felajánlotta. (*Erdőhegy, 1784. jún. 22.) – Evf. 84/82; MTL

30. 1975. †**Gerlóczy Gedeon** (Bp.) építész. A bp.-i Műegyetemen 1917-ben szerezte diplomáját. Professzora, Hüttl Dezső tanácsára, a diploma megszerzése után Münchenbe utazott, ott beiratkozott a Politechnikumba (Technische Hochschule), ahol Friedrich von Thiersch professzor tanítványa lett. 1919 őszén tért vissza Bp.-re. Ekkor talált rá a megsemmisítésre szánt Csontváry képekre, és hirtelen elhatározással meg is vásárolta valamennyit, megmentve ezzel a műveket az utókor számára. Pályája kezdetén kisebb vidéki épületeket tervezett, de hamarosan jelentős állami megbízásokhoz jutott (Bp., Fehérvári út, csendőrlakótelep, 1927; Gyula, polgári iskola, rendőrkapitányság, 1929; Salgótarján, rendőrkapit-

tányság, 1929; Debrecen, csendőrpáncsnokság, 1931). A kor szokásának megfelelően e munkáit a történeti stílusok felidézése jellemzi. Első modern épülete a bp.-i Napraforgó utcai telepen épült meg (Napraforgó u. 19., 1931). A harmincas évektől saját irodája volt. Valóban nagyszabású megbízást 1937-ben kapott, az OTI Baleseti Kórház tervpályázat nyerteseinek egyikeként. Az általa tervezett több emeletes kórház típus Magyarországon egyedülálló volt, mert addig pavilon elrendezésű kórházakat építettek. A kórházépítést, illetve egészségügyi intézmények építését korábban is tanulmányozta, cikkeket írt e témában. A negyvenes években további rangos feladatokon dolgozott, a Madách Színház (ma Madách Kamara), a Madách u. 8. számú bérház tervezése, a Belváros egyik legnagyobb modern bérházcsoportja a Petőfi Sándor utca 12.; Párisi utca 6a, 6b alatt. Az épületcsoport három bejáratát passzázs köti össze, részint ide, valamint az utcákra nyílnak a teljes földszintet elfoglaló üzletek. 1940-ben a Képzőművészeti Főiskola tanárává nevezték ki, ahonnan 1949-ben eltávolították. A magánirodák megszüntetése után, 1950-től az IPARTERV munkatársa lett, innen ment nyugdíjba 1956-

ban. 1963-ban harmadmagával megnyerte a Budapesti Orvostudományi Egyetem elméleti tömbjére kiírt tervpályázatot. Építészeti terveit 1967-ben a Kiscelli Múzeum építészeti gyűjteményének ajándékozta. (*Bp., 1895. jún. 28.) – Évf. 95/36; MTL

1975. Megkezdődött Bp.-en az Aurora utcában 40 orvosi munkahelyes rendelőintézet építése Abavári Mihály tervei szerint. – (H. Gy.)

31. 1925. ***Bencsik Béla** (Békésszent-andrás) vízépítő mérnök. Dolgozott az Országos Öntözésügyi Hivatalban, majd a vízügyek államosságát követően az OVH-ban, a KPM-ben és az OVF-ben tevékenykedett. 1961-1970 között a győri vízügyi igazgatóság főmérnöke volt, majd 1985-ig az OVH főosztályvezetőjeként az ország árvízvédelmének és folyószabályozásainak egyik legfőbb irányítója volt. 1965-től részt vett a dunai és tiszai árvizek elleni védekezés irányításában. 1986-1990 között a Magyar Hidrológiai Társaság elnöke volt. (*Bp., 1998. júl. 10.) – Az MHT kitüntetettjei, 1992.; (F. L.)

1900. A hónap folyamán és augusztusban lebontották a régi pesti városházát. (Ld. cikkünket)

1. 1825. Vass Imre, Gömör-Kishont vármegye mérnöke – kihasználva a hosszantartó szárazságot – túljutott a Baradla-barlang addig ismert vízzel borított végpontján és felfedezte a Jószafeőig tartó szakaszt. Felfedezését 1831-ben „Az aggteleki barlang leírása feketé területével, talap rajzolatával és hosszában való átvágásával” címmel jelentette meg. – Kordos L.: Magyarország barlangjai, 13. és 90. p.; (F. L.)

2. 1900. *Balogh Jolán (Bp.) Herder-díjas művészettörténész. A bp.-i Szépművészeti Múzeum munkatársaként reneszánsz művészettel, a középkori magyar és külföldi szobrászattal és az erdélyi művészettel foglalkozott. F.m.: *Kolozsvár műemlékei* (Kolozsvár, 1935); *Az erdélyi renaissance* (Kolozsvár, 1943); *Magyar reneszánsz építészet* (Bp., 1953); *A művészet Mátyás király udvarában*. (I-II., Bp., 1966). (†Bp., 1988. okt. 12.) – MÉL (IV)

1925. †Bermann Miksa gépészmérnök, az acél anyagvizsgálat szikrapróbás módszerének feltalálója. Különböző vasfajok felismerésére alkalmas új eljárást dolgozott ki, amelynek lényege, hogy a keletkező szikrák alakjából és színéből következtetett az összetételre és a minőségre. Eljárását – az ún. szikrapróbát –, mint az anyagok azonosításának egyszerű, gyors módszerét külföldön is átvették, és máig széleskörűen alkalmazzák. (*Győr, 1861. nov. 7.) – Évf. 86/27-28.

4. 1975. †Lámfalussy Sándor (Sopron) erdőmérnök, egyetemi tanár. Oklevelét a selmecbányai Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolán szerezte 1914-ben. 1922-től az Esterházy-uradalomban erdei vasutakat és fűrésztelepeket tervezett és épített,

az erdőgazdálkodás gyakorlati kérdéseivel – fakitermeléssel, erdőfeltárással, fafeldolgozással – foglalkozott. 1939-1945 között az Esterházy erdőbirtokok igazgatója volt. 1946-tól a bp.-i Műegyetem erdőhasználati tan-
székén előadó, 1948-tól egyetemi tanár, a soproni Erdőmérnöki Főiskola erdőhasználati tanszékének vezetője 1961-ben történt nyugdíjba vonulásáig. (*Topolya, 1890. szept. 11.) – MÉL (IV)

5. 1875. †Szerelmey Miklós (Bp.) litográfus, egy új anyagkonzerválási eljárás kifejlesztője. A bécsi műszaki akadémián végezte felsőfokú tanulmányait, majd Itáliában, mérnökkari tisztként teljesített szolgálatot. Itt azzal bízták meg, végezzen kísérleteket a várfalak, kaszárnyák nedves helyiségeinek kiszáritására, hogy ezek egészséges lakásként használhatók legyenek. A klasszikus irodalomban és a régészetben való jártassága alapján tudta, hogy már az ősi időkben alkalmaztak konzerváló eljárásokat (a halottak közismert balzsamozása, mumifikálása mellett) pl. az épületek, hajók, festmények stb. megóvására is. Ekkor megkezdett és az ősi anyagokhoz visszanyúló kísérletei vezették el konzerváló szereit és eljárása feltalálásához. Hamarosan kilépett a hadseregből és Párizsban litografálni tanult. Részt vett az 1830-as júliusi párizsi forradalomban, majd 1830 szeptemberében, Brüsszelben a belga függetlenségi felkelésben, ahol meg is sebesült. Felgyógyulása után beutazta a fél világot, az Egyesült Államoktól Kínáig, további ismereteket és új barátokat szerezve. Pár évig Bécsben működött, majd 1845-ben Pesten nyitotta meg „kőmetsző intézet”-ét. Ő volt az első pesti könyvnyomdász, aki színes

könyvművek előállítására rendezte be műhelyét. 1848-ban kiadta a „*Balaton Album*”-ot, amelynek képeit maga rajzolta. (Ez 1984-ben ismét megjelent reprint kiadásban.) Nevéhez fűződik az első magyar nyelvű élel, a *Charivari* kiadása is, amelynek karikatúráit szintén ő készítette. Az 1848-49-es magyar szabadságharcban honvédtisztként a hadügyminisztériumban szolgált, majd a komáromi vár nyomdájának vezetője volt. Itt kb. 5 millió forint értékű pénzjegyet (Kossuth-bankót) nyomtatott. A nyomáshoz szükséges lemezeket Szerelmey készítette. A szabadságharcot követően, 1850-ben Londonban telepedett le. A szabadságharc iránti angol érdeklődést a „*Magyarország 1848-49.*” című képalbumával, litográfiaikkal igyekezett ébren tartani. Londonban kezdte hasznosítani konzerváló szerét, amelyet a régi görögök hasonló célú készítménye után „zopissa”-nak nevezett. A papírokat szinte hihetetlenül megkeményítő és ellenállóvá tevő „Zopissa Board” a modern műgyanták előfutárának tekinthető. 1855-ben az akkor még egészen új londoni Parlament épületének (rosszul választott anyagból készült) kövein – a légszennyezések és a nedvesség együttes hatására – erős mállási folyamat indult meg. A probléma megoldására létrehívott kormánybizottságnak többen ajánlották segítségüket, így Szerelmey is. Ő tudta, hogy a további bomlásnak csak akkor lehet elejét venni, ha a köveket víztelenítik s olyan szerrel impregnálják, amely a levegőt nem zárja el a kő belsejétől, a vizet azonban nem engedi behatolni. A bizottság, amelynek Faraday professzor is tagja volt, Szerelmey „Zopissa Indurating Process” nevű eljárását találta a legjobb-

nak. Megalakult a Szerelmey Ltd. és elkezdte a Parlament, majd más épületek helyreállítását. A feltaláló rozsdásodásgátló „Iron Paint” kezelését is széleskörűen alkalmazták. A Szerelmey Ltd. dolgozott egyebek között a londoni Szent Pál székesegyház és a Bank of England épületén. A „Szerelmey stone liquid” kőkonzerváló szer hatásos és ezért igen népszerű volt; egy vegyszercsoport márkaneveként ma is szerepel a cég prospektusában. Sz. M. 1874-ben vonult nyugdíjba. Röviddel ezután megbetegedett, súlyos betegen hazajött Magyarországra és Bp.-en halt meg. Sírja a Kerepesi temetőben van. A Szerelmey Ltd. 1855 óta folyamatosan működik és – főleg az Egyesült Királyságban, de mint nemzetközi vállalkozás, több más országban, így az USA-ban is – épületek restaurálását végzi. (*Győr, 1803. ?) – MTL

7. 1825. *Kondor Gusztáv (Szántova, Bács-Bodrog m.) matematikus, csillagász, a pesti Tudományegyetemen a matematika és a csillagászat tanára. Elsősorban a klasszikus csillagászzal foglalkozott; csillagászati, matematikai és közgazdasági tárgyú közleményei a *Mathematikai és Természettudományi Értesítőben* és a *Természettudományi Közönyben* jelentek meg. (†Bp., 1897. szept. 17.) – Évf. 97/61.

1875. *Gyárfás József (Garany) növénytermesztő, mezőgazdasági szakíró. Az alföldi szárazgazdálkodással, az öntözéses termeléssel, a talajerő-fenntartással, a zöld-, a szalma- és a műtrágyázással, valamint a takarmánytermesztés fejlesztésével foglalkozott. Nevéhez fűződik a sortrágyázás, és a somkóró termesztésének a bevezetése. (†Mosonma-

gyaróvár, 1965. jún. 26.) – Évf. 90/37.

8. 1975. Megalakult a Nemzetiségi Oktatási Bizottság. – MTK IV.; (B. A.)

10. 1825. ***Bodola Lajos**, id. (Kézdi-markosfalva) mérnök, európai emigráns utazó. A szabadságharcban Gábor Áron munkatársa, majd a székely tüzérség egyik vezetője volt. A világosi fegyverletétel után emigrációba kényszerült; előbb török szolgálatban állt, majd Kossuth megbízásából Olaszországban, Svájcban és Franciaországban járt. 1853-tól különböző olasz városokban mérnökként út-, vasút-, híd- és vízépítési munkákban vett részt. 1879-ben hazatért és tapasztalatait a délmagyarországi vízgazdálkodási munkálatoknál, valamint a mezőgazdaság fejlesztésében (rizstermesztés) hasznosította. Utazásairól több cikke jelent meg a hazai sajtóban. (†Kézdi-markos-falva, 1897. ápr. 2.) – MUL; Évf. 97/41.

11. 1750. ***Sándor István** (Luka, Nyitra m.) író, bibliográfus, Európa-utazó. A nyitrai piaristáknál járt gimnáziumba, majd a jezsuitáknál tanult a nagyszombati egyetemen. 1774-től a Lukán örökölt birtokán gazdálkodott, majd 1784-ben Bécsbe költözött. Ezután sokat utazott: 1786-ban Olaszországban járt, 1787-ben Németországon át Londonba és Párizsba ment, 1788-ban Prágát, Dreždát és Berlint, 1791-ben Svájcot kereste fel. Utazásairól naplót vezetett, ismerőseinek részletes leveleket írt, melyek 1793-ban nyomtatásban is megjelentek (új kiadás: 1990). Németből lefordította és kiadta Jelky András kalandos utazását (1791). *Sokféle* címen enciklopédikus jellegű folyóiratot alapított

Győrött, melynek nemcsak szerkesztője, hanem szerzője is volt. A kiadvány elsősorban történeti és nyelvészeti jellegű, de napvilágot láttak hasábjain természettudományos és technikai vonatkozású írások is. *Magyar Könyvesház* (Győr, 1803) címen hazánkban elsőként állította össze az addig megjelent magyarországi nyomtatványok bibliográfiáját, ez az első retrospektív nemzeti bibliográfiánk. *Toldalék a magyar deák szókönyvhöz* (Bécs, 1808) című műve az első magyar nyelvtörténeti szótárnak minősíthető. Gazdag könyvtárát, érem- és képgyűjteményét, valamint 10 ezer forintot végrendeletileg egy létesítendő magyar tudós társaságra, egy leendő tudományos akadémiára hagyott. Súlyosbodó betegsége miatt önkezeléssel vetett véget életének. Toldy Ferenc orvos és irodalomtörténész róla nevezte el a *Sándor-kódexet*. (†Bécs, 1815. márc. 29.) – Évf. 90/27, 74-77; MUL [!]

1825. ***Türr István** (Baja) tábornok, a magyar és az olasz szabadságharc hőse. A kiegyezés után hazatérve műszaki munkatársaival nagyszabású víziútfejlesztési programot dolgozott ki. Újjászervezte a Ferenc-csatorna Társulatot, és kezdeményezte a Ferenc József-csatorna megépítését, val valamint a Baja–Bezdáni tápcsatorna 1871–1875 közötti kivitelezését, amellyel a Ferenc-csatorna vízutánpótlását lehetett biztosítani. Gerster Bélával együtt részt vett a Panama-csatorna építésének előkészítésében (1876), valamint a Korinthusi-csatorna megépítésében (1881–1893). Élete végén a nemzetközi béke-mozgalom egyik szervezőjeként elnöke volt a Bp.-en szervezett 7. nemzetközi békekongresszusnak (1899). Politikai, művelődés- és gazdaságpolitikai irodalmi mű-

ködése is jelentős. Vízügyi cikkei főleg a *Gazdasági Mérnökben* jelentek meg. (†Bp., 1908. máj. 3.) – Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; MUL; MTL; (F. L.)

13. 1925. ***Berrár Jolán** (Bp.) nyelvész, egyetemi docens. Főként magyar történeti mondattannal foglalkozott. (†Bp., 1985. febr. 6.) – MÉL (IV)

15. 1875. ***Csörgey Títusz** (Nezsider) ornitológus. Mielőtt 1893-ban a pesti egyetemre került, már megfigyelte és gyűjtötte a Fertő nádasiban megbúvó madarakat. Még egyetemi tanulmányai közben megbízást kapott Herman Ottótól, hogy a korszerű magyar madártan úttörőjének, Petényi Salamon Jánosnak kéziratban maradt jegyzeteit sajtó alá rendezze és illusztrációkkal ékesítse. 1895–1914-ig, Herman Ottó haláláig az Ornitológiai Központban dolgozott. Ez idő alatt jelentős külföldi tanulmányokat folytatott az Adria vidékén, és a thüringiai Seebachban. Itt tanulta meg a mesterséges fészekodúk készítését, melyet később hazánkban is az ő tervei alapján készítettek. 1914-ben átvette az Ornitológiai Központ vezetését. 1915-ben megbízták az intézmény folyóiratának, az „*Aquila*”-nak szerkesztésével. Ő készítette a folyóirat címlaptervét, számos magas színvonalú illusztrációját és több tanulmányt is publikált benne. Több külföldi madártani munkát is illusztrált. Hazánkban elsősorban Herman Ottó számos kiadásban megjelent könyvének („*A madarak hasznáról és káráról*”) illusztrációival lett közismert. Érdemei elismerésül több külföldi madártani egyesület választotta tagjául, 1933-ban a debreceni Tisza István Tudományegyetem díszdoktora lett. 1934-ben kísérletügyi igazgatói rangban ment

nyugdíjba. Nagyértékű madárrajzainak eredeti példányai a II. világháború alatt jórészt elhamvadtak. Fm.: *Öt hónap Spalatoban*, Klny. Aquila 1903; *Útmutató a mesterséges fészekodvak alkalmazásához*, Bp., 1905.; *Gyakorlati madárvédelmiünk*, Klny. Aquila 1908.; *Madárvédelem a kertben*, Bp., 1913. (†Tapolca, 1961. dec. 16.) – MTL

1975. †**Antal Boza József** (Miskolc) kohómérnök. Felsőfokú tanulmányait a Dnyepropetrovszki Kohászati Egyetem kohász szakán végezte 1956-ban. Hazatérte után a Lenin Kohászati Művekben helyezkedett el üzemmérnökként, majd gyárrészleg főmérnökként dolgozott. 1963-tól a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem tüzeléstani tanszék adjunktusa. Érdeme a szilikástechnológiai laboratórium létrehozása, a kohászati kemencék tűzálló építőanyagainak választék növelése. Kutatómunkájának eredményét a szilika téglá gyártásában alkalmazzák. (*Sajóvárkony, 1932. okt. 19.) – BKL Kohászat 1975. 8. sz.; (Cs. B.)

17. 1925. †**Egger Leó** (Bp.) gyógyszerész, gyógyszer-vegyészeti gyáros. A bécsi egyetemen szerzett gyógyszerészi, majd kémiai doktori oklevelet (1891). Francia és német gyárakban dolgozott, később az USA-ban működött gyógyszerészként. Apjával együtt 1897-ben megvásárolta a pesti Váci körúton lévő Nádor patikát, amelyet később eladtak. 1911-ben apjával Gyógyszerészeti és Vegyészeti Cikk Gyára elnevezéssel üzemet alapítottak, amely Kőbányán gyárrá bővült. (*Wien-Nussdorf, 1866.) – Évf. 91/16.

18. 1975. Üzembe helyezték a Széchenyi-hegyi TV- és URH adóállomást. – MTK IV.; (B. A.)

19. 1900. Átadták a forgalomnak a Margit híd szigetre vezető szárnyhídját. – Bp. Enc. 430; MTK III.; (H. Gy.) Ld. cikkünket.

21. 1650. †**Augustini (Ab Hortis) Keresztély** (Nagylomnic, ma: Velká Lomnicá) orvos, természetkutató. Német és svájci egyetemeken tanult, 1622-ben Kézmárk főorvosává nevezték ki. Nagy hírnévre tett szert, II. Ferdinánd is magához hívatta betegsége idején, az eredményes gyógykezelésért pedig magyar nemességgel jutalmazta, és megbízta a bécsi botanikus kert megszervezésével. Bejárta a Magas-Tátra vidékét, ásványokat, növényeket gyűjtött, természeti jelenségeket figyelt meg. A „magyar balzsam” néven elterjedt (cirbolya- és törpefenyő párlat) gyógyszerre Európa-szerte ismert volt. Eljárásának leírása a „*De balsamo hungarico*” című, több kortársa által is közreadott kéziratban maradt fenn. (*Késmárk, 1598. dec. 6.) – Wespriemi; Évf. 98/76; (B. L.)

1950. Földrengés volt Bp.-en. – Bp. Enc. 435.

22. 1975. Befejeződött Bp.-en a Bécsi úton a Kandó Kálmán Villamosipari Főiskola 572 tanulót befogadó kollégiumának építése, amelyet Török Dezső tervezett. – (H. Gy.)

23. 1725. ***Szluha János** (Gyalu, Kolozs m.) misszionárius, az Amazonas-vidék kutatója. 1753-ban Brazíliában, Maranhao tartományban kezdte jezsuita missziós szolgálatát, ahol a hittérítés mellett részt vett a vidék feltérképezésében is. 1759-ben portugál börtönbe került, ahonnan osztrák szolgálatban álló, tábornoki rangú testvére mentette ki. 1760-ban hazatért, s ezután tanárként, tábort

lelkészként, majd a győri kollégium rektoraként tevékenykedett. (†1773 után) – MUL

27. 1975. †**Komarnicki Gyula** (Bp.) hegyász, útikalauz-író. A Magas-Tátra minden csúcsát megmászta, és jelentős útjai voltak a dolomitokban és az Alpokban is. *A Magas Tátra Kalauza* (Bp., 1914.) című, több kiadást megért munkája a magyar turistairodalom kiemelkedő alkotása. (*Bp., 1885. feb. 23.) – MUL

1950. Bp.-en megkezdődött az I. Magyar Matematikai Kongresszus rendezvénysorozata, számos rangos külföldi matematikus részvételével. A kongresszus szept. 3-án zárult. – MTK IV.

28. 1900. ***Békés István** (Debrecen) újságíró, író, műfordító. A debreceni református gimnázium „nagy osztályában” (Bay Zoltán, Szabó Lőrinc, Törő Imre osztálytársaként) érettségizett. Debrecenben és Bp.-en újságíró, Berlinben filmkritikus volt. 1955-ben *Hazádnak rendületlenül! A magyar nép aranykönyve* címen kiadta a magyarság lelkének épülésére nagy történelmi személyiségeinek Panteonját. (†Bp., 1982. ápr. 5.) – MÉL (IV)

1725. A felvidéki szokatlanul hűvös és nedves időjárás miatt a máskor kisvízű patakok és folyók olyan áradása következett be, amelyre a kortársak véleménye szerint emberemlékezet óta nem volt példa. A Vág folyó elöntötte Liptó, Túróc, Trencsén és Nyitra vármegyékben húzódó völgyeinek nagy részét; az Árva (Oravec) patak hirtelen áradása elsodorta az értékeiket mentő parasztokat. A Poprád mindent elöntött, hidakat, malomgátakat tett tönkre. – (F. L.)

1550. Dobó István egri várkapitány kezdeményezésére megkezdtek Szolnok várának erősítését. A Zagyvának a vár északi és nyugati oldalán új medret ástak. A vár körüli vizesárok kialakításával a Zagyva-torkolat sok ezer éves természeti helyzetét változtatták meg, s a vár és a város területének összefüggése is megszakadt. – Károlyi–Nemes: A Közép-Tiszavidék..., I. 1975. 41. p.; (F. L.)

1925. Megindult az oktatás a Magyar Testnevelési Főiskolán Bp-en. – Bp. Lex. II/93

1. 1975. Bp.-en az egészségügyi dolgozók főiskolai szintű képzésére új kart alapítottak az Orvostovábbképző Egyetemen. Az első tanévben 560 védőnő, közegészségügyi-járványügyi ellenőr, gyógytornász, dietetikus, egészségügyi szakoktató, vezető nővér és mentőtiszt hallgató kezdte meg tanulmányait. – H. Schott: A medicina krónikája. Bp., (1993.) 555. p.

2. 1950. Átadták rendeltetésének a Magyar–Szovjet Olaj Rt. szőnyi (Esztergom–Komárom m.) olajfinomító üzemét és kísérleti laboratóriumát. – MTK IV.

4. 1825. *Forgách Károly (Mödling, Ausztria) vadászutazó. Gazdag földbirtokos családból származott; birtokain erdészettel és vadgazdálkodással foglalkozott. Betelepítette hazánkba az eredetileg Szardínián és Korzikán honos muflont. Sokat utazott. Bejárta Európa több országát, 1857-ben az Algériához és Tuniszhoz tartozó szaharai területeken vadászott, 1859-ben Portugáliát, Spanyolországot és Marokkót kereste fel, 1869-ben Konstantinápolyban és Egyiptomban töltött el hosszabb időt. Utazási riportjai a *Magyarhoni*

Természetbarátban, a *Vadász és Versenylapban* és más kiadványokban jelentek meg. (†?) – MUL

5. 1900. *Karácsonyi László (Bp.) vegyészmérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. A bp.-i Műegyetemen 1923-ban szerzett mérnöki oklevelet, 1928-ban doktori címet. 1923-tól 1931-ig vegyészmérnökként tevékenykedett különböző kisüzemekben, 1932-től a bp.-i Pénzügyigazgatóságon malomellenőr, majd a malomosztály vezetője 1936-ig. 1936-tól 1959-ig az Országos Gabona- és Lisztkísérleti Intézet (későbbi Malomipari Kutatóintézet) osztályvezetője, 1959-től 1967-ig a Szabványügyi Hivatal főelőadója, majd főmérnöke. Kiemelkedő szakoktatói tevékenységet fejtett ki a Műegyetemen, a Gazdasági és Műszaki Akadémián, valamint az Agrártudományi Egyetemen. F.m.: *A kenyér előregedése* (Bp., 1928); *Amerika süítőipara* (Bp., 1932); *Malom- és süítőipari anyagismeret* (társszerzőkkel, Bp., 1952). (†Bp., 1985. júl. 10.) – MÉL (IV)

1925. *P. Károlyi Zsigmond (Csanytelek) technikatörténész, a vízügyi történeti kutatások jeles képviselője. A pesti egyetem bölcsészkarának elvégzése után a Műegyetem könyvtárában dolgozva írta meg a kiváló reformkori mérnök, Beszédes József életrajzát (1953), majd a nagy történeti vázlatot, *A vízhasznosítás, vízepítés és vízgazdálkodás története Magyarországon* című kötetét, amely a hazai vízimunkák történetét a társadalmi-gazdasági igény összefüggésében vizsgálta. A Magyar Vízügyi Múzeum egyik alapító tagjaként szerkesztője volt a *Vízügyi Történeti Füzetek* kiadványsorozatnak. (†Bp., 1989. márc. 26.) – (F. L.)

6. 1900. ***Gárdonyi Jenő** (Arad) újságíró, szerkesztő. Pályáját szülővárosában kezdte. Az *Aradi Közlöny*, a *Függetlenség* és az *Arad és Vidéke* munkatársa volt. Később Bp.-en a *Magyarország* fővárosi rovatát vezette. 1946–1948-ban a *Fővárosi Napló* című várospolitikai lap felelős szerkesztője volt. Kiadta és szerkesztette a *Budapesti Hivatali Útmutató* című tájékoztató szakkönyvet. 1950-től a *Magyar Nemzet* munkatársa volt. (†Bp., 1981. máj. 4.) – MÉL (IV)

8. 1975. †**Kondér István** (Bp.) térképész, a földmérés és térképészet történetének kutatója. Az állami földmérésnél dolgozott, a háromszögelési munkákat vezette. Nevéhez fűződik az ún. kettős szögprizma megalkotása. A földmérés és a mágneses iránytű történetének vizsgálata során szinte egymaga kutatta fel az 1870 előtti hazai földmérési szakirodalmat, amely a *Geodéziai bibliográfia* I. és II. kötetében látott napvilágot. *Térképek és rokontudományok az ókorban* (1938), valamint *A mágnesség és az iránytű története* (1943) című tanulmányai a *Térképészeti Közleményekben* jelentek meg. (*Bp., 1897. dec. 10.) – Bendefy L.: K. I. Geodézia és Kartográfia, 1975.; Évf. 97/74.; MÉL (IV)

9. 1875. ***Sajó Elemér** (Őrszentmiklós) vízmérnök, a két világháború közötti időszak vízügyi szolgálatának kiemelkedő vezetője, a vízügyi távlati tervezés úttörője. Az 1898-ban Bp.-en szerzett mérnöki oklevelével kezdte tevékenységét a Ferenc-csatorna tiszai torkolatának áthelyezésével kapcsolatos óbecsei kettős hajózsilip építési munkálataiban. Ennek befejezte után a Béga-csatornázási építkezéseknél dolgozott. Itt szerzett tapasztalatait dolgozta fel első publikációjá-

ban, amely 1904-ben *Kamara-zsilipek kövezett kamrákkal* címmel jelent meg a magyar mérnökegylet közlönyében. 1906-ban már a Soroksári Duna-ág rendezési munkálatainál hasznosította szaktudását. Mint a Soroksári Duna-ágon létesült Kvassay-zsilip tervezője és építésvezetője, lényegében az egész rendezési munkát ő irányította és fejezte be közmegegyezésre. A feladat sikeres megoldása érdekében az elsők között végzett Magyarországon szabadtéri kis-minta-kísérleteket, s 1911-ben – a Csepel-sziget csúcsán létrehozott cementkísérleti állomáson – a hajózsilip betonmunkáinak korszerű elvégzése céljából betonkeverési vizsgálatokat folytatott. A Lampl Hugóval közösen megírt *A beton* című könyve 1915-ben a Magyar Mérnök- és Építészegylet nagy aranyérmét nyerte el. Amikor az első világháború vége felé a dunai víziút és a vasúti szállítás közötti kapcsolat hiánya a kormányzatot egy Bp.-en létesítendő dunai kikötő megépítésére szorította, az 1919. február 1-jén felállított Kikötőépítési Igazgatóság élére Sajó Elemért nevezték ki. Az ország akkori sanyarú gazdaságpolitikai helyzetében kétszer is az építés teljes leállítása fenyegette a vállalkozást, s csak Sajó kitartó, meggyőző munkája tette lehetővé – a ma is nagy jelentőségű létesítmény – felépítését. A Bp.-Csepeli Nemzeti és Szabadkikötő megnyitása után, 1928-tól a földművelésügyi minisztériumban előbb a Balaton ügyeivel, majd 1930-tól a vízügyi műszaki főosztály – lényegében a vízügyi szolgálat – vezetésével foglalkozott. Itt született meg 1931-ben híressé vált programja *Emlékirat vizeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában* cím-

mel. E koncepciója a következő évtizedekben a hazai vízgazdálkodás fejlesztésének egyik alappillére volt. (†Bp., 1934. szept. 21.) – Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; MTL (F. L.)

10. 1975. †Pócz Jenő (Bp.) fizikus, egyetemi tanár. Szegeden, majd 1938-1945 között a bp.-i Műegyetemen tanított. 1945-1949 között az Egyesült Izzóban dolgozott, majd tíz eszendőn át a bp.-i Tudományegyetemen tanszékvezető egyetemi tanár, 1959-től haláláig az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézetének főmunkatársa volt. Tudományos kutatásait a vegyületek kristályszerkezetének röntgendiffrakciós meghatározásával kezdte. Részt vett a Bay Zoltán által irányított szekunder sokszorozók kidolgozásában, s résztvevője volt a Bay Zoltán által irányított radarcsillagászati kísérleteknek. Alapítója és vezetője a bp.-i vékonyrétegfizikai iskolának; több szabadalmat és új gyártási eljárást dolgozott ki. Jelentős szerepe volt az anyagtudomány hazai meghonosításában, és az elektromikroszkópos szerkezetvizsgálat új módszereinek bevezetésében. A hazai fizikusképzésben kiemelkedő szerepe volt. (*Egyed, 1915. nov. 15.) – Évf. 90/55.

11. 1900. †Marc Ferenc (Zólyombreznó) kertész. Ritka növényeket honosított meg a pesti Allatkertben. Elsőként dolgozta ki hazánkban a vasutak mentén telepítendő ültetvények faj- és fajtaösszetételét, formáját. (*?, 1813.) – Évf. 88/11.

13. 1950. †Jáky József (Keszthely) mérnök, talajmechanikus, műegyetemi tanár. A bp.-i Műegyetemen 1915-ben szerezte meg oklevelét, s Zielinski professzor tanszékén kezdte pályáját mint tanársegéd. A 20-as évek elején a

közlekedési és vasútépítési tanszéken tevékenykedett, itt készítette el 1924-ben doktori értekezését. K. A. Terzaghi (USA) könyvének megjelenése (1925) után figyelme a talajmechanika felé irányult. Először a rézsúálékonysággal, majd az anyagvizsgálattal, a feszültségeloszlással és a szilárdságtannal foglalkozott. 1927-ben Jeremiah-Smith ösztöndíjjal egy évet az Egyesült Államokban (Massachusetts Inst., Cambridge) töltött, Terzaghi bevonta őt az ott folyó nagyszabású kutatási munkákba. 1933-ban Bp.-en felállította Európa első talajmechanikai laboratóriumát. Hallatlan akaraterővel népszerűsítette az új tudományágat. Ennek köszönhetően a 30-as évek végén már igen sok mérnöki létesítményhez készült előzetes talajvizsgálat. Új földnyomás-elméletet dolgozott ki (1934), és figyelemre méltó anyagot nyújtott be az első talajmechanikai és alapozási konferenciára (1936), amelyen személyesen is részt vett. Ebben az évben lett az egyesület magyar csoportjának az elnöke. Ezt követően igen sokat foglalkozott az útépítés talajmechanikájával, a fagy és a térfogatváltozás elleni védekezéssel, burkolatok méretezésével. 1938-tól oktatta a talajmechanikát a Budapesti Műszaki Egyetemen, amelynek 1936-tól rdk., 1939-től ny. r. professzora, 1941-től pedig a vasútépítés és földművek tanszék (a későbbi geotechnikai tanszék) vezetője. 1942-ben az MTA levelező, 1948-ban rendes tagjává választotta. (*Szeged, 1893. júl. 15.) – Évf. 93/40; MTL

15. 1950. A bp.-i „Pázmány Péter Tudományegyetem” neve „Eötvös Loránd Tudományegyetem”-re változott. – Bp. Lex. I/376; Móra László-Próder István: A ma-

gyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997.

16. 1925. †**László Ferenc** (Kolozsvár) régész, tanár, muzeológus. A kolozsvári Tudományegyetemen 1896-ban bölcsészdoktori, 1897-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1898-tól a Székely Mikó Kollégium természetrajz-földrajz szakos tanára, ahol tíz éven át a meteorológiai megfigyelő állomást is vezette. 1901-től a Székely Nemzeti Múzeum vezető munkatársa, 1818-tól igazgató öre. Tévékenyen részt vett a múzeum újjászervezésében, új épületének felépítési és berendezési munkáiban. Muzeológusként kezdetben természetrajzi és néprajzi gyűjtéssel, valamint rendszerezéssel foglalkozott. 1907-től régészeti ásatásokat is folytatott. Feltárta Háromszék vm. őskori telepeit. Különösen jelentősek az Erősdön és Oltszemen előkerült, a premükénéi korszak kultúrájával összefüggésbe hozható festett edényleletek. Számos szakcikkben számolt be kutatási eredményeiről. F.m.: *Adatok a magyarországi füzek szövettanához* (1896), *Háromszék vármegyei premykenaei jellegű telepek* (1911). (*Sepsiszentgyörgy, 1873. jún. 28.) – Évf. 98/53-54.

17. 1950. Közzétették a minisztertanács 2018/1950. számú rendeletét Bp.-en földalatti gyorsvasút építéséről. A bp.-i metró (akkor földalatti gyorsvasút) kiépítésének alapterveit az 1950-es évek elején Széchy Károly irányításával készítették el. 1950-ben öt munkahelyen indult meg az építés. Az igen nagy létszámmal folyó építkezés költségeit az állam nem tudta viselni. 1953-ban további intézkedésig megszüntették az építést, így az 1955-re tervezett megnyitás elmaradt. Az építés 1963-ban indult újra, és

1970-ben adták át az első elkészült szakaszt az Örs vezér tere és a Deák tér között. – MTK IV; Bp. Lex. II/133.

19. 1900. ***Cziffra Géza** (Arad) filmrendező, költő, író. (†Dießen, NSZK, 1989. ápr. 28.) – MÉL (IV)

1975. A szénhidrogén-bányászat egyik legnagyobb eseményére, a Szegedi Kőolaj- és Földgázipari Létesítmények avatási ünnepére került sor, melynek megvalósítására a kormány 6,5 milliárd forint fejlesztési költséget hagyott jóvá. – (Cs. B.)

Befejeződött Bp.-en az V. kerületben a Belvárosi Ifjúsági Ház és Uszoda építése. – (H. Gy.)

21. 1900. ***Berényi Dénes** (Karánsebes) meteorológus. A debreceni Tudományegyetemen végzett, majd a földrajzi intézetnél volt tanársegéd. 1929-1932 között szerkesztésében jelentek meg a debreceni *Egyetemi Földrajzi Intézet Meteorológiai Állomásának Időjárás Jelentései*. 1934-ben kinevezték a debreceni Meteorológiai Intézet vezetőjévé. Agrometeorológiai figyelőhálózatot hozott létre, az egyetemen meteorológiai állomást alapított, amelyet később obszervatóriummá fejlesztett. F.m.: *A talajmenti réteg éghajlata*. Bp., 1948.; *Mezőgazdasági meteorológia*. Bp., 1951.; *Mikroklimatologie...* Bp.–Stuttgart, 1967. (†Bp., 1971. nov. 30.) – Évf. 96/82.

1975. †**Réthy Antal** (Bp.) meteorológus. A bp.-i Tudományegyetemen Lóczy Lajos, Cholnoky Jenő, Eötvös Loránd, Koch Antal, Kövesligethy Radó és Thirring Gusztáv kiváló tanítványa volt. 1900-ban, az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézetben kezdte tudományos pá-

lyáját, Konkoly-Thege Miklós vezetése alatt. A kolozsvári egyetemen 1912. ápr. 20-án, „summa cum laude” minősítéssel doktorált *A földrengésekről, különös tekintettel az Alföldre és Kecskemétre* címmel. Olyan összefüggéseket mutatott ki, hogy Eötvös Loránd több alkalommal hivatkozott rá, idézte nemzetközi kongresszusokon. 1913-ban, az első magyar tudományos Adria-kutató expedícióban, a Najade hadihajón meteorológusként vett részt. 1917-től az Állami Kertészeti Tanintézetben, 1920-tól a közgazdaság-tudományi karon meteorológiát és éghajlattant adott elő. 1918-ban az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet adjunktusa. 1921-ben jelent meg az első egyetemi meteorológiai kézikönyve *Időjárás és éghajlat* címmel. 1923-ban a Közgazdaság-tudományi Egyetem magántanára, neve ekkor már határainkon túl is ismert. 1925-ben az International Society of Medical Hydrology tagjává választották. Javaslatára 1925-ben megalakult külföldi mintára, a Magyar Meteorológiai Társaság. Ezzel sikerült megoldania *Az Időjárás* című folyóirat további megjelenésének az ügyét is. Már ekkor sürgette egy magyar meteorológiai tanszék felállítását. 1925. okt. és 1927. nov. között a török kormány meghívására megszervezte a török meteorológiai szolgálatot, Ankarában meteorológiai obszervatóriumot létesített. Ezért 1927-ben Kemál Atatürk, a török köztársaság államfője, magas kitüntetésben részesítette. 1928-ban megbízást kapott az első magyar nemzeti éghajlati atlasz megszerkesztésére. 1931-ben az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet igazgatóhelyettese. 1935-ben a Magyar Tudományos Akadémia előterjesz-

tésére az intézet igazgatójává nevezték ki. Mint meteorológus, elsőik között emelte fel szavát a környezetvédelem érdekében. Fm.: *Az első magyar Adria-kutató út meteorológiai eredményei*. Bp., 1914.; *Megváltoztatta-e éghajlatunkat az ármentesítés?* Bp., 1936.; *Időjárás és éghajlat. Magyarország éghajlata*. (Bacsó Nándorral) Bp., 1938.; *Debrecen csapadékviszonyai 1854-1943*. Bp., 1945.; *Nordlichtbeobachtungen in Ungarn 1513-1960*. (Berkes Zoltánnal) Bp., 1963.; *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701-ig*. Bp., 1963.; *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800-ig*. Bp., 1970. (*Bp., 1879. máj. 3.) – MTL

22. 1900. ***Gyulay Zoltán** (Csáktornya, ma Cakovec, Szlovénia) bányamérnök. 1935-től az EURO-GASCO-nál dolgozott a mihályi fúrásnál, majd a MOART építési és tervezési osztályát vezette. 1945-től az olajtávvezetékek helyreállítását irányította. 1950-től tanszékvezető a Vörös Akadémián, ugyanakkor már egyetemi tanár Sopronban a bányamérnöki karon, majd Miskolcon megszervezte az egyetem olajtermelési tanszékét és a rezervoármechanika terén Európában iskolát teremtett. Vendég professzorként a Freibergi Bányászakadémián oktatott. (†Miskolc, 1977. febr. 9.) – Megemlékezések Gy. Z. professzorról. A Nehézipari Műszaki Egyetem közleményei. I. sorozat Bányászat. 24. kötet 3-4 füzet. Miskolc 1978.; MTL; (Cs. B.)

24. 1925. ***Kovács György** (Bp.) hidrológus, akadémikus. 1951-től a vízügyi tervezési munkák egyik irányítója, a vízügyi főigazgatóság vezető munkatársa volt. 1970-től a VITUKI igazgatóhelyettese,

majd 1980–1985 között főigazgatója. Műtárgytervezéssel kapcsolatos hidrológiai és hidraulikai, valamint talajmechanikai és mérnök-geológiai kérdésekkel foglalkozott. Jelentős tudományos eredményeket ért el a szivárgó víz mozgásának tanulmányozásával. Egyik legfontosabb műve *A szivárgás hidraulikája* címmel 1972-ben jelent meg. Számos nemzetközi szakmai szervezet választotta meg vezetőjének. (†Bp., 1988. ápr. 21.) – MÉL (IV); (F. L.)

1950. Az Ipari Értesítő szerint a Nehézipari minisztertől: 5937/1950. T. sz. rendelettel a Népgazdasági Tanács Almásfüzitői Asványolajipari Vállalat elnevezéssel állami vállalat alapítását határozta el, Almásfüzitő székhellyel. – (Cs. B.)

27. 1700. ***Jánosi Miklós** (Erdély) jezsuita matematikus, teológus. 1729-ben Bécsben tanári oklevelet szerzett, majd Nagyszombatban tanított. 1734-től a kolozsvári jezsuita szervezésű akadémia teológia és felsőbb mennyiségtan tanára. Kezdeményezésére indult meg a kolozsvári egyetemi csillagvizsgáló berendezése. Geometriai, földmérési és építési munkákat írt, tőle származik Nagyszombat város és környékének első ismert térképe. Fm.: *Trigonometria plana et spherica* (Kolozsvár, 1738). (†Nagyszeben, 1741. márc. 19.) – Bartha L.: Egy régi nagyszombati térképről (Geodézia és Kartográfia, 1982/2); Évf. 91/11.; (B. L.)

28. 1900. ***Törő Imre** (Debrecen) orvos, hisztológus. Orvosi diplomáját 1926-ban szerezte Debrecenben. 1936-ban a debreceni egyetemen habilitált fejlődéstanból. A debreceni Tudományegyetem Anatómiai és Biológiai Intézetének igazgatója 1947–1950 között. 1951-ben kinevezték a Bp.-i Or-

vostudományi Egyetem Szövet- és Fejlődéstani Intézete igazgatójának, ahonnan 1971-ben vonult nyugdíjba. Megszervezte az MTA 1954-ben alapított Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének morfológiai osztályát, amelynek 1971-ig osztályvezetője, majd haláláig tud. tanácsadója volt. Pályafutásának legmarkánsabb vonulata tudományszervező tevékenysége volt. 1946-ban (Szent-Györgyi Albert javaslatára) az MTA tagjává választották. Szervező tevékenysége nyomán alakult meg a MTA Biológiai Osztálya. Alapítója és elnöke volt a Magyar Biológiai Társaságnak (1961), a Magyar Anatómusok, Hisztológusok és Embriológusok Társaságának (1966), azon belül a Hisztokémiai Szekciónak; elnöke volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak (1966), a Magyar Humángenetikai Társaságnak (1972). A *Természet Világa* szerkesztőbizottsági elnöke, az *Acta Biologica* és az *Acta Morphologica* főszerkesztője volt. Eredményes tudományszervező tevékenységének háttérében az állt, hogy nagyon világosan felismerte a biológiai tudományok fejlődésének és differenciálódásának tendenciáit. Az általa vezetett társaságokban sorra megalakultak a biológia modern tagozódásának megfelelő szakosztályok (hisztokémiai, citológiai [most sejtbiológiai], szövettenyésztő, ökológiai stb.), amelyek ma mind teljes jogú, megbecsült tagjai az illető tudományágak nemzetközi szervezeteinek. Kutatási területei: fejlődésmechanikai vizsgálatok; a szemlencse tanulmányozása, szövetátültetés az elülső szemcsarnokba; a csecsemőmirigy retikulumsejtjeinek és saját limfocitáinak („timociták”) jellemzése. Magyarországon meghonosította a szövettenyésztést. (†Bp., 1993. szept. 27.) – MTL

1575. ***Miskolczi Csulyak István** (Tolcsva, Zemplén m.) ref. lelkész, útleíró. 1601–1607 között – Thököly Miklós nevelőjeként – Nyugat-Európában tett útjának és tartózkodásának tapasztalatait latin nyelvű naplójában jegyezte fel. Naplóját, levelezőkönyvét és beszédeit Zsinka Ferenc és Zoványi Jenő tette közzé 1927–1929-ben. (†Liszka, Zemplén m., 1645. dec.) – MUL
1575. Kolozsvárott megjelent Heltai Gáspár *Chronica az magyaroknak dolgairól* című műve. – MTK II. [ld. még 1550]
1650. Jan Amos Komensky (Comenius), a Morvaországból emigrált politikus és tudós – egy tavasszal tett futó látogatás után – Sárospatakra költözött. (Székfoglaló beszédét november 24-én tartotta a főiskolán; 1654-ig maradt Sárospatakon.) Rákóczi Zsigmond Comeniusszal csillagászati távcsöveket hozatott magának. – MTK II.
1950. Az építési szelvény többszöri csökkentését követően abbahagyták az 1948. márciusában megkezdett Duna–Tisza-csatorna építési munkáit, mivel nemcsak az építési terv, hanem a szükséges anyagi eszközöknek is híján volt a kormány. A földnyeső és kotró gépeket átvezényelték a tiszalöki vízlépcső, ill. a Keleti főcsatorna építkezéseire. – M. Vízgazd. 1988/5. 27. p.; (F. L.)
1. 1950. A hazai öntözések tudományos színvonalának megalapozása érdekében Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézetet (ÖTKI) hoztak létre Szarvason. Feladatainak módosulásával az intézményt később Öntözési és Rizstermesztési Kutatóintézetté (ÖRKI) alakították át. A hazai rizstermesztés
- visszaszorultával az intézet neve Öntözési Kutatóintézetre (ÖKI) változott. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)
2. 1925. ***Falus Róbert** (Bp.) klasszika-filológus, egyetemi tanár. Fő kutatási területe a görög logika és az esztétikai tudat kialakulása, illetve a görög dráma fejlődése. (†Bp., 1983. aug. 3.) – MEL (IV)
1950. †**Tomcsányi Béla** (Bp.) villamosmérnök. Középiskolai tanulmányait Bp.-en végezte. 1915. október és 1918 novembere között katonai szolgálatot teljesített, ahol elvégezte a honvédelmi távirótiszt iskolát, majd beiratkozott a Műegyetemre. Fiatal éveiben festéssel és fotózással is foglalkozott. Elvégezte a Zeneakadémia hegedűtan szakát. Különleges technikával készült fotóival 1920-ban ezüst-, 1922- és 1924-ben aranyérmet nyert az Országos Művészeti Fényképkiállításán. Műszaki pályafutását 1926. november 15-én kezdte a Posta Kísérleti Állomáson. Fontosabb munkái: a székesfehérvári adóállomás tervezése, a rádió első szünetjeladójának elkészítése (az oslói rádióállomás részére is készített szünetjeladót). Ő végezte a 2 kW, 5 kW és a 120 kW teljesítményű adók térerősségméréseit. Tervezett pontosidőjelző készüléket, hordozható erősítőt, a bp.-i és kassai rádió gramonadójának erősítőit. A Magyar Rádió és a Magyar Nemzeti Múzeum közös akciója során 200 db értékes néprajzi feketelemez-felvételt készített. 1939-ben mint tartalékos hadnagyt behívták, és katonai szolgálatra a Rádió stúdiójának erősítőjébe osztották be. A háború után részt vett a stúdió újjáépítésében, amelynek 1949 októberéig vezetője volt. Ekkor a Rádió átvette a Postától a műszaki osz-

tályt, és annak állományába került. A koncepciók perek időszakában hamis vádakkal illették, s ez tragikus halálához vezetett. (*Rimaszombat, 1897. jún. 2.) – Évf. 97/48; MTL

3. 1950. Közzétették a földművelésügyi miniszter 16 121–16 129/1950. számú rendeleteit 9 mezőgazdasági kutatóintézet létesítéséről (Bp.-en: Agrokémiai Kutató Intézet, Kertészeti Kutató Intézet, Szőlészeti Kutató Intézet; Növénytermelési Kutató Intézet, Martonvásár; Öntözési és Talajjavítási Intézet, Szarvas; Mezőgazdasági Kísérleti Intézetek Debrecenben, Keszthelyen, Mosonmagyaróváron és Szegeden.) – MTK IV.

1975. Pakson lerakták az atomerőmű alapkövét. – MTK IV.; (B. A.)

4. 1925. †Zichy Ágost (Bécs) utazó Ázsiában és Amerikában. Legjelentősebb az az utazása, amelyet 1875–1877-ben bátyjával, Zichy Józseffel tett meg Ázsiában. Járt Holland Kelet-Indiában, Sziámban, Kínában, Japánban, majd a Góbi-sivatagon és Szibérián keresztül tért vissza Magyarországra. Félévi itthontartózkodás után Észak-Amerikába látogatott el. Utazásuk tapasztalatairól a Magyar Földrajzi Társaság előadóülésein, a *Földrajzi Közleményekben* és a *Budapesti Szemlében* számolt be. Az MTA 1880-ban lev. tagjává választotta. Akadémiai székfoglalója *A Boro-Budur Jáva szigetén* címen 1881-ben jelent meg. (*Penzing, Ausztria, 1852. június 14.) – MUL

5. 1825. *Xántus János (Csokonya) természettudós, néprajzi kutató, földrajzi író. Pécsett jogot tanult, majd 1847-ben ügyvédi vizsgát tett Pesten. Az 1848/49-es szabadságharcban való részvétele

miatt emigrációba kényszerült. 1851–1864 között Észak-Amerikában élt, és értékes természettudományi gyűjtést végzett a tudományosan még feltáratlan belső vidékeken és a kaliforniai vadnyugaton. Hazaküldött beszámolóit és múzeumi anyagok alapján munkásságát idehaza egyre nagyobb elismerés övezte, s az MTA 1859-ben levelező tagjai sorába választotta. 1861 végén hazatért Magyarországra. 1862. jan. 22-én tartotta székfoglaló előadását az MTA ülésén *Adatok a tenger természettani földrajzához* címmel. 1862 közepén visszaindult Amerikába, ahol a külügyminisztériumtól kinevezést kapott a mexikói Manzanillóba, mint az Unió konzulja. Ezt a tiszteletet 1864 júniusáig töltötte be, utána nagy értékű természettudományi gyűjteménnyel végleg hazatért. Idehaza – belgiumi és hollandiai tapasztalatai alapján – szorgalmazta egy állatkert létrehozását. Aktív közreműködésével 1866. aug. 6-án megnyílt a pesti Állatkert, melynek első igazgatójává őt nevezték ki. 1868-ban lehetősége nyílt, hogy részt vegyen az osztrák–magyar kelet-ázsiai expedícióban. Ceylonban és Sziámban végzett gyűjtést, de mivel anyagát az expedíció osztrák vezetői a bécsi múzeumoknak kívánták eljuttatni, Xántus 1869 decemberében különvált tőlük, és önálló gyűjtésbe kezdett Borneón, majd Jáva szigetén. Vadászatai során hatalmas állattani anyagot gyűjtött. Állattani gyűjtése mellett mintegy 2500 darabos etnológiai anyagra is sikerült szert tennie, főleg a borneói dajakok tárgyaiból, s ezzel az Európában egyedülálló gyűjteménnyel vetette meg a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának, a későbbi Néprajzi Múzeumnak az alapját. 1870 novemberében tért haza délke-

let-ázsiai útvonalról, és gyűjteményei feldolgozásába kezdett. 1872. márc. 5-én a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának őrévé nevezték ki, majd 1873-ban az intézmény igazgatója lett. Ugyanebben az évben Rómer Flóriszal ő szervezte meg a bécsi világkiállításra az első magyar néprajzi gyűjteményt. 1872-ben részt vett a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában, 1890-ben a Társaság alelnökévé választották. Két könyve és több mint kétszáz népszerű írása milliók számára nyújtott élvezetes ismeretszerzést. (†Bp., 1894. dec. 13.) – Évf. 94/53, 162-164; MTL

8. 1950. Az Ipari Értesítő szerint a nehézipari minisztertől 5159/1950 T. rendelettel a Népgazdasági Tanács Dunántúli Ásványolajipari Központ (DÁIK) elnevezéssel ipari központ létesítését határozta el Nagykanizsa székhellyel, a dunántúli kőolajkutató- és termelő vállalatok irányítására és ellenőrzésére. – (Cs. B.)

9. 1850. ***Gerster Kálmán** (Bp.) építész, a késő eklektika finom ízlésű képviselője. Pályadíjat nyert tervei alapján épült a Deák mauzóleum és a Kossuth mauzóleum (ez utóbbi Strobl Alajossal közösen). (†?, 1927. aug. 25.) – (H. Gy.)

1900. ***Gothárd Zsigmond** (Bp.) építész. Tervei szerint épült a mátészalkai megyei kórház, a bp.-i Frangepán utcai református templom, több balatoni és Duna melletti nyaraló. (†?) – (H. Gy.)

10. 1925. ***Hermann István** (Bp.) filozófus, tanszékvezető egy. tanár, akadémikus. Az ELTE bölcsészkarán a filozófiatörténet kutatója és oktatója volt. (†Bp., 1986. szept. 12.) – MÉL (IV)

1975. †**Schlattner Jenő** (Bp.) gépészmérnök, a kémiai tudomány kandidátusa. Nevéhez fűződik a hazai barnakőszén-lepárlás kifejlesztése. 1933-ban tervei és szabadalma alapján építették az első komplex barnakőszén-lepárló telepet Dorogon. Speciális kokszoló kemencét is tervezett. (*Salgótarján, 1896. júl. 21.) – Évf. 96/65.

11. 1875. Ybl Miklós tervei alapján megkezdtek az Operaház építését, és kilenc évi munka után, 1884. szept. 27-én tartották meg a nyitótőelőadást. – Bp. Enc. 228, 428; Évf. 84/38; Bp. Lex. II/50-52.

12. 1775. ***Bene Ferenc** (Mindszent) orvosdoktor, egyetemi tanár, a Jenner-féle himlőoltás hazai bevezetője és meghonosítója. Oklevelét 1799-ben a pesti orvosi karon szerezte, ahol később előadója is lett az elméleti orvostanban a sebészképzésen. A vakcináció jelentőségének megvilágítása céljából, az orvosok meggyőzése és a nagyközönség egészségügyi felvilágosítása érdekében 1800-ban jelentette meg *„Rövid oktatás a mentőhimlő eredetéről, természetéről és beoltásáról”* című munkáját. Az elsők között alkalmazta a himlőoltást Magyarországon; az első ilyen rendszeres oltást 1801. augusztus 27-én kezdte el Pesten. 1802–1813-ban az elméleti orvostan, 1805–1816-ban az államorvostan tanára az orvosi karon az orvosképzésben; 1813-ban a különös kór- és gyógytan előadója, 1816-tól ennek rendes tanára. 1840–1848-ban az orvosi kar és a sebészképzés igazgatója. 1806–1816-ig Pest város főorvosa, egyben a Szent Rókus Kórház igazgatója. Itt az elsők között szervezte meg a kórházi ápolók rendszeres képzését. 1840-ben a Magyar Természettudományi Társulat egyik alapítója, s javas-

latára szervezték meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók éves vándorgyűléseit, ahol kongresszusi jelleggel a természet- és orvostudomány művelőinek tudományos találkozási és előadási lehetőséget biztosított. Szakirodalmi tevékenysége a himlő elleni védőoltás népszerűsítésére, az igazságügyi orvostanra és a gyakorlati orvosi ismeretekre terjedt ki, az utóbbi tankönyvét olasz és orosz egyetemeken is tanították, míg a himlőről szóló kiadványait a Monarchia minden nyelvén megjelentették. Az 1837-ben Pesten megalakult Bp.-i Kir. Orvosegyesület elnöke (1844–1847) és népszerűsítője volt a magyar orvosi közélet megszervezésének. (†Pest, 1858. júl. 2.) – MTL

12. 1825. †Müller Ferenc József (Bécs) bányamérnök, mineralógus. Főiskolai tanulmányait a bécsi egyetemen kezdte, ahol filozófiát és jogot tanult, majd a megalakuló selmeci Bányászati Akadémián 1763-ban folytatta és fejezte be. 1768-ban, mint bányatiszt az erdélyi sóbányáknál kapott beosztást. 1770-ben a bánsági bányászatot és kohászatot vizsgáló udvari bizottság tagja lett, és még ebben az évben a bánsági bányák igazgatójává nevezték ki. Kiváló szervezőképességével jövedelmezővé tette az elhanyagolt bányákat, ezért 1775-ben Tirolba helyezték igazgatónak és megbízták az ottani bányászat megszervezésével. 1778-ban visszahelyezték Erdélybe, Nagyszebenbe mint kincstári tanácsost. 1788-ban II. József kormányzó tanácsossá tette s egyben az egész erdélyi bányászat és kohászat főfelügyelőjévé nevezte ki Zalatna székhellyel. 1798-ban a Bécsben felállított erdélyi főbányahivatal vezetőjévé nevezték ki, udvari tanácsosi rangban. 1802-ben Bécs-

be helyezték a birodalom bányászati és pénzügyi igazgatósága csúcsszervébe, a Hofkammer in Münz und Bergwesenbe, udvari kamarai tanácsosi rangban. 1820-ban vonult nyugalomba. Neve Kitaibel Pállal együtt az egyetlen erdélyi magyar elemnek, a tellurnak ma is vitatható felfedezéséhez kapcsolódik. Müller munkássága elsősorban az Erdélyi-Érc-hegység ásványainak vizsgálatára és elemzésére terjedt ki. Valószínűleg ő volt az első hazai ásványkémikus. Jelentős műve a *Mineralgeschichte der Goldbergwerke in dem Vöröspataker Gebirge bei Abrudbánya im Grossfürstenthume Siebenbürgen* a Born és Treba szerkesztette *Bergbaukunde* c. kiadvány első kötetében jelent meg Lipcsében 1789-ben. A tellurérc vizsgálatával kapcsolatos cikkei Born „*Physikalische Arbeiten*” c. folyóiratában jelentek meg. Tirol-i tartózkodása alatt fedezte fel a turmalin nevű ásványt, amiről *Nachricht von den in Tirol entdeckten Turmalinen* (Wien, 1778.) című munkájában számolt be. (*Poysdorf, Ausztria, 1742. okt. 4.) – Évf. 90/38; MTL

1925. †Szentkláray Jenő (Temesvár) történész, utazó. 1889-ben a párizsi világkiállítás alkalmából több nyugat-európai országot meglátogatott, naplójegyzeteit *Utiképek a művelt Nyugatról* (Bp., 1890) címen adta ki. (*Törökbecse, Torontál m., 1843. jan. 21.) – MUL

1975. A Budavári Palotában megnyílt a Magyar Nemzeti Galéria. – MTK IV; (B. A.)

13. 1900. *Tárczy-Hornoch Antal (Oroszvég) geofizikus-geodéta, akadémikus. Bányamérnöki diplomáját Ausztriában szerezte 1923-ban. Egy évvel később

ugyanitt bányamérő mérnöki diplomát is kapott, majd ezt követően elnyerte a bányászati tudományok doktora címet is. 1926-ban kinevezték a Soproni Bányászati és Erdészeti Főiskola geodéziai és bányamérési tanszékének professzorává. A tanszék, amely 1934-ben átszervezés folytán a bp.-i József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem keretébe került, vezetése alatt a már 1929-ben megindított idegen nyelvű *Kari Közleményekben* közölt kutatásai révén nemzetközi tekintélyre tett szert. 1946-ban Szent-Györgyi Albert ajánlására az MTA rendes tagjává választotta, és újjászervezett tudományos közéletünk vezető szaktekintélye lett. Így szervezhette meg Sopronban már a negyvenes évek végén a korszerű mérnök-geodéta és -geofizikus képzést, amellyel tanítványai sorát indította el ezeken a szakterületeken. Külföldi tudóstársai is elismerték iskolateremtő képességeit, amelyeket magasabb szinten az 1955-ben kezdeményezésére alapított MTA Geodéziai Kutató Laboratóriumban, ill. ennek jogutódaként az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetben kamatoztatott. Számos rangos hazai és nemzetközi kitüntetésben részesült. Tudományos munkájának jelentős részét képezték műszertani vizsgálatai is. Nagy érdemei voltak a korszerű magyar geodéziai műszergyártás nemzetközileg elismert szintre való felhozatalában. Kutatómunkájának vezérelve mégis a kiegyenlítőszámításnak, mint a „precizitás tudományának” következetes alkalmazása volt. E tekintetben a geofizikában ma inverz módszerekként művelt eljárások hazai úttörője is, és a kiegyenlítőszámítás külföldön is legismertebb magyar tudósa volt. 1972-ben vonult

nyugállományba, de haláláig segítette tudományos tanácsadóként az általa alapított Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetet. (†Sopron, 1986. jan. 16.) – MÉL (IV); MTL

15. 1750. Megindult az utasokat is szállító kocsiposta (delizsánsz) forgalom. Bécs és Buda között 1752. szept. 18-tól menetrendszerűen közlekedett. Az országos hálózat csomópontja Budán, a mai Batthyány téri vásárcsarnok helyén álló postaház volt. A vasúti közlekedés a 19. sz. végére a delizsánszt fölöslegessé tette, üzemét 1888-ban leállították. Nevére az I. kerületi Gyorskocsi utca emlékeztet. – MTK II.; Bp. Lex. I/324, II/332.

1850. A bécsi oktatásügyi minisztérium rendelete az Institutum Geometricumot – önállóságának megszüntetésével – beolvasztotta a József Ipartanodába, amelynek működési ideje alatt átmenetileg szünetelt Magyarországon az egyetemi szintű mérnökképzés. – Fodor Ferenc: Az Institutum Geometricum. 1955.; (F. L.)

1875. A bp.-i Blaha Lujza téren megnyitotta kapuit a Népszínház. (Tervezői Fellner és Helmer voltak.) 1908 őszén a Nemzeti Színház költözött az épületbe, s ott játszott az épület 1964-ben történt lebontásáig. – Bp. Enc. 214-215, 428; Bp. Lex. II/189, 204-205.

16. 1925. †**Réthy Mór** (Bp.) matematikus, fizikus. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, utána a budai és a bécsi műegyetemen tanult. A mérnöki oklevél megszerzését követően rövid ideig a Műegyetemen mint tanársegéd működött, innen a kör-möcbányai reáliskolába került tanári minőségben. Állami ösz-

töndíjjal Göttingenben és Heidelbergben folytatta tanulmányait. Külföldi útjáról hazatérve 1874-ben a kolozsvári egyetem elméleti fizika és matematika tanszékére nevezték ki előbb rk., majd 1876-ban r. tanárnak. Az elliptikus függvényekről tartott előadásai nagy mértékben serkentették a kolozsvári matematikai életet. 1886-ban a bp.-i Műegyetemre hívták meg. Előbb itt is geometriai előadásokat tartott, de érdeklődése egyidejűleg az elméleti fizika (főleg mechanika) elvi kérdései felé is irányult. Több ízben töltött be dékáni tisztséget, az MTA 1878-ban lev., 1900-ban r. tagjai közé választotta. A Matematikai és Fizikai Társulat egyik alapító tagja volt. Matematikai szempontból legjelentősebbek a két Bolyai hagyatékának földolgozásával és néhány eredményüknek további kidolgozásával kapcsolatos értekezései. 1874-ben a kolozsvári egyetemen elhangzott előadásának (*A háromméretű homogén tér ún. nem-euklidikus síktani trigonometriája*. Ért. a Math. Tud. Köréből., 1875.) az volt a célja, hogy kedvet ébresszen az Appendix tanulmányozásához. E munkája közben a Bolyai-trigonometriát eredeti elgondolások alapján építette fel. A kilencvenes évek során több dolgozatban foglalkozott a Bolyai Farkas által definiált „végszerű területegyenlőség”-gel és messzemenően általánosította a Bolyai-tételeket. E téren elért eredményeit a magyar és német nyelvű értekezések egész sorában tette közzé: *Végszerűen egyenlő területek* (Math. és Term. Tud. Ért., 1890. és Math. és P. Lapok, 1893.). Ismertek fizikai vizsgálatai is. Az inkompresszibilis folyadéksugár alakjára vonatkozó eredményei: „*Folyadéksugarak*” (Ért. a Math. Tud.

Köréből., 1894.) címmel tette közzé. E számításokban komplex függvénytani eszközöket alkalmazott. Hasznosak voltak még az Ostwald-féle, valamint a mechanika klasszikus „elveire” vonatkozó kutatásai. Az egyik első olyan tudósunk volt, aki fizikai vizsgálatokban előszeretettel alkalmazta a vektoranalízis módszereit. (*Nagykőrös, 1848. nov. 3.) – MTL; Év. 98/71.

18. 1750. *Hönsch Zsuzsanna (Szepesszombat, Nyitra m.) az első magyar világutazó nő. Felvidéki polgárcsalád gyermeke. Szüleinek Szepesszombaton üzletük és vendégfogadjuk volt. Itt szállt meg 1767-ben a Lengyelországból származó Benyovszky Móric, aki még ebben az évben elvette őt feleségül. Ez meghatározta egész életútját. Amikor Benyovszky kiszabadult kamsatkai száműzetéséből és Franciaországba érkezett, felesége is Párizsba ment (1772). A rákövetkező évben férjével tartott a madagaszkári expedíció. Négy évi madagaszkári tartózkodás után férjével visszatért Franciaországba, majd hazájába. 1784-ben férjével és két kislányával az Egyesült Államokba utazott az újabb madagaszkári expedíció megszervezésére. Férjét erre az útjára már nem kísérte el. Az Egyesült Államokban vette hírét, hogy férje a franciákkal vívott harcban elesett (1786. május 24-én). Ekkor gyermekeivel visszatért Magyarországra, és férje birtokán, Vieszkán élt haláláig. (†Vieszka, Trencsén m., 1826. márc. 1.) – MUL

20. 1850. *Gerster Béla (Kassa) vízépítő mérnök. Középiskoláit Kassán, a műegyetemet Bécsben végezte el, ahol 1874-től városi mérnök volt. 1877-től a Ferenc-csatorna építésénél dolgozott mint fő-

mérnök, a vukovár–samáci és a felső-kulpai hajózási csatornák nyomvonalát tervezte meg. Türr István munkatársaként tagja volt a Panama-csatorna nyomvonalának kitűzésére kiküldött expedíciónak. Utóbb a Korinthuszi-csatorna tervezőjeként és kivitelezési munkáinak egyik irányítójaként a korinthuszi csatornaépítő vállalkozás igazgató főmérnöke volt. Magyarországon részt vett a Ferenc József-csatorna építésében és Türr István vízgazdálkodási elképzeléseinek kidolgozásában. 1919-ben a Duna–Tisza-csatorna Építési Igazgatóságát vezette. (†Bp., 1923. aug. 3.) – Vízgazdálkodási Lexikon, 1970.; MTL; Évf. 98/58.; (F. L.)

1900. Átadták a forgalomnak a pesti Duna-part villamosvonalát a még épülő Erzsébet híd és az Akadémia között. A villamosvonal Vojtek Ödön főmérnök vezetésével alig öt és fél hónap alatt készült el, amely sajátos technikai megoldása miatt „viaduktvillamos” néven vált ismertté. A vágányokon a Stromszky Sándor főmérnök által tervezett 16 kocsi indult meg a forgalom. A viaduktvillamos „jogutódja” a mai 2-es villamos. – Bp. Enc. 430; MTK III.

1900. ***Regőczy Emil** (Székesfehérvár) geodéta, egyetemi tanár. Középiskoláit Győrben végezte, majd 1924-ben a bp.-i Műegyetemen szerzett gépészmérnöki oklevelet. Munkásságát 1925-ben Győrben a földmérési felügyelőségen kezdte, 1928-tól a Háromszögeli Hivatal, 1937-től a P.M. földmérési ügyosztályon volt munkahelye. Az alappontsűrítési munkákban kitűnt eredményeivel, 1944-től a Háromszögeli Hivatal vezetője, 1950 és 1954

között a Geodéziai és Kartográfiai Intézet igazgatója. 1954-től mint az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal tudományos munkatársa, irányítja a felsőgeodéziai tudományos munkát, a technológiai fejlesztéseket. E sikeres fejlesztésekért kapta meg 1953-ban a Kossuth-díjat. Tagja volt az MTA geodéziai tudományos bizottságának, a Nemzetközi Geodéziai és Geofizikai Unió nemzeti bizottságának és a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület elnökségének. Nevéhez fűződik a *Geodézia és Kartográfia* című lap 1949. évi alapítása, aminek 1980-ig volt a főszerkesztője. (†Bp., 1980. márc. 27.) – MEL (IV); MTL

21. 1875. ***Timkó Imre** (Ungvár) agrogeológus, Balkán-kutató. A Földtani Intézet agrogeológiai osztályán dolgozott 1898-tól nyugdíjba vonulásáig (1935) mint főgeológus, főbányatanácsos. Részt vett Magyarország agrogeológiai feltérképezésében. Az Inkey Bélával és Horusitzky Henrikkel közösen készített, 1902-ben kiadott agrogeológiai térkép a párizsi világkiállításon aranyérmet nyert. (†Bp., 1940. febr. 2.) – Évf. 90/21; MUL

22. 1875. ***Csiki Ernő** (Zsilyvajdejvulkán, Hunyad m.) entomológus. A Magyar Nemzeti Múzeum állattárának rovar-tani kutatójaként főleg a bogarak alak- és rendszertanával, az egyenesszárnyú rovarokkal és a levéldarazsakkal foglalkozott. 1898-ban Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciójának résztvevőjeként kivételes gyűjtőmunkát végzett, melynek eredményeként 250 gerinces állattal, 9000 rovarral és sok más egyéb állattal gazdagította a hazai állattár anyagát. 1920-tól nyugdíjazásáig (1933-ig) az állattár igazgatója volt. 1925-ben az

MTA lev. tagjául választotta.
(†Bp., 1954. júl. 7.) – MUL

1925. *Henszelmann Frigyes (Bp.)
vegyésszmérnök, tanszékvezető
egyetemi docens. (†Veszprém,
1990. júl. 16.) – MÉL (IV)

23. 1925. A nemzetgyűlés elfogadta az
1925: XXXI. törvénycikket Or-
szágos Közegészségügyi Intézet
felállításáról. – MTK III.

24. 1900. *Szóts Sándor (Bp.) kertész.
Órszentmiklóson, majd
Kelenvölgyben gyümölcs- és ró-
zsaiskolát létesített. 1953-tól
közreműködött a nagyüzemi me-
zőgazdasági és kertészeti öntözé-
ses gazdálkodás kialakításában.
(†Bp., 1958. máj. 13.) – Évf.
83/18.

25. 1900. Zatykó Imre (Orosháza) ker-
tész. A Kertészeti Tanintézetben
folytatta felsőfokú tanulmányait
1919-1922 között. Szirmán,
majd Pomázon egy faiskolát léte-
sített, Jánkmajtison gyümölcsöst
telepített. 1949-ben a Gyü-
mölcsstermesztési Nemzeti Vál-
lalat alkalmazottjaként az állami
faiskolák irányításával foglalko-
zott, majd 1951-től nyugalomba
vonulásáig (1960) a Kertészeti
Kutató Intézet munkatársa volt.
Fő törekvése volt, hogy a faisko-
lai termesztés a korszerű gyü-
mölcsstermesztés megalapozója
legyen. Kiemelkedő eredménye-
ket ért el a gyümölcsfaalanyok
szelekciójában és a hazai alanyok
begyűjtésében, a dió és más ter-
mesztett gyümölcsfajták gazda-
ságos szaporítási módjainak kikí-
sérletezésében és a korszerű gyü-
mölcsfajták behozatalában Ame-
rikából. (†Bp., 1987. dec. 4.) –
MÉL (IV)

1950. Zemplén Géza, Bognár Rezső és
Oláh György bejelentették kö-
zösén kimunkált módszerüket la-

nataglukozid-C előállítására
(magyar szabadalom 141991.
sz.). E munkában jelentősen
megnövelték a digitálisz-levelek-
ből kivont lanataglukozid-C
mennyiségét, és az izolálást kö-
vetően a digoxinná történő hasí-
tás módszerét is kidolgozták.
Eredményüket a Richter-cég
hasznosította. – Móra Lász-
ló-Próder István: A magyar ké-
mia és vegyipar kronológiája.
Bp.-Piliscsaba, 1997.

26. 1925. Hajdúszoboszlón Faller Gusztáv
főmérnök vezetésével befejező-
dött az I. sz. hévízforrás feltárása,
amelynek során a kiépített kút
percenként 1600 liter 73 °C-os
vizet, valamint napi 7300 m³ gázt
termelt. A kút körül az első für-
dőt a város 1927-ben építette, s
ezzel kezdetét vette a hajdúszo-
boszlói gyógyidegenforgalom el-
ső fejlődési korszaka. – HK,
1975/9. 420. p.; (F. L.)

28. 1925. *Szabó Imre Flóris (Duna-
szentpál) pannonhalmi fő-
könyvtáros. 1967-ben a bp.-i
Tudományegyetemen iroda-
lom-könyvtár szakos tanári dip-
lomát szerzett, majd gimnáziumi
és főiskolai tanár volt Pan-
nonhalmán. 1975-től haláláig a
Pannonhalmi Főmonostor Fő-
könyvtárának főkönyvtárosa
volt. Számos tanulmánya jelent
meg kódexirodalmunkról az *Iro-
dalomtudományi Közlemények*-
ben, az OSZK kiadásában jelent
meg *A Pannonhalmi Főapátsági
Könyvtár kéziratkatalógusa –
1850 előtti kéziratok* (1981) című
műve, és Levárdy Ferencsel kö-
zösén összeállította *Az ezeréves
Pannonhalma* című könyvet.
(†Győr, 1988. aug. 2.) – MÉL
(IV)

1975. Megnyitották a bp.-i Földalatti
Vasúti Múzeumot. Ld. cikkün-
ket.

1650. Sárospatakon megkezdte működését a Lorántffy Zsuzsanna és fia, Rákóczi Zsigmond által alapított kollégiumi nyomda, egyben az első sárospataki nyomda. A nyomda első vezetője 1657-ig Renius György volt, őt Rozsnyai János követte. 1671. okt. 20-án Báthori Zsófia özvegy fejedelemasszony, Sárospatak földesura, a református főiskola épületét és minden vagyonát a jezsuita rendnek adományozta, a tanulókat pedig a város elhagyására kényszerítette. A diákok tanáraik vezetésével Debrecenbe vonultak. Magukkal vitték a legfontosabb könyveket és a nyomdát, utóbbit a debreceni városházán raktározták el, ahol 1705-ben a császári csapatok elpusztították. 1807-ben Szentes József rendezett be könyvnyomtató műhelyt, amelynek 1811-től 1853-ig Nádaskay András volt a vezetője. – A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Öá.: Kovács Máté. Bp., 1963.; MTK II.

1. 1900. *Bruckner Győző (Késmárk) szerves kémikus, egyetemi tanár, a hazai peptidkémiai kutatás megalapozója. A bp.-i Műegyetemen szerzett vegyész-mérnöki oklevelet (1925), majd tanulmányait a szegedi Tudományegyetemen folytatta, és 1928-ban kémiából „sub auspiciis gubernatoris” kitüntetéssel bölcsészdoktorrá avatták. Ezután ösztöndíjasként a berlini Műegyetemen A. Schönberg Szerves Kémiai Intézetében (1927–28), majd 1929-ben a grazi Tudományegyetem Orvosi Vegytani Intézetében, a Nobel-díjas Pregl mellett elsajátította a mikroanalitika új módszereit, és ezek meghonosításával később megvetette a magyar szerves kémiai mikroanalitikus iskola alapjait. Szegeden 1926-tól dolgozott a

vegytani, később szerves és gyógyszerészi vegytani tanszéken, ahol 1935-ben a szerves kémiai módszertan tárgykör magántanára, 1938-ban pedig intézeti tanár lett. 1940-ben kinevezték egyetemi ny.r. tanárrá és megbízták a tanszék vezetésével. 1948–49-ben a dékáni tiszttel is ellátta. 1950-ben került az ELTE Szerves Kémiai Intézet élére, ahol 1970-ig a tanszékvezető, és az ugyanott működő MTA peptidkémiai tanszéki kutatócsoport vezetője volt. Mint egyetemi tanár 1973-ban vonult nyugdíjba, de tanácsadóként élete végéig dolgozott, és egyetemi előadásokat is tartott. Tudományos munkásságának szegedi időszakára esik a reverzibilis $N \rightarrow O$ acil vándorlás felfedezése, melyet a természetes szerves vegyületek térszerkezete meghatározásában később tanítványai értékesítettek. A Szent-Györgyi Albert által felfedezett P-vitamin kémiai szerkezetét közös munkával tisztázták. Ennek során B. Gy. kimutatta a P-vitaminról – más néven citrinről –, hogy az két, már korábban is ismert flavon-glikozid keveréke. Egyes vegyületek tanulmányozása elvezette egy új gyűrűzáródási reakció felismeréséhez; az izokinolin gyűrű új szintézisét a szakirodalom Bruckner-reakció néven tartja számon. A Bruckner-féle izokinolin-szintézis felfedezése gyakorlati szempontból is jelentős, mert a görcsoldó hatású izokinolinok (pl. a papaverin) iránt a gyógyszeripar nagy érdeklődést mutatott. A II. világháború alatti évek kutatómunkájának fontos eredménye volt még a diénszintézis aromás rendszerekre történő átvitele, amelyért 1947-ben a Svéd Kémiai Társulat Scheele-érmével tüntették ki. Legjelentősebb tudományos tevékenysége a ter-

mészetes poliglutaminsavak szerkezetvizsgálata és szintézise, mellyel megvetette alapját a hazai peptidkémiai kutatásoknak. Az 50-es évektől az ELTE szerves kémiai tanszéken munkatár-saival végzett kutatások nemzetközi hírnévre tettek szert, és oly kiváló eredményekhez vezettek, mint például az adrenokortikotrop hormon szintézise 1959–61-ben. Monumentális tankönyve, a *Szerves kémia I–III.* részkötetei 1952 és 1981 között több kiadásban is megjelentek. Munkásságát számos hazai és külföldi elismerés kísérte. Az MTA 1946-ban levelező, 1949-ben rendes tagjai sorába választotta, 1950-től 1976-ig az MTA Szerves Kémiai Bizottság elnöke volt. 1967-ben a hallei Deutsche Akad. d. Naturwissenschaft (Leopoldina) tagja lett. Két ízben (1949 és 1955) Kossuth-díjjal tüntették ki. 1976-ban az ELTE díszdoktorává avatta. (†Bp., 1980. márc. 8.) – MÉL (IV); MTL

1950. Üzembe helyezték a Dunavölgyi Timföldgyárat Almásfüzitőn. – MTK IV.

2. 1900. ***Noszkay Aurél** (Budafok) orvos, urológus sebész. 1943–1974 között a János Kórház osztályvezető főorvosa, majd haláláig orvostanácsadó. 1956-ban *Szülési és nőgyógyászati sérülések* című doktori értekezése alapján az orvostudományok doktora lett. (†Bp., 1987. jan. 9.) – MÉL (IV)

3. 1825. Nagy Pál a pozsonyi országgyűlésen javasolta „más pallérozottabb nemzetek példája szerint” a Magyar Tudós Társaság felállítását. – Ld. cikkünket.

1950. †**Gesztelyi Nagy László** (Bp.) agrárközgazdász, jogász. A Duna–Tisza-közi Mezőgazda-

sági Kamara megszervezője. Kidolgozta a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó törvényt, engedélyezte a munkásköröket, támogatta a háziipart. Népfőiskolát, homok- és szikkísérleti gazdaságot, mintagyümölcsöst szervezett. Kecskeméten 1929-ben kertmunkásképző iskolát hozott létre. Szorgalmazta az árvízmentesítő társulatok államosítását. (*Lövőpetri, 1890. nov. 12.) – Évf. 90/55.

5. 1850. A magyaróvári gazdatisztképző állami mezőgazdasági főiskolává alakult. – MTK III.

7. 1950. Felavatták Budapesten az Árpád hidat (akkori nevén a Sztálin-hidat). – Ld. cikkünket.

1975. †**Treiber János** (Kolozsvár) geológus, a kolozsvári Babes–Bolyai egyetem docense. Elsősorban szerkezeti közettan-nal foglalkozott. Több munkája jelent meg az erdélyi Kelemen-havasok, a Görgényi-hegység és a Hargita földtani szerkezetéről, vulkanológiájukról, közettanuk-ról. (*Debrecen, 1913. máj. 4.) – Évf. 88/24.

9. 1775. Királyi rendelettel létrehozták a Fundus Studiorumot, a Tanügyi Alapot (régies nevén: Tanulmányi Alap) a felosztatott jezsuita rend vagyonából. Alapítólevele szerint a Tanügyi Alap katolikus tanügyi célokat szolgál, a királyi kamara kezeli. (1948-ig létezett.) – Mészáros István: A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996. Bp., 1996.

1875. ***Moskovits Miklós** (Nagyvárad) vegyészmérnök. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Berlinben végezte, majd a bp.-i Tudományegyetemen vegyészdoktori oklevelet szerzett. Jelentős találmányai voltak a szesz- és élesztő-

gyártás területén. Szabadalmat kapott pl. benzinmotorok alkoholtartalmú üzemanyaga, a „motalko” gyártására. A „Moskovits Miklós és fia” nevű üzem 1919-ben a Krausz–Mayer-féle szeszgyárral fuzionálva „Krausz–Moskovits Egyesült Ipartelepek Rt.” néven megalapította hazánk első oldószer gyárát. A termékskálát kiszélesítették denaturált és víztelen szesz, élesztő, likőr, vegyi anyagok stb. gyártására is. A vállalat neve 1930-tól „Mezőgazdasági és Kémiai Ipartelepek Rt.”-re változott, melynek keretében növényvédőszer gyártással is foglalkoztak. A cég 1948-tól „Erjedézipari Vállalat” néven működött tovább 1974-ben történő felszámolásáig. (†Bp., 1963. szept. 15.) – Évf. 88/33; Bp. Lex. II/461.

9. 1900. ***Berei Andor** (Bp.) közgazdász, egyetemi tanár. Andics Erzsébet férje. Az *Új Magyar Lexikon* főszerkesztője, 1962-től a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. (†Bp., 1979. jan. 28.) – MEL (IV)

10. 1925. Közzétették a 32250/1925. számú kormányrendeletet a rádióról. (A rádiót állami monopóliummá nyilvánították; intézkedtek az adó- és vevőantennák létesítésének szabályairól, a rádiókészülékek gyártásáról; díjakat állapítottak meg az adók és vevők után.) – MTK III.

12. 1825. Pozsonyban elkészült Zichy Ferenc grófnak, a Sárvíz–Sió–Kapos-szabályozás királyi biztosának az Országgyűlés részére készített hivatalos latin nyelvű jelentése *Historica enarratio Eorum quae ad Regulationem Fluviorum Sárviz, Sió et Kapos...* címmel, amelyben beszámolt a szabályozás sikereiről, Beszédes József igazgató mérnök eredmé-

nyes tevékenységéről. A jelentés Pesten nyomtatásban is megjelent magyar nyelven. (A vállalkozás fontos részét képező sárvízi Nádor-csatorna építését egyébként 1811-ben indították meg, s a munkákat 1819-től irányította Beszédes József.) A jelentés megtételével a Zichy vezetésével működő tolnai *Víz Építő Királyi Biztosság* befejezte tevékenységét. – Ihrig (szerk.): A magyar vízszabályozás története, 1973.; (F. L.)

13. 1875. ***Klebelsberg Kunó** (Magyar-pécska) politikus, miniszter, kultúr- és tudománypolitikus. A székesfehérvári cisztercita gimnázium után jogi tanulmányait Bp.-en, Berlinben, Münchenben és Párizsban végezte. Pályáját miniszterelnökségi fogalmazóként kezdte, majd gyorsan emelkedett az adminisztratív ranglétrán, 1914-ben már államtitkár a kultuszminisztériumban. Jelenős politikai szerepe volt a trianoni ország újjászervezésében is. 1921 decembere és 1922 júniusa között belügyminiszter, majd 1922. június 16. és 1931. augusztus 24-e között kultuszminiszter. Ekkor bontakozott ki átfogó tudománypolitikai tevékenysége, mintegy országosan folytatva azt, amit a Magyar Történelmi Társulat elnökeként 1916-ban elkezdett. Legnagyobb tudománypolitikai érdeme, hogy saját tevékenységét az intézményesítés anyagi és személyi feltételeinek megteremtésére összpontosította, s a részletekben messzeemenően támaszkodott jól kiválogatott munkatársaira, az adott szakterületek szakembereire. A külföldi tanulmányutakon látott, főleg német szervezeti és módszerbeli újításokat közvetlen személyi kapcsolatokon át (C. H. Becker, F. Schmidt-Ott) s minisztersége idején közvetett

összefüggésekben (Adolf von Harnack, Willamowitz-Möller) is elmélyítette. Ugyanakkor nagyon sokat köszönhet a századfordulón kialakult „modern” liberálkonzervatív tudományosságnak, amelynek a legfontosabb célja a „többtermelés” elérése volt, vagyis a változatlan hatalmi-társadalmi környezetben végrehajtott tudományosteknikai-szervezeti korszerűsítés. A Kaiser Wilhelm Intitútok csapatmunkáját óhajtotta követni. S mivel a tönkrement magyar államiságnak ehhez hiányoztak a pénzügyi forrásai, ahol csak lehetett az egyetemeken akarta összekapcsolni az oktató és tudományos munkát. Ebben érdekeltté kívánta tenni a magántőkét is, létrehozva e célra a Széchenyi Társaságot, amelyben a résztvevők konkrét kutatási megrendeléseket és pénzt adtak egyetemi tanszékeknek. Két esetben viszont önálló tudományos műhelyt is alapított: a svábhegyi csillagvizsgálót és a tihanyi „halbiológiai” intézetet. Az utóbbit nemzetközi cserekutatók műhelyeként is gondolta, mivel a Balaton egyedi lehetőségeinek kutatását „piacképesnek” hitte. A biológiai kutatásokban és más általa „határtudományoknak” nevezett körben jó szemmel – és jó tanácsadókkal – vette észre az „emberi tőkének” az anyagi szegénységet kiegyensúlyozni képes lehetőségeit. Ezért is ragaszkodott makacsul a sokak által költségesnek tartott, külföldi ösztöndíjassokkal is elősegített elitképzési programjához. Úgy gondolta, hogy nem a mechanikusan, hanem elkötelezetten magyar minőségi szakemberekben importált külföldi tudásnak-technikának multiplikátori hatása lehet. A külföldi nagyvárosokban létesített Collegium Hunga-

ricumok (Bécs, Berlin, Párizs, Róma), illetve ezek embrionális formái (Zürich, Varsó, Konstantinápoly, Szófia) más oldalról a magyar művelődés és tudomány nemzetközi népszerűsítő és kapcsolati bázisai lehettek. Mindenneben a minőségi szakszerűsítés követelményét képviselte, a közgyűjteményügyben (Országos Magyar Gyűjteményegyetem) ugyanúgy, mint a tudományos szaksajtó megőrzésében, illetve újraindításában (támogatást csak idegen nyelvű rezümék biztosítása esetén kaptak!), valamint a Magyar Tudományos Akadémiának a háborúban és szétdarabolásban tönkrement anyagi alapjai újrateemtésében. A tudománynak viszont a nagy magyar társadalmi szegénység közepette közvetlenül is „igazolnia” kell magát, „termelőerővé” kell lennie, ahogyan ez akkor már Németországban és Amerikában történt. A tudomány Klebelsbergnél – mindennemű állami segítése mellett is – autonóm „üzemelésű” terület, messzemenően a tudósok önszerveződése és önszabályozása által, önkormányzatban működik. Tudós/tanácsadó testületeit és az intézményeket igyekezett a miniszteriális bürokráciától függetleníteni s minőségi „önkiegészítő káderpolitikával” működni engedni. A tudományok nála ugyan bizonyos társadalmi csoportokhoz kötődnek hagyományosan, de össznemzeti szolgálatuk van, a nemzetek közötti kultúrverseny részeseiként viszont az egyetemes emberiség ügyének is harcosai. (†Bp., 1932. okt. 11.) – MTL

13. 1900. *Szalai Tibor (Pozsony) geológus. A bp.-i Tudományegyetemen 1924-ben szerzett doktori oklevelet. A Magyar Nemzeti Múzeumban, majd 1939-től a Földtani Intézetben dolgozott.

Földszerkezeti tárgyú munkássága alapján a debreceni Tudományegyetem 1938-ban magántanárrá habilitálta. A Földtani Intézetben főgeológus (1944), igazgató-helyettes (1945), majd megbízott igazgató volt 1950-ig. Ezután a Dorogi Szénbányászati Tröszt, majd a Tokodi mélyfúró Vállalat főgeológusaként, 1956-tól nyugdíjazásáig (1964) az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet geológus tanácsadójaként tevékenykedett. Őslénytannal, hidrológiával és tektonikával foglalkozott. Részletesen tanulmányozta a Keleti-Alpok és a Kárpátok földtani felépítését és szerkezetét, a hévizek hőmérsékletének eredetét, és általában a szervetlen és a szerves élet kapcsolatát. A Magyarhoni Földtani Társulat általános földtani szakosztályának életre hívója (1969), elnöke, és kiadványának szerkesztője volt. Száznál több közleménye jelent meg. (†Bp., 1980. szept. 29.) – MÉL (IV)

14. 1900. *Büky Dezső (Olad) mérnök. A bp.-i Műegyetemen 1925-ben szerzett gépészmérnöki oklevelet, majd a Tudományegyetemen 1928-ban állam- és jogtudományi doktorátust. 1926-tól a Felten és Guillaume Rt.-nél dolgozott, 1932-ben az állami földmérés szolgálatába lépett. A Háromszögeli Hivatalban, majd a Geodéziai és Kartográfiai Intézetben, végül 1954-től 1968. évi nyugdíjazásáig a Budapesti Geodéziai és Térképészeti Vállalat felsőgeodéziai osztályán dolgozott. A geodéziában a felsőrendű hálózatok számítási problémáival vált közismertté. (†Bp., 1987. szept. 9.) – MÉL (IV)

1950. †Sulkowsky Zoltán (Bp.) mérnök, világutazó, az első motorke-rek-páros Föld körüli utazás szervezője. (*Bp., 1902.) – MUL

15. 1900. *Rédei László (Rákoskeresztúr) matematikus, az MTA tagja. Egyetemi tanulmányait a bp.-i Tudományegyetemen végezte és ugyanitt doktorált 1922-ben. Annak ellenére, hogy 1921-től 1940-ig középiskolai tanárként dolgozott, igen jelentős tudományos tevékenységet is folytatott. A debreceni Tudományegyetemen 1932-ben magántanár lett, és 1934–1935-ben Humboldt-ösztöndíjasként Göttingenben dolgozott. 1940-ben Kőnig Gyula-jutalommal tüntették ki. Ugyanekkor a szegedi Tudományegyetemre került, ahol 1941-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. Szegeden huszonhét évig tanszékvezetőként dolgozott. Először a geometriai tanszéket, majd az algebra és számelméleti tanszéket vezette. Az MTA Matematikai Kutató Intézete algebra osztályának vezetőjeként 1967-től 1971-ben történt nyugdíjazásáig alapvető eredményeket ért el mind a tudományos kutatás, mind az új algebrista nemzedék nevelése terén. Az MTA 1949-ben lev., 1955-ben pedig r. tagjává választotta. A Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina 1962-ben tagjává választotta. A Kossuth-díjat két alkalommal kapta meg. A Bolyai János Matematikai Társulat 1973-ban Szele Tibor-emlékéremmel tüntette ki a magyar algebrai iskola megteremtésében végzett munkája elismeréseként. Közel 150 dolgozatot és öt könyvet írt a matematika különböző területeiről. Legjelentősebb eredményeit az algebra és a számelmélet területén, a véges Abelcsoportok elméletében érte el. E téren alkotott tétele, amelyet a magyar matematika egyik legszebb gyöngyszemének is neveznek, igen hatásos eszköznek bizonyult az n -dimenziós euklideszi terek térfedő kockarácsai-

nak vizsgálatánál, egyben igen komoly számelméleti vonatkozásai is vannak, és segítségével meglepő kódoláselméleti eredmények születtek. (†Szeged, 1980. nov. 21.) – MEL (IV); MTL

18. 1925. Kihirdették az 1925: XXXI. tc.-et a m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról. Az intézet létrehozását az amerikai Rockefeller alapítvány 245 ezer dollárral támogatta. – Techn.tört. Szle. 1986/87. 45. p.; (F. L.)

1975. †**Zorkóczy Béla** (Bp.) gépészmérnök. Kossuth díjas. A bp.-i József nádor Műegyetemen előbb tanársegéd, majd adjunktus. A Hubert és Sigmund Acél- és Fémárugyárban (KÖVAC) jól hasznosította hőkezelési és hegesztési ismereteit, ahol előbb műszaki igazgató, majd a gyár vezérigazgatója. 1950-től a Vasipari Kutató Intézetben a hegesztési osztály vezetője. 1949–50-ben a Miskolci Nehézipari Egyetem meghívott előadója a mechanika–technológiai tanszéken, ahol nyugdíjazásáig mint tanszékvezető dolgozott. 1974-ben díszdoktorrá avatták. 1958-ban a Bánki Donát-díj aranyfokozatát kapta. Fm: *A hegesztés technológiája* (Bp., 1951). (*Mosonmagyaróvár, 1898. márc.). – MEL. 1985.; BKL–Kohászat 1976. 109. évf. p. 174. (Cs. B.)

19. 1900. ***Boros Ádám** (Bp.) botanikus, gyógynövénykutató. A bp.-i Tudományegyetemen 1922-ben szerezte meg diplomáját. 1922-től 1938-ig a Gyógynövény Kísérleti Allomás, majd 1945-ig a Vetőmagvizsgáló Intézet munkatársa, 1945 után a Gyógynövénykutató Intézet igazgatója volt. 1957-től az Országos Fajta-

minősítő Intézet, ill. az ebből kialakult tápiószelei Agrobotanikai Kutató Intézet főmunkatársa volt 1960. évi nyugdíjazásáig. A háború utáni időkben újjászervezte a magyar gyógynövénykutatót. Kiemelkedő érdemeket szerzett a Kárpát-medence gyógyászati szempontból fontos fajainak felkutatása terén. Megszervezte a magyar flóra takarmányértékű vad fajainak begyűjtését és vizsgálatát. Közreműködött a gyógynövényszabványok kidolgozásában. Igen széles körű működése a flórakutatástól a szisztematikán, a gyógynövénykutatáson át a mezőgazdasági szemléletű rétlelő és gyomvizsgálatokig, a fajtagyűjtésig és a biológiáig terjedt, legfőbb érdeklődési területe azonban a mohászat volt. A *Magyarország mohái* (1953), majd élete fő műve, a külföldön is nagy elismerést szerzett *Bryogeographie und Bryoflora Ungarns* (Mo. mohaföldrajza és mohaflórája, 1968) máig is alpmű ezen a területen. Foglalkoztatta az egész Európára vonatkozó mohaspóra-atlasz kiadási terve, melynek a Kárpát-medencére vonatkozó része már csak halála után, 1975-ben jelent meg Járainé Komlódi Magda társszerzővel. Államilag védett herbáriumát (130 ezer mohamin-tával és 63 ezer virágosnövény lappal) halála után a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára vásárolta meg. (†Bp., 1973. jan. 2.) – 125 éves a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára. Bp., 1995. 40.; Évf. 98/35.

1900. Forgalomba állították Csonka János triciklijét, mint az első igazoltan magyar tervezésű és építésű motoros közúti járművet. – (Gáspár János)

23. 1925. ***Masszi Ferenc** (Szolnok) orvos, belgyógyász, az orvostudo-

mányok kandidátusa. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen kezdte felsőfokú tanulmányait, majd Bp.-en folytatta, ahol 1952-ben szerzett orvosi diplomát. A Rókus Kórházban, a II. sz. Belgyógyászati Klinikán és az Országos Onkológiai Intézetben dolgozott, majd 1970-től haláláig vezette a Balassa Kórház I. sz. Belgyógyászati Osztályát. Kinevezése után megszervezte és felszerelte osztályának endoszkópos laboratóriumát, ahol közel 5000 endoszkópos vizsgálatot végeztek el. Tévékeny tagja volt a nemzetközi rákellenes tudományos társaságoknak. Onkológiai belgyógyászat címen speciálkolégiumot vezetett az egyetemen. Több mint félszáz tudományos dolgozata jelent meg. (†Bp., 1983. szept. 5.) – MÉL (IV)

25. 1875. *Benczur Elek (Kassa) entomológus, rovarillusztrátor. 1898–1904 között a magyaróvári Gazdasági Akadémián Mezey Gyula tanársegédjeként növényvédelmi állattant oktatott. 1904-ben a Rovartani Állomásra került, ahol 1919-ben igazgatónak nevezték ki. Rovarrajzait külföldi szakfolyóiratok is gyakran átvették. (†Bp., 1923. szept. 10.) – Évf. 98/63.

1875. *Tiringer Ferenc (Sárbogárd) kovácsműves. 1907-ben Kecskeméten nyitotta meg négy évtizeden át működő kovácsműhelyét. Fő műve Kecskeméten a Barátok templomának rokokó kapuja. Nevéhez fűződik továbbá a piarista templom két oldalkápolnájának kovácsoltvas ajtaja, a piarista gimnázium lépcső- és kapubetét-rácsa, a Szarvas-ház kapujának orvosi hivatással kapcsolatos szimbólumokkal komponált betétrácsa stb. (†Kecskemét, 1947. okt. 17.) – Évf. 97/65.

1975. †Benedikt Ottó (Bp.) villamosmérnök. 1920-ban Bécsbe emigrált, és a Bécsi Műszaki Egyetemen szerzett diplomát. Műszaki doktori címét 1930-ban védte meg. Tudományos és műszaki érdeklődése: a villamos gépek, ezen belül az ún. kommutátoros gépek. E villamos motor jelentősége hosszú időn keresztül kiemelkedő volt. A fordulatszám és a teljesítmény célszerű szabályozhatósága következtében alkalmas volt ugyanis arra, hogy a szabályozott villamos hajtások számtalan területén a változó igényekhez önállóan alkalmazkodva lásson el feladatokat. Bécsi találmánya az 50 periódusú, egyfázisú, kommutátoros motor volt. Ez a villamos vontatásban fontos szerepet játszó találmány később a Szovjetunióban Benedikt-motorként került a szakirodalomba. A harmincas évek elején figyelmét még egy tudományos téma kötötte le. Az erősen telítődött bonyolult mágneses körök számításának nomografikus módszerei hosszú távon is tudományos munkásságának homlokterében maradtak. 1932-ben a szovjet kormány műszaki tanácsadónak hívta meg. A meghívás célja a már említett találmány, a kommutátoros motor ipari előállítása volt. A mágneses körök számításának területén elért eredményei jelentősen egyszerűsítették a villamos gépeket tervező mérnökök feladatait. Ezek nyomán lett 1937-ben a műszaki tudományok doktora. Tudományos-szakmai tevékenységével több mint két évtizeden át – nem csekély családi megpróbáltatások árán is – a szovjet műszaki fejlődést segítette. 1939-ig a Kirov Dinamó Villamosgépgyár tudományos tanácsadója, majd a moszkvai műszaki egyetem tanészékvezető tanára volt. Kidolgozta a dízelmotoroknak egy újfajta

villamos berendezését – ebben az önműködően szabályozott, frekvenciával gerjesztett generátor aszinkron motorokat táplál – és a háborút követően megalkotta az „autodin”-nak elnevezett erősítőgépet. Ez egyben a kommutátoros motorok továbbfejlesztésének és alkalmazásának a tetőpontját is jelentette. 1955-ben térhetett vissza Magyarországra. Közel hatvan évesen nagy lelkesedéssel kapcsolódott be a hazai szellemi életbe. Megalapította a Budapesti Műszaki Egyetem különleges villamos gépek tanszékét. 1956 után az egyetem rektora lett, és egyik elindítója a hazai automatizálási kutatásoknak. Az általa szervezett automatizálási kutatócsoportból előbb laboratóriumot hozott létre, majd 1964-ben az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetét. Fáradhatatlan terjesztője volt az automatizálás fontossága gondolatának, s azok közé tartozott, akik idejekorán próbálták meggyőzni az ország vezetőit az automatizálás és a számítástechnika stratégiai jelentőségéről. 1958-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagjává választották. Hosszú időn keresztül vezette az elektrotechnikai tudományok akadémikus szakcsoportját, valamint a Tudományos Minősítő Bizottság energetikai szakbizottságát. Egyik kezdeményezője volt az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság létrehozásának, amelynek elnökségében nyugalomba vonulásáig dolgozott. Számos hazai és nemzetközi elismerésben részesült. (*Bp., 1897. máj. 18.) – MTL

26. 1925. *Anker Alfonz (Bp.) genetikus. Több ménesnél végzett származástani kutatásokat, és új populáció-genetikai eljárásokat dolgozott ki. A KA-HYB hibridsertés kitenyésztése is elsősorban az ő

érdeme. Postagalamb-tenyésztés területén elért eredményeit az egész világon elismerték. (†Kaposvár, 1979. nov. 1.) – MÉL (IV)

28. 1975. †Pantó Dezső (Bp.) bányamérnök. A verespataki aranybányászat, a recski tarkaércbánya felvételezését végezte, és a zalai olajvidékeken geológiai kutatásokat végzett. Tanulmányozta a dunai aranymosás kérdéskörét. (*Tiszaöldvár, 1884. jan. 14.) – Evf. 84/21.

29. 1775. *Kiss Imre (Kisújszállás) salétrominspektor. 1794-ben kezdte meg főiskolai tanulmányait Debrecenben. Tanulmányai elhúzódtak, ugyanis közben tanítószkodott. Szokás volt ez akkoriban: így teremtették elő a továbbtanuláshoz szükséges pénzt. Közben Vay Miklós 1799-ben, Debrecenben részvénytársaságot szervezett salétromgyártásra. Ez volt a város első tőkés üzeme, és mint rövidesen kiderült: az egész ország legkorszerűbb salétromfőzője. A debreceni református kollégium nagykönyvtárában megőrzött levelek szerint K. I.-t szemelték ki az üzem irányítására. Tisztének elfogadása előtt Bécsbe ment tanulni, ahol mineralógiát, kémiát, fiziológiát, valamint ökonómiát tanult „szüntelen szorgalommal”. A francia háborúk miatt megnövekedett salétromszükségletet a régi eljárással, „sepréssel” nem lehetett kielégíteni, a nagykállói salétromközponttól függetlenedett üzem a legkorszerűbb plántás eljárásra tért át. Ez az eljárás a salétromot permetékben (prizmákban) állította elő. A permete 3,5–4 méter hosszú, 2 méter magas, anyaföldből és növényi hamuból felhányt prizma volt, amelynek faláról évi három-négy ízben kaparták le a kivirágzott salétromsót. A rend-

kívül szennyezett salétromsó feldolgozása bonyolult folyamat volt, amelynek lépései: kilúgozás, kiejtés, befőzés, nyerskristályosítás, eresztés, mosás, nagy szaktudást kívántak meg. A salétromfőző a város nevezetessége volt, Debrecen polgárai rendszeresen ki-ki látogattak a falakon túl fekvő üzembe, hogy a hatalmas kádakat, rézedényeket megcsodálják, hogy a salétromharangokat szürke kérgüktől megtisztító, majd fakalapáccsal csillogó fehér kristálytömeggé szétverő nitráriusok munkáját szemlélhessék. Csokonai Vitéz Mihály is kijárt a salétromfőzőbe, amint ezt „Salétrom inspector Kiss Imre úrhoz” című költeménye is tanúsítja. A Református Kollégium felkérésére *Technológia vagy Mesterség Tudomány* címmel könyv írásába kezdett, ennek egy részét átadta a megbízónak (ez elveszett vagy lappang). Művét váratlan halála miatt nem fejezhette be. (†Debrecen, 1831. aug. 17.) – MTL

29. 1975. †Korach Mór (Bp.) vegyész-mérnök, egyetemi tanár. Középiskoláit a fiumei Állami Főgimnáziumban (1907), felsőfokú tanulmányait a bp.-i Műegyetemen végezte, ahol 1911-ben vegyész-mérnöki oklevelet szerzett. Tanárai közül különösen Wartha Vince gyakorolt reáldöntő hatást. Egyetemista korában a Galilei Kör vezetőségi tagjaként előadásokat tartott és cikket írt. Egyéves katonai szolgálatát követő leszerelése után Itáliába ment (1912). Itt először a páduai egyetem ásványtani tanszékén tanársegéd, majd 1914-től Faenzában, a híres Nemzetközi Kerámiai Múzeum keretében működő felsőfokú kerámiai szakiskola tanára és kutatólaboratóriumának igazgatója tíz éven keresztül. 1925-

ben meghívták a bolognai egyetemen alakult vegyipari gépészeti karhoz, itt a vegyipari üzemtan tanszék tanáráként kialakította a vegyipari gépészeti stúdióumot. Egyetemi jegyzeteket szerkesztett, és 1928-ban megírta az első olasz kerámiai technológiai tankönyvet. 1938-ban Olaszországból Nyugat-Európába menekült, és ipari szakértőként dolgozott. A magyar kormány hívására 1952-ben véglegesen hazatért; az Építőanyagipari Központi Kutató Intézet alapító igazgatója (1953–1957), majd 1956-ban a BME vegyipari gépek és mezőgazdasági iparok tanszékén egyetemi tanár. 1957-ben kinevezték a BME kémiai technológia tanszékének élére, melyet 1963-ban történt nyugdíjazásáig vezetett. 1960-ban megszervezte az MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézetét, melynek 1968-ig igazgatója, majd haláláig tanácsadója volt. Tudományos munkásságában jelentősek a kerámiai kutatásai; Faenzában megtervezte és felépítette az első ipari kerámiai elektromos kemencét (1928), mely azután világszerte elterjedt. Tanulmányozta az olasz kerámiai nyersanyagokat és a keleti fajansz-festéstechnikát. 1933-ban új típusú szigetelőanyagot, ún. kordieritporcelánt állított elő. Tanítványával, Dal Borgóval az addigi préselt csempegyártás helyébe a csempék öntését valósította meg. Kerámiai kutatásai elvezették az általa „szendvicségetés”-nek elnevezett új eljáráshoz, a G. G. Dragoval épített szendvicskemencét 1948-ban szabadalmaztatták. Ismeretelméleti munkája során kidolgozta a műszaki kémia tudományág fejlődéstörvényeit, elméleti alapját és módszertanát, ezeket az *Általános kémiai technológia* (Bp., 1962) című könyvében

összegezte. Elméletének gyakorlati megvalósítására alakult ki körülötte az első magyar műszaki kémiai iskola, a MÜKKI szervezésében, többek között megvizsgálta a kémiai folyamattant, és vegyipari rendszereket a gráfelmélet és matrixelmélet módszerével Haskó Lajossal írt könyvében: *Kémiai technológiai rendszerek gráfelméleti vizsgálata* (Bp., 1975). Mint pedagógus az oktatásban az üzemi szemlélet érvényesítéséért, a laboratórium mellett a félüzemi és kísérleti üzemi kiképzésért szállt síkra. Kiemelkedő munkássága megfelelő elismerésben részesült: az MTA tagja (lev. 1956, r. 1958), Kossuth-díjas (1958), más hazai kitüntetései mellett 1975-ben Faenza város díszpolgárává avatta és a város aranyérmét adományozta neki. Élénk társadalmi tevékenységet folytatott, mint a Szilikátipari Tudományos Egyesület ügyvezető, majd tiszteletbeli elnöke, a Magyar Eszperantó Szövetség tiszteletbeli elnöke, vezetésével alakult meg 1970-ben a MTESZ Tudományok Tudománya köre. Számos szakfolyóirat (*Építőanyag*, *MTA Kémiai Közl.*, *Acta Chimica*, *Tudománytani Szemelvények*) főszerkesztője, ill. szerk. biz. tagja volt. (*Miskolc, 1888. febr. 8.) – Évf. 88/19; MTL

29. 1975. †**Kovács házy Ernő** (Bp.) gépészmérnök, Kossuth-díjas gépjármű-konstruktőr. Kiemelkedő munkát végzett a 300-as típusú tehergépkocsi megkonstruálásában és sorozatgyártásra alkalmas prototípus előállításában. (*Bp., 1913. aug. 25.) – MÉL (IV)

30. 1900. Bp.-en megalakult a Magyar Automobil Club, melynek vezetői vizsgákat is tartottak. (1901-ben

három kocsinak adtak rendszámot, és 49 vezetőnek igazolványt. Az egész országban ekkoriban körülbelül 60 gépkocsi lehetett.) – Bp. Lex. I/677, II/56; Csetri Elek–Jenei Dezső: *Technikatörténeti kronológia*. Kolozsvár, 1998. 374.

1950. A Magyar Tudományos Akadémia szabályozta a tudományok kandidátusa és tudományok doktora fokozat elnyerésének feltételeit és módját. – MTK IV.

‡ **1975.** †**Gregersen Hugó** (Bp.) építész, festőművész. Iskoláit Bp.-en végezte. Az I. világháború előtt a müncheni Polytechnikumban tanult, egyidejűleg a Képzőművészeti Akadémia felső tagozatát is látogatta. Münchenben szerzett építészeti diplomát. Az I. világháborút követő években a bp.-i Műcsarnok rendszeres kiállítója volt. 1925-ben Bp.-en önálló építési irodát nyitott, s a főváros egyik elismert bérházépítője lett. 1950-től a Mezőgazdasági Tervező Vállalat, 1952-től a Kereskedelmi Tervező Vállalat vezető tervezője volt. Főbb épületei: Ráth György u. 36. (1929), Kis János altábornagy u. 32. (1932), Böszörményi út 17. (1933), Móricz Zsigmond körtér 6/8/10. (1934), Fő u. 37/c. (1936), Bem u. 24. (1936), Pozsonyi út 41. (1937), Alkotás u. 9. (1938), Árpád fejedelem útja 56. (1934) alatti lakóépületek, a középületek közül a Központi Statisztikai Hivatal helyreállítása és új könyvtára (1945–48), a Debreceni Penicillingyár (1950), hűtőházak Kaposvárott, Győrben és Debrecenben (1951–52), a bp.-i Divatcsarnok átalakítása (1956) és a Gundel étterem újjáépítése (1957). (*Bp., 1889. júl. 16.) – MÉL (IV)

1. 1925. Felavatták a budapesti rádióstúdiót a VII., Rákóczi út 22. sz. alatt, megindult a műsorszóró rádiózás. –Ld. cikkünket.

2. 1850. ***Posevitz Tivadar** (Szepesigló, ma Spisske Nova Ves, Szlovákia), orvosdoktor, geológus. Orvosdoktori diplomáját Bp.-en szerezte, majd Freibergben 1874-ben látogatási bizonyítványt szerzett geológiai tudományokból. Holland–Kelet Indiában mint katonaeorvos geológiai kutatásokat végzett (1879–1884). Hazatérve 1887-től a m. kir. Földtani Intézetben dolgozott, ahol előbb geológus, majd főgeológusi teendőket látta el. Rendkívüli becsű munkát készített a Földtani Intézet kiadásában „*Petróleum és aszfalt Magyarországon*” címmel. Egyéb geológiai természetű tanulmányaival a Földtani Intézet Évi jelentéseiben számolt be. (†Bp., 1917. jan. 14.) – (Cs. B.)

3. 1875. ***Zimmermann Ágoston** (Mór) állatorvos, egyetemi tanár. Bp.-en végezte állatorvosi tanulmányait; bölcsészdoktori oklevelet (1903), majd a Tudományegyetem bölcsészeti karán összehasonlító anatómia és fejlődéstan tárgykörből egyetemi magántanári képesítést szerzett (1910). Hosszabb külföldi tanulmányút után – melynek keretében már megalapozta hírnevét – az Állatorvosi Főiskolán az anatómia és fejlődéstan professzorává nevezték ki; itt működött nyugállományba vonulásáig (1946), ám tudományos munkáját haláláig (1963) folytatta. Oktató tevékenysége az állatorvosképzésen kívül kiterjedt az agrár-felsőoktatás és tanárképzés területére is, ahol ugyancsak összehasonlító anatómiát és fejlődéstant tanított. Intézetvezetőként az anatómiai gyűjteménytár nemzetközi

sikert arató fejlesztését és doktoranduszok munkájának irányítását, valamint az oktatás példamutatóan magas szintre emelését tartotta szem előtt. Tantermi előadásait és bonctermi demonstrációit legendás hírnév övezte. Több kiadásban megjelent tankönyvein kívül a házi nyúl, a házimacska, a tengerimalac, valamint a laboratóriumi kísérletek céljaira felhasznált állatok anatómiáját ismertető könyveivel külföldön is nagy sikert aratott. Hírnevét hazai és külföldi szaklapokban közölt többszáz tudományos értekezése öregbítette. Hosszú időn át szerkesztette – Rátz István professzorral együtt – az *Állatorvosi Lapok* című folyóiratot. Érdemeit az MTA rendes, majd tiszteletbeli taggá történt megválasztásával (1934, 1942), hazai és nemzetközi tudományos társaságok tagjukká választásával ismerték el; birtokosa volt számos kitüntetésnek. 1926-ban a Természettudományi Társulat állattani szakosztálya elnökévé választotta. 1932-ben nyilvános rendes egyetemi tanári címmel tüntették ki. Az 1932–33. tanévben, Méhely Lajos professzor nyugállományba helyezése után, Dudich Endre megbízásáig – a bp.-i Tudományegyetemen az általános állattan és összehasonlító bonctani tanszék vezetését látta el helyettes tanári minőségben. 1937-ben a Természettudományi Társulat elnöke lett. Az Állatorvosi Főiskolának a Műegyetemmel történt egyesítése után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ny. r. tanára, és az 1939–40-es tanévben pedig rektora is lett. 1941-ben a Természettudományi Társulat a Szily Kálmán tiszteletére alapított éremmel tüntette ki. Az 1945–46-os tanévben nyugállományba helyezték.

1957-ben Kossuth-díjjal tüntették ki munkásságának elismeréséül. Születésének 100. évfordulóján szobrot, szülőházán emléktáblát állítottak tiszteletére; szülőhelyén köztéri szobor is őrzi emlékét. (†Bp., 1963. okt. 6.) – MTL

3. 1925. *Gábori Miklós (Kapuvár) régész, antropológus. A bp.-i Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1951-ben elvégzett tanulmányai után rövid, a Természettudományi Múzeumban teljesített szolgálat után alig egy évig a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályán dolgozott, majd Veszprémbe és onnan a váci Trefort Ágoston Múzeumba került (végül igazgatója lett). Ekkor ismerte meg a Dunakanyar késői paleolitikus és epipaleolitikus lösztelepeinek ásatási lelet-anyagát is, pl. Sződligeten (1954), Szobon, Pilismaróton (1955) stb. 1955-ben került a Bp.-i Történeti Múzeum Régészeti Osztályára. 1958-ban summa cum laude védte meg egyetemi doktori disszertációját. Kandidátusi disszertációját (1960) a magyarországi késői paleolitikumról írta (megj. 1964). A tudományok doktora fokozatot 1972-ben nyerte el. Mint a hazai paleolitikus kutatás alapos ismerője, három alkalommal is publikált összefoglaló, értékelő áttekintést a magyar őskorkutatás állásáról (1960, 1970, 1981). Bekapcsolódott a híres vértesszöllősi lelőhely korával foglalkozó tudományos vitába, valamint – feleségével, Csánk Veronikával együtt – a „dunántúli szeleta-kultúra” áttekintésébe, amelyet középső paleolitikus civilizációnak minősítettek. Emellett Kelet-Európa, a Kaukázuson túli területek és Közép-Ázsia őskorának volt különösen szakavatott ismerője. Elsőként

járt a magyar régészek közül Mongóliában, később Kínába is eljutott. Komoly ásatásokat végzett a budai Remete-barlangban (1969–70), Honton, Ságvárrott (1957), majd feleségével együtt Erden. A ságvári ásatás kunyhómaradvány feltárását is eredményezte, ami igen jelentős a korabeli, addig ebből a korszakból nálunk ismeretlen házak megismerése tekintetében. Azt is felismerte, hogy a („keleti”) – gravetti kultúrához tartozott maga a település. A gravetti kultúrával egyébként is igen behatóan foglalkozott. Élete utolsó éveit jelentős mértékben az egyetemi oktatás töltötte ki. Eredményeit a szaktanulmányokon kívül népszerű könyvekben is közzétette: *Napfényes Mongólia*. Bp., 1961.; *Az ősemlék útjain*. Bp. 1974.; *Ala-Tau-Ararát. Régészeti utazások*. Bp. 1978.; (†Bp., 1996. aug. 9.) – MTL

4. 1950. †Széki Tibor (Bp.) vegyész, a szerves kémiai kutatás egyik hazai úttörője. A kolozsvári egyetemen végezte gyógyszerészi, majd azt követően vegyész tanulmányait. 1902-ben doktorált. Fabinyi Rudolf mellett dolgozott ezután a kolozsvári egyetemen tanársegédként. 1907-ben magántanári képesítést nyert a „benzolgyűrűs vegyületek kémiájából”. 1917-ben r. k. tanárrá nevezték ki. Tudományos pályafutásában törést jelentett a kolozsvári egyetem Szegedre települése, amely alkalmi helyiségekben kezdte meg működését, ahol a kutatásra szinte semmi lehetőség nem volt. Fabinyi közben elhunyt és őt nevezték ki a „tanszék nélküli” tanszék vezetőjévé. Csak hosszú évek munkája után tudott megint megfelelő laboratóriumhoz jutni. 1935-ben a bp.-i Tudományegyetemre hívták meg az 1. sz.

Kémiai Intézet élére, Winkler Lajos utódként. Ezt 1939-ben szerves és gyógyszerési kémiai tanszékké szervezték át. A Magyar Tudományos Akadémia 1935-ben lev., 1945-ben r. tagjává választotta. Sz. T. – Fabinyi Rudolffal együtt – a szerves kémiai kutatás magyarországi úttörői közé tartozik. Főbb eredményeit a század elején az azaronok és rokonvegyületek szintézisének és tulajdonságainak a vizsgálatában és a pirokatechol és pirogallol kondenzációs termékeinek kutatásában érte el. (*Kolozsvár, 1879. ápr. 18.) – MTL

6. 1925. A főváros elhatározta az iskolaorvosi hálózat kiépítését. – MTK III; Bp. Lex. I/604.

7. 1850. ***Schwarz Dávid** (Keszthely) technikus, a merev rendszerű, könnyűfémből készült, kormányozható léghajó feltalálója. Zágrábban fafeldolgozó üzeme és fatelepe volt, csak 40 éves korában kezdett foglalkozni a kormányozható léghajó építésének gondolatával. Léghajóját nem gumival impregnált ballon-szövetből, hanem ennél sokkal ellenállóbb anyagból, fémből akarta felépíteni. Kidolgozott terveit Bécsben bemutatta a hadügyminiszternek, aki az elgondolás újszerűségét elismerte, de a megvalósítás lehetőségét kétségbe vonta, és ezért anyagi támogatást sem adott. A bécsi katonai attasén keresztül meghívást kapott Oroszországba, ahol két évig Pétervárott dolgozott léghajóján. Az elkészült léghajót azonban nem lehetett megtölteni hidrogéngázzal. Amikor a felszállításra kitűzött határidő lejárt, az orosz kincstár beszüntette a további támogatást. Oroszországból Berlinbe ment, itt megismerkedett Berg Károllyal, egy

alumíniumfeldolgozó üzem tulajdonosával, aki tervei iránt érdeklődött. 1895-től dolgozott az alumíniumból készült, rácsszerkezetű léghajó megvalósításán. Üzemeit eladta, egész vagyonát feláldozta célja elérése érdekében. Az 1896. október 9-én tartott első próbarepülés eredménytelen volt, a rossz minőségű hidrogénnek nem volt megfelelő felhajtóereje. A vegyészeti gyár azonban nemsokára megfelelő töltőgázt szállított. Szervezete azonban a túlfeszített munkát és a sok balsikert nem tudta elviselni, 1897. január 13-án meghalt. Az 1897. november 3-i – sikeres – próbafelszállásnál már csak özvegye jelenhetett meg, aki a léghajó terveit – Berg Károly révén – eladta Zeppelin Ferdinándnak. Sch. D. elgondolásait is figyelembe véve alkotta meg Zeppelin a róla elnevezett léghajótípust. A próbafelszállás után Schwarz léghajójáról a szakértők is megállapították, hogy „elgondolása azt bizonyítja, hogy megtalálták a fémből készült léghajó készítésének és kormányzásának módját”. A Schwarz-féle léghajó 47,5 méter hosszú, 13,5 méter átmérőjű, két végén kúpos, henger alakú test volt. Ezt a testet 0,2 mm vastag alumíniumlapokkal borított rácsszerkezetű váz alkotta. (Ez volt a világon az első héjszerkezetű légi jármű.) Térfogata 3605 m³ volt, a legnagyobb az addig építettek közül. A gondolat alumíniumrudakkal mereven hozzáerősítették a léghajó testéhez. A 2 méter átmérőjű légszavarokat 505 kg tömegű, négyhengeres, 16/12 lóerős Daimler-motor hajtotta. (†Bécs, 1897. jan. 13.) – Évf. 97/28; MTL

8. 1975. Megkezdődött Bp.-en a Gyorskocsi utcában az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentáci-

ós Központ nyomdaépületének építése. – (H. Gy.)

10. 1900. *Pacséry Imre (Őrszállás) orvos, iparegészségügyi szakértő. A bp.-i Tudományegyetemen 1924-ben szerzett orvosi oklevelet. 1928–1929-ben Rockefeller-ösztöndíjjal kutatásokat folytatott a Harvard Egyetemen (Cambridge, Massachusetts), ahol iparegészségügyi oklevelet szerzett. 1934-ben megszervezte az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) Iparegészségügyi Osztályát, melyet 1949-ig vezetett. 1950-től nyugalomba vonulásáig (1972) az Országos Munkaegészségügyi Intézet osztályvezetője volt. A foglalkozási ártalmak – különösen az ólom, az aromás nitro- és amino-vegyületek, foglalkozási eredetű rákmegbetegedések, iparágak egészségügye, műanyag eredetű egészségügyi ártalmak – kutatása terén ért el jelentős eredményeket. (†Bp., 1980. jan. 25.) – MÉL (IV)

12. 1900. *Telkes Mária (Bp.) biofizikus, egyetemi tanár, az első napház építője. Iskoláit az angolkisasszonyoknál kezdte és a Sophianumban fejezte be. Mindvégig osztályelső volt, érettségi bizonyítványa is kitűnő volt. Ezt követően a bp.-i Tudományegyetem matematika-fizika tanári szakára iratkozott be, ahol rövidesen Rybár István professzor tanszékén asszisztensként dolgozott. 1924-ben Pestre látogatott Ludvig Ernő clevelandi magyar konzul, Mária nagybátyja, és kivitte magával Amerikába, ahol rövidesen elhelyezkedett a dr. George W. Cryle professzor vezette clevelandi biofizikai laboratóriumban. Itteni munkája a testszövetek in vitro sugárzásának a mérése volt. Kimutatta, hogy a kipreparált agy felszíne is bocsát

ki infravörös sugárzást. E célra rendkívül érzékeny detektort, valamint infravörös fényképezőgépet dolgozott ki. 1939-től kezdve a massachusettsi Technológiai Intézet tanáráként a Nap energiájának hasznosításával foglalkozott. 1948-ban Doverben az ő tervei alapján építették fel az első napenergiával fűtött kísérleti házat. A Telkes-féle házban egy három méter magas üvegfal mentén a Nap felmelegítette a levegőt, s ezt egy glaubersót tartalmazó tartályrendszer köré fűvatták. A kristályvizet tartalmazó só a hőt absorbeálja. Ez a hő bizonyos hőmérsékleten – pontosan 32,38 Celsius foknál – a kristályokat megolvasztja. Az ezt követő lehűléskor a nátrium-szulfát (a glaubersó kémiai neve) újra kristályosodik, s ekkor a felvett olvadási hő ún. kristályosodási dermedési hőként felszabadul. T. M. érdeme elsősorban az első napház építése, melyet további napházak követtek, s ezzel a napenergia kutatására hívta fel a figyelmet. Világszerte megindultak a kísérletek a nap energiájának hasznosítására, hol kémiai úton, hol pedig a közvetlen villamossággá történő átalakításával (Thermoelem, fototranzisztor stb.). A későbbiek folyamán T. M. még további két napházat tervezett. 1950-ben az intézet Telkes Máriát nevezte ki a kutatások élére. E kutatások során jutottak el egy olyan, napenergiával működő desztilláló berendezés megalkotásához, amellyel a tengervizet lehetett ivóvízzé alakítani. A sós vizek sótelenítése napenergia segítségével egyik jelentős szabadalma, melyet a trópusokon alkalmaztak. A napenergia mennyisége erősen ingadozik és gyakran akkor a legcsekélyebb, amikor a legtöbbre lenne szükség. T. M. olyan hőtárolókat szerkesztett, ame-

lyek hosszabb időn át képesek a hőenergiát készletezni. Tudományos felfedezései között tartják nyilván a hideg tárolását is, amelynél a hőtárolás szabályait alkalmazta, s melyek épületek klimatizálására szolgáltak. Kilenven éves korában jegyzett szabadalma is a hidegtárolás új lehetőségéről szólt. Több mint 100 cikket publikált és szabadalmainak száma meghaladta a 20-at. Tizenkét külföldi kitüntetésben részesült. Meghalni hazajött Magyarországra. (†Bp., 1995. dec. 2.) – MTL

12. 1950. A nemzetközi Dunabizottság III. ülésszakán a plenáris ülés Jugoszlávia ellenzése mellett 5:1 arányban elhatározta, hogy a Rajka–Gönyű közötti Duna-szakasz szabályozása érdekében a magyar és a csehszlovák fél képviselőiből külön folyami igazgatóság alakul és hozzájárulnak minimális hajózási illeték szedéséhez. – VK., 1950.; (F. L.)

13. 1950. †**Wald Ábrahám** (India) magyar származású, amerikai matematikus. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Tudományegyetemen folytatta, és a bécsi egyetemen végezte. 1938-ban az Amerikai Egyesült Államokba telepedett át. A Columbia Egyetem professzora lett. Kezdetben geometriával foglalkozott. Pártfogója és barátja: Karl Menger irányította figyelmét a matematikai statisztikára és a közgazdaságtanra. A folytatólagos mintavétellel kapcsolatos eredményeinek egyik részét a *Sequential Analysis* (Szekvenciális analízis) című könyvében foglalta össze 1947-ben. A másik jelentős kutatási területe a statisztikai eldöntési függvények elmélete volt. Foglalkozott differenciálgeometriával és mértékelmélettel is. Kiterjesztette a vektortérre vonatkozó Steinitz-tételt

végtelen sok vektorra. Nevét őrzi a valószínűségi számításban írt egyik értékes tanulmánya: *Optimum Character of the Sequential Probability Ratio Test* (A próbaarányok szekvenciális valószínűségének optimális jellege. *Annals of Mathematical Statistics*, 19., 1944. 326-339.) Az indiai Nyugati Ghatok hegység Nilgiri csúcsa fölött feleségével együtt repülőszerencsétlenség áldozata lett. (*Kolozsvár, 1902. okt. 31.) – MTL

14. 1900. ***Litván József** (Bp.) textilipari vezető. A Budakalászi Textilművek élén a gyár felvirágoztatását nagy jelentőségű vegyészeti találmányai is elősegítették. 1956 után elhagyta Magyarországot, Bécsben telepedett le. Visszaemlékezéseit *Ítéletidő* címen adták ki Bp.-en 1991-ben. (†Bécs, 1988. nov. 26.) – MÉL (IV)

1900. ***Scheffer Viktor** (Bp.) gépészmérnök, geofizikus, c. egyetemi tanár, műsz. tud. doktora. A bp.-i Műegyetemen 1928-ban szerzett gépészmérnöki oklevelet. Előbb a Geofizikai Intézetben, majd az European Gas and Electric Company-nál dolgozott. 1933-ban kapcsolódott a torziós és gravitációs mérésekkel végzett szénhidrogén geofizikához. Ezek alapján jelölték ki a Dunántúlon a kerettyei és lovászi kutatófúrásokat. Külföldön is több helyen végzett graviméteres kutatást. Külföldi munkái után 1948-tól kezdve Nagykanizsán fúrólyukszelvényezési geofizikai munkát végzett. Ezt követően az Országos Kőolaj és Gázipari Tröszt (OKGT) geofizikai szakértője. Tudományos összefüggéseket ismert fel a gravitációs adatok, a kéregmozgások és a geodéziai mérések között. Rendszerbe foglalta a Dunántúl jellemző geofizikai adatait, alapvető tanulmányban

dolgozta ki a Kárpát-medence regionális geotermikus viszonyait. Doktori címet 1958-ban kapott. A Lipcsei Egyetem geofizikai előadója 1963–66 között. (†Bp., 1966. dec. 27.) – Évf. 91/90.; (Cs. B.)

1950. Közzétették a Népgazdasági Tanács 644/1950. számú határozatát a felállításra kerülő Élelmezési Minisztérium szervezetéről, és a 647/1950. számú a Nehézipari Minisztérium kettéválasztásával létrejövő Kohó- és Gépipari Minisztérium, valamint Bánya- és Energiaügyi Minisztérium szervezetéről. – MTK IV.

15. 1975. †**Dugovics Lajos** (Bp.) geológus-petrográfus, egyetemi tanár. A bp.-i, majd a szegedi tudományegyetemen, később a bp.-i Műegyetem gazdasággeológiai tanszékén tanított. 1950-től a Földtani Intézet geológusa. Munkássága első felében a vulkáni hegységek közeteivel, főleg a hazai bazaltok vizsgálatával foglalkozott, második felében a magyar állami kőbányászat fejlesztésében volt kiemelkedő szerepe. (*Bp., 1887. dec. 17.) – Évf. 87/39.

16. 1850. Megnyitották a Párkány–Pozsony közötti vasútvonalat, s ezzel létrejött a vasúti összeköttetés Pest és Bécs között. – MTK III.

1925. †**Alvinczy Sándor** (Bp.) író, pedagógus, Afrika-utazó. Párizsban újságszerkesztőként dolgozott. 15 éves külföldi tartózkodása alatt kétszer körülutazta a Földet. Legtöbbet Franciaország észak-afrikai gyarmatain tartózkodott, és az Atlasz-hegység népeinek életét tanulmányozta. 1886-ban hazatért. Tanulmányait, útirajzait *A Szaharában* (Bp., 1890) című könyvében tette közzé. (*Nagykikinda, 1852. ápr. 16.) – MUL

22. 1600. †**Ungnád Dávid** (Kassa) törökországi követutazó. Császári utasításra többször járt Konstantinápolyban, hat éven át ott is maradt portai orátorként (nagykövetként). Utazásait kísérői örökítették meg. Naplóikat később ki nyomtatták, és lefordították magyarra. (*Németország, 1540 körül) – MUL

1975. Befejeződött Bp.-en a 24 000 állomásos Belvárosi Telefonközpont építése. – (H. Gy.)

22–26. 1925. A Fehér Körösnek a romániai Kisjenőnél történt gátszakadásai, valamint a Fekete Körös töltésszakadása és a Sebes Körös jeges áradása komoly árvi zeket okoztak. A szakadások nyomán közel 200 millió m³ víz öntötte el a Köröszug vidékének több mint 200 tanyáját. A víz alá került magyarországi terület nagysága meghaladta a 18 000 kh-t. Az ár visszavezetése csak január 7-én indult meg. – Nagy L. szerk.: A vízgazdálkodás fejlődése.; (F. L.)

23. 1950. A Duna-völgyi főcsatornán, Szabadszálláson átadták Európa első alumínium-szerkezetű hidját. A hídszerkezet ma a Kiskörösi Közúti Gyűjteményben található. – (Gáspár János)

25. 1900. Az Országgyűlés elfogadta a közérdekű öntözőcsatornák létesítéséről szóló XXX. törvényt. A törvénnyel lehetővé vált, hogy az öntözések ügyében az érdekeltek társulatokat alakíthassanak, s a társulatok közérdekű munkáikra állami kölcsönöket is igénybe vehessenek. – (F. L.)

29. 1850. ***Bella Lajos** (Pozsony) régész, akadémikus, a hazai barlangkutatás egyik elindítója. (†Sződliget, 1937. júl. 8.) – Évf. 87/30.

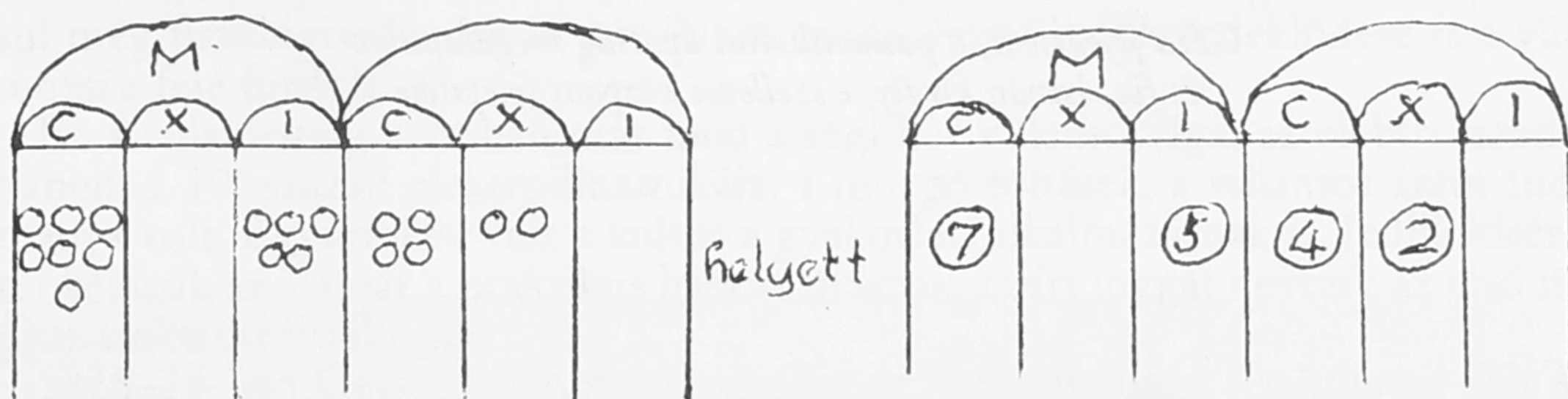

AZ 1000. ÉV MATEMATIKUS PÁPÁJA ÉS AZ 1000 ÉVES MAGYAR KIRÁLYSÁG

Az első francia pápa, II. Szilveszter (945 k.–1003), eredeti nevén *Gerbert*, az Aurillac-i bencés kolostorban nyerte el kiképzését. 967-ben az ott vendégeskedő Katalónia grófja magával vitte Spanyolországba, ahol az arabok megszállta terület szomszédságában, Vichben – és állítólag Cordovában és Sevillában – asztrológiát, aritmetikát, geometriát tanulmányozott. Itt sajátította el az arabs (indiai) számjegyek ismeretét, melyeket elsőként közvetített Nyugat-Európába. A Gerbert által javasolt arab jelekből átvett, általa apicesnek nevezett számjegyek egy 10. századi másolatból az alábbiak:

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Alkalmazásukat azonban az antik időkből hagyományozott abakuszon (számvető táblán), a zsetonokon feltüntetett jegyekkel képzelte el és a 0 jelentőségét nem ismerte fel. (a fenti számjelsorból is hiányzik a „0” jele.) A tanítványai (*Bernelius*, *Richer*) kézírataiból rekonstruálható, általa szerkesztett számvető tábla így rögzítette pl. a 705 420 mennyiséget:

Az arabs számjegyek kiterjedt bevezetése, a mai négy alpműveletre való alkalmazása, az arabokkal kereskedő *Leonardo de Pisa* könyvének köszönhető, mely nevében őrzi az ősi számvető tábla emlékét (*Liber Abaci* 1202).

Természettudományos érdeklődésének tulajdoníthatók azok a legendák, amelyek személyéhez fűződnek, pl. az ingaóra és különböző automaták feltalálása.

Gerbert utóbb mind *II. Ottó*, mind *III. Ottó* császár nevelője lett, majd Reims (991–95) és Ravenna (998) érseke, végül 999–1003 között római pápa. Nevét azon *I. Sylvester* (314–35) pápára emlékezve választotta, akinek idejében Nagy Konstantin római császár a keresztények szabad vallásgyakorlatát engedélyezte.

Magyarország vonatkozásában fontos pápai határozata volt az esztergomi érsekség alapítása, és a magyar fejedelem királyi címének megadása (1000. március 27.).

Endrei Walter

Irodalom:

A. Olleris: *Oeuvres de Gerbert Clermont-Fernand* 1867; K. Menninger: *Zahlworf und Ziffer*. Breslau, 1934; Gerberto, scienza, storia e mito *Atti del Gerberti Symposium Bobbio*, 1983.

*Géza fejedelem, a pannonhalmi apátság megalapítója
és fia, István király, e szellemi központ felépítője*

*A pannonhalmi apátság, a bencések hazai központja;
a bencések rendjének volt tagja Jedlik Ányos is*

200 ÉVE SZÜLETETT A FIZIKAOKTATÁS ÉS AZ ELEKTROTECHNIKA ÚTTÖRŐJE

200 évvel ezelőtt, 1800. január 11-én a felvidéki Szimőn született Jedlik Ányos. Egyidős volt az első elektrokémiai áramforrással, a Volta-oszloppal, amelynek első ismertetése 1800 márciusában jelent meg a Royal Society folyóiratában, a Philosophical Transactions-ban. Közel 96 évet élt, munkássága átölelte az elektromágnesség kezdeteitől az elektrotechnika széles körű alkalmazásáig terjedő időszakot.

Ebben az időszakban a villamosságtan a fizika jelentéktelen, kissé misztikus fejezetéből meghatározó jelentőségű tudományággá fejlődött. Az új tudományos eredmények gyakorlati hasznosítása szinte azonnal megkezdődött, létrejött az elektrotechnika. Ehhez természetesen alapvetően új kutatásokra volt szükség.

A 19. század elején alapvetően megváltozott a fizika szemléletmódja. A korábbi, newtoni mechanikán alapuló racionalista szemléletet a természetfilozófia váltotta fel, amely tudatosan kereste a különböző tudományágakhoz tartozó jelenségek közötti kapcsolatot. Az összefüggések keresésében már nem az anyag mozgása, hanem az energia átalakulása kapott prioritást. Kulcsszerephez jutott a Volta-féle elem, amelynek árama átalakulhat kémiai, mechanikai energiává, hővé, ráadásul még fiziológiai hatása is van. Nem csoda, hogy Jedlik érdeklődése is a villamosság felé fordult.

Ez a villamosság azonban már nem a régi kor villamossága, az elektrosztatika, hanem a 19. század elektrodinamikája, a mozgó töltések, a villamos áram tudománya volt. Egyúttal ez volt a kulcsa a gyakorlati alkalmazásnak is. Jedlik kísérletei képezik az alapját a praktikus hasznosításnak, ezért joggal nevezik az első magyar elektrotechnikusnak.

1828–29-ben Oersted és Ampère kísérleteit ismételte meg. Az Ampère-féle keretekkel az áramok forgató hatását vizsgálta. Bár Ampère leszögezte, hogy az áramvezető keretek forgást létrehozni nem tudnak, Jedlik rájött, hogy a kereteket áramirányváltó kommutátorral kiegészítve mégis lehetséges a folyamatos forgás megvalósítása. 1829-ben elkészítette a mai villanymotorok őst, amelyet forgónak nevezett.

A villamos készülékek táplálásához áramforrásra volt szüksége. Az 1840–50-es években tökéletesítette a galvánelemeket, sőt gyártásukra kisebb műhelyt hozott létre. Ez volt az első magyar elektrotechnikai vállalat. Telepeit az 1855-ös Párizsi Világkiállításon is bemutatta. Bár elemei jól beváltak, felismerte, hogy a jövő a mechanikai munkát közvetlenül villamos energiává átalakító generátoroké. Különösen vonzották a kommutátor nélküli, unipoláris gépek. E géptípus fogyatékosága az igen kis feszültség. A feszültség növelését 24 áramfejlesztő tárcsa sorba kapcsolásával oldotta meg. A gép 1861-ben készített használati utasításában világosan megfogalmazta az öngerjesztés elvét, az úgynevezett dinamó-elvet, 5 évvel megelőzve a német Siemenst és az angol Wheatstonet. Sajnos felismerését nem hozta nyilvánosságra, az unipoláris generátor oktatási eszköz maradt.

Nem hanyagolta el az elektrosztatikát sem. 1863-ban megvalósította a kondenzátorok párhuzamos töltésén és soros kisütésén alapuló villamfeszítőt. A feszült-

ségszorozó kondenzátortelep tökéletesített változatát nagy sikerrel mutatta be az 1873-as Bécsi Világkiállításon. A telep feltöltése egy elektrodinamikus készülékkel, szikrainduktorral történt, a berendezés tehát összekapcsolta a villamosságtan korábban egymástól függetlennek tekintett két területét: az elektrosztatikát és elektrodinamikát. A 60-80 cm hosszú, mennydörgésszerű hanggal járó kisülések méltán keltették fel a Világkiállítás látogatóinak figyelmét.

Jedlik nem csupán az elektromossággal foglalkozott, hiszen mint bencés rendi tanárnak a teljes fizika tantárgyat kellett oktatnia. Az oktatáshoz és kutatáshoz készített eszközei közül említést érdemelnek a mechanikai rezgések vizsgálatára szolgáló készülékek és az optikai rácsokat gyártó berendezés. Ösztógépe üveglemezre milliméterenként többszáz vonalat tudott karcolni, majd rendtársa, Palatin Gergely a vonalszámot 2000 fölé növelte.

Jedlik tanári munkáját 1825-ben kezdte. Győri líceumi és pozsonyi királyi akadémiai tanársága után 1839 végén nevezték ki a természettan professzorának a Pesti Királyi Tudományegyetem fizika-mechanika tanszékére. Ő is egyedüli fizikatanár volt, mint elődje, Tomcsányi Ádám. Tomcsányi írt egy háromkötetes tankönyvet 1821-ben, ezt Jedlik pozsonyi tanársága idején ajánlotta diákjainak, de 1858-ban saját mechanika tankönyvet írt.

Jedlik Ányos tankönyve nagy előrelépést jelentett kortársainak hasonló műveihez képest. Ő tudományos felkészültsége és önálló kísérletező hajlama alapján meg tudta valósítani azt, amit az 1770-ben kiadott Norma Studiorum a fizikával kapcsolatban addig hiába kért: a bemutatott kísérleteken alapuló fizikatanítást. A természettan tárgyalásmódja Jedlik előtt skolasztikus, deduktív volt: a fejezet elején kimondták a tételt, ezt szóban kifejtették, majd matematikai és kísérleti kiegészítéseket fűztek hozzá. Jedlik tankönyvét „az alárendeltségi fokozatok szerint részekre, szakaszokra, fejezetekre, cikkekre, §-okra, és számokra, mint ugyanannyi egymás alá helyezett szempontokra” osztotta. A „számok” segítségével könnyen tudott hivatkozni más részekre. Jedlik igyekezett a jelenségeket minél egyszerűbben, de sokféleképpen megmutatni. Ugyanakkor lépésről lépésre haladt, betartotta a fokozatosság elvét.

Jedlik egyetemi előadásmódjáról Eötvös Loránd a következőket mondta: „Előadása a kutató tudós előadása volt, ki hallgatóihoz úgy beszél, mint tudós társakhoz, kik előtt nem rejt el titkot, hanem felhívja leplezetlenül a maga gondolatmenetét. Az előadását élénkítő kísérleteket nem szokta volt előre elkészíteni. Behozta az eszközt, egybeállította, működésbe hozta hallgatóságának szemeláttára, úgy hogy a kísérlet nekik nemcsak mutatvánnyal, hanem igazi tanulsággal is szolgált.”

A kísérletek bemutatásához jól felszerelt szertárra volt szükség. Jedlik Győr és Pozsony után Pesten immár harmadik alkalommal kényszerült arra, hogy kiépítse eszköztárát, átalakíttassa az előadót, szertárat.

Báró Eötvös Lorándnak 1874. október 19-én engedélyezték kísérleti fizika előadások tartását és Jedlik szertárának használatát. Eötvös már 1871-től helyettes tanárként, majd 1872-től az elméleti természettan nyilvános rendes tanáraként a bölcsészkaron dolgozott, így összesen hét évet tanítottak együtt. Idősebb, tapasztalt, tekintélyes kollégától akaratlanul is tanul az ember. Ilyen értelemben tekinthetjük Eötvöst Jedlik tanítványának, a kísérletekre építő tanítás folytatójának.

Radnai Gyula mutatott rá arra, hogy Jedlik készülékeiben, a villanymotorban, az optikai rácspan és a dinamóban a hatás megsokszorozása a közös vonás. Nagyon találó a tekercs múlt századi elnevezése: sokszorozó. A pedagógiai indítta-

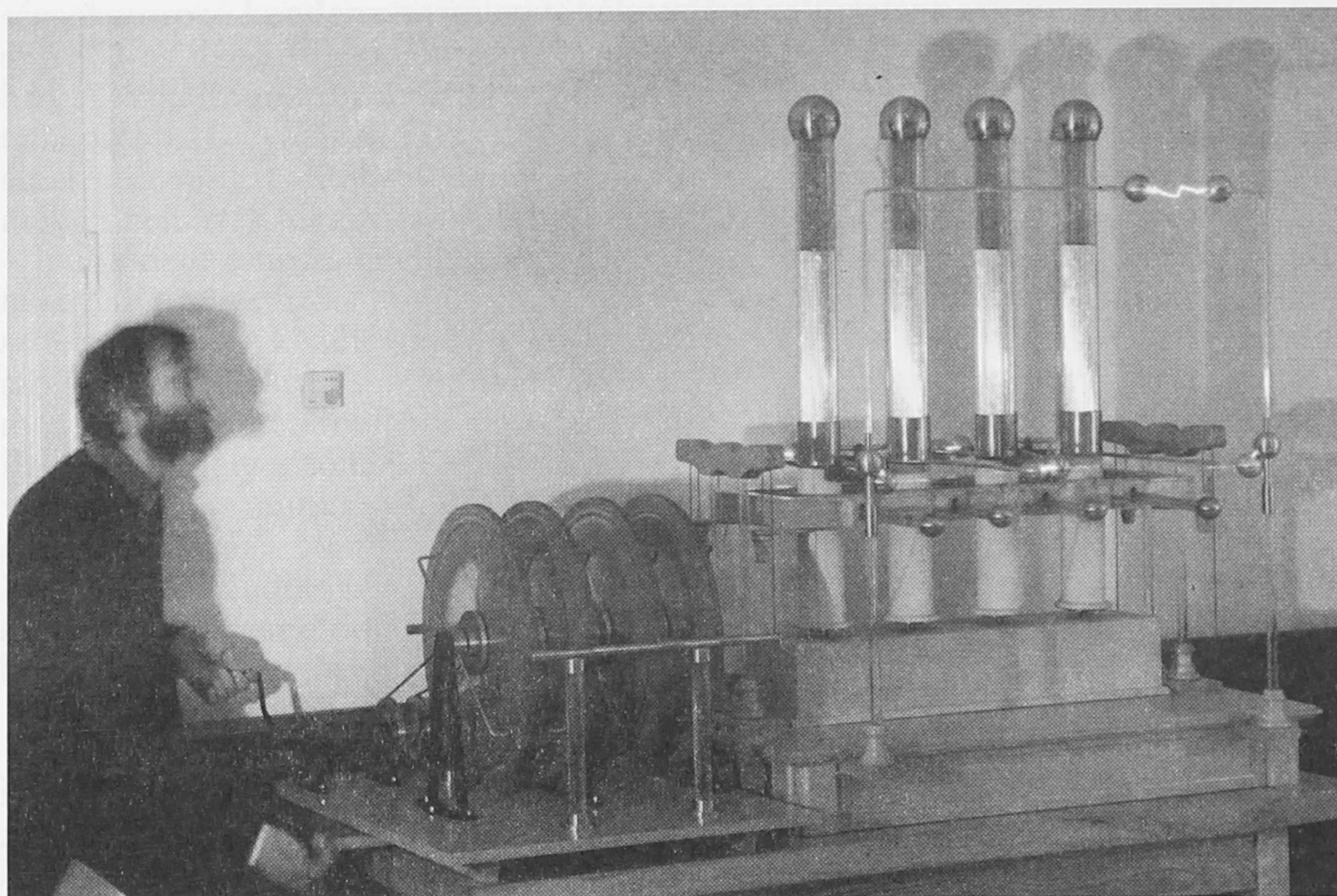

Jedlik Ányos István

Villanydelejes forgony

Jedlik „villamfeszítő”-je

tás, a bemutatás vágya fizikai felfedezésekre vezetett. A szó- és írásbeli közzététel pedig új magyar szakszavak megteremtésére vezetett. Nagyon sok, ma is használatos műszavunk Jedlikről származik.

Jedlik különös gonddal végezte a tanárjelöltek felkészítését: az 1850-es évek elejétől kezdve vezette a fizikai gyakorlatokat. A „Tanárvizsgáló Bizottmány” tagjaként 1861-től nyugdíjazásáig 154 gimnáziumi tanárjelöltnek tűzött ki érdeklődéséhez és képességeihez illeszkedő írásbeli vizsgatételt, amelyeket igen gondosan, írásban elemzett.

Megpróbált kutatókat nevelni: a legjobbak részére saját kutatásaihoz kötődő „jutalomtégeket” tűzött ki: a légköri fénytani jelenségek, a rezgőmozgások, a galvánmérő és az érintői tájoló vizsgálata szerepelt egy-egy tanévben. A jutalomtételek kitűzésében Eötvös közvetítésével még később, Jedlik nyugalomba vonulása (1878) után is érződik hatása.

Erdemes még kicsit foglalkozni a mester és tanítványa kérdésével. Mikola Sándor rövid ideig hallgatta Eötvös Loránd egyetemi előadásait, majd dolgozott ugyanabban a fizikai intézetben, ahol Eötvös – ha nem is közvetlenül a kezei alatt. Így biztos, hogy hatottak rá Eötvös egyetemi előadási kísérletei. Ez Mikola be rendezéseinek elemzésével kimutatható. Mikola Sándor szertárát és módszereit Vermes Miklós vette át. Ő, miközben a csepeli Jedlik Ányos Gimnáziumban tanított, tanárgenerációkat oktatott a fizikatanítás módszertanára az Eötvös Egyetemen. Közvetlenül vagy tanári kézikönyvein keresztül nevelte a közelmúlt fizikatanár társadalmát. Ezért kijelenthetjük, hogy a mai magyarországi fizikatanárok egyenes vagy oldalágon Jedlik Ányosig vezethetik vissza tanári családfájukat.

Jeszzenszky Sándor – Kovács László

175 ÉVE ÁLLÍTTATOTT FEL A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

„A tudomány pedig hasonló egy hegyhez, amelyre többen különböző oldalról felmennek. Minél magasabbra hágnak, annál nagyobb, tágasabb látókört nyernek, de annál inkább közelednek is egymáshoz, és amikor a hegy csúcsára érnek, együtt vannak, és kezet nyújtanak egymásnak” – írta *Eötvös József*, az Akadémia egykori kiemelkedő elnöke.

Ilyen kézfogásból született meg a hegy csúcsán 1825. november 3-án a Magyar Tudós Társaság. Megalapítói különböző oldalakról, irányokból jutottak el a csúcsig, ahol tudományos, politikai és pénztőkével rendelkezők törekvése találkozott.

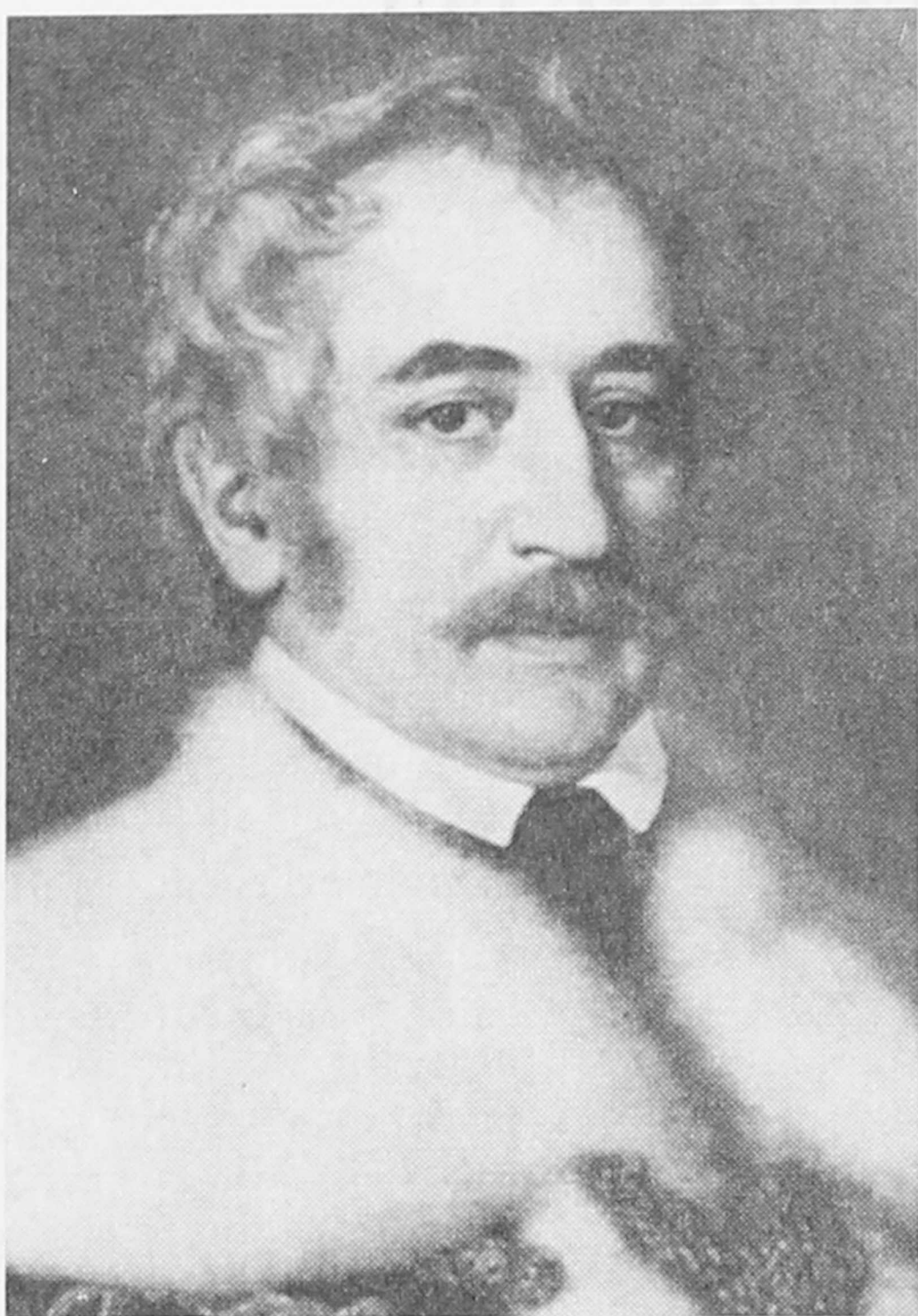
A nálunk polgárosultabb, pallérozottabb nemzetek körében már évszázadokkal korábban létesültek tudós társaságok. A hiányérzet, és a vágy egy magyar tudós társaság létesítése iránt természetesen ébredt fel azokban, akik hazafias érzéseik mellett nemzetközileg is elismert tudományos teljesítményt nyújtottak. *Bél Mátyást* például tagjává választotta a londoni, berlini, szentpétervári, jénai, olmburgi akadémia. *Révai Miklós*, *Kitaibel Pál*, hosszú a tudós társaságot, illetve magyar akadémiát kezdeményezők sora.

A sikerhez a tudomány emberei mellett olyan politikai és pénzügyi hatalommal rendelkező személyiségek is kellettek, akik felismerték, hogy a kiművelt emberfők sokasága a legfőbb nemzeti vagyon, és hogy egy tudós társaság ezért a nemzet emelkedésének egyik kiemelkedő intézménye lehet. Ilyen személyiségek találkoztak össze az 1825. szeptember 11-én Pozsonyban megnyitott országgyűlésen, köztük *Széchenyi István*, aki itt kezdte meg döntő fontosságú közéleti tevékenységét.

A Magyar Tudományos Akadémia 1865-ben megnyitott palotája

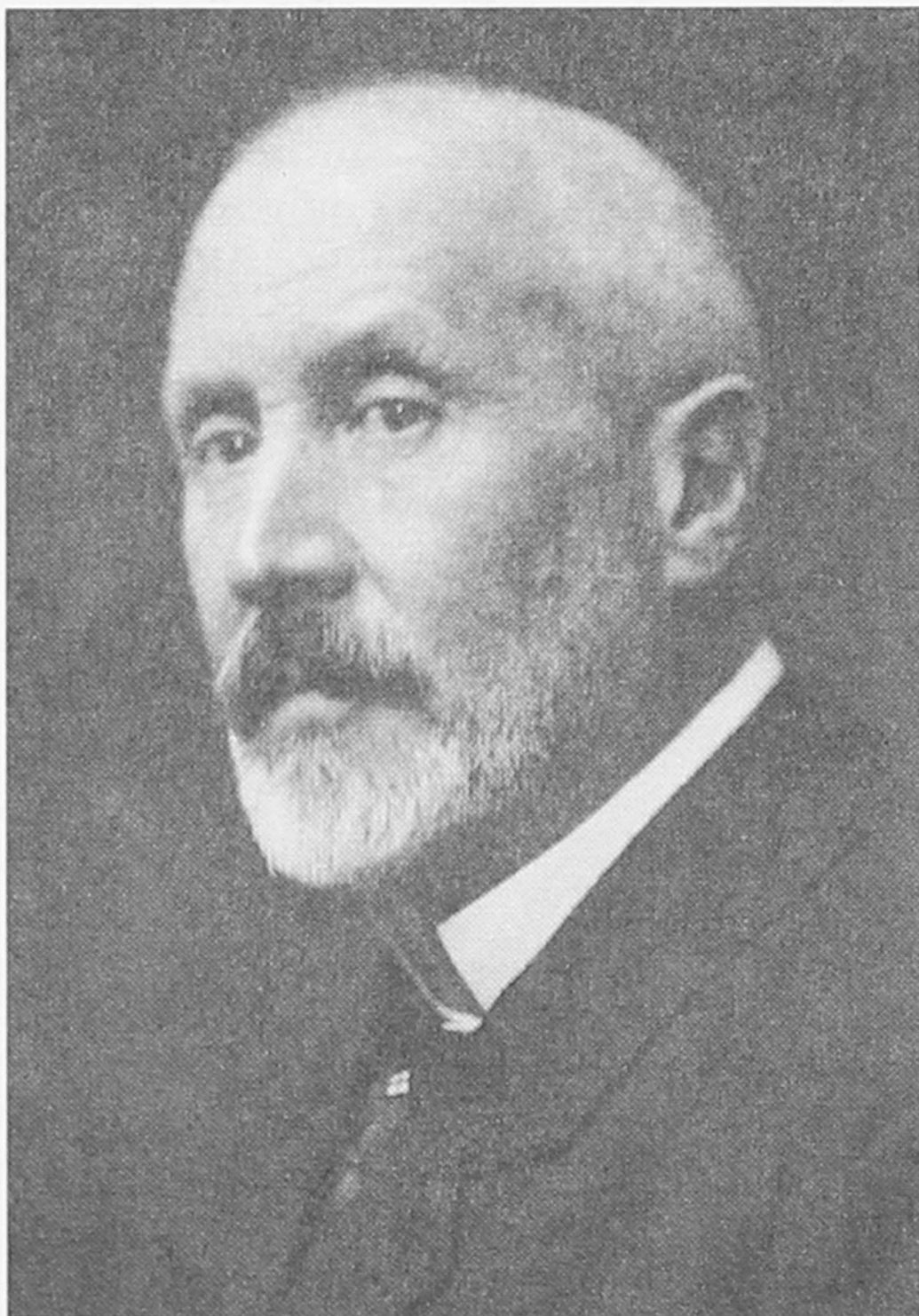

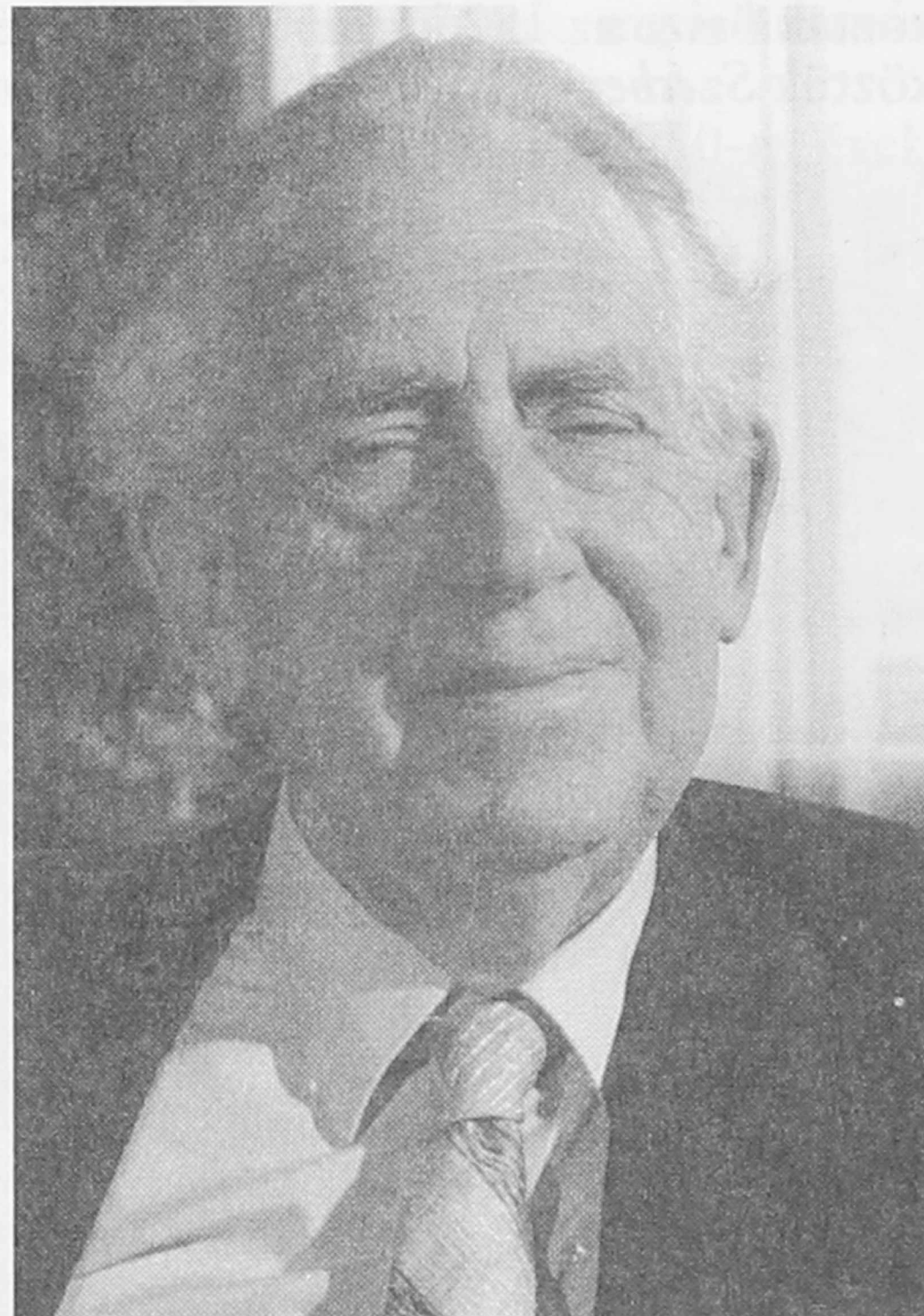
*Teleki Főzsef,
az Akadémia első elnöke*

*Eötvös Főzsef,
a kiegyezés Akadémiájának elnöke*

*Eötvös Loránd,
a fizikus akadémiai elnök*

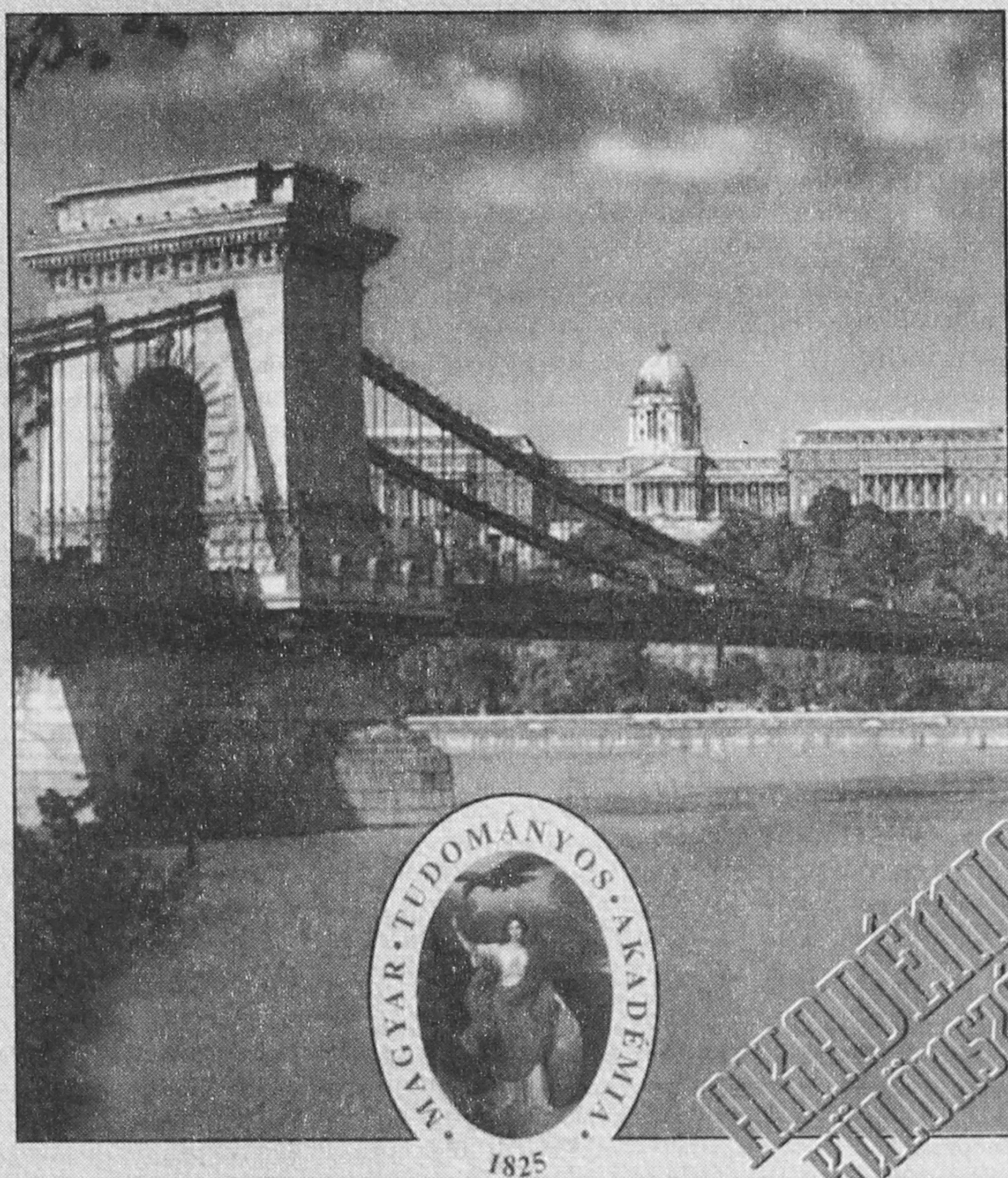

*Szentágothai János,
az agykutató akadémiai elnök*

A TUDOMÁNY VILÁGKONFERENCIÁJA

1999. június 26–július 1.

gét. Ennek keretében a legnagyobb magyar 1825. november 3-án a Tudós Társaság létesítésére összes birtokainak egy évi jövedelmét ajánlva fel, példát adó nagy tettel segítette életre hívni a Magyar Tudományos Akadémiát.

Az új intézmény indulásakor, Széchenyiék szándékai szerint, a hangsúlyt a magyar nyelv művelésére helyezte. Ez a cél nyert rögzítést „*A honi nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagy is Magyar Akadémiáról*” hozott 1827. évi XI. cikkelyben is.

De ahogy kettős volt kezdetben a szervezet neve, kettős volt kezdetől tevékenysége is, melyben a nemzeti nyelv és a nemzetközi tudomány művelése párhuzamosan haladt. A Magyar Tudós Társaság, majd a Magyar Tudományos Akadémia 175 éves története során olyan nagy formátumú elnökök vezetésével, mint *Teleki József, Eötvös József, Eötvös Loránd, Szentágotthai János* felzárkózott a tudományos világ élvonalához, s az ezredfordulóra a tudásalapú világtársadalom küszöbéhez ért.

A megtett utat a magyar állam és a nemzetközi tudományos társadalom egyaránt nagyra értékeli. 1925-ben, az Akadémia alapításának centenáriumán az országgyűlés törvénybe iktatta Széchenyi István és a Magyar Tudományos Akadémia történelmi érdemeit. 1997 óta november 3. hivatalosan is a Magyar Tudomány Napja.

A magyar tudomány nagy nemzetközi elismerése, hogy az 1999-es Tudomány Világéve központi rendezvényének, az első Tudomány Világkonferenciájának a magyar főváros adhatott otthont.

A globalizálódó világban és a jövő tudásalapú világtársadalmában fokozódó jelentőséget kap a tudomány, mely évszázadokat és országhatárokat átívelő emberi közösség. A Nobel-díjas *Szent-Györgyi Albert*, az MTA egykori másodelnöke így írt erről a falak feletti történelmi tudós társaságról: „Számomra a tudomány legelsősorban emberek közössége; közösség, amely nem ismer korlátokat sem időben, sem térben, és amelynek tagjai közé számítanak mindazok, akik az igazságot tudományos szellemben keresik. Ez a társadalom része egy még nagyobb társadalomnak, amely felöleli mindazokat, akik akármelyik korban igazságot és szépséget kerestek, és ezzel az embert a többi teremtmény fölé emelték. Én ebben a társadalomban élek. *Lavoisier* és *Newton* (és ami azt illeti, *Bach*) mindennapos társaim, és egy kínai vagy indiai tudós, akár élő, akár holt, sokkal közelebb áll hozzám, mint a saját tejesemberem.”

Nagy Ferenc

Irodalom:

A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Bp., 1926.; A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Bp., 1975. ; Kónya Sándor: „...Magyar Akadémia állítassék fel...” – Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. Bp., 1994.; Vekerdi László: „A Tudománynak háza vagyon” – Reáliák a Régi Akadémia terveiben és működésében. Piliscsaba–Bp., 1996.; A Tudomány Világkonferenciája. 1999. június 26–július 1. Akadémia-különszám. Bp., 1999.

MIT ALAPÍTOTT MEG 175 ÉVE BOLYAI JÁNOS?

A kolozsvári tudományegyetem első rektora, *Berde Áron* alapvető megállapítást tett az alapítás és az alapító lényegéről: „*Az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szelleme alapítja meg.*” Az egyetem 1945 után hivatalosan is a város nagy szülötte, *Bolyai* nevét vette fel, mutatva, kinek szelleme foglalja el az eszmei „alapító atyák” között is a központi helyet.

Ahogy egy tudományegyetemet tanárainak szelleme, egy tudós társaságot is elsősorban *tudósainak szelleme* alapít meg. Bolyai János születésének centenáriumán Eötvös Loránd, az Akadémia akkori elnöke a kolozsvári Tudományegyetemen tartott beszédében így vallott Bolyairól:

„...csak az az igazi tudomány, amely világra szól; s azért, ha igazi tudósok és – amint kell – jó magyarok akarunk lenni, úgy a tudomány zászlóját olyan magasra kell emelniünk, hogy azt hazánk határain túl is meglássák, és megadhassák neki az illő tiszteletet. Ez a mi eszményünk, ez valósult meg Bolyai alkotásával egyszer, ilyen teljes mértékben talán egyetlenyszer.”

E. T. Bell pasadenai professzor 1940-ben megjelent átfogó matematikatörténeti művében még ennél is tovább megy: Bolyai és tudóstársa, Lobacsevszkij alkotását mint az *egyetemes emberi gondolkodás egyik legnagyobb forradalmát* értékeli.

Ezt fokozta a világhírű agykutató, *Szentágothai János* Bolyai születésének 175. évfordulóján, 1977-ben az Akadémia dísztermében tartott előadásán: „*A magyar nép géniusza – a tudomány területén – legmagasabb fokon Bolyai Jánosban öltött testet.* [...] Ő előre tudta – nem egyszer meg is fogalmazta –, hogy 'semmiből teremtetett új más világa' majdan kihat egész szemléletünkre, befolyásolja az összes olyan tudományt, amelyekben a tér fogalma, szerkezete, interpretációja szerepet visz. Az általa teremtetett új világ filozófiailag már csak azért is érdekes, mert ma tudjuk, hogy érzékelésünk számára az agy, nemcsak az emberi, hanem az állati agy is, az euklideszi geometria szerint elemesz. A lehetséges geometriáknak ez a határeset 'tehát valóban természetes geometria' a filogenezis százmillió években mérhető időszaka során földi viszonyokra kifejlődött agy számára. Annál csodálatosabb, hogy az emberi agy képes saját magán túlnőni és új kozmikus méretben reális világot teremteni. Bolyai tehát valóban helyesen mérte fel felismerésének jelentőségét.”

Bolyai Jánosnak életében egyetlen műve, a *Scientia Spatii*, németül *Raumlehre*, magyarul a *Tér Tudománya* jelent meg nyomtatásban, az tette világhírűvé nevét. Amilyen egyértelmű alkotásának jelentősége, annyira tisztázatlan még ma is, hogy mikor tette le az asztalra műve kéziratát, és ezzel a világra szóló magyar tudomány szellemi alapkövét.

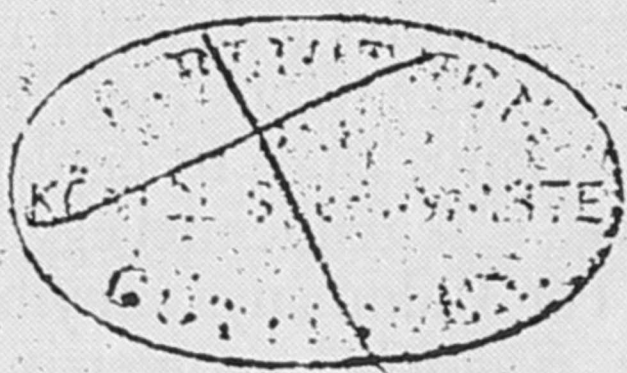
Az idézett Bell tudomása és közlése szerint Lobacsevszkij 1926–29-ben, Bolyai János pedig 1833-ben közölte a gondolkodást forradalmasítani hivatott munkáját. Valójában a mű egy példányát Bolyai Farkas már 1831. június 20-án postázta Gaussnak. Érdekes megfigyelné a nyomtatványhoz az apa által kézzel írt címlapot: már ekkor hangsúlyozza, hogy a párhuzamosok problémájának megoldását tartalmazó alkotás az ő művének „appendixe”, függeléke. János még 1832-ben a katonai felettesének, János főhercegnek küldött példánya általa írt címlapján sem nevezi „Appendix”-nek. De a Bolyai Farkas művével, a Tentamennel egybekötött változat is inkább „Addendum”, mint „Appendix”. A *Tér Tudománya* annyiban „Appendix”, hogy Bolyai János gondolkodásának, *fejének „függeléke”, geometria „more ethico”!*

Appendix Prima.

Scientia spatii, a veritate
te aut falsitate Axio-
matis XII^{mi} Euclidei
(a priori haud unquam
determinanda) indepen-
dens: atque ad casum
falsitatis, quadratura
circuli geometrica.

Auctore, Auctoris filio
Iohanne Bolyai de eadem,
Geometrarum in Exercitu
Caesareo Regio Austriaco
Castrensium Locumte,
rente Primario.

*Scientia Spatii,
a veritate aut falsitate (a priori
necdum unquam determinanda)
Axiomatis Euclidis XI.
independens: atque pro casu
falsitatis, Quadratura
Circuli geometrica.*

*Auctore
Johanne Bolyai de eadem,
Geometrarum in Exercitu
Caesareo Regio Austriaco
Capitano Lacumtensi.*

Két biztos pontot ismerünk tehát: az alapvető mű 1831. június 20. előtt, és 1823. november 3. után született. Ekkor írta Temesvárról János: „A feltételem már áll, hogy mihelyt rendbe szedem, el-készítem, ’s mód lesz, a parallelákról egy munkát adok ki; [...] most többet nem szollhatok, tsak annyit: hogy *semmiből egy új más világot teremtettem*; mindaz, valamit eddig küldöttem, tsak kártyaház a toronyhoz képest”.

Ezen híres temesvári levél centenáriuma jelenti meg *A két Bolyai élete és munkássága* címmel Dávid Lajos könyve, amelynek befejezése „Felhívás Bolyai-kutatásra”. A 11 pontban összegezett feladatok közül a 7. tovább szűkíti a keresett ismeretlen körét: „Bolyai Jánosnak az a német nyelvű, rendkívül fontos matematikai dolgozata, amelyet 1825-ben vagy 1826-ban átadott Wolter v. Eckwehr János kapitánynak (megh. Krakkóban 1857-ben mint altábornok), nem lappang-e valahol?” Sok kutató kereste a választ még hatvan évvel később is.

Az 1825. vagy 1826. dátumnak lényegbevágó jelentősége van. Mint Bell-nél is láthattuk, Lobacsevszkijre vonatkozóan 1826 a legkorábbi közlési adat. Tehát a háttérben a prioritás kérdése lappang. Bolyai azonban még a kérdés felvetését is kizárta. Az irigység, a hiúság, a másik rovására érvényesülni akarás alattomos és hatalmas ellenségeink.

Bolyai azok közé tartozott, akik legyőzték ezeket. Amikor az 1848/49-es forradalom és szabadságharc ideje alatt megismerte Lobacsevszkij alkotását, nagy elismeréssel és örömmel üdvözölte „vetélytársát” és e szavakkal nyújtotta kezét a fizikailag távoli, de szellemileg közeli tudóstársának: „*Én örömet megosztom a találói érdemet*”.

Nekünk azért volt szükséges végére járni, hogy 1825-ben, vagy 1826-ban tette le a párhuzamosok problémája megoldásának kéziratát Bolyai János az asztalra, hogy mikor ünnepeljük ennek 175. évfordulóját. Ehhez Bolyai Farkastól kapunk további útbaigazítást. Bodor Pált 1825. február 22-i levelében arról tájékoztatja, hogy fia több mint hat évi távollét után otthon tartózkodik Marosvásárhelyt.

János elsőként apjának és nevelőjének, Bolyai Farkasnak, mégpedig 1825 elején adta át műve kéziratát. Egy kérdés maradt nyitva: János a kéziratot visszakérte, és később ezt adta át Johann Wolter von Eckwehrnek, korábbi matematika professzorának, majd 1826-tól Aradon katonai felettesének, vagy pedig ő egy másolatot kapott, az eredeti pedig Farkasnál maradt?

Bolyai Farkasnak egy Jakab Lajoshoz írt 1830. június 23. előtti levele minden kétséget eloszlat. Akkor jelentette meg *Az aritmetika eleje* című munkáját. „Az Arithmetica-ba maradt néhány hiba igazítatlan, de könnyű észre venni. Jánosnak is mindjárt írok, s ma vagy holnap az Aradra indulóktól küldök, s elkérem az ő (a maga nemében egyetlen) munkáját, melyet az Appendixhez kívánnék nyomattatni. Meg van nállam, de csak impure.”

Bolyai Farkas tehát tanúsította, hogy Bolyai János világra szóló alkotása 1825-től évek során át nála várta a kinyomtatást. Ezzel választ kaptunk arra, hogy 2000-ben illik méltón megünnepelnünk a világra szóló magyar tudomány szellemi megalapozásának e döntő évfordulóját, és hogy Bolyai és Széchenyi egymást kiegészítő alapítói hozzájárulása a magyar tudományhoz szinkronba került.

Bolyainak épp a reformkor kezdetén sikerült a kétezer esztendő alapvető tudományos problémát megoldania, és a geometerek által addig fogalma szerint sem sejtett, alapjában és egészében új tudományt, a tér tudományát, illetve az űrtudományt megalapítani. Műve német nyelvű változatának záró paragrafusában ahhoz is kulcsot ad, hogy mi történt Temesvárott 1823. november 3-án, számára ekkor ért véget a teljes szellemi napfogyatkozás, és ettől kezdve élete végéig azon dolgozott, hogy a szellem napvilága ragyogjon minden nap minden ház ablakán!

Művével „... a XI. axióma lényegének egészen a mélyére hatoltunk és a párhuzamosok bonyolult matériáján teljesen keresztül hatoltunk, a teljes napfogyatkozás pedig, mely a jelen óráig (az igazság után szomjazó lelkek felett) oly szerencsétlenül uralkodott, a tudomány iránti kedvet lelohasztotta és annyi ember idejét és erejét elrabolta, örökre eltűnt. És a szerzőben él az a teljesen tisztult meggyőződés (amelyet minden értelmes olvasónál is feltételez), hogy e tárgy tisztázásával a tudomány igazi gyarapításának, az ész művelésének, és így az emberi sors lendítésének egyik *legfontosabb és legfényesebb* lépése megtörtént”.

Nagy Ferenc

Irodalom:

Stäckel, P.: Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai I–II. Bp., 1914.; Dávid L.: A két Bolyai élete és munkássága. Bp., 1923.; Bell, E. T.: The Development of Mathematics. New York–London, 1945.; Bolyai János élete és műve. Bukarest, 1953.; Szentágothai János megnyitó beszéde az MTA emlékülésén. In: Bolyai Jánosra emlékezünk! Születésének 175. évfordulóján. Bp., 1978.; Eötvös Loránd: Beszéd a Bolyai-emlékünnepe. In: Eötvös Loránd tudományos és művelődéspolitikai írásaiból. Bukarest, 1980.; Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1998.; Bolyai és Széchenyi szellemében. A Magyar Tudomány Napja és a Tudomány világnapja. Öá. és szerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1999.

100 ÉVE ALAPÍTOTTÁK MEG A MAGYAR ELEKTROTECHNIKAI EGYESÜLETET

A 19. század intenzív ipari fejlődése egyre nagyobb fokú specializálódáshoz vezetett. Új szakmák jöttek létre, újfajta ismeretekkel és új problémákkal. A mesteremberek egykori szervezetei, a céhek megszűntek. Ezzel megszűnt egy sor kötöttség, viszont megszűnt az az érdekvédelmi szervezet és szakmai összetartó erő is, amelyet valaha a céhek jelentettek. A polgári szabadság önálló vállalkozóvá tette az iparosokat, akik egyre inkább érezték a kapcsolattartás szükségességét, különösen az új iparágakban, amelyek nem rendelkeztek évszázados hagyományokkal. Ilyen iparág volt a múlt század végén az elektrotechnika.

A kiegyezés utáni Magyarországon az elektrotechnikai ipar mutatta a legfeltűnőbb fejlődést. Ennek az iparágaknak a kialakulása világszerte az 1867 utáni időszakra esett, így hazánkban nem volt lemaradás, az akkor kialakuló elektrotechnikai ipar egyenlő esélyekkel indult a nemzetközi piaci versenyben. Az 1870-es évekig csupán néhány finommechanikai műhely foglalkozott távírógépek, villamos műszerek, csengőberendezések gyártásával. Az önálló villamosipar ezután, az igények rohamos növekedésének hatására alakult ki, illetve különült el a mechanikai műszer- és óragyártástól. Magyarországon 1875-ben kezdődött a távírógépek gyártása, majd 1878-ban *Zipernowsky Károly* vezetésével megalakult a Ganz gyár elektrotechnikai osztálya.

Az elektrotechnika magyar szakemberei hazai egyesület hiányában eleinte a német Elektrotechnikai Egyesület (Elektrotechnischer Verein) munkájába kapcsolódtak be. A német egyesület 1879 végén alakult. Működése első évének végén 1550 tagja közül 76 magyarországi illetőségű volt. A német egyesülettel a szakmai együttműködés a későbbiekben is igen jó volt, de ez nem pótolhatta a hazai, saját szervezetet.

Közben a magyar elektrotechnika rohamosan fejlődött. 1881-ben megkezdte üzemét a budapesti telefonközpont, a Ganz pedig ívlámpás díszvilágítást létesített *Rudolf* trónörökös és felesége látogatása alkalmával. 1882-ben a Vigadóban bemutatták az Edison-féle izzólámpás világítást és a telefonos hangverseny-közvetítést. 1883-ban villanyvilágítást kapott a Nemzeti Színház, „Az ember tragédiájá”-nak ősbemutatóján már villanyfény világított. Az 1884-ben épült Keleti pályaudvarnak kezdettől villanyvilágítása volt, Ganz szinkrongenerátor szolgáltatva az áramot. A 1885-ös év döntő előrelépést hozott. A Ganz három kitűnő mérnöke, *Zipernowsky Károly*, *Déri Miksa* és *Bláthy Ottó* megalkotta a párhuzamos kapcsolású, transzformátoros áramelosztó rendszert. 1887-ben villamos a Nagykörúton, 1893-tól közcélú áramszolgáltatás a fővárosban. 1896-ban már sok helyen szereltek fel villanyvilágítást, a csúcstechnikát pedig az Andrássy úti földalatti képviselte.

A munkát népes iparos gárda végezte, amely egyre szükségesebbnek érezte az összefogást. Az önálló iparosok, vállalkozók szakmai és érdekvédelmi együttműködésre törekedtek. Kapcsolódtak ehhez a magánmérnökök is, mert számukra a Magyar Mérnök és Építész Egylet keretei szűknek bizonyultak. Az Egyletben az elektrotechnikát csupán a gépészmérnöki tevékenység egyik ágának tekintették, a feladatok ezzel szemben egyre növekedtek. A villamossági iparnak szabványokra,

biztonsági előírásokra és szakmai továbbképzésre volt szüksége. A mérnöki kar a külföldi egyesületek és folyóiratok révén hozzájutott a legújabb szakmai ismeretekhez, az iparosok viszont egyéb információkat is igényeltek. A felsőfokú képzettségűek számára írt idegen nyelvű cikkek inkább elméleti, mint gyakorlati vonatkozásúak voltak. Érdekes a nyelv kérdése is. Korábban az iparosok jelentős hányada német nemzetiségű volt, de a magyar iparosok is beszéltek németül, mert ismereteiket szakmai vándorutakon, Ausztriában és Németországban szerezték. A 19. század végére azonban megváltozott a helyzet. Létezett már hazai alsó- és középfokú műszaki szakoktatás, az iparban dominánssá vált a magyar nyelv használata. *Szontágh Pál* az egyesület alapításának felvetésekor ezzel kapcsolatban utalt arra, hogy amikor az Országos Iparegyesületet alapították, nagyon kevés magyarul beszélő tag volt, de a tagok magyarul éreztek, s így minden akadály magától elhárult.

Tihanyi Nándor, a Magyarországi Iparosok 1896. évi kongresszusán javasolta önálló egyesület alakítását. Átmeneti megoldásként az Országos Iparegyesület keretében villamossági szakosztályt létesítettek, amelynek elnöke Zipernowsky Károly lett. Zipernowsky professzor ekkor már a Műegyetem Elektrotechnika Tanszékének vezetője volt. A szakosztály tagjai, különösen a villanyszerelő iparosok szorgalmazták az egyesület megvalósítását. Erre 1900-ban került sor, amikor *Hegedűs Lajos* gyűlésre hívta össze a szerelő cégeket a Magyar Király Szállodába. Megalapították a Magyarországi Elektrotechnikusok Egyesületét. Kidolgozták az alapszabályt, helyiséget béreltek, ahol hetente összejövetelt tartottak. Ezzel kezdődött a most 100 éves Magyar Elektrotechnikai Egyesület története.

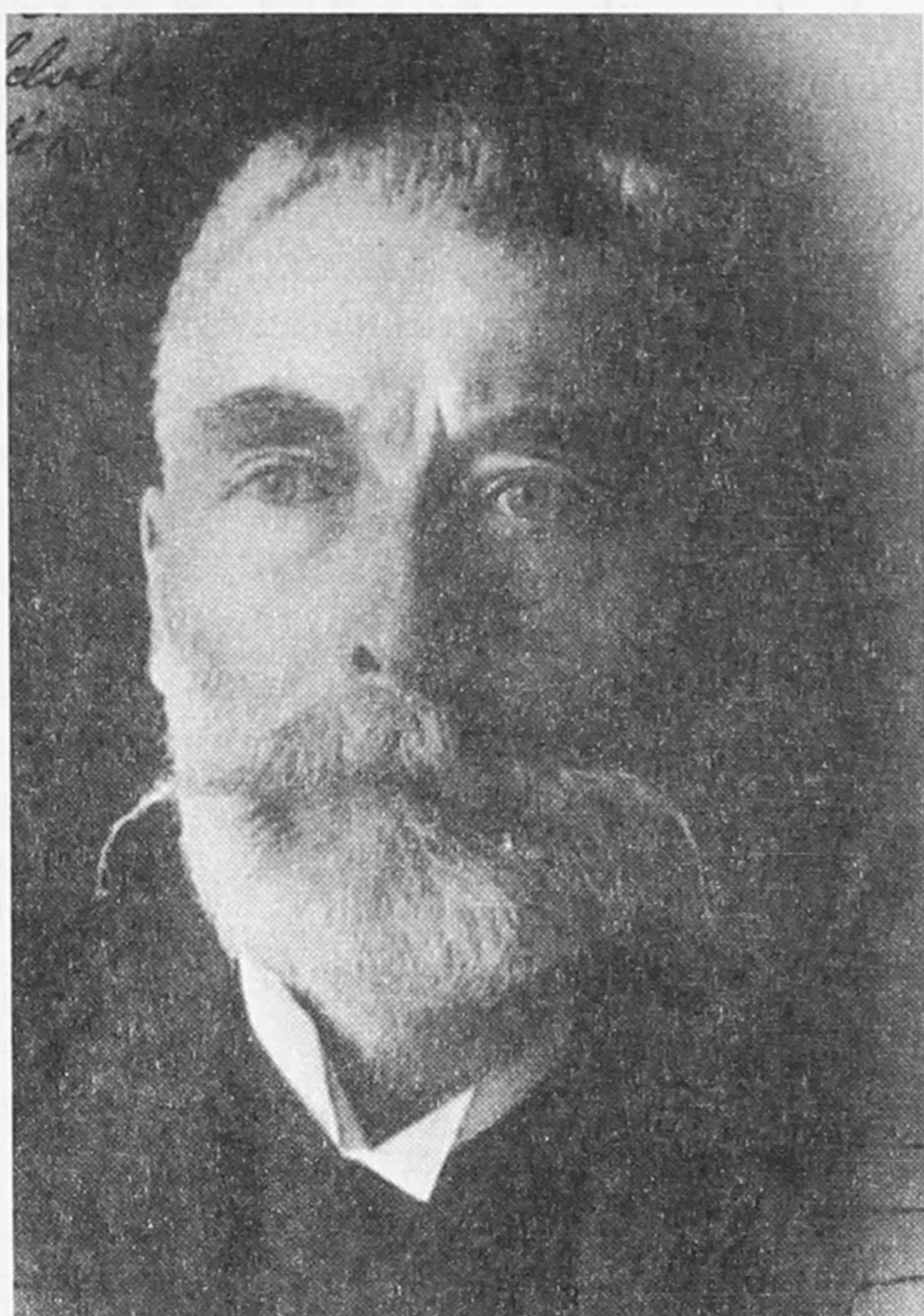
1901-ben tartotta az Egyesület első közgyűlését, ahol *Straub Sándor*t választották elnöknek. Straub a villanyszerelő iparosok köztiszteletben álló tanára, az első magyar villamossági szakkönyvsorozat írója volt. Javaslatára az egyesület nevét módosították a mai névre: Magyar Elektrotechnikai Egyesület lett. 1903-tól az Egyesület hivatalos lapja a már korábban is létező *Polytechnikai Szemle* volt. Az Egyesület alapítása óta helyiséget bérelt a Gyár (Jókai) utcában, majd 1904-ben a Rákóczi (akkor még Kerepesi) úton nagyobb helyiségbe költözött, ahol élénk egyesületi tevékenység folyt. Berendezésének költségét a tagság fedezte. Néhány év múlva ez is szűknek bizonyult, ekkor az Egyesület az Erzsébet körúton, a Royal szálló épületében bérelt ülés- és előadótermeket, irodát. Az előadóterem a magyar elektrotechnika életének centruma lett. A munkában részt vettek a legkiválóbb tudósok, Zipernowskyt, Dérit és Bláthyt tiszteletbeli taggá választották. Straub Sándor javaslatára 1905-ben Zipernowsky Károly lett az Egyesület elnöke, aki tisztségét 1938-ig töltötte be.

Zipernowsky javaslatára az Egyesület 1908-ban saját folyóiratot alapított, az azóta is folyamatosan megjelenő *Elektrotechnikát*. Célul tűzték ki a szakma megfelelő informálását, de azt is, hogy a lap révén a külföld – legalább kivonatossan – megismerje a magyar elektrotechnikai eredményeket. Az Egyesületnek ekkor már 400 tagja volt, a létszám 1911-ben meghaladta az 500-at. „*Elektromosságügyi törvényhozás*” tárgyában memorandumot terjesztettek a kereskedelmi miniszter elé. Foglalkoztak a közszállítási szabályzattal, a villanyszerelők képesítésével, erősáramú berendezések szabályzatának készítésével. Ösztöndíjat biztosítottak a külföldi villamosipar tanulmányozására. Zipernowsky alapítványt létesített, amelynek kamatából évente díjjal jutalmazták a legkiválóbb cikk íróját. A Zipernowsky-díj ma is az egyik legjelentősebb szakmai elismerés. Azóta további díjakat is ad az Egyesület, a díjak a magyar elektrotechnika nagyjairól vannak elnevezve.

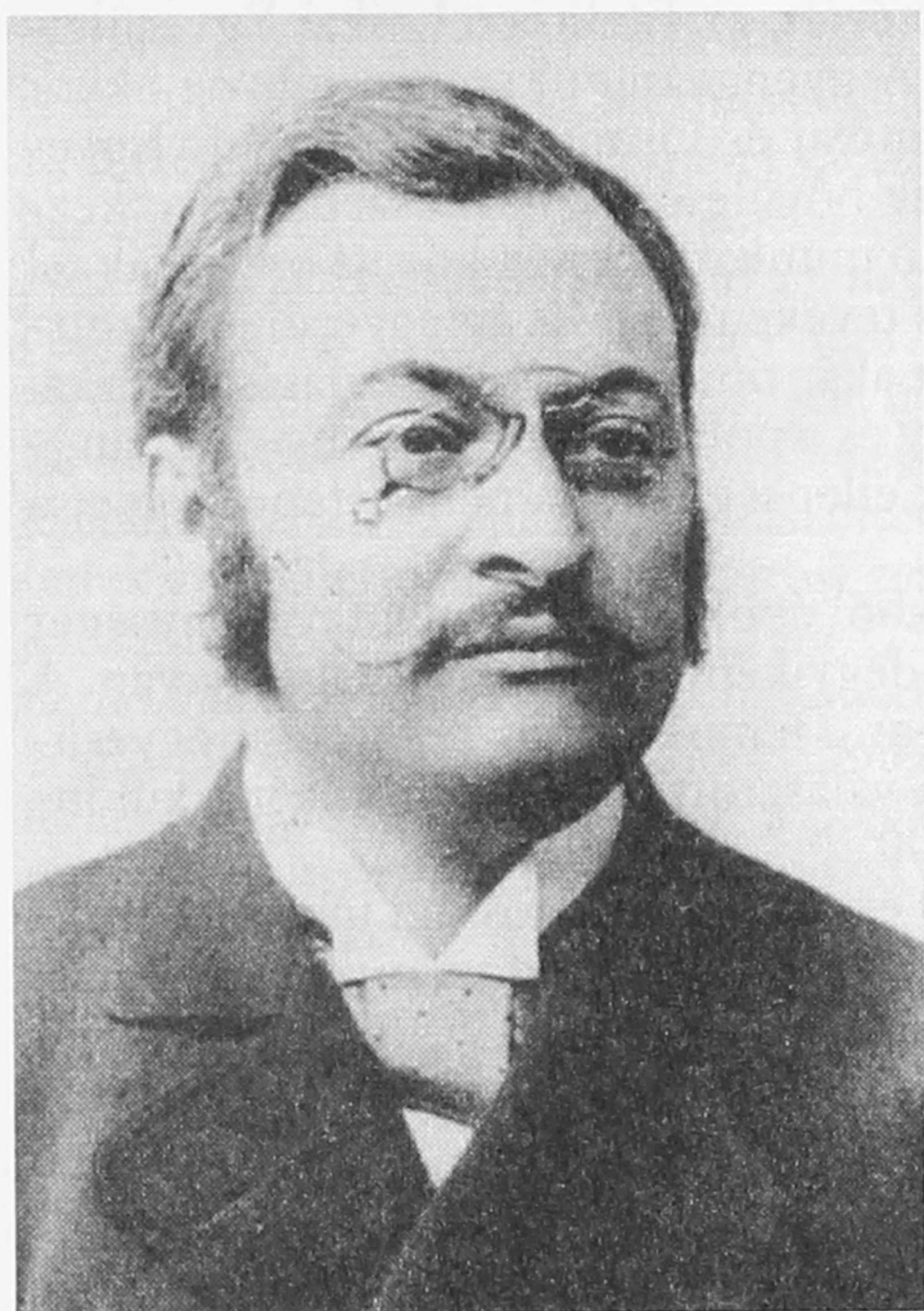

Az Egyesület első emblémája

Straub Sándor

Zipernowsky Károly

Bay Zoltán

Az Egyesület a két világháború között magára vállalta a villamossági szabványok készítését. Nem csekély feladat volt ez, hiszen addig a különféle erőtelepek és hálózatok egységes szemléletmód nélkül épültek. Csupán a feszültségrendszerek száma meghaladta a harmincat. Volt egyenáramú és váltakozóáramú, egy-, két- és háromfázisú hálózat, a névleges feszültséget pedig 100 és 250 V között a legváltozatosabb értékekben határozták meg. A villamos balesetek szigorú biztonsági előírások készítését és gondos minőségi ellenőrzést tett szükségessé. Ez annál inkább szükségessé vált, mert a villamosipar tevékenységi köre egyre bővült. A kis helyi erőtelepek feladatát nagy erőművek vették át, nagyfeszültségű távvezetékek épültek, megkezdődött a vasút villamosítása. A híradástechnika forradalmát a rádió hozta el, megteremtve az elektronikus tömegkommunikációt. A telefonkapcsolás automatizálása az 1920-as években kezdődött el. Mindez döntő részben a hazai ipar eredménye volt.

Az Egyesület taglétszáma 1944 elején megközelítette a kétezret, de a német megszállás után gyakorlatilag megszűnt a működése. A háború után gyorsan előtérbe került villamosipar az újjáépítésben fontos szerephez jutott. Az Egyesület már 1945 júniusában újra kezdte működését. Részt vett a hároméves, majd az első ötéves terv előkészítésében. Ennek a munkának napjainkig terjedő hatása, hogy a villamosipar el tudta kerülni az ésszerűtlen iparfejlesztés súlyos hibáit, és olyan energiarendszert alakított ki, amely az ezredfordulón is megfelel az igényeknek. Nem egyszer személyes bátorság is kellett a szakmai álláspont megvédésére az erőszakos politikai kényszerrel szemben. A háború utáni időszak legkiemelkedőbb egyesületi elnöke, *Bay Zoltán* koncepcióos per és börtön elől menekült az Egyesült Államokba. (A rendszerváltás után, 1990-től Bay Zoltán a társaság örökös tiszteletbeli elnöke lett.)

1949-ben az Egyesület a MTESZ, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége tagja lett. Szakterülete kettévált, az Elektrotechnikai Egyesületben maradt az erősáramú elektrotechnika. A gyengeáramú szakosztály az akkor megalakuló Híradástechnikai, Finommechanikai és Optikai Tudományos Egyesülethez került. Ez a szakosodás az ismeretek bővülésének természetes következménye volt. Az erősáram körében is 7 állandó munkabizottság között osztották fel a feladatokat. Előtérbe került a tudományos tevékenység, de az egyesületi bizottságok gyakran fejtették ki véleményüket, sőt akár tiltakozásukat gazdaságpolitikai kérdésekben is. Ez ma is így van, a tudomány és a politika nincs mindig összhangban, de a szakemberek már nem számítanak ellenségnek, ha nem értenek egyet a hatalommal.

Az Egyesület területi és üzemi szervezetekből épül fel, a szakmai tevékenységet pedig szakosztályok koordinálják. Ezek mindegyikének regisztrált tagsága van. A szervezeti egységek száma meghaladja a 60-at. Demokratikus működésű egyesület, amelynek legfelső szerve a Közgyűlés. A választott elnökség munkáját különböző bizottságok segítik. A tagok száma 6500.

A Magyar Elektrotechnikai Egyesület 100 év alatt a villamossági iparosok szakmai és érdekvédelmi szervezetéből nemzetközi tekintélyű tudományos egyesületté fejlődött.

Jeszenszky Sándor

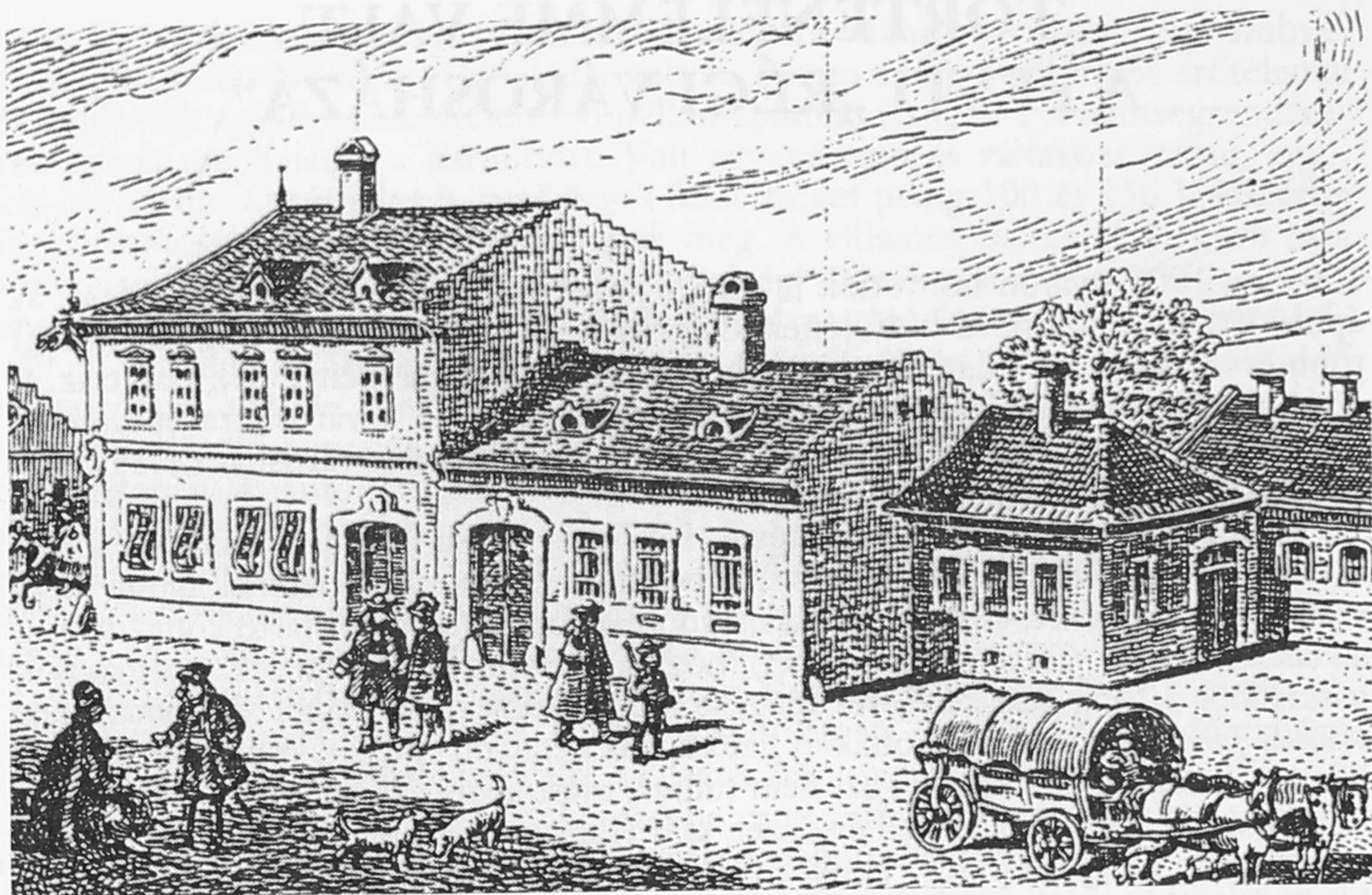
TÖRTÉNELEMMÉ VÁLT A PESTI „RÉGI VÁROSHÁZA”

100 éve, 1900 nyarán bontották le a régi pesti városházát. A város fejlődése, az épülő Erzsébet híd pesti hídfőjének kialakítása szükségessé tette, hogy az immár több évszázada mozdulatlan, elavult belvárosi részt a kor igényeihez alakítsák. A szabályozás végrehajtása során került bontócsákány alá a városháza épülete is, melyet „régi” jelzővel illetünk, bár nem a legrégebb pesti városháza (vagy legalábbis közigazgatási központ) volt.

Pest török megszállásának végétével, 1687-ben Bécsből Budára küldött császári kamarai igazgatóság kezdte meg a város benépesítését, a város életének újboli megszervezését. Telkeket, elhagyott házakat adományoztak (a nyilvántartó könyv szerint az elsőt *Proberger Jakab* serfőző kapta), hogy a letelepedést elősegítsék. A város polgárságából 30 tag felesketésével megalkották a községi hatóságot és annak élére *Watula János Jakab* bírót állították. A hatóságnak nem volt épülete, az üléseket Watula lakásán tartották, de hogy hol azt nem tudjuk, mert neki háza nem volt, tisztázatlan, hogy hol lakott és a következő év elején már elhagyta a várost. Ez a községi hatóság 1688. június 10-ig működött, amikor is *Werlein István János* budai kamarai igazgató a községi tanácsot, mint közigazgatási és törvényszéki hatóságot megalakította, élén *Knipper János Bálint* bíróval. Azt nem tudjuk, hogy ez a tanács hol ülésezett, valószínűleg a bíró házában, mely azon a telken állt, ahol később a „Vasudvar”-nak nevezett épületet emelték (ma a Millennium Center nevű üzletház van a helyén). A hatóság hetente kétszer, kedden és pénteken ülésezett és határozatai titkosak voltak. Werlein kamarai igazgató azonban felszólította a tanácsot, hogy az elhagyott épületekből válasszon ki városházi célra alkalmas épületet. A tanács az akkori számozás szerinti 192. sz. telken álló földszintes épületet választotta. Nem tudjuk, hogy mikor vették birtokba, de a polgárság nekilátott az épület helyreállításának, ez 1692-ben fejeződött be. Nem volt szerencsés és előrelátó a tanács választása, mert nem számolt a feladatok bővülésével és az épületet bővíteni nem lehetett. Ezért 1702 áprilisában megvették a mellette álló, emeletes Schmiedt féle házat és ide költöztek át, itt tartották üléseiket. Ez lehetővé tette, hogy a földszintes épületre is építsenek emeletet és egységes megjelenést nyerjen az épület. A földszintet boltoknak adták ki. Alacsony tornyot is építettek az épületre, ahonnan a városi zenészek (turnerek) – külön díjazás ellenében – jelezték az időt. Ezt a tornyot 1716–1721 között megmagasították és órát is szereltek rá, de *Paur György* kőművespallér rossz munkát végzett, ezért 1753–1755 között lebontották és *Schlepp József* kőművesmesterrel újjáépítették. Ennek erkélyéről már a fertályórákat is jelezték. Itt volt a polgárság harangja is, mely a tisztulásra hívott, de megrepedt, ezért 1874-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták.

1807-ben azután a tanács elhatározta, hogy újabb emeletet építtet az épületre, de ez nem nyerte meg a polgárok egyetértését. 1837-ig vitatkoztak és 1838. február 21-én megengedték az építést, de márciusban jött az árvíz és belátták, hogy erősebb szerkezetű épületet kell megvalósítani. E második városháza lebontását és újabb épület építését – melyet általában „régi városháza”-nak hívunk – 1842 június hónapban megkezdték. Az új épülethez *Kassalik Ferenc* és *Hild József* is készített tervet, az építés Hild tervei szerint történt, de Kassalik kivitelezésében, aki a május 10-én tartott árlejtő tárgyaláson 30 750 pengőforintért vállalta az építést.

A legrégibb pesti városháza és a Schmiedt-féle ház (1688 körül)

A második pesti városháza (1721)

A kivitel művezetését és ellenőrzését Hild Józsefre bízták. A kétemeletes épület 1842 őszére tető alá került és 1844 augusztusára elkészült. Az első tanácskozást 1844. szeptember 11-én tartották az épületben.

Hild a posztamens-szintként kezelt földszintre állított, két emelet magas, toszkán pilasztersorral alakította ki a homlokzatot. Az épület rendeltetését kifejezendő, tekintélyét emelő 11 szobrot a mellvédre helyezte. Az egész szoborcsoport a városi közigazgatás hivatásának igazságos szellemében való működését jelképezte. Az ornamentikán kétoldalt erényeket és foglalkozási ágakat megszemélyesítő négy-négy allegorikus nőalak állt. A középső helyen a torony tövében külön állványon állt az Igazság Istennője, Themis, akit jobbról Pallas Athene támogatott bölcsességével a tévedések ellen, balról pedig egy phrygiai harcos védett kivont karddal a megfélemlítés ellen. A szobrok közül 5 darabot a bécsi születésű, de Pesten letelepedett *Bauer Mihály* szobrász, 6 darabot *Uhrl Ferenc* olmtüzi születésű szobrász készített. (Ezekből a szobrokból négy maradt meg, ezek a Központi Városháza Kammermayer Károly utcai homlokzatának attikáján állnak, a többiek sorsa ismeretlen). A városházához Hild tervezett oszlopokon álló, kőből faragott erkélyt is, de ezt akkor pénz hiányában nem rendelték meg. Erre csak 1848-ban került sor, de a történelmi események miatt 1861-ig raktárban hevert. 1848. március 15-én délután 3 órakor a városháza termeit megnyitották a polgárság előtt.

Csakhamar ismét szűk lett a városháza és 1862 májusában közgyűlési határozattal kimondták, hogy harmadik emeletet építenek az épületre. A következő évben az akkor már 74 éves Hild József kapott megbízást a tervek elkészítésére és Kasselik a megvalósításra. Az 1863 márciusában elkészült ráépítés hatására a földszint és az emeletek aránya kedvezőtlenebbé vált, formaadásban – különösen a belső terek alakításában – a romantikus áthangolás éreztette hatását.

A város és vele együtt a közigazgatási apparátus és annak helyigénye folyamatosan tovább nőtt, 1866-ra az épület már szűknek bizonyult. A hivatali apparátus egy részét a Lipót utcai „Új városháza” épületébe, másokat különböző bérleményekbe költöztették, de ez az állapot nem jelenthetett megoldást. A kaszárnyák átvételéről már régen folyó tárgyalások odáig jutottak, hogy a katonai hatóság a Károly kaszárnya Gránátos utcai részét 1897. november 3-án, a többi részt két évvel később átadta, és az átalakítások után a hivatal ide költözött.

A „rég” városháza 1900. február 6-ig kiürült. Az utolsó tanácskozást Halmos János polgármester elnökletével 1900. február 8-án megtartották. A földszinten lévő üzletek bérlőinek kártérítést fizettek, ha azonnal, vagy meghatározott rövid időn belül kiköltöznek (köztük a Műegyetemi Football Clubnak 400 koronát, ha az augusztus hóra felmondott helyiségeket május 1.-re kiürítik), vagy más helyiséget adtak.

A főváros közgyűlése 1900. március 1-jén tartott ülése határozatban vette tudomásul a miniszterelnök leiratát, hogy „a székesfőváros által emelt összes kártérítési igények kielégítést nyernek” és a híd feljárójának kiépítéséhez szükséges területet átadják. Utasították a polgármestert, hogy a bontást határidőre fejeztesse be.

Június–augusztus hónapokban most már a bontócsákányoké volt a főszerep és egy értékes, de céljának már meg nem felelő és a fejlődésnek útjában álló épület végleg megsemmisült, „történelemmé vált”.

Hajós György

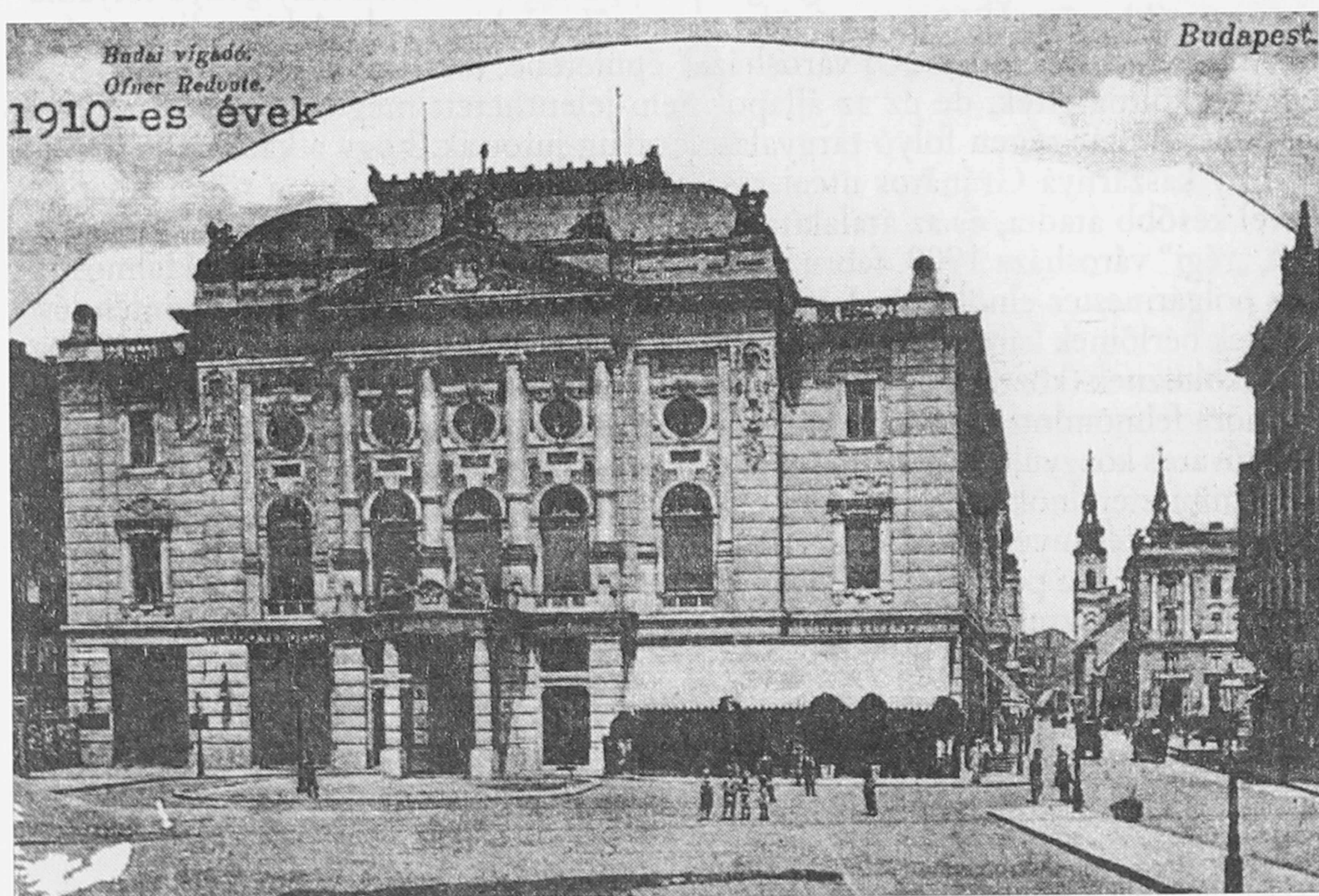
Irodalom:

Schmall Henrik: A régi pesti városháza története; Schoen Arnold: A Budapesti Központi Városháza; Rados Jenő: Hild József; Vasárnapi Újság, 1900., 7. és 17. szám.

A „régi pesti városháza” az emeletráépítés után

A Budai Vigadó épülete a század elején

100 ÉVE NYÍLT MEG A BUDAI VIGADÓ

A budai polgárok kitartó harca meghozta eredményét, felépült a Budai Vigadó és 1900. január 30-án nagyszabású farsangi bállal ünnepélyesen megnyitották.

A királyi vár tövében elterülő budai polgárváros a gazdasági és kulturális életben a történelem folyamán mindig megelőzte Pest városát. Buda visszafoglalása után azonban a fejlődés iránya megváltozott és Pest gyarapodása megelőzte testvérvárosát. A XIX. század közepére elkészült a Pesti Redout, a Hacker Sala nagytermével együtt megfelelő helyet biztosított a polgári lakosság társadalmi és kulturális összejöveteleihez, táncestélyek, bálók tartására. Egy zárt társadalmi réteg a volt Lloyd palota, vagy a Nákó palota nagytermében tartotta reprezentatív összejöveteleit.

A budai polgárok azonban megfelelő teremmel nem rendelkeztek. Hiába volt híres dalárdájuk és más kulturális szervezetük, rendezvényeiket csak a már megkopott Fácán vendéglő nagytermében tarthatták meg. Ezért a múlt század végén mind nagyobb nyilvánossággal és súllyal követelték, hogy a budai városrésznek is épüljön megfelelő méretű és megjelenésű palota. 1892-ben beadványban kérték *Gerlóczy Károly* fővárosi alpolgármestertől igényük kielégítését, de a megvalósítás – a sok támogató és egyetértő nyilatkozat ellenére – egyre késett.

Az évtized közepére végre lépéseket tettek a megvalósítás felé. 1894-ben a főváros megkapta a katonai hatóságtól a nagykiterjedésű kaszárnyákat. Ezek között azt a raktárépületet is, ahol a társzekereket raktározták a Fő utca–Corvin tér–Iskola utca sarkán. Elhatározták, hogy a Budai Vigadót ennek helyén építik fel és ehhez megvásárolták a két szomszédos telket is.

1896-ban nyilvános tervpályázatot írtak ki október 30. beadási határidővel. A pályázókat a kiírás nehéz feladat elé állította, mert a legkülönbözőbb rendeltetésű helyiségeket – dísztermet, könyvtárat, egyesületi szobákat, vendéglátó helyeket kellett egy tömbön belül elhelyezni. A pályázatot a fiatal *Árkay Aladár* és apósának *Kallina Mórna*k közös terve nyerte. A II. díjat *Korb Flóris* és *Giergl Kálmán* „Gaudeamus” jellegű tervének ítelték. Az Árkay–Kallina kettős a megvalósításra is megbízást kapott. 1898 tavaszán megkezdték az építkezést és egy évvel később ősszel már készen állt a 800 négyszögöl területet elfoglaló épület.

A főhomlokzatot kis kiüléssű faloszlopok, pillérek, könyöklők díszítették, összehatásukban nyugodtabban, mint a korabeli, hasonló megjelenésű középületeken. Karszti márványoszlopokkal díszített előcsarnokát, kényelmes lépcsőházát lámpák százai világították meg, és halvány zöld falfestése megnyugtató benyomást keltett.

A földszintet kávéház, vendéglő és a lépcsőház két oldalán ruhatárak foglalták el. Az első emelet központja a 350 m²-es díszterem volt. Falfelületeit óriási tükrök és *Pauli Erik* az „Ést” és a „Reggel” allegorikus falfestményei, valamint szecessziós faldíszek ékítették. Ezeket a mennyezetről 270 izzó és 3 óriási ívlámpa világította meg. A díszteremhez két oldalról egy-egy kisterem csatlakozott. Az Iskola utcai oldalon bordóvörös fa és kárpit burkolta a 400 személyt befogadó étterem falait. Ennek folytatásában helyezkedett el a Budai Polgári Kör társalgója, olvasója és három játékterme. A kör helyiségeihez és a II.–III. emelethez a Fazekas tér (Szilágyi Dezső tér) felől külön bejárat is volt. Ezeken a szinteken négy magánlakás, a Budai Könyvtár Egylet helyiségei és a budai anyakönyvi hivatal volt.

A Budai Vigadó jelenleg

Az épület a stílusok változásának átmeneti alkotása. Összefogottabb tömege, mérsékelt kiülésű plasztikája, szecessziós belső díszítése, az étterem magyaros kialakítása az eklektikától elszakadó új felfogás első próbálkozásai közé tartozik.

Az építtetők a budai városrészhez méltó épületet kívántak létrehozni, ezért áldozatot is hoztak érte. A főváros közgyűlése 1896-ban 620 ezer koronát szavazott meg a megvalósításra, de végül 1 060 000 koronába került az épület.

1900. január 30-án délelőtt *Halmos János* polgármester vette át az épületet. Este nagyszabású farsangi bállal nyitották meg a Vigadót, amelyen miniszterek is megjelentek, a bál fővédnöke pedig *Klotild* főhercegasszony volt. Az összegyűjtött műtárgyakból sorsolást rendeztek, melynek jövedelmét a budai szegények támogatására fordították.

A II. világháború súlyos károkat okozott az épületben. A helyreállítás során – melyet remélhetően ideiglenesnek tekinthetünk – nem törekedtek az eredeti állapot visszaállítására, egyszerűbb, a régi épület megjelenésére alig-alig emlékeztető külsővel elégedtek meg. Rendeltetése is megváltozott, irodákat, munkaszobákat alakítottak ki, csak a nagyterem jellege maradt meg. Pedig a világhíres Állami Táncegyüttes és a Corvin tér jelentősége egyaránt igényelné, hogy az épületet eredeti állapotára és megjelenésére állítsák helyre.

Hajós György

Irodalom:

Dercsényi Balázs: Árkay Aladár; Vasárnapi Újság 1900., 2. és 5. szám; Építő Ipar, 1896.

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI METEOROLÓGIAI OBSZERVATÓRIUMOK

Száz esztendeje, 1900. szeptember 30-án a Komárom megyei Ógyallán (ma Hurbanovo, Szlovákia) Darányi Ignác földművelésügyi miniszter bensőséges ünnepség keretében adta át rendeltetésének az újonnan épült Meteorológiai és Földmágnesességi Obszervatóriumot. A M. kir. Meteorológiai és Földmágnesességi Intézet nagyszabású új obszervatóriuma, célszerű, kényelmes berendezéssel és kitűnő műszer felszerelésével a felavatás idején nem csak Magyarországon, de világviszonylatban is a legkorszerűbbek közé tartozott.

Am valójában nem az ógyallai intézet volt hazánkban az első időjáráskutató obszervatórium. A magyarországi intézmények – és gyakran egyes tudománykedvelő magánszemélyek is – szinte már a tudományos meteorológia kialakulásától tevékeny részt vállaltak a légkörtani mérésekből, megfigyelésekből.

A legkorábbi megfigyelő állomások. Bár az időjárás eseményeit – főleg a rendkívüli vagy a pusztító jelenségeket – már igen régóta megfigyelték, feljegyezték, a műszeres méréseken, szabatos megfigyeléseken alapuló meteorológia tudománya a 17. sz.-tól indult fejlődésnek. Az első megfigyelő állomások, amelyek már rendszeres és folyamatos méréseket végeztek, többnyire az egyetemek és csillagvizsgáló intézetek keretében működtek.

Az egykori Magyar Királyság területén az első műszeres (hőmérséklet) mérések a 18. sz. első felében, Sopronban, Eperjesen és Kézsmárkon történtek. A tudomány akkori állásának megfelelő, részletes meteorológiai méréssorozat – amely már kiterjedt a hőmérséklet mellett a légnyomás, a csapadék, a szél irányának, sőt a földmágneses deklinációnak (az iránytű eltérésének az észak-dél iránytól) mérésére, megfigyelésére – az 1756-ban felépült nagyszombati egyetemi csillagvizsgálóban indult meg. Voltaképpen ezt az észlelő helyet nevezhetjük az első magyarországi meteorológiai obszervatóriumnak.

A nagyszombati egyetemet 1777-ben Pest-Budára telepítették, és a légkörtani mérések is a budai királyi palotára emelt csillagvizsgáló toronyban folytatódtak, 1780-tól. A következő évben a várbeli csillagászati-meteorológiai obszervatórium csatlakozott a világ első nemzetközi meteorológiai hálózatahoz, a mannheimi „Societas Meteorologica Palatiná”-hoz, sőt annak egyik legmegbízhatóbb, gondosan vezetett állomásává vált. A méréseket a mannheimi társulat feloszlása után is végezték, és amikor a csillagvizsgálót – teljesen korszerűsítve – 1815-ben áthelyezték a Gellért-hegyre, az időjárási megfigyeléseket is itt folytatták. A 18. sz. végén egyébként már az ország több helyén is megindult a meteorológiai észlelés: Egerben a Csillagvizsgáló toronyban, Miskolcon, Temesváron, Gyulafehérváron és másutt is.

A meteorológia fejlődése, és az e tudománnyal szemben támasztott gyakorlati igények azonban már a 19. sz. elejétől két, némileg ellentétes feladatot adtak a kutatóknak. Egyrészt a fizikai ismeretek gyors bővülése egyre többféle mérést kívánt, amelyeknek elvégzéséhez (gyakran költséges vagy bonyolult eszközökkel) jól felszerelt intézetekre volt szükség. Másrészt az éghajlatkutatás, az időjárási folyamatok térbeli és időbeli lezajlásának vizsgálata aránylag sok kisebb, csak a legszükségesebb mérőeszközökkel ellátott megfigyelő állomást igényelt. Így lassan-

ként kialakult a máig is fennálló rendszer: egy-egy ország egy-két nagy, gazdagon felszerelt obszervatórium mellett nagy számú, de csak a legfontosabb eszközökkel ellátott állomást tart fenn.

Az újjáéledő magyarországi meteorológia. A hazai meteorológia éppen a légkörkutatás gyors fejlődésének küszöbén maradt obszervatórium nélkül: a gellérthegyi Egyetemi Csillagvizsgáló 1849-ben, Buda várának visszavétele során elpusztult. A szabadságharc bukását követő években a lassan gyarapodó magyarországi észlelő hálózatot a bécsi központ irányította, az észlelések feldolgozása is itt történt.

Amikor a Magyar Tudományos Akadémia szorgalmazására 1870-ben a fáradhatatlan *Schenzl Guidó* (1823-1890) megszervezte az önálló magyarországi meteorológiai szolgálatot, a gyorsan bővülő hálózat Budapesten központi irodát kapott, de a kor színvonalán álló központi obszervatóriuma nem volt. A növekvő nagyváros, Budapest beépített területei egyre inkább alkalmatlanok voltak a zavartalan tudományos megfigyelésekre. Schenzl a központi iroda számára bérelt Lovas-úti villa melletti kertben, valamint a mai Toldy Ferenc gimnázium kertjében – ahol iskolaigazgatóként már korábban megfigyeléseket végzett – és a Bécsi-kapu melletti telken helyezte el a műszereket, nem éppen a legkedvezőbb körülmények között. Az is tény azonban, hogy az akkori személyzeti létszám: két asszisztens mellett nem is nagyon volt mód egy nagyobb megfigyelő állomás működtetésére.

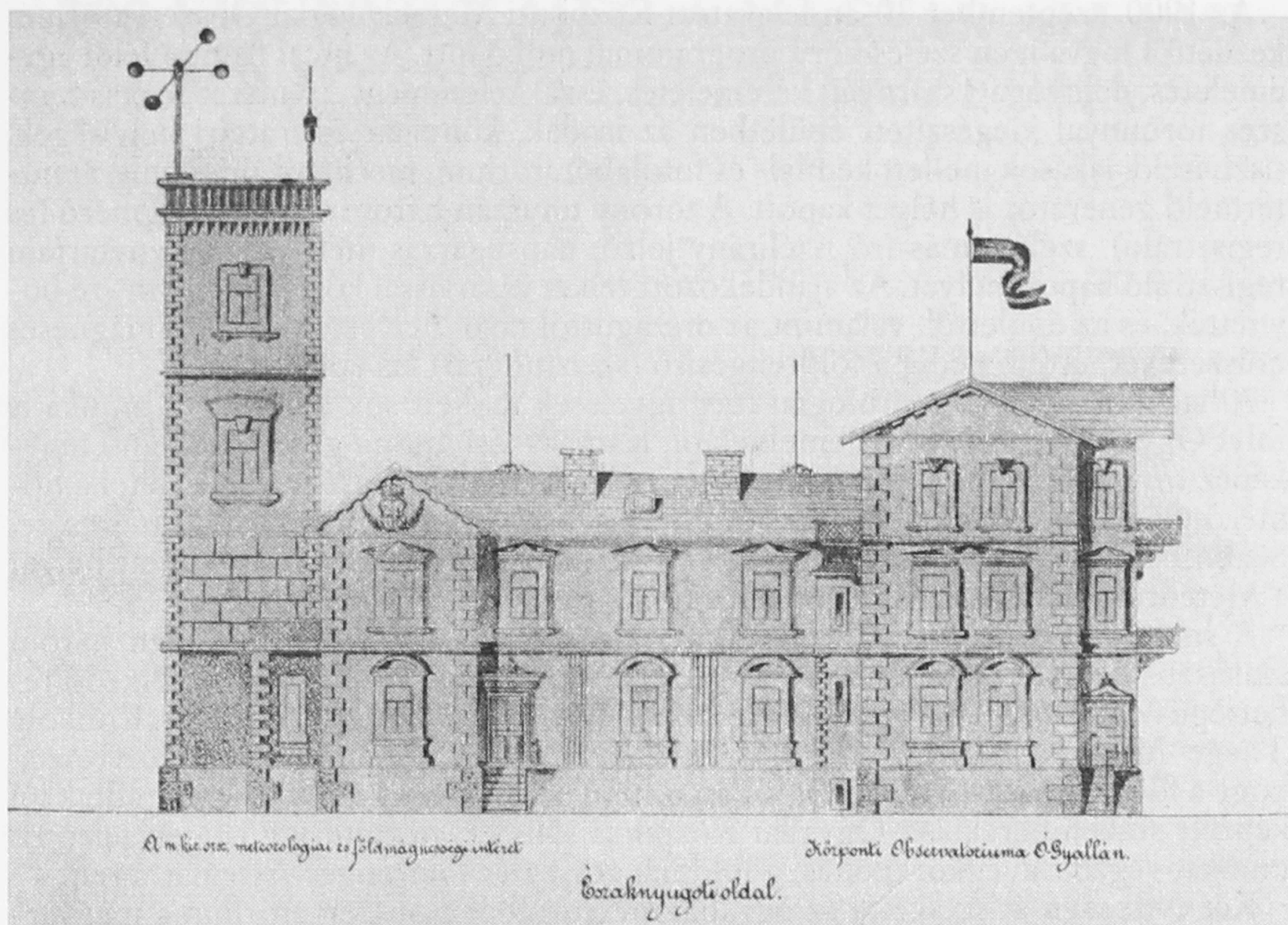
Nem sokat változott a helyzet a következő vezetők igazgatása idején sem. Igaz, hogy közben az ország több helyén is létesült – általában magánkezdeményezés nyomán – olyan meteorológiai észlelő állomás, amely széles körű észlelési programmal felülmúlta a szokásos hálózati állomások munkáját. Ezek közé tartozott a kalocsai Szt. István gimnázium meteorológiai állomása, amelyet 1874-től első vezetői folyamatosan fejlesztettek; továbbá a Szombathely melletti Herényi Gothar magáncsillagvizsgáló. Teljes értékű obszervatóriumoknak azonban ezeket sem tekinthetjük.

Az 1800-as évek végén a világ meteorológiai intézeteinek nemzetközi igazgatói tanácsa az észlelő állomásokat négy osztályba sorolta: az I. rangúak az összes időjárási, éghajlati elemeket mérik és észlelik, a II. rangúak a főbb elemeket naponta háromszor feljegyzik (légnyomás, hőmérséklet, légnedvesség, csapadék, felhőzet, szél), a IV. rangúak már csak a csapadék mennyiségét mérik. Az obszervatóriumi „rangot” azok az állomások kapták meg, amelyeken nem csak leolvasták a műszereket, hanem öníró (regisztráló) berendezések is működtek. Ilyen értelemben a központi intézet alig érte el az obszervatóriumi nevet.

Az ógyallai obszervatórium. A helyzet akkor változott meg, amikor a kitűnő szervező *Konkoly Thege Miklós* (1842-1916) került a Meteorológiai és Földmágnesességi Intézet igazgatói székébe. Konkoly Thege 1871-ben létesített magáncsillagvizsgálót, ógyallai udvarházának parkjában. Ugyanitt már korábban (1867-től) meteorológiai megfigyeléseket is kezdett. Kis állomását saját költségén évről évre fejlesztette. Igazgatói kinevezését azonban mégsem ilyen irányú munkálkodása, hanem nemzetközi tudományos hírneve, és kitűnő szervező képessége alapján érdemelte ki.

Amikor 1890-ben elfoglalta az igazgatóságot, első teendői közé tartozott, hogy a földmágneses műszereket Ógyallára vitette, ahol azok minden zavaró körülménytől távol működhettek. A következő években egyre több érzékeny műszert helyezett el ógyallai parkjába. A műszerek elhelyezésére egy külön kis építményt emeltetett, amelynek nyolc méter magas tornyára szerelte fel a szélesebb és szélirány jelzőket, ill. írókat.

Az ógyallai parkban elhelyezett műszerek száma gyorsan nőtt, úgy hogy az ott végzett mérések 1897-től már a Meteorológiai Intézet „Évkönyvei”-nek külön kötetét töltötték meg.

Konkoly Thege ekkor az érsekújvári országútnak a csillagdával átellenes oldalán fekvő telkén új, nagyobb észlelő épületet állított fel, és az intézet egy-két szaktisztviselőjét is Ógyallára helyeztette a rendszeres munkálatok ellátására. Ezt a 2160 m²-es telket utóbb az államkincstárnak ajándékozta, egy építendő „meteorológiai főobszervatórium” céljára.

A nagyarányú fejlesztést az tette lehetővé, hogy Konkolynak sikerült 1893-ban a meteorológiai szolgálatot a Kultuszminisztérium felügyelete alól a Földművelődésügyi minisztériumhoz áthelyeztetni. Itt az évi költségvetést már kezdettől fogva megnövelték, és gyarapodott a diplomás szaktisztviselők száma is. Végül *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszternek támogatásával 1898-ban az országos költségvetés 60 000 koronát szavazott meg a tervezett új ógyallai obszervatórium építésének, és tízezer koronát a földmágneses mérések céljaira.

Konkoly Thege arról is gondoskodott, hogy a tehetséges fiatal szakemberek külföldi tanulmányutakon megismerhessék a nyugateurópai obszervatóriumokat, és az azokban folyó munkát. E tapasztalatok alapján készítette el Marczell György és Héjas Endre adjunktusok közreműködésével az ógyallai obszervatórium tervét. Ennek alapján építette fel Pollák Ignác rév-komáromi építész 1899/1900-ban az épületet, amelynek belső berendezését is helyi – komáromi, érsekújvári, ógyallai – mesteremberek készítették. Jól végzett, szép munkájukat bizonyítja, hogy nem csak az épület, de annak sok belső tartozéka ma is használatban van!

Az 1900. szeptember 30-án felavatott Központi Meteorológiai Obszervatórium kezdettől fogva igen széles körű programmal működött. Az utcai frontja felől egyemeletes, délnyugati szárnyán kétemeletes, északkeleten egy 20 méter magas teraszos toronnyal kiegészített épületben az irodák, könyvtár és irattári helyiségek, tisztviselői lakások mellett kémiai- és fotólaboratórium, mechanikai műhely, áramtermelő generátor is helyet kapott. A torony teraszán három szélességmérő (és regisztráló), szélnyomás író, szélirány jelző, napsugárzás mérő és napfénytartam regisztráló kapott helyet. Az ajándékozott telket vásárlással közel 10 000 m²-re bővítették, és az épülettől, valamint az országúttól távol helyezték el a földmágneses műszereket, utóbb pedig a földrengésíró (szeizmográf) kis épületeit.

A hagyományos meteorológiai megfigyelések mellett sok különleges munka is folyt Ógyallán. Említést érdemelnek pl. Karvázy Zsigmond gyönyörű felhő fényképei, ifj. Konkoly Thege Miklós Andor (a csillagász unokaöccsének) kísérletei a hőmérő elhelyezések tökéletesítésére, ill. az égboltfény sarkítottságának mérésére, Szabó Bálint légköri-elektromosság vizsgálatai. Egy évtizeden át itt kapott helyet a Meteorológiai és Csillagászati Múzeum szép műszergyűjteménye is.

A sokféle munka ellátására 4-5 főnyi kutatógárda dolgozott Ógyallán három szakasztiszt közreműködésével. Az obszervatórium első vezetője a kiemelkedő tehetségű Marczell György (1871–1943), majd az első világháború végéig ifj. Konkoly Thege Miklós (1873–1945) volt. Tevékenységüket nagymértékben korlátozta, hogy a fővárostól távol fekvő Ógyallán többnyire csak két-három évig maradtak jól képzett szakemberek. Az Ógyallai Központi Obszervatórium így is igen jelentős munkát végzett a légkörkutató, a földmágnesség és földrengés vizsgálat terén.

Két évtizeden át szolgálta az ógyallai meteorológiai obszervatórium a magyarországi tudományos kutatásokat. 1919-ben a trianoni békediktátum a Csehszlovák Köztársasághoz csatolta, így Magyarország egyszerre veszítette el állami csillagvizsgálóját és központi obszervatóriumát. (A Csehszlovák állam azonban megtartotta állásában az obszervatórium két vezető tisztviselőjét, Kenessey Kálmánt és Szabó Bélát.) Jelenleg a Szlovák Tudományos Akadémia felügyelete mellett működő szlovák főobszervatórium, amely jó együttműködésben dolgozik a magyar meteorológiai és geofizikai intézményekkel.

Bartha Lajos

Irodalom:

Ünnepi Emlék-könyv az ógyallai M. kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Obszervatórium ünnepélyes felavatása alkalmából. Szerk.: Héjas E. Bp. – Ógyalla, 1900. szept. 30.; Réthly A.: Jelentés a M. kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Intézet ... évi működéséről (1901 és 1914 között évenként); Konkoly Thege M.: Körültekintés néhány nyugateurópai obszervatóriumban. III. Bp. 1898.

100 ÉVE NYÍLT MEG A MAGYAR ÁLLAMI FÖLDTANI INTÉZET MÚZEUMA

A Magyar Állami Földtani Intézet Múzeumát 1868-ban alapították, egy évvel korábban, mint magát az intézetet.

A Földtani Intézet alapító okirata három gyűjteménytípus kialakítását írta elő: (1) általános őslénytani, (2) földirati [regionális] kőzettani, (3) földirati [regionális] őslénytani gyűjteményét. Míg az általános őslénytani gyűjteményt állat- és növényrendszertani sorrendben az intézeti dolgozószobákban kellett elhelyezni, addig a két regionális kollekciót nyilvánosan ki kellett állítani. Harminc évig azonban megfelelő elhelyezés hiányában az előírásoknak nem lehetett megfelelni. Az intézeti székházat 1900. május 7-én adták át, benne 1470 m² területen a teljes második emeleti részt elfoglaló, kiállításnak berendezett múzeummal. Az 1909-ben nyomtatásban kiadott múzeumi vezető szerint az egyes gyűjteményekben már csak nyomokban voltak felfedezhetők az eredeti koncepció elképzelései. A kiállítás bemutatási sorrendjében 1900-tól egészen 1939 végéig (amikor a háborús veszély miatt a kiállítást lebontották és ládába csomagolták) a következő gyűjtemények voltak: ősgérincesek, Magyarország hegységei, dombvidékei és síkságai szerinti rétegtani csoportosítású kőzet- és őslénytani gyűjtemény, dinamogeológiai (genetikai kőzettani) gyűjtemény, prehisztorikus eszközök, iskolai kőzetgyűjtemény, külföldi kőzetek (benne Bangka és Borneó szigetek kőzetgyűjteménye és Vojnich Oszkár óceániai gyűjteménye), agrogeológiai kollekció, recens csigák és kagylók összehasonlító anyaga, artézi kutak szelvényei és fúrómintái, gyakorlati geológiai gyűjtemény, összehasonlító kőzetanyag, bányageológiai gyűjtemény, külföldi összehasonlító gyűjtemények, Coquand-féle őslénytani gyűjtemény, valamint a külföldi ősgérincesek gyűjteménye. A kiállított 15-féle kollekció tükrözte az intézet múlt század végi harminc éves tevékenységének összehordott, rendszeresen gyűjtött, vásárolt és ajándékba kapott anyagát. Némelyik gyűjtemény múltja már az alapításra visszanyúlik (ősgérincesek), mások kutatók személyéhez kötődve önállósultak („phytopaleontológiai” = paleobotanikai, 1884) annak ellenére, hogy a kiállítási kollekciókat külső hatásokra jelentősen átalakították. Megszűnt az agrogeológiai gyűjtemény, mert az intézet talajtani és agrogeológiai osztályából önálló Talajtani Intézet alakult (1948). A prehisztorikus kőeszközöket átadták a Magyar Nemzeti Múzeumnak (1949).

A Budapesti Műszaki Egyetem megkapta az ipari kőzetminta-gyűjteményt, oktatási célra igen sok leletet vettek át a különböző oktatási intézmények. Az 1960-as évek első felében tovább fokozódott a gyűjtemény „profilisztitása”, annak az elvnek az alapján, hogy a Földtani Intézet csak magyarországi leleteket birtokoljon, s a látványos példányok a kiállító múzeumokba kerüljenek. Ennek eredményeként a Természettudományi Múzeumba került a legtöbb nagyemlőslelet, a külföldi hullómaradványok, a Coquand-gyűjtemény jura leletei stb.

A húsz éven át szinte évente átalakított, s nagyrészt csak papíron elkülönített gyűjtemények stabilizálódására 1966-ban került sor, amikor az intézet 100 éves évfordulójára készülődve elkészült a Múzeumi Osztály Működési Szabályzata. Ennek értelmében az osztálynak rétegtani, tuskésbőrű-, ősgérinces-, ősnövénytani, ásványtani, kőzettani és teleptani, valamint térképezési mintaanyag-gyűjtemé-

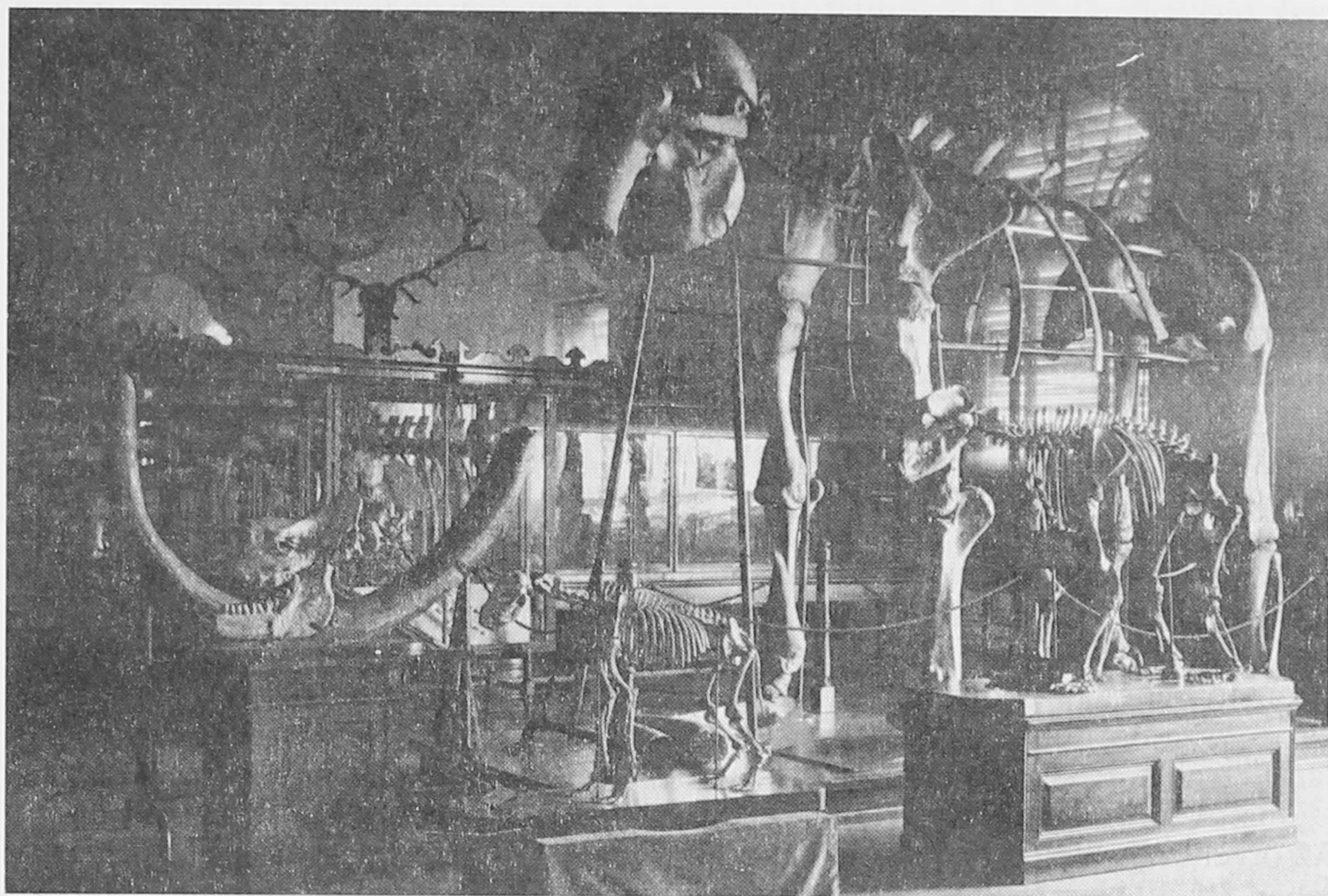
nye van. Az egyetlen névbe összefogott rétegtani gyűjtemény azonban már 1966-ban is rétegtani egységekre tagolódó 13 önálló kollekcióból tevődött össze (devon, karbon, perm, triász, jura, kréta, eocén, oligocén, miocén, szarmata, pliocén [=pannon], kvarter, recens), amelyek jelenleg is fennállnak, s kibővültek a szilur és az archeosztratigráfiai kollekcióval. 1966 óta egységessé vált az ásványtani és a teleptani (ásvány-teleptani), valamint a kőzettani és a térképezési mintaanyag (=kőzettani) gyűjtemény. 1987-től a gyűjteményhez csatolták az addig külön szervezeti egységet alkotó, igen nagy mennyiségű anyagot tartalmazó mélyfúrás mintagyűjteményt, a külföldi expedíciós gyűjtésekre alapozva pedig létrejött az aktuálpaleontológiai gyűjtemény. 1989-ben kezdődött meg a porminta- és a kőzettani vékonycsiszolat-gyűjtemény kialakítása, amelyek nagyrészt a Földtani Intézetben készített kémiai vizsgálatok anyagának, s a vékonycsiszolatoknak a megőrzését szolgálják.

A Földtani Intézet múzeumának gyűjtőköre megalakulása óta Magyarország teljes területe. Pusztán abból a tényből fakadóan, hogy az ország területe az elmúlt száz évben többször megváltozott, s a végeredményt tekintve jelentősen csökkent, a fő gyűjtőkört a mindenkor Magyarországra területére kell érteni. Ugyanakkor mindenkor megvolt az az igény, hogy külföldi összehasonlítható leletekkel, vagy jelentős idegen anyagokkal is gyarapodjék a gyűjtemény. Ezek közül mindmáig a legjelentősebb a *Coquand*-féle őslénytani gyűjtemény (1882), újabban pedig a recens tengeri maradványokat tartalmazó aktuálpaleontológiai kollekció. Magyarország területének történelmi csökkenése miatt a külföldi gyűjteményt szaporítja a rendkívül gazdag erdélyi ásvány- és ősmaradványanyag. A II. világháborút követő átalakítások során csak igen kis mértékben valósult meg az az elhatározás, hogy a Földtani Intézet gyűjteménye csak a trianoni Magyarországról származó leleteket tartalmazza. Ennek az elvnek ellentmondott az a gyakorlat, miszerint a *Coquand*-gyűjtemény nagy része nem került máshová, s igen nagy jelentőségű nemzetközi bauxitkollekciót állítottak fel. A nyolcvanas évektől kezdődően emellett, hogy továbbra is Magyarország aktuális teljes területe jelenti a fő gyűjtőkört, a múzeum befogadja mindazokat a külföldi leleteket is, amelyek hazai és nemzetközi mértékkel mérve is megőrzésre érdemesek.

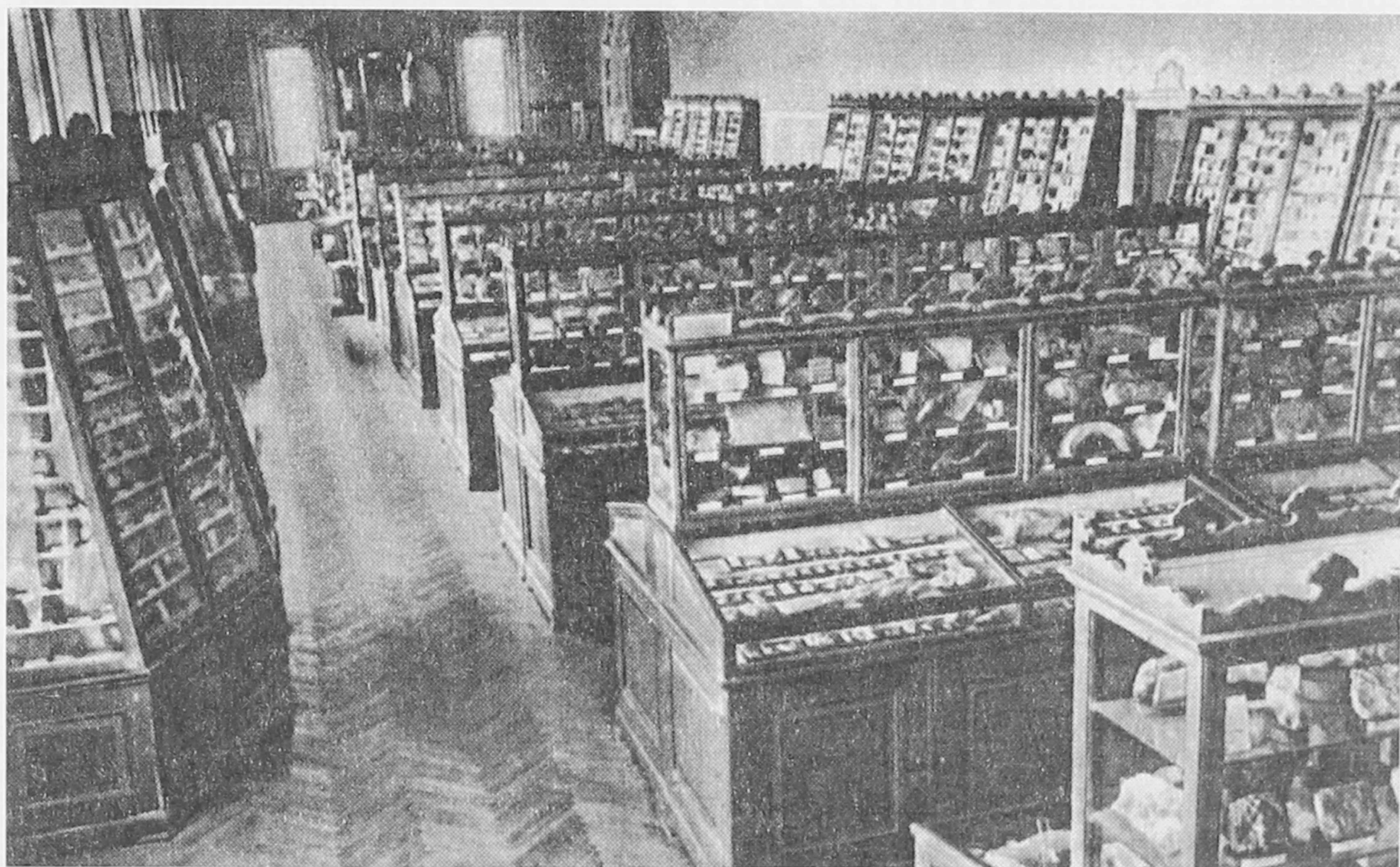
A múzeum gyűjtőköre az évtizedek alatt nemcsak területi súlyponteltolódást mutatott, hanem értékszemlélet-változást is. A múlt század végén és a hatvanas években a térképezési dokumentációs szemlélet, s ezen keresztül a minél teljesebb országos reprezentáció érvényesítése volt a cél. A XIX. század végén és a XX. század elején igen sok szép és látványos példánnyal gyarapodott a gyűjtemény, aminek igényét az új földtani intézeti székházban kialakított hatalmas kiállítás is indokolta. Az ily módon kialakított gyűjteménykép a II. világháború után drasztikusan megváltozott, s az intézet tudatosan lemondott a kiállítási példányokról. Állandó, a nagyközönségnek is megnyitott kiállítás hiányában a korábbi kényszerpályát követve új megfogalmazást nyert a gyűjtemény célja és gyűjtőköre. Nem utasítja vissza a látványos és hiteles adatokkal rendelkező leleteket, ugyanakkor a tudományos és gyakorlati célú megőrzést tekinti alapvetőnek. Ellenzi a selejtezést, a leletek továbbadását. Miközben fokozottan igényli a nemzetközi feldolgozottságot, igyekszik a kölcsönzések mennyiségét csökkenteni, s azt másolatcserével pótolni.

A gyűjtemény állományának gyarapodásában mindig az intézet saját kutatásaihoz kapcsolódó munkálatoknak volt meghatározó szerepe. A térképező geológusok az első évtizedekben természetesnek tartották, hogy munkájuk eredménye ne

A múzeum egykori gerinces-terme mamut-csontvázsal

A múzeum gyűjteményének részlete a régi tárolószekrényekben

csak térképlapokon és nyomtatott szöveges formában maradjon fenn az utókor számára, hanem múzeumi tárgyakban is. Ezzel szemben hatott az az általános emberi tulajdonság, hogy a kutatók nehezen váltak meg anyaguktól. Emiatt a múltban, s várhatóan a jövőben is csak töredékeket sikerül megőrizni. A gyarapodás jelentős részét tették ki a vásárlással beszerezett leletek, amelyek megvétele szinte kivétel nélkül *Semsey Andor* pénzügyi támogatása tette lehetővé. A gyűjteménynek sohasem volt jelentős elkülönített kerete vásárlásokra. Ez a tény különösen a legutóbbi időben jelent igen nagy hátrányt, amikor a geológusi tudatból nagyrészt kiesett a gyűjtési szemlélet, mecénás és ajándékozó gyakorlatilag nincs, miközben üzletággá fejlődött az ásvány- és ősmaradvány-kereskedelem.

A térképezési, ajándékozási és vásárlásos gyűjteménygyarapodás mellett mindig a gyűjtemény kutatóinak saját kutatási tevékenysége jelenti a legnagyobb fejlődést. A gyűjteménykezelő szakembereknek létérdeke a minél kiterjedtebb gyűjtés, a tudományos feldolgozás. Ugyanakkor ritka kivételtől eltekintve az egyéni tudományos ambíció már nem terjed ki a muzeológusi munkára is.

A gyűjtemény számbeli gyarapodásának menetét és módját feljegyzések hiányában és a régi leltárkönyvek nagy részének megsemmisülése (megsemmisítése?) nyomán nem lehet pontosan nyomon követni. Valószínű azonban, hogy a kollekció a századfordulón, a székházi kiállítás megnyitásakor legalább 100 ezer tételt tartalmazott. Ebből kb. 30 ezerre tehető a *Coquand*-gyűjtemény eredeti példányszáma. A II. világháborút a gyűjtemény jelentősebb károsodás nélkül vészelte át. Az ötvenes és hatvanas évek átadásai, selejtezései és „kommasszálásai” következtében 30–40 ezer tétellel csökkenhetett az állomány. Az újonnan elrendelt térképezések mintaanyagának, a centenáriumi fejlesztésnek, a folyamatos nagy volumenű gyűjtéseknek, s a fúrési mintaanyagoknak a gyűjteményhez való csatolása következtében az elmúlt 30 évben több százezer példánnyal gyarapodott a Földtani Intézet múzeuma. Az új gyűjteményrészek fejlesztésével (porminták, csiszolatok), valamint az intézeti produktumok tudatos begyűjtésével további, százezres nagyságrendű anyaggal fog gyarapodni az állomány.

A gyűjtemény mindig betöltött egyfajta múzeumi jellegű szolgáltató szerepet, mégpedig a lakosságban felmerülő szakmai kérdésekkel kapcsolatos információnyújtást. Mindaddig, amíg a gyűjtemény állománya csekély volt, az adatszolgáltatásnak nem volt jelentősége. A nyolcvanas évek végén, miután a már bezárt bányák mintái, a nagy költséggel begyűjtött térképezési és mélyfúrési minták komoly értéket képviselnek, rohamosan megnőtt az információs igény a földtani tárgyi dokumentumok iránt is. A Földtani Intézet gyűjteménye napjainkban olyan tudományos és gazdasági értéket képvisel, ami a szolgáltatásokon keresztül az intézet pénzügyi húzóágazatát is jelentheti a jövőben.

A Földtani Intézet Múzeuma jelenleg Magyarország legnagyobb állományú állami szakgyűjteménye, 1993. december 31-én 128 988 db leltározott és további kb. félmillió nyilvántartott lelettel. A múzeum 21 tematikus gyűjteményre tagolódik és budapesti székházán kívül még négy további vidéki telephelye is van.

Kordos László

AZ URÁNIA – EGY ELFELEDETT ISMERETTERJESZTŐ LAP

1900 májusában egy új színfolttal gazdagodott a magyarországi tudomány népszerűsítő folyóiratok palettája: megjelent az Uránia Magyar Tudományos Egyesület havi lapja, az „*Uránia*”. A nagy alakú (A/3 formátumú), változatos tartalmú, bőven illusztrált folyóirat hamarosan népszerűvé vált, az első világháborúig egyre növekvő terjedelemben egyre nagyobb példányszámban jelenhetett meg. Különösen fontos szerepet töltött be a természettudományok és a műszaki haladás ismereteinek széles körű terjesztésében. Éppen ezért meglepő és sajnálatos, hogy a hazai művelődéstörténet és a tudományos ismeretterjesztés krónikája napjainkban szinte teljesen megfeledkezett erről a folyóiratról.

Az elődök. A tudományos és műszaki ismeretek terjesztése hazánkban a 19. sz. derekán lendült fel. A közművelődés terjedésével egyre többen érdeklődtek a természettudományok, a történettudomány, a néprajz és a technikai fejlődés eredményei iránt. Ez az érdeklődés – amely akkoriban világjelenség volt – alapozta meg a Kir. Magyar Természettudományi Társulat 1869-ben indított havi (utóbb kéthetenként megjelenő) folyóiratának, a *Természettudományi Közlönynek* sikerét. Tény, hogy a Természettudományi Közlöny, kitűnő szerkesztésével és jótollú szerző gárdájával hamarosan nemzetközi viszonylatban is a legjelentősebb ismeretterjesztő és referáló folyóirattá vált. (Ezt a rangját 1944-ben bekövetkezett megszüntetéséig megtartotta.)

A Természettudományi Közlöny cikkeinek színvonala hamarosan felülemelkedett az alapfokú tudománynépszerűsítés szintjén. A szerkesztők és a szerzők – bár kimondatlanul – azt a célt tűzték maguk elé, hogy a képzetebb, alaposabb ismeretekkel rendelkező olvasók, elsősorban a tanárok, tanítók, orvosok gyógyszerészek számára adjanak tájékoztatást a tudományos haladásról. Emellett csak kevés teret szentelt az új műszaki eredményeknek. A csekély alapismerettel rendelkező szélesebb érdeklődő körnek azonban nem egy cikke már nehezen volt érthető.

Ezt a hiányt az 1800-as évek derekán némileg a *Vasárnapi Újság* pótolta, de már jellegénél fogva sem felelhetett meg egy céltudatosan szerkesztett ismeretterjesztő lap feladatainak. Kezdetben igen sikeres volt, és az alapfokú népszerűsítés feladatát is jól ellátta a *Berecz Antal* (1836–1908) természetrajz tanár és geográfus szerkesztésében 1868-ban megindított *Természet* című kétheti folyóirat. Az egyébként is szerény kivitelű – illusztrációkat alig közlő – lap azonban nem állta a versenyt a Természettudományi Közlönnyel, és egy évtized után (anyagi okokból) megszűnt. Nem bizonyultak hosszú életűnek a vidéki városok kisebb-nagyobb tudományos egyesületeinek folyóiratai sem. Ezek közül csupán a Temesváron megjelenő *Délmagyarországi Természettudományi Társulat Közlönye* vált népszerűvé, és jelent meg az első világháború végéig.

Az Uránia egyesület és ismeretterjesztő színház. A 19. sz. végén egyre nagyobb igény mutatkozott az eddigieknél szélesebb kör számára érthető és érdekes tudományos-műszaki ismeretterjesztés iránt. Fokozta ezt a kívánságot az iskolai oktatás kiegészítésének szüksége is: az előírt tananyagon túl az új műszaki és tudományos eredmények megismertetése. A villamosság, a radioaktív jelenségek, a repü-

lő szerkezetekkel végzett kísérletek, majd a rádióhullámok alkalmazása sokak érdeklődését keltette fel.

A széles körű ismeretterjesztés feladatának megoldására alakította meg a tanárok, nevelők, kultúrpolitikusok és tudósok egy csoportja az Uránia Magyar Tudományos Egyesületet. Az Uránia Egyesület nem kívánt versenyezni a Természettudományi Társulattal, annál kevésbé, mivel alapítóinak nagy része a régebbi, tekintélyes társaságnak is vezetősei tagja volt. Feladatának éppen azt tekintette, hogy a TTT tagságánál szélesebb körhöz: a kisebb iskolázottságú, de a haladás iránt érdeklődő nagyközönséghez és a középiskolásokhoz szóljon. Emellett a természettudományok népszerűsítésén kívül a humán ismeretek: a történelem, irodalom és művészettörténet, néprajz, közgazdaságtudomány és technika tárgykörét is felölelte.

Példaképpül főleg a berlini Uránia Társaság és bemutató terem szolgált. Ennek mintájára létesítették, 1897-ben részvénytársasági alapon az Uránia Tudományos Színházat – a mai Uránia mozi helyén, az akkori Kerepesi (ma Rákóczi) úton –, és az 1899-ben kiadott két „próbaszám” után 1900. május 1-én megjelent az *Uránia* folyóirat is.

Az Uránia folyóirat és hatása. Az új folyóirat Molnár Viktor (1859–1918) államtitkár, kultúrpolitikus főszerkesztésével, Klupathy Jenő (1861–1931) fizikus, egyetemi tanár és legifjabb Szász Károly (1865–?) politikus, író és esztéta szerkesztésében indult meg. Utóbb Klupathy kiválásával a kitűnő fizikus-pedagógus Mikola Sándor (1871–1945), majd Molnár halála után Moesz Gusztáv botanikus (1873–1946) lépett a szerkesztőségbe.

A szép kivitelű, gazdagon illusztrált folyóirat, az Uránia Egyesület programjának megfelelően a természettudományok mellett bő teret szentelt a társadalomtudományoknak, az irodalom és művészetkritikának, sőt rövid szépirodalmi írásokat is közölt (utóbbiak többsége a manapság tudományos-fantasztikus irodalom körébe tartoznak). Különösen nagy súlyt fektettek a szerzők arra, hogy részletes és pontos ismertetést adjanak az akkori idők nagy feltűnést keltő tudományos vagy technikai újdonságairól: 1905-től ugrásszerűen gyarapodtak a géprepülésről szóló cikkek (a következő években pedig rendszeressé vált a repülés híreinek közlése, szinte önálló rovatként!), ugyanekkor egyre több írás foglalkozott a radioaktivitás elméleti és gyakorlati jelentőségével. Ugyancsak gyakran visszatérő téma volt a vezetékes (telefon, távíró) majd a vezeték nélküli (szikratávíró = rádió) távközlés fejlődésének bemutatása is.

Nagy számban és a legkülönbözőbb kérdéseket tárgyalva jelentek meg orvosi és élettani cikkek. Az orvostudományon belül az 1910-es évek közepéig egyre nőtt a népegészségügy aránya. Nagyjából az élettudományokkal azonos arányú volt a fizikai tudományok – ezek között is elsősorban a csillagászat, földrajz, földtan és őslénytan – bemutatása. A humán tudományok közül a történelem és a művelődéstörténet emelkedett ki. Érdekes módon eléggé sok matematikai tárgyú cikk (elsősorban az elvi kérdésekről és a matematikai furcsaságokról) látott napvilágot; és ugyancsak jelentős számú filozófiai írást is közölt az *Uránia*. (Ezek a tárgykörök a Természettudományi Közlönyből szinte teljesen hiányoztak.) Bizonyára pedagógiai célzattal közölt az *Uránia* számos oktatási, népművelési írást, és talán a vidéki olvasókra való tekintettel nem hiányzott a mezőgazdaság sem.

A havonta megjelenő folyóirat kezdetben 28, néhány év múlva már 34 oldalas volt. Egy-egy számnak mintegy a kétharmadát a terjedelmesebb cikkek és a rövidebb – általában az újdonságokkal foglalkozó – beszámolók foglalták el. Ezt kö-

URÁNIA

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

KIADJA AZ „URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS EGYESÜLET“

A SZERKESZTŐ-BIZOTTSÁG ELNÖKE:

MOLNÁR VIKTOR

FELELŐS SZERKESZTŐK:

SZÁSZ KÁROLY ÉS MIKOLA SÁNDOR

XIX. ÉVFOLYAM 1. SZ.
1918. JANUÁRIUS

MEGJELENIK MINDEN HÓ ELSEJÉN

JULIUS ÉS AUGUSZTUS KIVÉTELÉVEL.

SZERKESZTŐSÉG:

VII. IZSÓ-UTCZA 4. SZ.,

A LAPBA SZÁNT KÖZLEMÉNYEK KÖZÜL A
TERMÉSZETTUDOMÁNYIAK MIKOLA SÁNDOR
CZÍMÉRE (VII. KER., VÁROSLIGETI FASOR 19),
Egyebek pedig SZÁSZ KÁROLY CZÍMÉRE
(I. KERÜLET, ÁG-UTCZA 4) KÜLDENDŐK

TARTALOM:

Sappho. DARKÓ JENŐ. 1. l. — Barlanglakások Kolozsvárrt. (Ábrákkal.) DR. KERÉKES ZOLTÁN. 3. l. — Belgrád földrajzi helyzete. PODHRADSKY GYÖRGY. 7. l. — Energia-készleteink kihasználásáról. MIKOLA SÁNDOR 9. l. — Az X-sugarakról. (Ábrákkal.) MENDE JENŐ. 11. l. — A rovarok szerepe a fertőző betegségek terjesztésében. DR. BARABÁS ZOLTÁN. 14. l. — Az elektromos tér hatása a színekpre. (Ábrákkal.) HAUSER IGNÁ CZ. 16. l. — Hogyan készül a liszt? (Ábrákkal.) KERKAI ANDRÁS. 19. l. — **Krónika.** Az Uránia Magyar Tud. Egyesület rendkívüli közgyűlése. 22. l. — Az Uránia Magyar Tud. Színházegylet Részvénytársaság közgyűlése. 22. l. — Kitaibel Pál. (Képpel.) 22. l. — Az élelmezés problemája a jövőben. KERKAI ANDRÁS. 23. l. — Tudományos és technikai újdonságok: Újítás a vonatok fékberendezésén. (Ábrákkal.) W. B. 24. l. — Polározó hasáb üvegből. M. J. 25. l. — Újabb anyagok motorok hajtására. W. B. 25. l. — Izzólámpák közepes térbeli fényerősségének mérése. (Ábrával.) M. J. 26. l. — A gépkocsigyártás fejlődése az Északamerikai Egyesült Államokban. W. B. 26. l. — Új wolfram-szál az izzólámpákban. (Ábrákkal.) M. J. 26. l. — Öntöző gépek. WELWART BENŐ. 27. l. — Küvetta ragasztás nélkül. M. J. 27. l. — Thermikus diffusio. M. J. 28. l. — A „felületi energia“ és az „adag“ fogalma a Röntgen-sugaraknál. M. J. 28. l. — **Könyvszemle.** Rákosi Viktor két új kötete. —LY. 28. l. — Pekár Gyula új elbeszélés-kötete. —LY. 29. l. — Csathó Kálmán legújabb regénye. —LY. 29. l. — „Mi tizenhatszáz évesek.“ —LY. 29. l. — Magdics: Tanulságosabb fejezetek a természettudományok köréből. MIKOLA SÁNDOR. 30. l. — A szerkesztőségnek beküldött könyvek. 30. l. — **Különféle.** Klió széljegyzeteiből. ZSOLDOS BENŐ. 30. l. — **Csillagászati krónika.** Az 1918. évi nap- és holdfogyatkozások. 31. l. — 1918-ban esedékes üstökösök. 31. l. — Venus rotációjáról. 32. l. — Az „Centauri melletti csillagról. 32. l. — Az Encke-féle üstökös. 32. l. — A csillagos ég 1918 január havában. TASS ANTAL. 32. l. — Folyóiratunk előfizetési díjának felemelése. PRESZLER ANTAL. 32. l.

Egyes szám ára 1 K 50 f.

A folyóirat cikkeinek és képeinek utánnymása csakis a forrás megnevezésével történhetik.

BUDAPEST, 1918.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

vették a rövid hírek, majd a gyakran igen részletes könyvismertetések és színházi, ill., képzőművészeti kritikák. Végül az Uránia Egyesület és Színház hírei következtek, majd a lapot a következő hónap csillagászati eseményeinek rovata zárta.

A lap írásainak színvonala aránylag egyöntetű, és a szerkesztők célkitűzéseinek megfelelő volt. A mai olvasó inkább csak a nagy cikkek hosszát, terjengősségét kifogásolhatja. A természettudományi és műszaki írások általában frissek, olvasmányosak, a kor tudományos szintjét tükrözik. A történelmi, művészeti és kritikai írásokat viszont némi konzervativizmus jellemzi. (Talán nem is véletlenül, hiszen a lap egyik szellemi irányítója, legifjabb *Szász Károly* elkötelezett híve volt *Tisza István* gróf pártjának!) Ugyanakkor azonban azt is látnunk és értékelnünk kell, hogy az Uránia meglehetősen bátran, és pozitív szellemben foglalkozott a kor szociális kérdéseivel is!

Az Uránia szinte az első számától kezdve a kor jeles és jótollú magyarországi tudósait, tanárait sorolhatta írógárdájába. Ugyanakkor teret adott a pályakezdő szakemberek és pedagógusok írásainak is. *Apáthy István* biológus, a ragyogó tollú földrajztudós *Cholnoky Jenő*, nagy fizikusunk, *Eötvös Lóránd*, a kitűnő kémikus *Hankó Vilmos*, a történettudós *Márki Sándor*, az orientalista *Mahler Ede* mellett olyan ígéretes tehetségek nevére bukkanunk, mint *Kormos Tivadaré*, *Selényi Pálé*, *Kármán Tódoré* vagy *Zemplén Győzőé*. De felbukkan az Urániában *Lukács György* és *Móricz Zsigmond* neve is (utóbbi irodalomtörténeti cikkekkel). Az első tíz évfolyam (1900–1909) 220-nál több szerzőtől 788 nagy cikket tartalmaz – és kb. kétszer ennyi rövidebb közleményt, kritikát és ismertetést –, ezek nagyobb része a szerzők alapos ismeretéről és jó népszerűsítő tehetségéről tanúskodik.

Az első világháború, 1914-től megváltoztatta a folyóirat arculatát. Előtérbe kerültek a katonai cikkek, és hangot kapott az ellenséges államokat becsmérő, leki-csinylő stílus. Az 1915-ik év 79 terjedelmesebb írásából pl. 33 katonai vagy háborús tárgyú. Mindez nem vált a lap előnyére, bár a háború első éveiben megfelelt a közhangulatnak. Az is csökkentette az Uránia műszaki színvonalát, hogy 1916-ban az Uránia Tudományos Színház egy üzletemberekből álló csoport irányítása alá került. Az Uránia számára azonban az elvesztett háború és a trianoni békeszerződés területvesztesége nyomán csökkenő előfizetői kör adta meg a kegyelemdőfést: a már nagy múltúnak nevezhető, fontos kulturális szerepet játszó folyóirat 1923-ban megszűnt.

Az Uránia megszűnése után tűnt ki, hogy még a romló gazdasági helyzet ellenére is milyen érdeklődés mutatkozik egy ilyen jellegű ismeretterjesztő kiadvány iránt. Az 1920-as, 30-as években több kísérlet történt hasonlóan átfogó, népszerű hangvétellű évkönyvek vagy folyóiratok kiadására. Végül 1935-ben a tudósak és népszerűsítőnek egyaránt kiemelkedő *Lambrecht Kálmán* (1889–1936) *Búvár* című havi folyóirata érte el azt a népszerűséget, amelyet három évtizeddel korábban az Uránia.

Mai szemmel természetesen a 20. sz. első két évtizedében megjelent folyóirat legtöbb írása már elavultnak tűnik. Ám sok cikk ma is értékes kortörténeti dokumentum, és számos írása napjainkban már tudománytörténeti forrásnak számít.

Bartha Lajos

100 ÉVES A GYŐRI KEKSZGYÁR

A Győri Keksz Kft., Magyarország legnagyobb, lisztes édességeket gyártó vállalata 2000-ben tölti be fennállásának 100-ik évfordulóját.

A vállalatot 1900-ban *Koestlin Lajos* és Társa alapították. Az alapítás jelentőségét emelte az a tény, hogy Magyarországon a XIX. század végéig nem termeltek tartós lisztes édességeket, azt a monarchia más országaiból: Ausztriából, Csehszágából hozták be. A friss lisztes édességek élvezeti értékét nem ismerhették a hazai fogyasztók. Ezt törte meg a győri vállalat alapítása.

Az alapítás előzményeként kell megemlíteni, hogy 1880-ban *Bach Hermann* malomtulajdonos, a mai Győri Keksz Kft. helyén állt gőzmalmában rendezett be keksz és kétszersült készítő műhelyt, amelyet néhány évi próbálkozás után bezárt. 1900-ban ezt az épületet vette meg *Koestlin Lajos* és Társa. A műhely helyén ők alapították meg Magyarország első, tartós lisztes édesség készítő gyárát. Az átalakított és kibővített épületben, részben kézimunkával, részben gépesítéssel indították meg a keksz és egyéb édes lisztesáruk termelését.

Az új gyár már 1900 szeptemberében, a győri megyeházán rendezett ipari kiállításon igen nagy sikerrel mutatta be termékeit. A szakközönség és a fogyasztók véleményére alapozva állapította meg a sajtó, hogy *Koestlin* magyarországi letelepedése és újszerű termékei döntő fordulatot jelenthetnek a magyarországi édességkészítésben, elsősorban a tartós, lisztes édességek termelésében.

Koestlin az addig szokásos lisztes édességek helyett keksz-, piskóta- és desszertkészítő szakembereket hozott be az országba, akikkel az új gyárban olyan édességeket készíttetett, amelyekkel versenyre kényszerítette a már régebben alakult közép- és gyárüzemeket, a fogyasztókkal pedig megismertette a liszttel készített tartós édességek friss állapotban hordozott élvezeti értékét.

*Koestlin*ék új győri gyárának gyors kibontakozása elsősorban a szakmai hozzáértésnek volt köszönhető. A monarchia területén több édesipari vállalkozásban is volt érdekeltségük. *Bergenz*-ben saját édesipari gyáruk volt. A győri, új gyár megindításakor *Bergenz*ből hozták a mestereket, munkairányítókat. Atcsaltak ötven szak- és betanított munkást ideiglenes jelleggel, akik közül többen is itt maradtak véglegesen.

A sikeres kezdő évek után, 1904-ben tovább gépesítettek, ekkor már 300 munkással dolgoztak. 1910-ben 800, 1913-ban már 1000 munkást foglalkoztattak. Az I. világháború után, 1920-ban bevezették a cukorka és a csokoládésáruk termelését.

A továbbfejlesztett gyár az 1920-as évek egyik legkimagaslóbb vállalata lett. Ezidőtájt üzletköre kiterjedt Európán túl Afrikára és az Amerikai Egyesült Államokra. A két háború között, a *Koestlin* cég működésének eredményeként Győr városa lett a magyarországi édes lisztesáruk termelésének bázisa.

A *Koestlin Lajos* és Társai cég 1931-ben részvénytársasággá alakult.

A győri üzemet 1945-ben bérbe vette a budapesti *Leipziger Cukorgyár* és a *Kereskedelmi Bank*. Mint banki érdekeltséget az elsők között, 1947-ben államosították. Az államosított gyárnak a „Győri Keksz és Ostyagyár” nevet adták.

A gyár 1963-ig önálló vállalatként működött. 1963-tól 1981-ig a Magyar Édesipari Országos Vállalat gyáraként dolgozott. 1981-től ismét önálló vállalatként szerepelt az újbóli magánosításig. Ennek során a gyár az angol *United Biscuits* tulajdonába került, melynek tagjaként Győri Keksz Kft. néven érte meg a fennállásának 100. évfordulóját.

Borsódy Mihály

100 ÉVES AZ ESZTERGOMI VASZARY KOLOS KÓRHÁZ

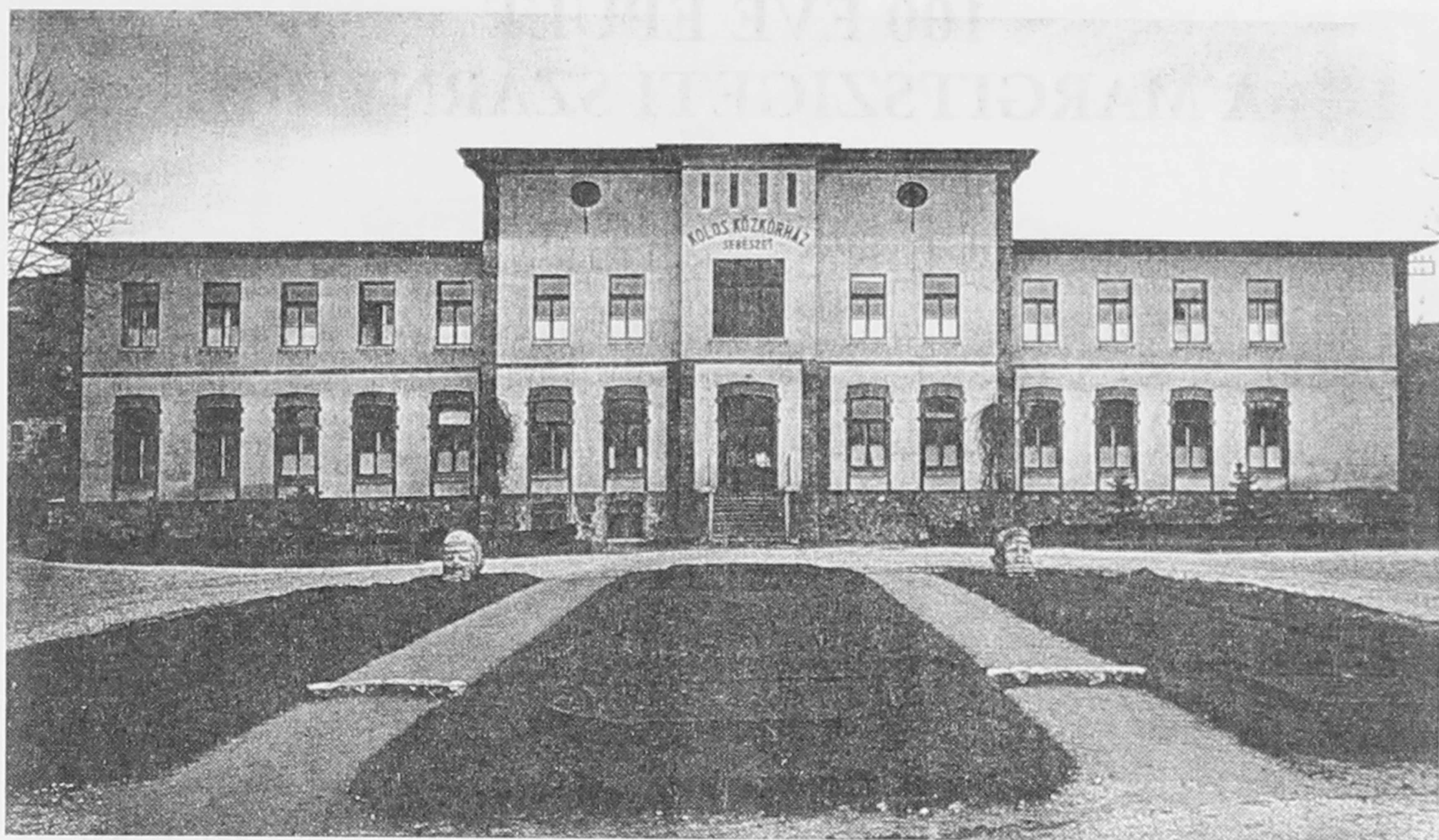
A millennium körüli esztendő a nagy kórházi építkezések kora hazánkban. Eleink tisztában voltak vele, hogy újabb évezredre csakis korszerű ellátás kiépítésével van esélyünk, amelynek nélkülözhetetlen feltétele a nagyobb településeken legalább egy megfelelő fekvőbeteg intézet létesítése. A fő hangsúly a sebészetre hárult. A szülők döntő többsége otthoni körülmények között, baba segítségével is világra hozta magzatát. Ezért kiépült a baba-képezdei hálózat. A belorvosi, valamint a gyermekgyógyászati bajoknak csak a súlyosabb és tisztázatlanabb esetei igényeltek feltétlenül intézeti ellátást, de a nagyobb operációs beavatkozást csakis arra a célra készült műtőkben tudták elvégezni. A narkózis, az aszepszis, továbbá a műtéti technika szédítő fejlődésével a kényes hasüreg nem számított többé „tiltott területnek”, féregnyúlvány okozta hashártyalob következtében műhiba volt meghalni. Eltávolíthatták a makacsul görcsöket okozó epeköveket, gyomorcsonkolással gyógyíthatták a vérző fekélyeket, a hasi sérülések nem voltak többé életveszélyesek. Ha idejében történt a beavatkozás. Akkor a sebészet forradalmasította az orvostudományt. Nem véletlen, hogy az első igazgatók szinte mindegyük a műtéti szakmát képviselték. Ez Sátorajáújhelytől Esztergomig nyomon követhető.

Az érseki székhelyen *Walter Gyula* praelátus kanonokot a primási iroda igazgatójaként 1900-ban megválasztották a kórházépítő bizottság elnökévé. Közvetlen segítők voltak: *Vimmer Imre* polgármester és *Földváry István* főügyész. Esztergom tágas területű telket ajánlott fel e nemes célra, hiszen Szent István szülővárosa többek között új kórház építésével is akarta az országalapítás évfordulóját megünnepegni. Már 1894-től bálákat rendeztek „Az esztergomi közkórház javára”, bár a személyi és anyagi feltételek még szűkösek voltak. Az első lépést jelentő telekadományozás után a nemrég megválasztott nagy mecénás *Vaszary Kolos* érsek egy korabeli újságcikk szerint 50 ezer aranykoronát ajánlott fel a megalapozáshoz. Az ugyanitt olvasható cikk másik állítása azonban már nem egyértelmű önzetlenségről tanúskodik. Az Esztergomi takarékpénztár ugyanis 40 ezer aranykoronával járult az építkezéshez, de egy 1902. évi kötelezvény értelmében igen komisz uzsorakamattal. Annak elmaradása után komoly késedelmi pótlékot számoltak fel, jelzálogul lefoglalták a város telekingatlanának jelentős részét. Ezt a kíméletlen kölcsönt nevezte a korabeli sajtó „takarékpénztári megajánlásnak.”

Az akkor legkorszerűbb pavilonrendszerű kórházat *Bobula János* műépítész tervezte, a kivitelezést *Thiefenthal Gyula* városi mérnök irányítása mellett *Pfalcz Gyula* építőmester cége végezte. Az 1900. július 17-én megkezdett munkát 1901. december 12-én fejezték be. A nemes szándékú, nem kisszámú adományozók névsora a főépület szemközti bejáratának baloldalán elhelyezett márványtáblán ma is olvasható.

A nyolc részből álló épületrendszerben 62 beteget lehetett elhelyezni. A többi helyiség: műtő, sterilizáló, irodák, orvosi szobák céljára szolgált. Az igazgatói székbe az akkor alig 34 éves *Gönczy Béla* került. A helyi újság szerint „fiatal tettejének és becsvágyának ez a nagyobb és a haladás modern igényének megfelelő kórház, amelynek létrejöttén Igazgató Főorvos Úr is lankadatlan ügyszere-

tettel fáradozott, az eddiginél háládatosabb működési helyül fog szolgálni.” A megnyitás évében már ezren felüli volt az ápolott betegek száma. Gyógyításukról összesen ketten: Gönczy Béla sebész, igazgató főorvos, valamint *Vándor Ödön* orvosgyakornok gondoskodtak.

Gönczy Béla a kórház területén, a mostani Urológiai Osztály helyén lévő igazgatói épületben lakott. Orvostudományi oklevelét Budapesten az 1891/92-es tanévben szerezte. Évfolyamtársa, barátja volt és munkatársa lett a már említett esztergomi születésű Vándor Ödön, akinek nem kis szerepe volt abban, hogy Gönczy Béla a *Réczey Imre* professzor vezetése alatt álló II. sz. Sebészeti Klinikáról 1896-ban az esztergomi Csillag utcai Szegényházban elhelyezett ispita-kórház vezetője lett. Még ugyanazon esztendőben a millenniumi orvoskongresszusra delegálták. Ő volt az új kórház szakmai, Vaszary Kolos prímás pedig a legfőbb anyagi patrónusa. Jelképes jelentőségű, hogy ez utóbbi által elhelyezett alapkövetéssel kezdődött Esztergom egészségügyének e századi története. Nem meglepő tehát, ha a szép fekvésű, jól felszerelt kórház, amelynek annyiszor volt a betege pl. Babits Mihály, végül a mecénás bíboros nevét vette fel. Gönczy Béla három évtizedig vezette az osztályt és a kórházat. Utódja szintén sebész lett, a Bakay-tanítvány Eggenhofer Béla személyében. Ő Vaszary Kolos nevével, valamint a példásan lelkiismeretes apácánővérekkel együtt került ki a fordulat évében a klerikális vezetésűnek minősített intézmény éléről. A városi kórházzá „változtatott”, azóta lényegesen kibővített gyógyító komplexum ma újra a nevét viseli.

Szállási Árpád

Irodalom:

Gönczy Béla: Jelentés az Esztergomi Közkórház működéséről. Buzárovics, Esztergom, 1901.; Hőgyes Endre: Millenniumi Emlékkönyv, Athaeneum. Bp., 1896.; Osváth Andor: Komárom és Esztergom megye múltja. Magyar Városok Múltja és Jelene. Bp., 1938.; Réczey Emlékkönyv. Pápai Ernő, Bp., 1912.; Szállási Árpád: A szegényháztól a kórházig. Komárom, 1987.; Vimmer Gyula: Jelentés a város állapotáról. Esztergom, 1906.

100 ÉVE ÉPÜLT A MARGITSZIGETI SZÁRNYHÍD

A Margitsziget – vagy korábbi nevén a Nyulak szigete – honi történelmünk kezdeti időszakától lakott terület volt. A török hódítás előtt már állt itt apácakolostor, rendház, a Szent János vitézek háza, a pesti vendégek háza. Megközelíteni azonban csak a Dunán átkelve lehetett, ami viszont bizonyos fokú védelmet jelentett az ottlakók számára. A sziget nem volt egységes terület, két részből állott: a tulajdonképpeni Margitszigetből és annak dél-nyugati részén a Budai Kisszigetből, vagy más néven Festő szigetből. Ez utóbbi elhanyagolt terület volt, melyet egy keskeny töltés kötött össze a nagyobb szigettel, de esős időben térdig sárosan, száraz időben bokáig porosan lehetett átjutni. A két sziget összes területe mintegy 20%-kal volt kisebb a mai Margitsziget területénél.

A szigetet 1790-ben *Sándor főherceg*, nádor számára „mulatóhely”-ül engedték át, aki ezért évi 500 forintot fizetett közalapítványi pénztárba. A sziget élete fejlődésnek indult, parkok létesültek, evezős sportegyesületek alakultak, megépült az 1860-as években az *Ybl Miklós* alkotta Margit-fürdő. A szigetre eljutni gyalogszerrel továbbra sem lehetett. Az 1872–76 években megépült Margit-híd sem kapcsolta be a szigetet közvetlenül a város forgalmába.

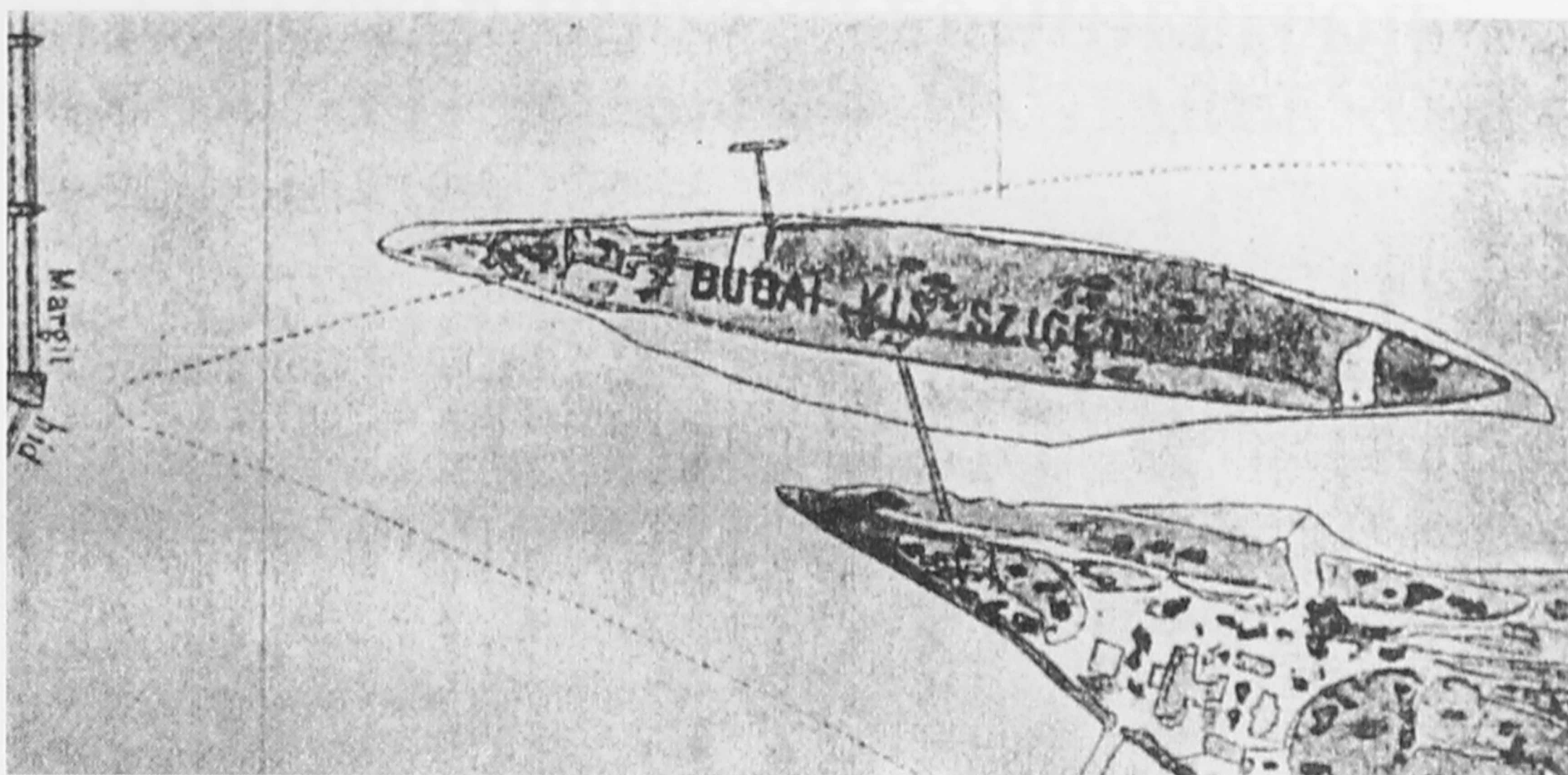
A sziget 1847-ben *József nádor* tulajdonába került egy birtokcsere eredményeként, majd utódai örökölték. A Duna szabályozása és a sziget megközelíthetőségének megoldása szükségessé tette, hogy a Margit-hídról a szigetre szárnyhidat létesítsenek. József királyi herceg, mint a sziget tulajdonosa és a Magyar Államkincstár 1898. június 2-án szerződést kötöttek. Ennek értelmében a kincstár vállalta, hogy 1900. augusztus 1-ig az összekötő szárnyat megépíti és újabb hídpénzt nem szed ezen a szakaszon. A herceg 400 ezer koronát fizet az államnak, de a híddal kapcsolatban semmilyen tulajdonjog sem illeti meg. A herceg vállalta, hogy a szigeten az odajutáshoz szükséges feltöltéseket, partvédelmi munkákat saját költségén elvégezteti és fenntartásáról gondoskodik.

A szárnyhíd terveit a Kereskedelmi Minisztérium Dunahíd építő osztálya készítette. A terv szerint a hídnak egyetlen, 70 m széles szabad nyílása van, egyik végén a Margit-híd átalakított középső pillérére, a másikon a szigeten épített új hídfőre támaszkodó ívtartókkal. A 7 m széles kociút két oldalán 2,5 m széles gyaloghíd épült. A szigeti hídfő mindkét oldalán egy-egy vámszedő állt.

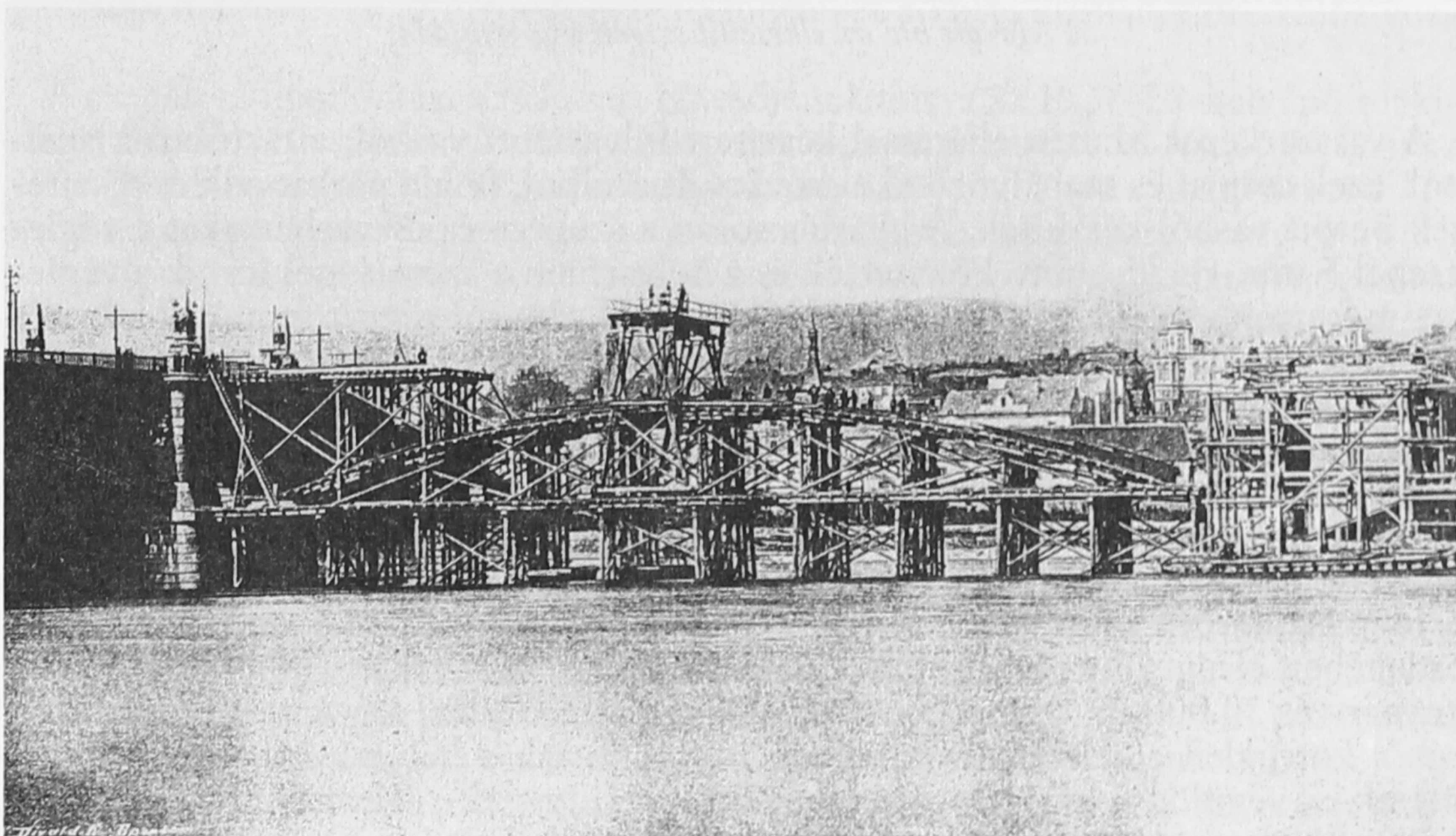
Versenytárgyalás alapján a vasszerkezeti munkára a MAV Gépgyárával, az alépitményi és pályaépítési munkákra *Zsigmondy Béla* vállalkozó mérnökkel kötöttek szerződést 1899. augusztus 13-án. A nyári időszak és a kedvező vízállás kihasználása érdekében a kivitelező már a szerződés megkötése előtt, saját veszélyére megkezdte a munkát. Próbafúrások után június 12-én megkezdtek az állványozást. 5,5 m magasságban 80 cm széles gyaloghídat építettek, ez volt az első olyan létesítmény, amelyen át a sziget gyalogosan megközelíthetővé vált.

A szigeti hídfő alapozását sűrített levegő segítségével süllyesztett 185 m² alapterületű, 6,5 tonna súlyú vaskeszonnal végezték. Az alap 5,8 m-rel mélyebben van a mederfenéknél. Naponta átlag 48 munkás dolgozott, két csoportra osztva, 6-6 óránként váltva egymást. Novemberben az árvíz elöntötte a területet, ezért a munka két hétig szünetelt, de a hídfő építését 1900 május hóra kőburkolattal együtt befejezték.

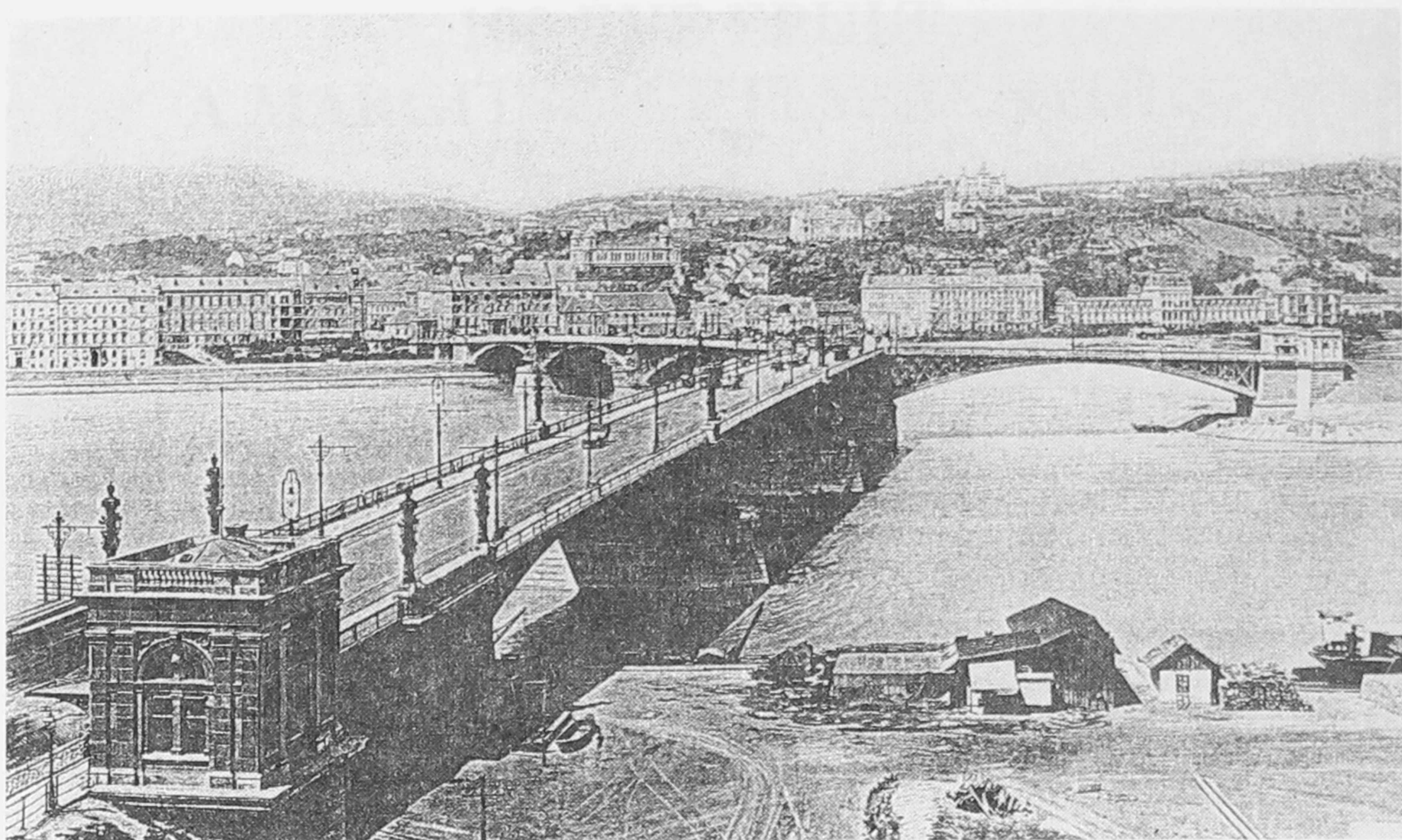
*A Margitsziget déli csúcsa a budai Kis szigettel (Festő sziget)
az 1880-as években, a feltöltött Margitsziget körvonalával*

A margitszigeti szárnyhíd vasszerkezetének állványa

A híd fő teherhordó szerkezete négy, zártszelvényű ívtartóból állt, merevítő rácsokkal ellátva. Ezek csuklós szerkezetű acélsaruk közvetítésével támaszkodtak a Margit-híd középpillérére és a szigeti új hídfőre. A szélső főtartókon szögvasból álló szegélyezéseket készítettek, hogy megjelenésükben azonosak legyenek a Margit-híd főtartóival. A főtartókat merevítő keresztartókra az úttesten betonlemez, azon aszfaltbeton, rajta kettős sorban telített fenyődeszka és 13 cm magas telített bükkfakocka burkolat készült. Kétoldalt a gyalogjárót a konzoltartókra erősített 8 cm vastag tölgyfapadló képezte.

A Margit híd az elkészült szigeti szárnyhíddal

A vasszerkezet Martin eljárással készített folyasztott vasból, a tartósaruk acélból, ezek csapjai és szabályozó ékei kovácsolt acélból, míg a párkányok és díszítések öntött vasból készültek. A gyártás során a szegecs-és csavarlyukakat a véglegesnél 5 mm-rel kisebbre készítették és a helyszínen a szerelésnél fúrták a végleges méretre. A szerelést az ívek vonalát követő állványról végezték, annak két szélén lévő sín páron mozgatott fa portáldaru segítségével.

A szárnyhíd minden része – a gránitkő kivételével – hazai anyagból készült. A vasszerkezet anyagát a diósgyőri és a zólyombrezói vasgyárak állították elő. A köveket a süttöi és a haraszi kőbányákból szállították. A gránit a felső-ausztriai Neuhaus bányájából származott. Felhasználtak 5260 q különböző minőségű vasanyagot, 3800 m³ különböző fajtájú követ és 800 m³ állványfát.

József főherceg a rendezetlen alsó szigetcsúcs szabályozására és az ármentesítés érdekében elvégeztette a feltöltést és a partvédelmi munkákat. 700.000 m³ töltési anyagra és 20.000 m³ terméskőre volt szükség. A feltöltési anyagot a Duna medréből kotrókkal emelték ki, dereglyéken szállították a helyszínre, elevátorokkal rakták ki, végül kézi és egyfogatú talyigákkal szállították a feltöltés helyére. Ezzel a munkával egyesítették a Margit-szigetet és az ún. Festő-szigetet. A híd szigeti végétől azonos szélességű, 300 m hosszú út vezetett egy menedékhelynek épített csarnokhoz.

A szárnyhidat 1900. augusztus 19-én ünnepélyesen átadták a forgalomnak.

Hajós György

Irodalom:

Szántó Albert: A budapesti Margitszigeti szárnyhíd építésének története.; F. Mihály Ida: A Margit-híd.; Mihailich Győző: A XIX. és XX. századbeli magyar hídépítés története.

A MAGYAR HÍRKÖZLÉS HÍDÉPÍTŐJE: A 100 ÉVE SZÜLETETT MAGYARI ENDRE

1900. január 10-én született Aradon. Középiskolai tanulmányait Nagyváradon végezte, gépészmérnöki oklevelét a budapesti Műegyetemen szerezte meg. Munkásságát 1922-ben a Posta Kísérleti Állomás rádió osztályán kezdte el. Munkatársaival együtt a csepeli szikratávíró állomáson elhelyezett 250 W teljesítményű Huth-adóval indította el a műsorszórási kísérleteket. A stúdiót egy bútorszállító kocsiban rendezték be, ahol felváltva szerepeltek, énekeltek és verseket mondtak.

A kezdeti sikerek után már a 2 kW teljesítményű Telefunken adóval folytatták a kísérleteket. Magyar Endre tervei alapján a Posta Kísérleti Állomáson 1925-ben készült el az 1 kW teljesítményű távíróadó, melyet a Magyar Távíratí Iroda szolgálatába állítottak.

A Magyar Rádió stúdióinak építésében is tevékenyen részt vett. Sokat foglalkozott a rádióstúdiók akusztikai problémáival, ezen belül kísérletezett a zenei dinamika adóberendezések útján való átvitelével. Például az egyik Wagner-opera sugárzásánál a moduláció megengedhető mértékét a kotta alapján előre szabályozta.

A csepeli rádióállomást a rádiózás bölcsőjének tartva az 1927–28-ban épült lakihegyi 20 kW teljesítményű adó már a gyermekkort jelentette. A felnőtté válást az 1933-ban felavatott 120 kW teljesítményű nagyadó fémjelezte a hozzátartozó 314 méteres antennával. Magyar Endre minden építkezésnek részese, irányítója volt.

A műsor vételének javítása érdekében vidéki közvetítő állomások létrehozásával építette ki az országos adóhálózatot. Tevékenyen vett részt a székesfehérvári rövidhullámú rádióállomás építési munkáiban.

1941-ben a „*Homogén és kvázihomogén vezetékek reflexiómentesítése és csillapítás mérése*” című értekezésével a Budapesti Műszaki Egyetemen kitűnő minősítéssel doktorált. 1945-ben alaptalan vádak miatt elveszítette postai szolgálatának éveit, és a Posta Kísérleti Állomás elhagyására kényszerült. 1956-ig az iparban tevékenykedett. A telefontechnikában jelentős munkája volt a tervei szerint készült pontosidő-bemondógép, mely a hangosfilm olvasás elvén működött. A budapesti Népstadion hangosításának egyik tervezője volt. 1957-ben került vissza a Posta Kísérleti Intézetbe, ahol nyugdíjazásáig (1960) a rádió osztályon dolgozott. Folytatta a rádióval kapcsolatos munkáit, fő területe a rádió-zavarelhárítás volt.

Magyar Endre szakirodalmi munkássága is jelentős. Több könyve foglalkozik a rádiótechnikával, a híradástechnikával és a grafikus számításokkal. A rádiózást a *Rádió amatőr* című folyóirat keretén belül népszerűsítette. A *Magyar Posta* című szaklapban mintegy félszáz cikket írt. Érdekes új, a gravitációt szemléltető pedagógiai eljárást dolgozott ki, melyet 1961. február 18-án, a teljes napfogyatkozás alkalmával a 314 méteres lakihegyi antennán kísérletekkel is igazolt. A Fizikai Szemlében ismertette elméletét, de a fizikusok körében nem aratott sikert.

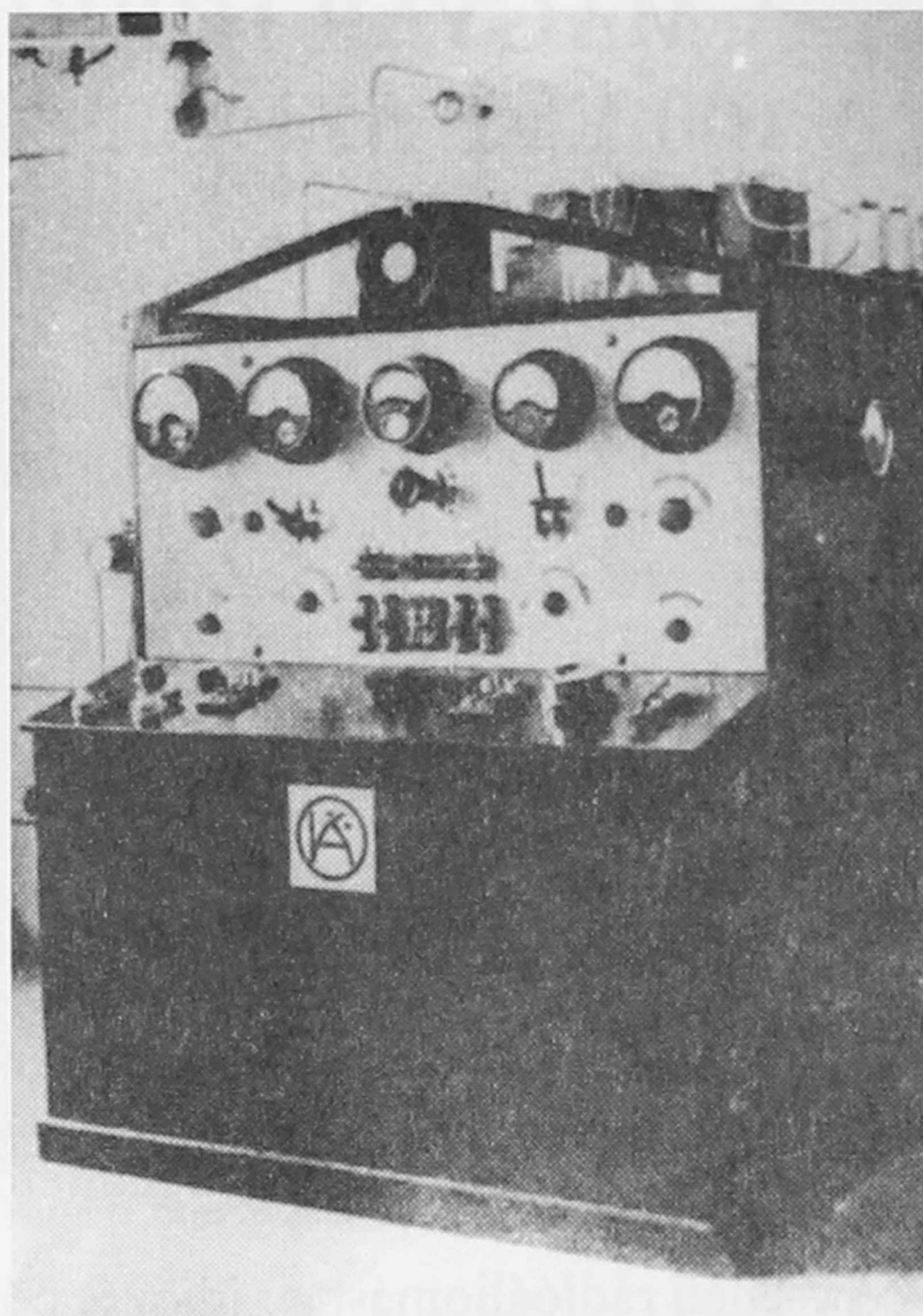
1947-től több szakmai egyesületben töltött be vezető funkciót. 1968. március 9-én, életének 68-ik évében hunyt el.

A Magyar Endrére való emlékezést saját szavaival fejezem be, ismertetve az 1964. október 17-én kelt levelét.

Magyari Endre

A Magyari által tervezett 1 kW-os csepeli adó

„A Magyar Posta Székesfehérvári Rádióállomása Dolgozóinak!

*Hajdani együttes munkáink emléke meleg örömmre szítja öreg szívemet: minden ideg-
szálammal köztetek vagyok, régi jó munkatársaim, és életem alkonyán mégegyszer – s
talán utoljára – tudom megköszönni akkori működésemhez nyújtott segítségeket, amit
mindig a KÖZJÓ gondolata hatott át!*

*Az a közös munka nem kér engedelmet merev paragrafusoktól, hogy emléke valóság
legyen: jól végzett munka utáni nyugalmból szeretettel köszöntve Benneteket a
40 éves évfordulón!!*

Baráti kézszorítással

Magyari Endre”

Krizsákné Farkas Piroska

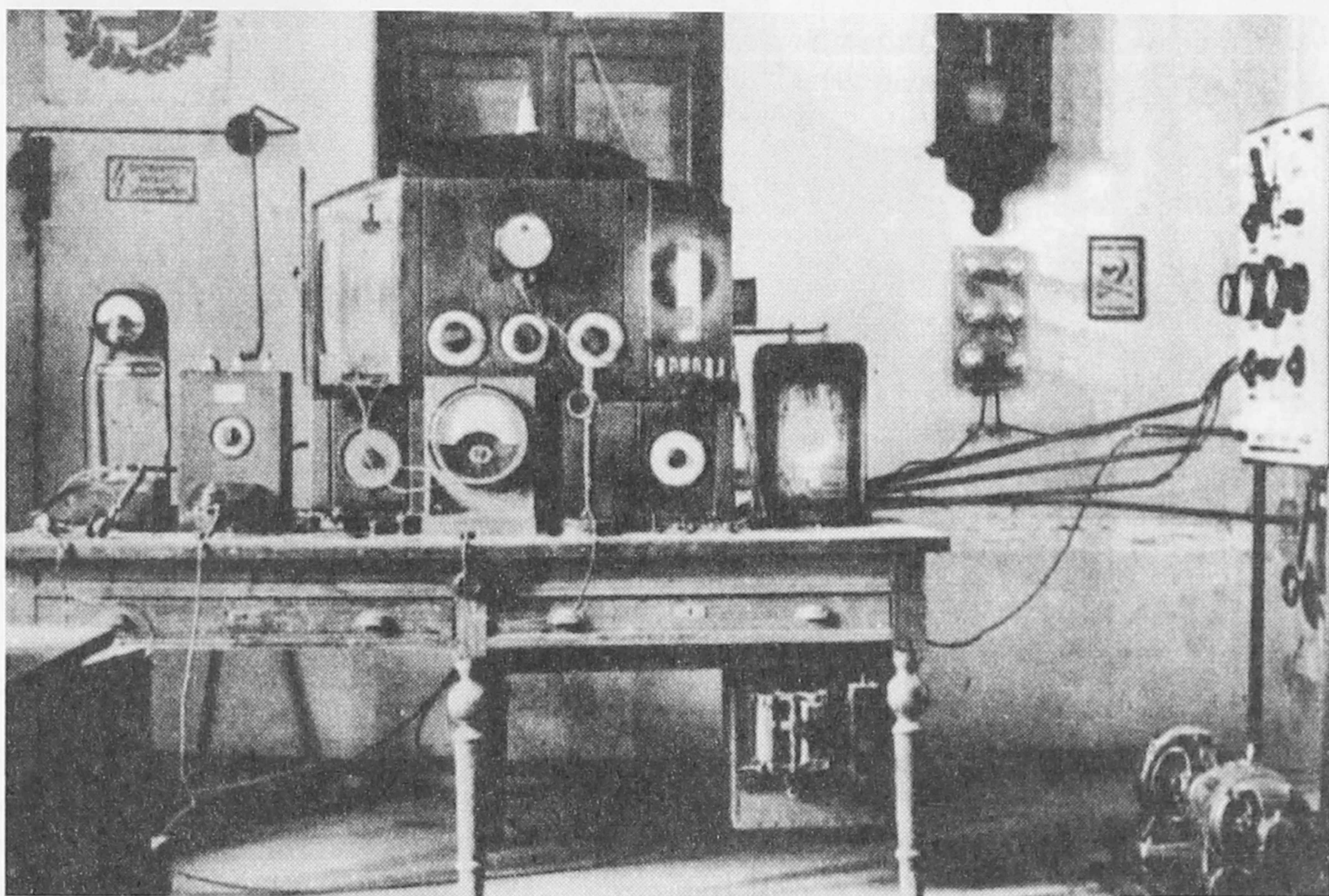
Irodalom:

A magyar rádió öt esztendeje. Rádióélet, Bp., 1930.; Postamérnöki Szolgálat 50 éve (1887-1937). Bp., 1937.; PKI 100 éve. Bp., 1981.; Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. (Főszerk.: Nagy Ferenc) Bp., 1997.; Híradástechnika, 19. évf. 6. szám; A magyar rádiózás története. Bp., 1997.; Susánszky László kézírata. Bp., 1992.

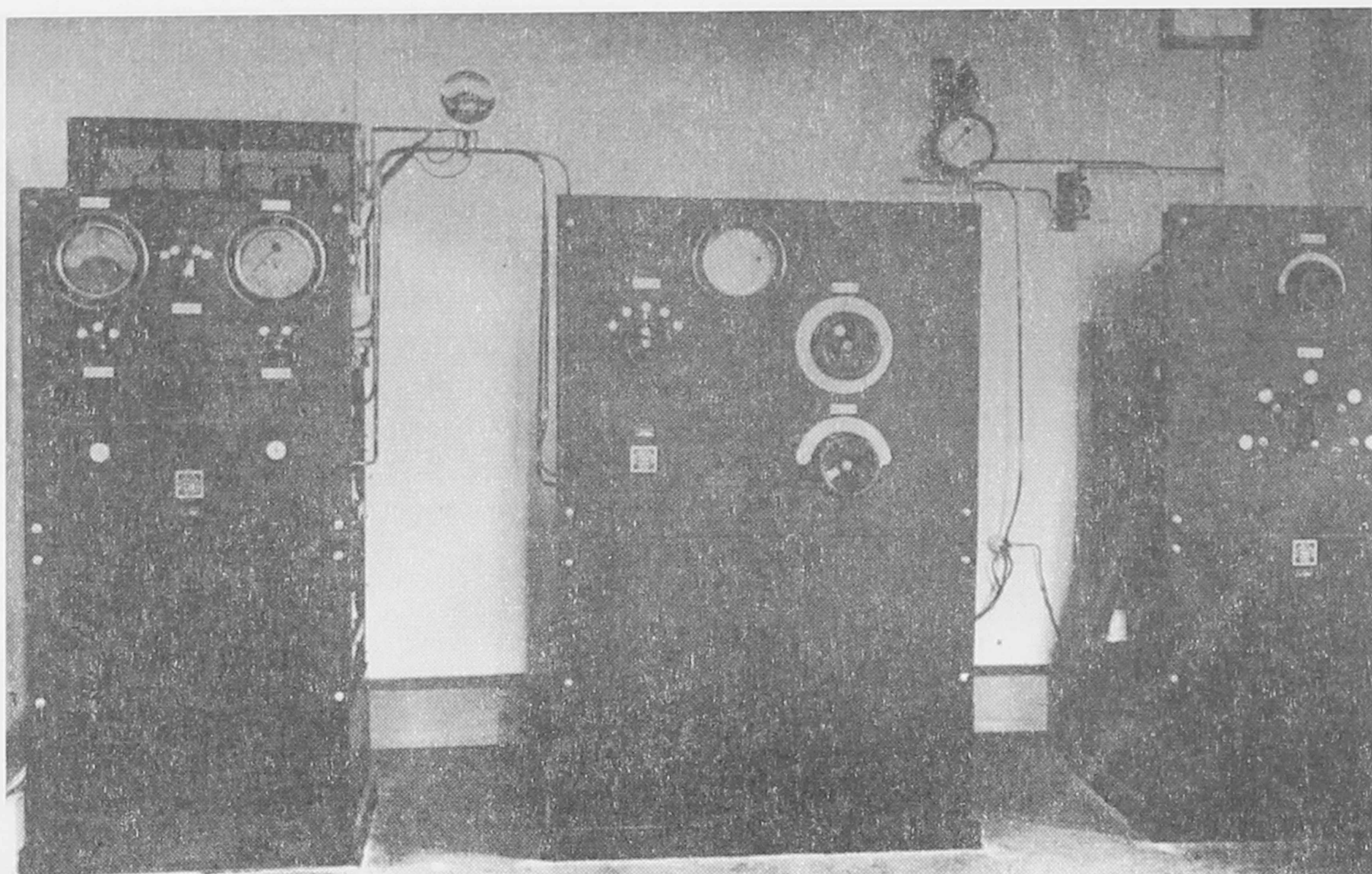

A stúdiónak berendezett bútorszállító lovaskocsi (a bakon Magyar Endre ül)

A 250 W teljesítményű Huth-adó

A rádió első rendszeres (2 kW-os Telefunken) műsorszóró adója

*A Magyar Rádió ünnepélyes megnyitása 1925. december 1-jén
a kormányzó és a Posta vezetőinek körében*

75 ÉVES A MAGYAR RÁDIÓ

1925. december 1-jén ünnepélyes keretek között nyitották meg a magyar rádiót. A nyitó beszédét vitéz leveldi Kozma Miklós miniszteri tanácsos, a Magyar Távirati Iroda elnökgazdája e szavakkal kezdte:

„A magyar kultúra fegyvertára erős fegyverrel szaporodott. Ez a fegyver a most meginduló broadcasting, amelynek jelentőségét ismertetni nem szükséges. Mindenki tudja, mit jelent, különösen Magyarország mai helyzetében az, hogy a hullámokon keresztül minden határon túl eljut a magyar szó....”

Beszéde végén felkérte Demény Károly államtitkárt, a Magyar Királyi Posta vezérigazgatóját, hogy mutassa be a budapesti rádiót. Demény Károly a mikrofon előtt így méltatta a rádiót:

„A magyar Rádióhírmondó budapesti adóállomása, mint a magyar találmányú fémvezetésű Telefonhírmondó utódja, nagynevű elődjének stúdióvá átalakított helyiségéből most kezdi meg hivatalosan működését és rendes programját, amelyet a Magyar Királyi Posta technikai eszközeivel a csepeli állomás útján 546 méteres hullámhosszal szór szét az éterben. Ezzel bevonult a magyar művelődés rendszerébe egy új, jelentős tényező, amely nagy feladatokra hivatott ...”

Az államtitkár szavai után dr. Vas József miniszterelnök-helyettes, népjóléti és munkaügyi miniszter a rádió feladatairól és hivatásáról szólva mondta ünnepi beszédében: *„Megcsendül a magyar dal, a hangjegyek tömlöcéből diadalmasan száll a magasba a magyar zene, hogy helyet kérjen és kapjon az egész világ rádiószerkezetében. S mi magunk is kitárjuk lelkiünket a felénk hullámzó kultúrhatások előtt. Nem ijedezünk és nem félünk. Nem állítunk légi-rendőrt a gondolatok messzi vándorai elé, mert bízunk abban, hogy senki az emberi tudás e gyönyörű eredményét nem kívánja nemzete lelkének megrontására felhasználni.”*

Az ünnepélyes megnyitót hangverseny követte. Az ünnepi műsort még a Magyar Telefon Hírmondó Rt. Rákóczi úti stúdiójából közvetítették. A Rádió önálló, saját stúdióját csak 1928. október 25-én avatták. A műsort a csepeli szikratávíró állomás 2 kW teljesítményű, Telefunken gyártmányú adója sugározta.

E nevezetes naphoz rögzös út vezetett, a kezdete még a múlt századra tevődik. A magyar rádiózás gyökerének a Puskás Tivadar által létrehozott telefonhírmondót tartjuk. Igaz, hogy a műsortovábbítás vezetéken történt, de azt egy központi stúdióban állították össze és onnan juttatták el az előfizetőkhez.

A Telefonhírmondó indulásától kezdve közszolgálati intézmény volt. Adásideje reggel fél kilenctől este 11 óráig tartott. Óránként friss hírekkel, tudósításokkal jelentkezett. A tőzsdejelentések, a lapszemlék, az országgyűlési, udvari, katonai tudósítások, a művészeti és sportesemények, színházi előadások, koncertek közvetítése. 1897-ben megindultak az angol, francia és olasz nyelvleckék és a gyermekműsorok.

A vezetékek nélküli adás kísérleteire 1903-ban került sor – a főváros közvetlen környékén – Csepel és Újpest között. Az adás egy Slaby-féle szikraadóval, a vétel egy kohéreses Branly-féle vevővel történt. 1904-ben Budapest és Bécs között voltak sikeres kísérletek. A Magyar Királyi Posta 1906-ban az Adriai tengeren folytatta kísérleteit. Az állandó adóvevő állomást a fiumei tengerparton egy vegyigyár előtt felállított faházikóban rendezték be, a mozgó állomást az Előre nevű hajón.

Az antennákat a szárazföldön a gyár kéményéhez, valamint a hajó két harminc méteres árbocára feszítették ki. 1906. szeptember 1-jén éjszaka az Előrével Anconáig hajóztak, s a sugárzott jeleket az egész út során jó minőségben vehették.

A már sikeres kísérletek és az I. világháború eseményei felgyorsították az eseményeket. 1914. november 1-jén avatták fel az első szikratávíró állomást a Csepel-szigeten. A berendezés egy 7,5 kW teljesítményű Telefunken gyártmányú oltó-szikrasorú adóból és egy nagyméretű kristálydetektoros vevőből állt. Az állomás adásra és vételre egyaránt alkalmas ernyőantennáját egy 120 méter magas torony köré elhelyezett, 12 darab 45 méteres árbocra szerelt huzalok képezték. Az adóval katonai és diplomáciai levelezés folyt.

A Magyar Királyi Posta 1923-ban a Magyar Távirati Iroda közgazdasági hírszolgálatának ellátására vásárolt 2 db 250 W teljesítményű adót a berlini Huth cégtől. Az adó egyaránt alkalmas volt távíró és távbeszélő üzemre. Az egyik adót a csepeli rádióállomáson helyezték üzembe, és a táviratozás szüneteiben műsorszórási kísérleteket folytattak. A kísérleti műsorokat egy zártszekrényes bútorszállító kocsiban berendezett „stúdióból” közvetítették, amelyet a Posta Kísérleti Állomás udvarán helyeztek el. Az első műsor 1924-ben – nemzeti ünnepünkön – március 15-én szólalt meg. A sikerek után a Magyar Királyi Posta már egy 2 kW teljesítményű adót vásárolt a Telefunken cégtől. A továbbiakban műsorszórási kísérletét már ezzel folytatta és a stúdiót a Posta Kísérleti Állomáson rendezték be.

Az 1925. április 4-én Genfben megalakult Nemzetközi Rádió Unió a budapesti adó számára az 572 méteres hullámhosszat jelölte ki (amit hamarosan 546-ra változtattak). A rendszeres rádióadás megindulásához a jogi alapot az 1925. november 10-én megjelent 32250 számú kereskedelmi miniszteri rádiórendeletben fektették le.

A műsorszórás állami monopóliumát gyakorló Magyar Királyi Posta feladata az erősítők, a stúdiók és az adóállomások műszaki berendezéseinek beszerzése és üzemeltetése volt. A műsorszolgáltató Telefonhírmondó Részvénytársaság feladata pedig a műsorok készítése és mikrofon elé állítása volt.

A magyar rádió megindulásához szükséges műszaki feltételeket *Paskay Bernát* és *Szvetics Emil*, a Posta Kísérleti Állomás, illetve a Telefonhírmondó Rt. főmérnökei biztosították. A stúdió műszaki feladatait *Tomcsányi István* és *Magyari Endre* postamérnökök, a műsorkészítés munkáit a Telefonhírmondó Rt. igazgatója, *Szöts Ernő* és művészeti vezetője, *Kern Aurél* irányították.

A kezdetektől napjainkig a feladatok megoszlása, a műsorkészítéstől annak sugárzásáig a szolgáltatásokat végzők között többször változott. 1950-től a Magyar Rádió hatáskörébe tartozik a műsorkészítésen túl a stúdiók berendezéseinek beszerzése és üzemeltetése is. A műsorszórás feladatát 1990-ig a Magyar Posta (Posta Rádió- és Televízióműszaki Igazgatóság), majd az Antenna Hungária Magyar Műsorszóró és Rádióhírközlési Részvénytársaság látja el.

A 75 év előtti rádióműsor heti 50 órás adással kezdődött. Ma már a Kossuth csak nappal, Petőfi és Bartók rádió műsora éjjel-nappal sugározza műsorait közép- és ultrarövid hullámokon. A műsorok továbbá műholdas csatornákon és az Interneten is vehetők.

Krizsákné Farkas Piroska

75 ÉVE ALAKULT MEG A MAGYAR METEOROLÓGIAI TÁRSASÁG

A Magyar Meteorológiai Társaság nemzetközi viszonylatban ötödikként alakult meg. Az első a Royal Meteorological Society 1850-ben, majd ezt követte a francia, az osztrák és a német meteorológiai társaságok megalakulása.

Említésre méltó, hogy *Mészáros Lázár* (1796–1858) történelmünk első honvédelmi minisztere 1844-ben javaslatot tett egy meteorológiai társaság alapítására, ezt a javaslatát megismételte 1848-ban. Abban az időben a Habsburg udvar visszautasított minden reformtörekvést.

A Magyar Meteorológiai Társaság alapítása nehéz politikai körülmények idejére esett. Az első világháború, a Monarchia összeomlása, a Tanácsköztársaság, a trianoni béke áldozatai voltunk abban az időben.

Az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézet 75 évvel ezelőtt a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozott, költségvetését ez a minisztérium biztosította. Az egyre nehezedő gazdasági viszonyok miatt a költségvetés nem tudta biztosítani az akkor már 28 éve megjelenő egyetlen meteorológiai folyóirat, „*Az Időjárás*” megjelentetését. Ennek érdekében 1924 novemberében a meteorológusoknak egy szűk köre *dr. Réthly Antal* osztályvezető szervezésében megbeszélést tartott és elhatározták, hogy külföldi mintára társaságot alapítanak.

1925. január 25-én az intézet tanácstermében meteorológusok és a rokon tudományok szakemberei összejöttek azzal a céllal, hogy megmentsek a Magyar Meteorológiai Társaságot. A közvetlen cél az volt, hogy megmentsek „*Az Időjárás*” szakmai folyóiratot. Ez volt az alakuló ülés, számos hazai tudományos szakemberrel. A Honvédelmi Minisztérium részéről *Kurtz Sándor* ezredes, a Földművelésügyi Minisztérium részéről *dr. Mihók Ernő* min. titkár, a KSH és a Magyar Statisztikai Társaság képviselőjében *dr. Konkoly-Thege Gyula* min. tanácsos, a Kertészeti Tanintézet részéről *dr. Konkoly-Thege Gyula* min. tanácsos, *dr. Schilberszky Károly* egyetemi tanár, az OMGE részéről *Rothmeyer Imre* titkár, a Dunántúli Mezőgazdasági Kamara részéről *Asztalos Lajos*, a Duna Bizottság részéről *Dietrich Alfréd* sorhajókapitány, továbbá 40 tag, köztük *Dalmady Zoltán*, *Fraunhoffer Lajos*, báró *Harkányi Béla*, *Héjas Endre*, *Pekár Dezső*, *Poppe Kornél*, *Róna Zsigmond*, *Réthly Antal*, *Sávoly Ferenc*, *Tangl Károly*, *Tass Antal*, *Terkán Lajos*, mind ismert tudós szakemberek voltak.

Róna Zsigmond, az intézet igazgatója üdvözölte a szép számban jelenteket. Kifejtette a Magyar Meteorológiai Társaság megalapításának célját és működésének tervezetét. Felkérte *dr. Fröhlich Izidor* egy. tanárt korelnöknek, *dr. Hille Alfréd* repülő őrnagyot jegyzőkönyvvezetőnek, jegyzőkönyv hitelesítőnek *dr. Tangl Károly* egy. tanárt és *Vermes Béla* őrnagyot. A társaság egyhangúlag megszavazta a megalakítást. *Dr. Réthly Antal* egy. m. tanár az alapszabály tervezetét nyújtotta be, majd javaslatot tett a tisztikarra. Elnöknek *dr. Róna Zsigmond*ot, alelnöknek *dr. Cholnoky Jenő*t és *Tolnay Lajost*, főtitkárnak *dr. Réthly Antalt* javasolta. A tisztikart is egyhangúlag választották meg. Az igazgatótanács tagjai lettek lovag *Falk Zsigmond* vezérigazgató, *György Loránd* ny. földművelésügyi miniszter és *Hoitsy Pál* újságíró, az egyesület elnöke. Választmányi tagokul 30 kiváló ismert személyt választottak, köztük gróf *Teleki Pált*, díszelnökül *dr. Darányi Ignác* minisztert. Tiszteleti taggá választották *P. Fényi Gyulát* a kalocsai Haynald obszervatórium ny. igazgatóját. Levelező tagok let-

tek Fröhlich Izidor egy. tanár, Héjas Endre, az Időjárás alapítója, *Kövesligethy Radó* egy. tanár és *Steiner Lajos* egy. tanár. Ilyen kiváló ismert tudós társasággal alakult meg a Magyar Meteorológiai Társaság. A Társaság elismerését jelentette az a tény, hogy a Tudományos Társaságok és Intézetek Szövetsége még a megalakulás évében felvette tagjai közé. A Társaság az első közgyűlés után átvette „Az Időjárás” szaklapot és a szerkesztői teendőkkel megbízta Héjas Endre és Réthly Antal tagtársakat. Rövidesen megalakult az első szakosztály is, az „Aerológiai”, melynek elnöke Marczell György lett. A következő választmányi ülések jelentős eredményeket tudtak felmutatni. Ettől kezdve nagy népszerűségnek örvendett a meteorológia. A napi sajtóban naponta jelentek meg közlemények a meteorológiáról.

A Társaság javaslatára a rádióban népszerű időjárásra vonatkozó előadások hangzottak el, ebben *dr. Massány Ernő* járt az élen. Választmányi üléseken javaslatok hangzottak el, hogy végre legyen az egyetemeken meteorológiai tanszék. Előadások sürgették, hogy az árvízvédelem és az aszály kérdésével foglalkozzon a kormány. Javasolták, hogy a Balatonon, a Velencei tavon és a Dunán viharjelző szolgálat születhessen. Dr. Hille Alfréd repülő őrnagy szervezte a viharjelző szolgálatot. *Hegyfok* *Kabos* túrkevei plébános évek hosszú során végzett klimatológiai megfigyeléseket és számos dolgozatot írt. Emlékére „Hegyfoky érmet” alapítottak. A II. világháború a Társaság munkájában is sok gondot okozott.

1945 után megkezdődött a Társaság újjászervezése. Az *Időjárás* szaklap a Meteorológiai Intézet hivatalos lapja lett, így továbbra is biztosítva volt megjelenése. 1945 novemberében tartotta a Társaság közgyűlését, ahol elnöknek *dr. Réthly Antalt*, alelnöknek *Belák Sándort* és *dr. Száva-Kováts József* professzorokat választották. Főtitkár *dr. Aujeszky László*, titkár *dr. Béll Béla*, szerkesztő *dr. Berkes Zoltán* lett. Legjelentősebb esemény volt, hogy a Társaság újból szorgalmazta, most már eredményesen folytassák az egyetemeken a meteorológiai oktatást. A budapesti egyetemen *dr. Száva-Kováts József* vezetésével önálló tanszék létesült és meteorológus képzés. Egymásután születtek a vidéki egyetemeken tanszékek. Az Agrártudományi Egyetemen *dr. Aujeszky László*, a Kertészeti Főiskolán majd egyetemen *dr. Bacsó Nándor*, a debreceni egyetemen *dr. Berényi Dénes*, a szegedi egyetemen *dr. Wágner Richárd*, a magyaróvári akadémián *dr. Béll Béla*, a keszthelyi akadémián *dr. Vladár Endre* tanította a klimatológiát. Óriási fejlődés volt ez. A repülés megindulásával a Társaság szervezett középkáder képző tanfolyamokat *dr. Hille Alfréd* repülő ezredes vezetésével, a Társaság tagjainak részvételével.

Sajnos politikai szempontból a „Hegyfoky érmet” meg kellett szüntetni, de helyette „Steiner-emlékérem” alapítottak.

1949-ben jelentős változás történt a Társaság életében. Csatlakozott a Társaság a MTESZ-hez. Ez a változás szervezetileg és anyagilag jelentős előrelépést jelentett. Nehézséget okozott tudományos életünk szovjet mintájú átszervezése. 1948 nyarán létrehozták a Tudományos Tanácsot.

Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy az Akadémiát államosították. Mindent a Párt irányított, a döntő szó *Gerő Ernőé* volt. A Társaság fel akart kérni nyugati meteorológusokat tiszteleti tagoknak, de ezt a Párt nem engedte, mondván, hogy így akarja a Társaság a nyugati tudományt becsempészni. 1950-ben új szakosztályok létesültek, mint az Agrometeorológiai és a Nap- és szélenergia szakosztály, valamint az Orvosmeteorológiai szakosztály. A Társaság mindent megtett annak érdekében, hogy az adott anyagi lehetőségeken belül képviselőink jelen lehessenek elsősorban a „Kárpátmeteorológiai Konferenciákon”, továbbá a „Nemzetközi Alpi Meteorológiai Konferenciákon”. 1955-től a Társaság vándorgyűléseket

szervezett nagy létszámmal és igen sikeresen. Vándorgyűlések voltak Szegeden, Győrött, Siófokon, Debrecenben, Miskolcon, Hévízen, Pécsen, Veszprémben, Sopronban, Gyulán, Esztergomban, Sárospatakon, Magyaróváron, Szombathe-lyen. Ezt követték közös vándorgyűlések Csehszlovákiával, majd Szlovákiával, Kassán, Keszthelyen, Nyitrán, Pécsen, Zólyomban, Kecskeméten, Pozsonyban, Nyíregyházán, Brün- nben, Gödöllőn, Stara Lesnán (Tátra), és Debrecenben: 27 vándorgyűlésből 12 közös volt. A vándorgyűlések célja volt, hogy megismerjük az ország különböző vidékeinek iparát, mezőgazdaságát, kulturális és művészi értékeit. Megvitattuk a különböző vidékek, tájak sajátos problémáit a meteorológiai területén. Az előadásokról és vitákról kiadványok születtek.

A Társaság alapított különböző díjakat: Nívó-díjakat, Róna-díjat, Hille-díjat, Berényi-díjat. Főleg fiatal munkatársakat igyekeztek ezzel segíteni. Évenként egy-egy kiváló tag MTESZ-díjban részesült. Vidéki csoportok alakultak, mint Szegeden, Pécsen, Kecskeméten, Debrecenben.

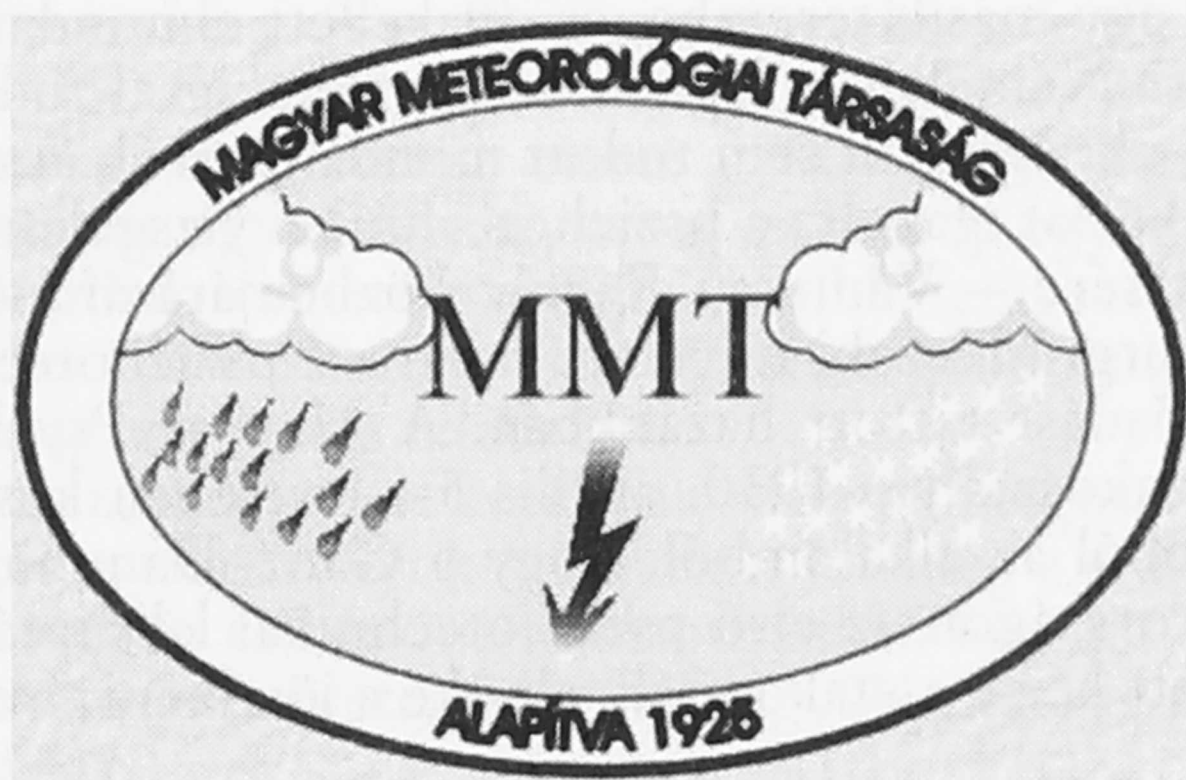
Dr. Réthly Antal és dr. Hille Alfréd a Meteorológiai Társaságoknak 1993-ban Oxfordban, majd 1995-ben Toulouseban rendezett együttműködésében Társaságunk részt vett. A Társaság kezdeményezte az ostrom alatt elpusztult múzeum új-jászervezését, muzeális tárgyak gyűjtését és bemutatását.

A Társaság a maga sajátos társadalmi eszközeivel tevékenykedik a szolgálat és a kutatás személyi és tárgyi feltételeinek biztosításáért, a meteorológiai ismeretek széles körű terjesztéséért, a kutatási eredmények hasznosításáért, és nem utolsósorban a meteorológiának mint önálló tudománynak szakmai és társadalmi elismeréséért.

A Társaság a továbbiakban is számít mindenki-re, aki a meteorológia iránt érdeklődik, különösen az ifjúságra. A meteorológusok, a szakma barátai és ifjúsági tagjainak tudományos társadalmi munkája nyújthat biztosítékot arra, hogy a Társaság működésének további évtizedeiben is betöltsi majd hivatását társadalmunkban. A Magyar Meteorológiai Társaság elnökei voltak 1925-től: *dr. Róna Zsigmond, dr. Cholnoky Jenő, dr. Réthly Antal, dr. Kenessey Kálmán, dr. Aujezsky László, dr. Fekete Zoltán, dr. Déry Frigyes, dr. Hille Alfréd*, újból *dr. Dési Frigyes, dr. Béll Béla, dr. Szász Gábor, dr. Ambróczy Pál* 1990-től.

1997. decemberben tartotta a Társaság utolsó tisztújító közgyűlését. Elnöknek *dr. Ambróczy Pált*, tiszteletbeli elnöknek *dr. Zách Alfréd* ny. meteorológust, társelnöknek *dr. Czelnay Rudolf* és *dr. Simon Antalt*, főtitkárnak *dr. Major György* akadémikust, titkároknak *dr. Maller Arankát* és *dr. Lépp Ildikót*, szerkesztőnek, *dr. Tanczer Tibort*, jegyzőnek *Kapitány Ervinnét* választották.

Ezzel a tisztikarral kezdi a 75. jubileumi évét a Magyar Meteorológiai Társaság.
Zách Alfréd

A PSZICHOLÓGIA ELSŐ IPARI ALKALMAZÁSA A GANZ GYÁRBAN

Vámosy Károly, a Ganz gyári tanonciskola igazgatója nyugati tanulmányútjáról visszatérve így számolt be tapasztalatairól: „Az utóbbi években egy új tudomány keletkezett, melyet Angolországban ipari pszichológiának, Németországban pszichotechnikának és Franciaországban orientation professionellé-nek neveznek.” Vámosy véleménye szerint e tudomány annak a felismerésnek köszönheti létrejöttét, hogy a termeléshez nemcsak az épületeket, a gépeket és a műszaki berendezéseket kell gondosan megválogatni, hanem az embereket is. Szerinte abban az időben már felismerték az ipar vezetői, hogy az emberi tényező elhanyagolása fékezi az ipar teljesítőképességének fejlődését.

Magyarországon a húszas évek elején a Ganz–Danubius Rt. Vagongyárában alkalmazták a pszichológiai alkalmassági vizsgálatot a tanoncfelvételnél. Már az első évben 300 jelentkezőből választották ki azt a hetvenet, akit pszichológiailag is alkalmasnak tartottak. A vizsgálatokat alkalmasnak találták, a gyár tanonccálmánya lényegesen javult. Fokozatosan kiterjesztették a pszichológiai vizsgálatot a gyár felnőtt dolgozóira is.

A felvételre jelentkező fiatalok pszichotechnikai vizsgálatát egyszerű eszközökkel (papír, ceruza stb.) végezték, mellyel vizsgálták a jó szemmértéket, jó hallást, tapintóérzéket, testi adottságot.

Hogyan történt a tanoncok felvétele?

1. Szemmérték vizsgálata. Különböző hosszúságú három vonalat kellett rajzolni és az első vonalon be kellett jelölni egy centimétert. A további feladat az volt, milyen hosszúak a vonalak? Nem az volt a fontos, hogy a centimétert eltalálják, hanem az, hogy az adott hossz hányszor van meg a vonalon.

2. Súlyérzék vizsgálata. Különböző súlyú és alakú tárgyakat kellett érzék szerint, súly szerinti sorrendben elhelyezni.

3. Tapintóérzék vizsgálata. Különböző érdességi lapokat érdességük szerinti sorrendben kellett elhelyezni.

4. Kézügyesség vizsgálata. Egy darab ólmot kaptak a fiúk a kezükbe azzal, hogy azt bizonyos alakra kovácsolják. E munkáknál hihetetlenül nagy eltérések mutatkoztak.

5. Technikai felfogóképesség. Egy olyan gépet mutattak a fiúknak, amelyet még nem láttak, majd üzembe helyezték.

Ezután átmentek egy másik terembe, és ott kellett elmondani, mit láttak, és a gép hogy működött? Némelyik a legapróbb részletekig el tudta mondani a gép működését, de volt, aki egy szót sem tudott mondani arról, amit látott.

Két év után a gyakorlat igazolta a pszichotechnikai vizsgálatok megállapítását.

A Ganz gyár kérésére – Vámosy Károly közbenjárására – *Prof. Dr. Walter Mode*, a charlottenburgi Műszaki Egyetem tanára, a pszichotechnika legnagyobb egyénisége több előadást tartott hazánkban. A Magyar Pszichológiai Társaság (Pszichotechnikai Szakosztálya) 1930. április 5-i levelében köszönő levelet írt a gyár vezetőjének abból az alkalomból, hogy a Ganz–Danubius Vagongyárában felállították Magyarországon az első pszichotechnikai laboratóriumot. A köszönetnyilvánítás mellett kérte a szakosztály elnöke a jövőbeni további támogatást.

Suba Gábor

50 ÉVE ALAKULT MEG A FAIPARI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

1950. június 29-én Budapesten megtartott közgyűlésén alakult meg a Faipari Tudományos Egyesület. Az egyesületet 50 faiparban dolgozó szakember alapította, akik már korábban is részt vettek a faipar műszaki kérdéseivel foglalkozó szervezetek munkájában. Így például a mérnök-technikus szakszervezetben, vagy az építők szakszervezetének műszaki csoportjában.

Az egyesület feladatául az akkori alapszabály a szakma műszaki színvonalának emelését, a műszaki értelmiség összefogását határozta meg. Az azóta többször módosított, jelenleg érvényes alapszabály is meghagyta ezt a célkitűzést, de kiegészítette több új feladattal is.

Az egyesület a következő területeken fejt ki közhasznú tevékenységet: segíti a technikai-technológiai fejlesztés minél szélesebb körű elterjesztését, szakmai előadásokat, konferenciákat szervez, összefogja a faipar különböző területein dolgozó műszaki-gazdasági szakembereket, közreműködik a szakmai oktatásban, elősegíti szakkönyvek kiadását, szakmai folyóiratot szerkeszt.

Az 1948-ban alapított MTESZ-hez egyesületünk megalakulásakor csatlakozott és jelenleg is egyik tagegyesülete.

Az egyesület aktívan foglalkozott az oktatás kérdésével. A VKM-mel és a KIM-mel karöltve kezdeményezte egy esti faipari főiskola beindítását, melynek eredményeként 1950 őszén kb. 50 fővel beindult egy előkészítő tanfolyam, majd 1951-től a BME Gépészmérnöki Karán egy könnyűipari tagozat, faipari szakkal. A három évfolyamon kb. 40 faipari gépészmérnök végzett, akik rövid időn belül a faipar vezető szakemberei lettek. (1950-ben az egész faiparban mindössze 15-20 egyetemi végzettségű munkatárs dolgozott.)

Az egyesület jelentős közreműködésével 1957-ben Sopronban beindult a faipari mérnökképzés. A képzés jelenleg is folyik, így a faipari mérnökök utánpótlása biztosított.

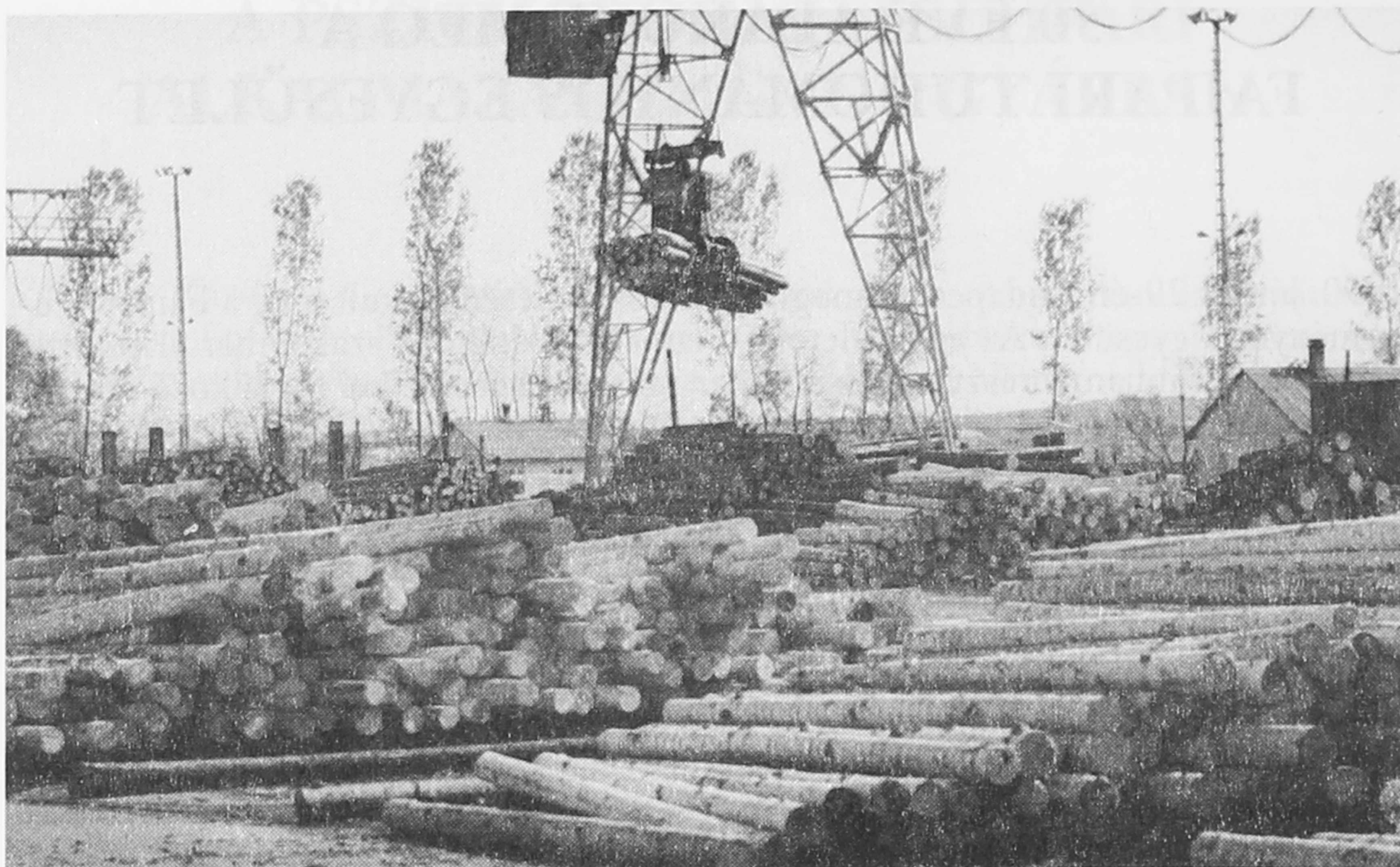
A 80-as évek végén az egyesületi életben is felvetődött a változtatás szükségessége. A tagság tudatos társadalmi munkája, szakmai elismertsége, tudományos és szakmai tevékenysége folytán túlélte a változásokat, és bár csökkenő taglétszámmal, jelenleg is eredményesen tevékenykedik a szakma érdekében.

A Faipari Tudományos Egyesületnek rendes, örökös és jogi tagjai vannak. A tagok tevékenységüket szakmai és területi szervezetekben fejtik ki. Az egyesület jelenlegi taglétszáma 750 fő. Legnagyobb létszáma a 70-es évek végén és a 80-as évek elején volt, amikor a taglétszám elérte a 3000 főt. Ebben az időszakban különös jelentősége volt az egyesületnek, mivel ez volt az egyetlen olyan szervezet, ahol a faipar különböző területein dolgozó, több felügyeleti szervhez tartozó iparágak szakemberei találkozhattak, kicserélhették gondolataikat és bizonyos fókig koordinálták az ágazat közös feladatait.

Az egyesület szervezeti egységei korábban szakmai megosztás szerint alakultak és önálló bizottságok, szakosztályok működtek. Jelenleg a szakmai munka a területi szervezetek keretében és két önálló bizottságban folyik.

Az egyesület választott testületei: küldöttközgyűlés, országos elnökség, vezetőség, önálló bizottságok.

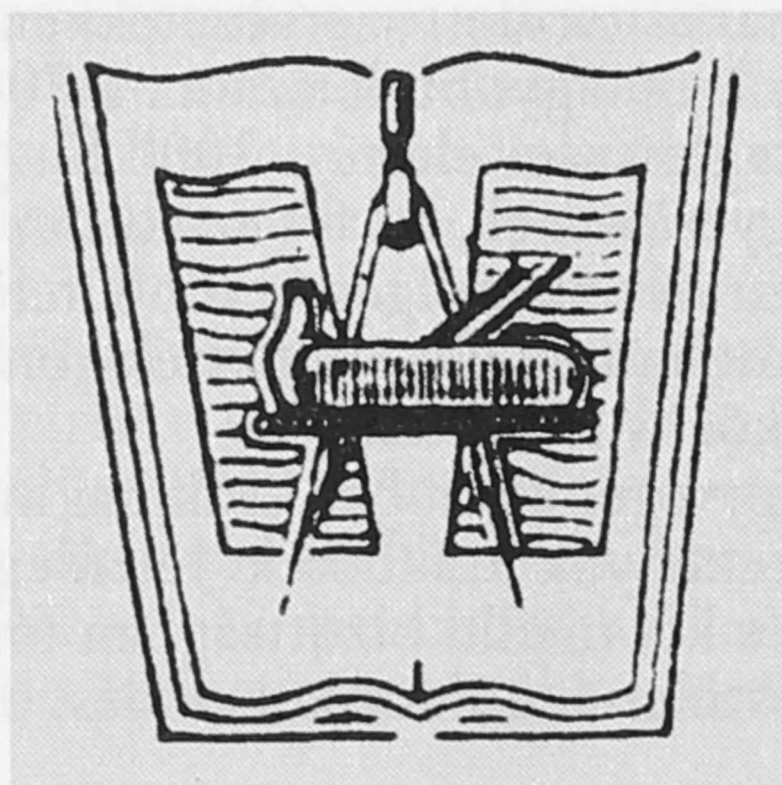

Fenyőfeldolgozás

Egyesületi kitüntetések: Faipar Fejlesztéséért Emlékérem, melyet az egyesület 1963-ban alapított, és eddig 113 tagtársunk kapta meg ezt a kitüntetést. A Lugosi Arman-díjat 1992-ben alapítottuk, és eddig kilenc fő részesült ebben az elismerésben. Az Év Oktatója kitüntetést 1998-ban alapította egyesületünk, mely címet eddig két tagtársunk nyerte el.

Az egyesület által kiadott szaklap, a *Faipar* című műszaki tudományos folyóirat, 47 éve kerül kiadásra.

Lele Dezső

ÖTVEN ÉVE KEZDŐDÖTT A DUNAI VASMŰ ÉPÍTÉSE

„Ötéves tervünk – béketerv. Minden alkotása hazánk erősödését, népünk felemelkedését, jólétét szolgálja. Különösen szemléltetően bizonyítják ezt tervünk kiemelkedően nagy alkotásai. Bár a szovjet méretekhez képest szerények, de együtt épülnek a sztálini korszak nagy alkotásaival, amelyek a Szovjetunióban létesülnek, a béke megerősítésére, a kommunizmus műveiként.” Így kezdődik a Népművelési Minisztérium 1951-ben megjelent kiadványa, amely az első ötéves terv végrehajtását volt hivatva propagálni. Az ábrákkal, grafikonokkal és fényképekkel dúsan illusztrált könyv címlapján a sztálinvárosi építkezés szerepel, mint a terv és az ország akkori legnagyobb beruházása.

A Dunai Vasmű története egy mohácsi kapavágással kezdődött, mert az első szocialista város megalapítását, illetve gyáróriás helyének kijelölését hosszú, elhúzódó viták előzték meg.

Először 1938-ban a *Darányi Kálmán* miniszterelnök által meghirdetett egymilliárd pengős költségvetésű fegyverkezési programban, a *győri programban* vetették fel egy új vasmű építését. Ennek keretében utasította az iparügyi minisztérium a diósgyőri MAVAG igazgatóságát, hogy tegyenek javaslatot, hogyan és hol épülhetne meg az új óriás üzem. A tervezők két elképzelést vázoltak föl: Ajka és Bodajk, vagy Kalocsa és Dunaföldvár között kellett volna megépülnie, de egyik változatot sem fogadták el.

1943-ban tovább sürgették az új vasmű alapítását, de most már több helyszín került szóba, többek között Baja és Mohács is, de végül Győrt választotta telephelynek *Bornemissza Géza* szakminiszter. Leglényegesebb szempontnak a szállítási útvonal, a vízi út, a Duna közelsége számított. El is kezdték a munkálatokat, de Győr városát olyan erős amerikai–angol bombatámadás érte, hogy hamarosan abbamaradtak.

Ami a háborús felkészülés alatt sürgető volt, az újjáépítés idején életbe vágó maradt. Az országot tetejében még súlyos jóvátételi kötelezettségek is terhelték, nagy acélínség alakult ki, ezért a nehézipart jobban fejlesztették, mint a gazdaság más ágazatait. Az új vasmű építése elodázhatatlanná vált. A kormány 1948-ban megbízta a Nehézipari Központot, hogy készítsen tanulmányt a következő tervciklusban megépítendő kohászati kombinát helyéről, nagyságáról, költségvetéséről. A feladat vezetői *Sebestyén János*, *Dancsházi Gusztáv* és *Hámori Mihály* mérnökök voltak. Elképzeléseik a várható igényekhez igazodtak. Testületük 1948. június 17-én azt javasolta, hogy a vasmű alapítására Mohácsot válasszák.

Az új vasmű építésének tervét legelőször *Gerő Ernő* vetette föl a nagy nyilvánosság előtt az MDP Politikai Akadémiáján 1949 április 13-án.

„Jelenlegi iparunk és egész népgazdaságunk gyors fejlődésének legfőbb akadályozója, hogy nem termelünk elegendő vasat, acélt, hengerelt acélt. Pedig gépiparunk termelését öt év alatt a duplájára akarjuk emelni ... Ezért ötéves tervünk alapkérdése a vas- és acéltermelésünk fejlesztése olyan ütemben, amelyre nincs példa a magyar történelemben... A mohácsi vasmű az első olyan üzem lesz Magyarországon, mely saját maga állítja elő a kokszt, amit vasgyártásra használ fel. A vasmű mellett új villamos erőművet is építünk, mely nemcsak az üzemet fogja ellátni villamosenergiával, hanem messze vidéken a la-

kosság szükségletét is kielégíti. A mohácsi vasmű megépítésével valósággal új, nagy ipari várost hozunk létre.”

Megalapították a Nehézipari Beruházási Nemzeti Vállalatot, amelynek a székhelye Budapesten, a kirendeltsége pedig Mohácson volt. Nyáron már az építők szállásait, csatornákat, utakat, vasutakat építették. De közben a politikai klíma hidegebbre változott, megromlott a viszony déli szomszédunkkal, Jugoszláviával. Mohács veszélyeztetett zónában volt a határ közelsége miatt. Nem sokkal a munka kezdete után, leállították az építkezést.

Még folyt Mohácson a munka, sőt, 1949. december 9-én az országgyűlés jóvá is hagyta a mohácsi kohászati kombinát létesítését, amikor már javában keresték az új helyszínt.

Egy korábbi koncepció Sióagárdot jelölte meg második lehetséges területnek, de ott a talajegyengetési munkák túl sok energiát követeltek, a harmadik pedig, Százhalombatta körzete nem volt elég nagy kiterjedésű, hogy egy új gyárváros szabadon elterpeszkedhessen.

1949 novemberében földmérők járták be a Duna parti kis halászfalu, Dunapentele határát. Három hét sem telt el a parlament döntése után, 1949. december 28-án a kormány a mohácsi építkezés felfüggesztéséről adott ki határozatot, és erről levélben tájékoztatta a Nehézipari Beruházási Nemzeti Vállalat vezérigazgatóját, Sebestyén Jánost:

„A Minisztertanács az 1949. december 28-án megtartott ülésén elhatározta Dunapentele község határában kokszt-, nyersvas-, acél és hengerelt áruk gyártásával foglalkozó vállalat létesítését. A vállalat neve: Dunai Vasmű n.v. lesz.”

Sürgető volt az idő, mert a hároméves terv abban az időszakban járt le, új tervciklus ideje jött el, és mint a versenyzőket a startvonalra, úgy sorakoztatták fel a megvalósítandó beruházásokat is január elsejére. Ez egy olyan ipari kombinát létesítését irányozta elő, amelyben a vasgyár mellett egy ércelőkészítő-, egy koksztoló- és mellékterméket feldolgozó mű, valamint egy villamos erőmű is dolgozik. Az első ötéves terv hiába tartalmazta kellő részletességgel a majdani létesítmény leendő termelési volumenét, a gyárnak ekkor még nem voltak meg a kivitelezésre alkalmas műszaki tervei, amelyek alapján elkezdődhetett volna az építése. A tervjavaslatot 1950 januárjában jutatták el a szovjet GIPROMÉZ kohászati tervező intézethez. A vezértervek elkészítését július 1-re vállalták, de csak októberben adták át negyvenöt kötetben, amelyeket november 2-án fogadtak el. Ez egy teljes vertikálissal működő vasmű műszaki terveit tartalmazta, amely magában foglalt két hétszáz köbméter térfogatú nagyolvasztós kohóüzemet, amelynek éves termelése 544 000 tonna nyersvas, 480 000 tonna acél, 280 000 hengerelt készáru és 540 000 tonna kokszt. A hazai tervezési feladatokat a Kohóipari Tervező Irodában, a Villamos Tervező Irodában, valamint az Út- és Vasútervező Irodában végezték el.

De az építkezés előkészítését, az előmunkálatokat már el kellett kezdeni. 1950. május 2-án láttak hozzá annak a siklónak az építéséhez, amely az építőanyagot a Duna-partról a pentelei fennsíkra szállította. Elkészültek a barakkok, amelyek első szállásai voltak az ország egyre több részéről toborzott munkásoknak. Folyt a planírozás, vagyis a talajegyengetés. A lakóépületek, csatornázás, a vezetékek, a város építése, felhúzása valamivel megelőzte a gyárét. Az első végleges lakóház a ma is Május 1. utca 1. számú ház volt. Az akkor legmodernebbnek számító típus-házak voltak ezek, fürdőszobával, központi fűtéssel, villanyvilágítással.

1950. október 15-én a DISZ Központi Vezetősége felhívást tett közzé: *„Magyar Ifjúság! Jelentkezz a Dunai Vasmű felépítésére, bizonyítsd be ország, világ előtt, hogy hű*

A Dunai Vasmű építkezése

fia vagy hazádnak, lelkes segítője, elszánt harcosa a békének.” hogy csatlakozzanak minél többen a munkához. Ezernél többen jelentkeztek erre.

Az MDP Központi Vezetősége novemberben hozta nyilvánosságra határozatát a Dunai Vasművel kapcsolatban. Eszerint: a megépítése a népgazdasági terv kulcskérdése, amelyet 1953-ra kell befejezni, és 1954-re teljesen üzembe kell állítani. A feladat óriási erőfeszítést követelt mind az egész néptől, mind az állami szervektől.

Az alapozásokat heroikus teljesítménnyé avatta az, hogy a pentelei fennsík löszből áll, amely rendkívül omlékony, és a folyó közelsége miatt magas a talajvízszint benne. De ezt a nehézséget ellensúlyozta a tervek elkészítésénél, hogy itt kikötött lehetett létesíteni a Dunán érkező érc számára, a fővárostól sem volt túl messze, és Komlótól, a szénbányáktól is viszonylag jól megközelíthető volt.

A Belügyminisztérium 1951-ben előterjesztette, hogy Dunapentelet nyilvánítsák várossá. De a település nevét is csak ideiglenesnek tartották, aláírásgyűjtésbe kezdtek, hogy Sztálinvárosra, a vasmű elnevezését pedig Sztálin Vasműre változtassák. A tizennégyezer aláírást egy hatalmas bőrkötéses fóliánsban összegyűjtve nyújtotta át egy delegáció Rákosi Mátyásnak.

1951. november 7-én, ünnepélyes keretek között *Borovszky Ambrus* végezte el az első csapolást. A kiömlő vasból emléklaketteket öntöttek.

A tervek azonban sokáig csupán papíron szerepeltek, a zajos ünneplések, kitüntetések dacára a nyersvas termelés és az acéltermelés 1962-ben, a melegen-hengerelt lemeztermelés 1963-ban, a kokszttermelés 1961-ben érte el az 1954-re megálmodott mennyiséget. Történt ez abban a korban, amikor a legnagyobb divat volt a munkaversenyek hirdetése, az újságok címlapon hozták a sztahanovis-

ták csúcseredményeit. Ez sokszor a szervezetlenség rovására volt írható, de a tervek is irreálisnak bizonyultak. A határidőket legtöbbször egy-egy munkásmozgalmi ünnephez kötötték, nem a munkák üteméhez. 1951. február 25-én az MDP II. kongresszusán felemelték a népgazdasági terv előirányzatait, a beruházások költségeit. És eközben újból bevezették az alapvető élelmiszerekre a jegyrendszert. De a Dunai Vasműre 2 milliárd forint helyett 4 milliárdot fordíthattak, itt viszont nem vették figyelembe, hogy ennek a beruházásnak még nem léteztek a technikai feltételei. 1953-ban változás állt be a politikában. Ez a további beruházásokat sem kímélte. Nagy Imre miniszterelnök a Parlamentben azt mondta: „*Népgazdaságunk fejlesztése terén számol az ország gazdasági erőforrásaival...nem tűz maga elé olyan feladatokat, amelyeknek megvalósításához hiányoznak a szükséges feltételek...mind a termelés, mind a beruházás terén felülvizsgálja a népgazdasági tervet és javaslatot fog tenni megfelelő csökkentésére...*” A visszafogott beruházások között az első helyen a Sztálin Vasmű állt. De a költségvetését csak fokozatosan, bár egyre növekvő mértékben csökkentették. 1954. február 8-án átadták az I. számú nagyolvasztót. Április 30-án az erőműben 21 MW-os turbógenerátort helyeztek üzembe. Az első kokszoló blokk kamrájából 1956. július 8-án került ki hazai gyártású koksz.

A Sztálin Vasművet 1956 végétől újból Dunai Vasműnek nevezték.

Az évtized utolsó éveiben már nem az építés, hanem a szervezési munkák váltak fontosabbá.

A város sem épült a remélt ütemben, a házak is csúsztak a határidőkkel, de a kórház is csak 1965-ben adták át. A települést szinte teljesen a vasmű uralta, kezdetben a városi tanácsnak még ahhoz is az NBNV-tól kellett engedélyt kérnie, hogy a lépcsőházakba csengőt szereljenek. A kezdeti puritán körülményeket csak lassan, nem a tervekben előírt ütemben váltották fel a valóban városi szintű szolgáltatások. A magyar társadalom teljes spektruma élt és dolgozott itt a legkülönbözőbb beosztásban. Arisztokraták és parasztivadékok egymás mellett lapátolták a cementet. Voltak, akik kitüntetésből kerültek ide munkára, míg mások büntetésből.

Dunapentele–Sztálinváros–Dunaújváros: a Vasmű története, élete több lelkes szociográfust megihletett. *Miskolczi Miklós*, *Tábori Zoltán* egy-egy kötetet szentelt neki. De majd mindenki, aki munkára fogható volt ebben az időben, őriz valamilyen emléket az építéséről. Hétvégenként az ország minden területéről szállították ide a rohammunkásokat. Az általuk végzett munka vajmi csekély értékű volt, sem az úti költségüket, sem az élelmüket nem fedezte. De ez a propaganda egyik módszere volt, hogy az egész ország a magáénak érezze a művet, és az ötéves tervet. Talán ezért többet mondók, hitelesebb források a visszaemlékezések, az interjúk, mint a Szabad Nép hurrázó beszámolóí és a pártoktatás brossúrái. A Sztálin Vasmű írott története sok esetben nem azonos a megélt történelemmel.

Buka Adrienne

Irodalom:

Berend T. Iván: A szocialista gazdaság története Magyarországon 1945–1968. Bp., 1976.; Id. Buka Jenő visszaemlékezései 1951–1952-re (kézirat); Gerő Ernő: Harcban a szocialista népgazdaságért. Válogatott beszédek és cikkek (1944–1950). Bp., 1950.; Gerő Ernő: A vas, az acél, a gépek országáért. Bp., 1952.; Miskolczi Miklós: Város lesz, csakazértis...(Magyarország felfedezése) Bp., 1980.; 40 éves a Dunai Vasmű. A Dunai Vasmű rövid története. Bp., 1990.; Ötéves tervünk: Béketerv. Bp., 1951.; Sándor András: Sztálinváros. Bp., 1951.; Szilágyi Sándor daruvezető visszaemlékezése (hangfelvétel) Sztálinváros – első szocialista városépítkezésünk. Bp., 1952.; Tábori Zoltán: Vasmű. (Magyarország felfedezése) Bp., 1998.; (Köszönetet mondunk a Szaru- és Patabegyűjtő Kft Archivumának a rendelkezésünkre bocsátott anyagokért.)

A 2000 ÉVES ÓBUDA 50 ÉVES HÍDJA

Ötven évvel ezelőtt nagy álma vált valóra az „ódonságok városá”-nak, Óbudának, 1950. november 7-én átadták a forgalomnak a budapesti közforgalmú Duna-hidak legifjabbjaként az Óbudát Angyalfölddel összekötő Árpád hidat.

A legifjabb budapesti híd helyén állt egykor a római kori Duna-híd, a „konzulok hídja”. Ennek maradványai a Duna-meder kotrásakor kerültek elő a 19. század végén. Az alacsony vízállás miatt a vízből kiemelkedő cölöpök rendszerét *Zsigmondy Gusztáv* mérnök figyelte meg, s 1892-ben elkészítette ennek felmérését. A cölöpök egy ideiglenes jelleggel épített fahíd, vagy egy hajóhíd pillérei lehetek. A Duna bal partján, a híd végénél (a mai Dagály fürdő területén) állt az aquincumi legios táborral szemközti ellenerőd, a Transaquincum. Az erőd feladata a római kori Duna-híd barbaricum hídfejének védelme volt. A feltehetőleg a 2. században épült erődöt a 4. századig használták. Meséltek Óbudán arról a hídról is, amelyen IV. Béla király idejében a szigeti kolostorokat látogatták a búcsújárók.

„Mindenki másképpen képzei a mennyországot. Az óbudaiak 1867 óta azt hiszik, hogy akkor jutnak a mennyországba, ha már a maguk hídján mennek át a másik világra a Dunán” – írta *Ódonságok városa* című hírlapi cikkében 1931-ben *Krúdy Gyula*. A híd valójában már a századfordulón létszükséglet lett volna az óbudaiaknak, hiszen Pesttel csak Budán keresztül, a Margit híd közvetítésével kerülhettek kapcsolatba. Márpedig kapcsolatba kellett kerülniük, mert a szőlőbirtokos polgárság közé egyre növekvő munkásréteg vegyült, a szőlőművelőket tönkretette a filoxéra, és a proletarizálódó tömeget nem tudta eltartani Óbuda mégoly kiváló ipara sem, így szükségképpen megnövekedett Pest iparának vonzása. A Buda és Vidéke 1893-ban az óbudai híd megépítése ügyében szervezett társadalmi megmozdulásokról adott hírt, mely igény a hivatalos szervek ellenállásába ütközött, így Óbudának esélye sem volt rá, hogy hídja legyen. Az 1903-ban fogalmazott memorandumot több követte. Az óbudai reményt a Hungária körgyűrű gondolata is táplálta. Az 1870-es években kiírt városrendezési pályázat első díjat nyert terve, *Lechner Lajosé*, tartalmazza egy negyedik, „kütelki körút” létesítését is, amely a mai Hungária körútnak felel meg, ennek logikus folytatása lett volna az óbudai Duna-híd.

Az óbudai Duna-híd – későbbi nevén Árpád híd – építése 1903-ban már a Kereskedelmi Minisztérium szakembereit is foglalkoztatta. A városfejlesztésről hozott 1908. évi XLVIII. törvénycikk el is rendelte az óbudai Duna-híd építését. Ennek alapján a Kereskedelmi Minisztérium Hídosztálya vázlattervet dolgozott ki, de a talajfúrásokra csak 1916-ban került sor. A tervezés szintjén közben is történt valami: *Francsek Imre* építész az első világháború kellős közepén álmodott egy impozáns tervet az óbudai hídra vonatkozóan, olyan építményekkel kombinálva a sziget csúcsán, mint hatalmas autógarázs, az artézi kút vizével fűtött helyiség pálmák és babérfák számára, zuhanyozó és olcsó vendéglő az Óbudáról Pestre járó munkásoknak.

Hosszú szünet után, 1929-ben tervpályázatot írtak ki az óbudai és a Boráros téri hídra. A pályázat kiírásával egy időben nyilatkozott a Budapesti Hírlapnak

Rakovszky Iván, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke. Az óbudai Duna-part jövőjéről szólva az az aggálya, hogy az újonnan itt építkezők legfőbb ambíciója hatalmas bérházaikkal eltakarni a Hármashatár-hegyet és a Margitszigetet a szemlélődők előtt. Krúdy is az ódon városrész eltűnésén merengett az óbudai Duna-híddal kapcsolatosan. „De mi lesz az északnyugati széllel, amely egyszerre elfújja majd a hegyoldalból, a Dunába fújja az egész Óbudát, ha az építkezéseken változtatnak?” – „És mi lesz a plébániai templommal, amely talán a pesti belvárosi templom sorsára fog jutni, amely az Erzsébet-híd miatt félig a föld alá került?”

A Boráros téri híd építése kezdődött meg előbb, így az óbudai híd építése ismét elhalasztódott. A tervezést 1932-ben kezdték el újból, ekkor *Kossalka János* kapott megbízást az óbudai Duna-híd tervezésére. Ez részben írásbeli munka gyanánt folyt és számos változatot eredményezett. Az előtanulmányok során alternatív megoldásként alsópályás, vonóvasas ívszerkezeteket, felsópályás acél és vasbeton ívszerkezeteket és felsópályás, gerinclemezes acélszerkezetet dolgoztak ki. A Kereskedelmi Minisztérium és a Fővárosi Közmunkák Tanácsa a híd anyagát és szerkezetét illetően egyhangúlag felsópályás, gerinclemezes acélszerkezet mellett foglalt állást. Megoszlottak a vélemények a hídtengely elhelyezésének kérdésében, valamint abban, hogy a hídnak legyen-e forgalmi kapcsolata a Margitszigettel. A többség féltette a sziget északi részén működő gyógyfürdő és ivócsarnok nyugalomát, csendjét a forgalom zajától. A hídtengely elhelyezését hosszú viták előzték meg, míg végül *Széchy Károly* – az ügy minisztériumi előadója – javaslatát fogadták el. A város rendjébe legtermészetesebben illeszkedő tengelyvonalat választották, amelyet a Vörösvári út és a Hungária körút összekötése határozott meg. A kidolgozott tervek szerint meg kellett hosszabbítani a sziget északi csúcsát körülbelül 130 méterrel, hogyha egyszer majd forgalmi kapcsolatot kívánnak létesíteni a Margitszigettel, mindkét irányból keresztezésmentes lejárót építhessenek. A hidat a Kossalka-iroda 6. alternatívája alapján a minisztérium tervezte *Széchy Károly* irányításával. A hajógyári és a Margitsziget feletti vasbeton áthidalásokat *Sávolly Pál* tervezte. A híd tervezett összhosszúsága 928,0 m volt, és eredetileg 27,6 m szélességűre tervezték. (18,8 m útpálya a közepén két villamosvasúti vágánnyal, két 3,4 m széles járda és két 1,0 m-es kerékpárút). 1937-ben hírül adták a lapok, hogy megindultak a híd talajmunkálatai. Maga az építkezés 1939-ben kezdődött *Álgyai-Hubert Pál* tervei szerint. Az épülő hidat 1940 februárjában a minisztertanács hivatalosan is Árpád fejedelemről nevezte el. Az építkezés 1943-ban a háborús helyzetben megszakadt. Ekkorra az óbudai parti nyílás, a sziget feletti nyílás és egy konzolosan benyúló, 20,0 m-es rész épült meg, teljes szélességben.

A pesti hídfő kialakításánál 1944-ben fúrt artézi kútból forrás tört fel. Erre épült 1948-ban a főváros legnagyobb fürdője, a Dagály.

1948-ban folytatták a híd építését. Keresztmetszetét azonban már csökkentették, összesen 13 méterre, amely két villamosvasúti vágányt magába foglaló 11 m széles útpályából és két 1-1 méter széles járdából állt. 1950. november 7-én Sztálin híd néven adták át a forgalomnak. A híd 1956 óta ismét eredeti nevét viseli.

A nyolcvanas években az eredeti tervek figyelembe vételével átépítették és bővítették, s így lett 1984 óta a főváros legnagyobb átbocsátóképeségű közúti hídja.

Az Árpád-híd óbudai lehajtójának kialakítása során tárták fel a római legios tábor híres fürdőjét, a *Thermae Maiorest*, melyet rekonstruált állapotában az aluljáróba beépítve ma is megcsodálhatunk.

Kiss Csongor

25 ÉVE NYÍLT MEG A MAGYAR ELEKTROTECHNIKAI MÚZEUM

1975. június 8-án nyitotta meg állandó kiállításait a Magyar Elektrotechnikai Múzeum.

A múzeum létrehozásának gondolatát a Magyar Elektrotechnikai Egyesület vezetősége vetette fel 1969-ben. Ezután megkezdődött a magyar erősáramú elektrotechnika tárgyi emlékeinek gyűjtése. A gyűjtésben kiemelkedő szerepe volt a Budapesti Elektromos Művek (a mai ELMŰ Rt.) üzemi egyesületei szervezetének. 1974-re 1100 darabra nőtt a tárgyak száma, ekkor a gyűjteményt a Művelődési Minisztérium védetté nyilvánította.

A technikatörténeti szempontból egyedülálló gyűjtemény kiállítását az ELMŰ tette lehetővé. Rendelkezésre bocsátotta az üzemén kívül helyezett Kazinczy utcai transzformátorállomás épületét és vállalta a múzeum berendezésének és fenntartásának költségeit. Az Elektrotechnikai Egyesület szakkönyvei és folyóiratai átadásával megalapította a múzeum könyvtárát. A múzeum létrehozása a szakma szívügye lett. A legkiválóbb szakemberek működtek közre a kiállítások megtervezésében. Ennek eredménye, hogy nem csupán tárgyakat mutat be, hanem átfogó képet ad az elektrotechnika fejlődéstörténetéről.

Az egykori transzformátorállomás méltó otthona a múzeumnak. Védett ipari emlék, amelynek értékeit, eredeti belső berendezésének fontos elemeit sikerült megőrizni. A Bauhaus stílusú állomás az egyik legszebb magyarországi ipari épület (VII., Kazinczy u. 21.). Az egykori kapcsolóberendezés beton cellái ma kiállítási vitrínként szolgálnak, egyes cellák, kapcsolók a kiállítás szerves részeként, eredeti állapotukban maradtak meg.

A kiállítások igyekeznek az elektrotechnika egy-egy szakterületének teljes fejlődéstörténetét bemutatni, de ezen belül különös figyelmet szentelnek a legjelentősebb magyar elektrotechnikusoknak és alkotásaiknak. Ezt jelzik a kiállítási termék nevei is. Olyan személyekről vannak elnevezve, mint *Jedlik Ányos*, *Zipernowsky Károly*, *Déri Miksa*, *Bláthy Ottó*, *Kandó Kálmán*, *Bródy Imre*. A kiállításokon a legnevezetesebb magyar elektrotechnikai találmányok eredeti példányai vagy hiteles másolatai láthatók: Jedlik Ányos ősmotorja, villamos motorkocsi-modellje, dinamója, nagyfeszültségű kondenzátortelepe, a villamfeszítő, az első transzformátorok, Kandó villanymozdonyának fázisváltója és hatalmas, 18 tonna tömegű motorja.

A múzeum nem csupán tárgyakat gyűjt és állít ki, hanem történetkutató, ismeretterjesztő-oktató tevékenységet is folytat. Ez fontos kulturális misszió, mert a magyar műszaki alkotók munkássága nem ismert olyan mértékben, amennyire azt eredményeik indokolták tennék. Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy a műszaki alkotások is szerves részei nemzeti kulturális örökségünknek. A műszaki alkotók személyének és munkájának bemutatása hozzájárul a helyes magyarságkép kialakításához.

A látogatók 3/4 része diák. Részükre a múzeum úgynevezett rendhagyó fizikaórákat tart, kísérletekkel, videofilmekkel tarkítva. A tárlatvezetők műszaki szakemberek és fizikusok. Tapasztalatuk szerint a muzeális tárgyak különösen alkalmasak oktatási célra. A különféle készülékek, gépek első generációs típusain még

világosan látszik az alapelv, a működés lényege. Később a továbbfejlesztés olyan kiegészítésekkel jár, amelyek elfedik a legfontosabb jellemzőket, majd a burkolatok, mechanikai és érintésvédelmi védőszerkezetek végleg eltakarnak mindent.

Az ismeretterjesztés és oktatás elsősorban a Jedlik-teremben történik. A múzeum ezzel is emléket állít Jedlik Ányosnak, aki 53 éven át tanított, előbb középiskolai, majd egyetemi tanárként. Több bemutató eszközt a látogatók maguk is működtethetnek, kipróbálhatnak. A múzeum mindemellett vállalja a hagyományos múzeum szerepkörét, nem kíván a mostanában divatos science center irányába fejlődni, amely csakis a jelenségekre összpontosítja a figyelmet. A múzeum a történetiség alapján áll, a fejlődési folyamatot igyekszik érzékeltetni, emellett súlyt fektet az emberi vonatkozásokra is.

A kiállítások nem csak a szakemberekhez szólnak. A villamos háztartási gépeket és villamos gyógyászati eszközöket bemutató Déri-terem mindenki számára érdekes, hiszen ezekkel mindenki nap mint nap kapcsolatba kerül, foglalkozásától függetlenül. Sok érdekes kérdés felvetődik ezek hasznosságáról, esetleges veszélyeiről, célszerű felhasználásáról. A Bródy-teremben levő világítástechnikai kiállítás nemcsak tanulságos, hanem látványos is. És bizony csak kevesen hallottak róla, hogy a ma legelterjedtebb fényforrás, a volfrám izzólámpa első darabjait Budapesten fejlesztette ki a magyar *Jüst Sándor* és a horvát *Hanaman*. Bródy Imre kriptonlámpája talán ismertebb, de hogy milyen előnyei vannak és gyártása milyen technológiai innovációt igényelt, az már ködbe vész. Az elhangzó magyarázatot mindenki érdeklődéssel hallgatja.

A múzeum tevékenysége kezdetben szűk területre korlátozódott, szakmai és földrajzi értelemben egyaránt. Mivel a munka zömét a Budapesti Elektromos Művekben végezték, az áramszolgáltatás, annak is budapesti története került előtérbe. Az eltelt 25 év alatt azonban ez a kör egyre bővült. Pár év alatt túllépte egy vállalat ipartörténeti gyűjteményének kereteit. Ezt jelzi, hogy 1982-ben a Művelődési Minisztérium országos gyűjtőkörű szakmúzeummá, tehát a villamosipar országos intézményévé nyilvánította.

Nem csupán a villamosenergia-ipar privatizációja, hanem a tevékenység kibővülése tette indokolttá, hogy a múzeum fenntartásába az iparág többi vállalata is bekapcsolódjék. A terhek zömét ma is az ELMŰ Rt. viseli, de a költségek fedezésében részt vesz a 16 villamosenergia-ipari társaság, a Magyar Elektrotechnikai Egyesület és néhány kisebb villamosipari cég is. Célfeladatokra pályázatokat nyújt be, ezekre esetenként támogatást kap a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától, egyéb intézményektől és alapítványoktól. A múzeumnak pénzben ki nem fejezhető aranyfedezete az a szellemi munka, amelyet a technikatörténet iránt érdeklődő szakemberektől kap. A múzeum keretében működik az Elektrotechnikai Egyesület Technikatörténeti Bizottsága és a Jedlik Ányos Társaság. Utóbbi a Jedlik-életmű kutatásával és emlékének ápolásával foglalkozik. A Társaság hozta létre Győrben a Jedlik Emlékkiállítást a Czuczor Gergely Gimnáziumban, ott, ahol Jedlik tanári pályafutását elkezdte. A kiállításon korabeli készülékek, Jedlik eredeti műszerei, kísérleti eszközei is láthatók. Több készülék ma is üzemképes, gombnyomással működésbe hozható. A kiállítás bemutatását és gondozását a gimnázium bencés rendi tanárai végzik.

Az országos feladatkör ellátását a Elektrotechnikai Egyesületnek az egész országra kiterjedő szervezete, annak elkötelezett tagjai teszik lehetővé. Sok muzeális érték felkutatása és megmentése az ő segítségükkel történt. A kapcsolatot segítik a múzeumban tartott tudományos programok. Az Energiagazdálkodási Tu-

dományos Egyesülettel együttműködve minden csütörtökön színvonalas előadásokra kerül sor. Üléseket tart az Elektrotechnikai Egyesület múzeumi csoportja is, esetenként pedig egy-egy felfedezéshez vagy személyhez kapcsolódó időszaki kiállítást és tudományos ülésszakot tartanak. Együttműködik a többi hazai műszaki múzeummal, elsősorban az Országos Műszaki Múzeummal, amely a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának megbízásából foglalkozik a szakmúzeumok munkájának összehangolásával és szakmai felügyeletével.

A tudományos munkához tartozik a külföldi testvérintézményekkel fenntartott kapcsolat is. A múzeum tagja a szomszédos országok műszaki múzeumaival közösen létrehozott, bécsi székhelyű szervezetnek, a Műszaki Múzeumok Közép-európai Uniójának, közvetlen kapcsolatot tart fenn többek között a müncheni Deutsches Museum és a szintén müncheni Siemens Forum kutatóintézetével, a Paviában most épülő Olasz Elektrotechnikai Múzeummal és kutatóintézettel.

A megváltozott anyagi támogatási rendszernek megfelelően a múzeum 1999-től mint Közhasznú Társaság működik, „kiemelten közhasznú” minősítéssel. Ez azonban csupán jogi-gazdasági helyzetében jelent változást, célkitűzései változatlanok. A múzeum 25 év alatt szerény üzemi gyűjteményből nemzetközileg elismert szakmúzeummá fejlődött.

Jeszenszky Sándor

25 ÉVES A DEÁK TÉRI FÖLDALATTI VASÚTI MÚZEUM

Budapest közösségi közlekedésének csomópontján, a Deák téren található a maga nemében egyedülálló kiállítás, az 1975-ben megnyílt Földalatti Vasúti Múzeum.

1956-ban, a metró építése miatt elkerülhetetlen volt egy alagútszakasz kiváltása a millenniumi földalatti vasút vonalvezetéséből. Egy íves rész megszüntetésével lehetővé vált a metró mozgólépcsőjének elhelyezése, megvalósulhatott az aluljárórendszer megépítése.

A felhagyott alagútszakaszra két lehetőség várt:

- betemetik és ezzel egyszer és mindenkorra megszűnik,
- a Közlekedési Múzeum javaslatára a Budapesti Közlekedési Vállalat közreműködésével múzeum létesül.

Az utóbbi valósult meg. Az alagutat keresztező csatorna miatt a földem egy részét át kellett alakítani. Így a múzeumnak berendezhető 60 méter hosszú, 6 méter széles alagútból csak egy 40 méter hosszú szakaszt lehetett felhasználni, ahol megtartották az eredeti poroszsüveg boltozatot. Olyan múzeum jött létre – világviszonylatban példa nélkül álló módon –, ahol az eredeti járműveket az 1896-ban épített alagútban, forgalmi körülmények között lehet megtekinteni.

Az előtéren át belépve a múzeumba, állomási fogadórészbe jutunk, amelynek oldalfalán fotó idézi a millenniumi földalatti vasút 1896. évi képét. Előtte eredeti öntöttvas korlát egy szakasza látható. Az előtérben a vasút három eredeti márványtábláját helyeztük el. Egyik a főváros vezetőit, az engedélyes vasúttársaságok igazgatósági tagjait, a tervező és építő vállalatokat sorolja fel. A másik az építés vezetésére és felügyeletére kiküldött bizottsági tagok neveit tünteti fel. A harmadik tábla arról szól, hogy a vasút felveheti Ferencz József nevét. Az állomási részen mutatjuk be Balázs Mór tevékenységét a fővárosi közforgalmú közlekedés kiépítésében.

Az alagútszakaszban egy eredeti jármű és egy eredeti szerelvény áll:

- 19. pályaszámú faburkolatú motorkocsi, amelynek egyik vezetőfülkéjét és áramszedőjét az 1896-os állapotnak megfelelően alakították vissza,
- 1. pályaszámú fémburkolatú motorkocsi és egy vezetőállásos pótkocsi, amelyek kivitele az 1973-as, utolsó forgalmi helyzetet tükrözi.

A vitrines részben a millenniumi földalatti vasút és a metró történetét mutatjuk be sok fotó, eredeti dokumentum, tárgyak és modellek segítségével.

Merczi Miklós

25 ÉVES A 0 KILOMÉTERKŐ

1975. április 4-én a Lánchíd budai hídfőjénél, a Clark Ádám téren, a sikló előtti parkban avatták fel az országos főútvonalak kiindulópontját, a 0 km-t ábrázoló térplasztikát, *Borsos Miklós* alkotását.

Ez a jeles pont eredetileg a királyi palota küszöbénél állt, melyet a Lánchíd építéskor hoztak le mai helyére. Az eredeti jelműtárgy nem maradt fenn az utókorra.

A közlekedési rendszer „origójának” megjelenítését a század elején *Festetics Pál* vetette fel. Javasolta, hogy építsenek egy „0” kilométert szimbolizáló szobrot. Ez az időszak volt nálunk az autózás hőskora. A kezdeményező a – fennállásának századik évfordulóját 2000-ben ünneplő – *Hungária Automobil Club*hoz fordult támogatásért, amely felkarolta és megvalósította a szép gondolatot.

Így 1932-től a Kereskedelmi Minisztérium akkori palotája mellett, a járdán *Körmendi Frim Jenő* alkotása kapott helyet. A Madonnát – *Patrona Hungariae* – ábrázoló márványszobor, a talapzat mészkőoszlopán három alak domborműve (gyalogos, kocsis, autóvezető) jelezte a 0 km-t. A talapzaton elől a következő felirat volt olvasható. „*A magyar országutak kiindulópontja, 0 km. Állította a Hungária Automobil Club 1932.*”

A szobor 1944–45-ben megsérült, így lebontották.

A mai 0. kilométerkő helyén egy 1953-ban felállított munkás, mellette autókerék szobor (*Molnár László* alkotása) jelezte a magyar országutak kiinduló pontját. Ezen szobrot a 70-es évek közepén áthelyezték a XVII. ker. 576. utcába (Rákoshegy vasútállomás mellett)

A nevezetes helyre 1975-ben *Borsos Miklós*nak a 0 kilométerkövet legtalálókban szimbolizáló alkotása, a könyvünk címlapján is látható 3 m magas szobor került.

Ahogy a Lánchíd több, mint a Dunán átívelő, közlekedést szolgáló műtárgy, a hídfőnél található 0 km-kő is gazdag jelentésrendszert hordozó szimbólum, amely az ezredfordulóval sajátos aktualitást kapott, s amelynek tartalma még kifejtésre vár.

Kiss Csongor

Irodalom:

Rajna György: Budapest köztéri szobrainak katalógusa. Bp., 1989.; Bp. Lex. I/212.

A „0. KM”-TÓL A TUDÓSPANTEONIG

Mikor kezdődik az új évezred, mikor lépjük át a harmadik évezred küszöbét? A címlapra tett nulladik kilométerhez s egyben kötetünk végére érve befejezésül a bevezetésben feltett kérdésre szeretnénk visszatérni. Ezen fontos és időszerű kérdésre még nincs letisztult és általánosan elfogadott felelet. „Mi más egyébről van szó a tudományokban, mint éppen arról, hogy *a homályos dolgokat tisztázzuk, és azt, ami hiányzik, előteremtsük?*” – kérdezte Bolyai János, akinek útmutatása az ezredfordulós probléma tisztázásában is segít.

Úgy gondolom, abban nincs vita, hogy az új évezred első éve 2001. Ha a tíz ujjunkon számolunk, akkor az első ujjunkon kezdjük. Így megszoktuk, hogy a *kezdő* és az *első* azonos. Nincs „nulladik” ujjunk, sem „helyiértékes” kezünk. Egészen más a helyzet az informatikában. A komputerben a betűjeleket megelőzik a számjelek, és a számjelek között a 0 megelőzi az 1-et. Tehát szétválik a *kezdő* és az *első*.

A szokásos időszámításban évezredünk utolsó éve 2000, és az első 2001. Az új évezred *első* éve az informatikai időszámításban is ugyanez. De az első *nem a kezdő* év. A kezdő a „nulladik” év, 2000. Így igaza lehet azoknak is, akik 2001-ben, azoknak is, akik 2000. január 1-én, és azoknak is, akik 1999. december 24-én éjfélkor köszöntik az ezredfordulót.

A „nulla”, illetve a „semmi” a fordulópont. Hosszú fejlődésút vezetett a képjelektől a betűjeleken át a számjelekig. Az ókor olyan szellemóriásai, mint Arisztotelész, vagy Eukleidész még betűjeleket használtak számjelekként. Gerbert, illetve II. Szilveszter pápa már eljutott az arab számjegyek használatáig, de a nullát még ő sem ismerte.

A „0” feltalálása hatalmas és merész intellektuális tett. „*Olyan ez, mintha dinamókat gyártanának a Nirvánából*” – írta Halsted amerikai matematikus, aki Bolyai János angolra fordítója és értő tisztelője volt. Az ő tolmácsolásában szólaltak meg először angol változatban a híres szavak is: „*Semmiből egy ujj más világot teremtettem*”.

Jövőre a fiú mellett a zseniális apa, *Bolyai Farkas* is „évfordulós” személy. Annak jelzésére, hogy János milyen eszméket kapott indításként a *Tentamen* szerzőjétől a semmi fogalmához és jeléhez vezető útról, idézzük néhány gondolatát: „A külső világról az absztrakció vezet a tiszta tér fogalmára. Ha ugyanis gondolatban eltávolítjuk a testet, a melyet a külső tapasztalat mindig a helyével együtt ad meg: akkor megmarad a hely, melyet elfoglalni látszott, és a határ, a melyen belül volt.” „A részből és az alkotó részből származik a matematikai *semmi* és a *rész nélküli*. Ha ugyanis minden részt elveszünk, akkor származik a semmi fogalma, melynek jele 0. A mindentől a semmiig roppant nagy a lépés; egyetlen szóval mintegy megszüntetünk mindent, ami a magasztos 'Legyen' szóra keletkezett.”

Ettől a matematikai értelemben vett „nulladik kilométerkőtől” a *Tentamen*-ben közvetlen út vezet a földi világból az égi világba. A matematika a két Bolyai értelmében messze több, mint pusztán technika. „A mathesis segítségével emeljük azt a Jakab létráját, a melyen az égis hágunk fel, a honnan tüzes szárnyak emelnek bennünket minden tejúton és az égő napok óceánján túl, hogy beléhatoljunk a szentséges éjszakába, a hol a legfenségesebb Atya végtelen karjaival körül fogja az egész világot és fogadja visszatérő gyermekeit, kiket a szörnyű vihar kihajított az űrbe.” „A mathesis tiszta forrásából merített igazság az Istennek, az erkölcsiségnek és a halhatatlanságnak velünk született érzetét ébreszti fel bennünk, és bizo-

Szentágothai János 1993-ban megnyitja a Magyar Nemzeti Múzeumban a „Magyar származású Nobel-díjas tudósok” c. kiállítást

A Nobel-díjasokat bemutató kiállítás Nobel-díjas tudósokkal 1995-ben az MTESZ-ben. Balról: Nagy Ferenc, Bihari István, Oláh György, Harsányi János és Havass Miklós

1996. június 19., szerda

A világ magyar tudósai 2000-ben ismét találkoznak

MUNKATÁRSUNKTÓL

Bolyai János születésnapja a tudomány napja legyen, és ország-szerte ünnepeljék meg! Alapít-son a kormány és a Magyar Tu-dományos Akadémia Bolyai-dí-ját az interdiszciplináris kuta-tások területén kiváló tudósok elismerésére! Hozzák létre a magyar tudósok panteonját. Emlékhelyek, utcák, szobrok hirdessék az alkotó magyar gé-niuszt! – olvasható a millicente-náriumi tudóstalálkozó záró-nyilatkozatában. A tegnap este befejezett konferencia azt a ja-vaslatot is elfogadta, hogy négy év múlva, 2000-ben újabb tu-dóstalálkozót szervezzenek.

Solymosi Frigyes, a József Attila Tudományegyetem pro-

fesszora délelőtti előadásában a magasan kvalifikált oktatói-kutatói réteg méltatlan helyze-téről beszélt. Emlékeztetett a nyolc szegedi Széchenyi-díjas akadémikus javaslatára, amely szerint a privatizációs bevéte-lek egy részét a tudomány tá-mogatására kellene fordítani. A miniszterelnökhöz írott ja-nuári levelükre azóta sem érke-zett válasz. A szegedi professzor szerint a tudomány és a műsza-ki fejlesztés érdekeinek képviseletére mielőbb létre kell hozni egy államtitkári posztot. *Vizi E. Szilveszter* az MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintéze-tének vezetője is tudományba-rát politikát sürgetett, amely megállítja a kiemelkedő kuta-tók külföldre áramlását.

nyos édes és kimondhatatlan gyönyörűséggel tölt el bennünket. Segítségével behatóbban ismerjük meg a belső és külső világot, úgy hogy napfényre kerül a világban élő igazság, és megszületik az erény.” – írja az ifjúság lelkének épülésére Bolyai Farkas.

Ezt az emelkedett szellemet vitte tovább *Bolyai János* Tértanában, Úrtanában és Üdvtanában a kozmikus kreativitásig. Ez adja magyarázatát, hogy az 1996-ban rendezett Tudóstalálkozó zárónyilatkozata a jövő tudásalapú társadalmára előretekintve miért azzal kezdődik, hogy az állam állítsa tevékenységének tengelyébe a magyar nép tudását, a kiművelt emberfők gyarapítását, és jelképteremtő gesztusként helyezze Bolyai Jánost arra a helyre, amely alkotása alapján megilleti.

A 2000. év eseményei között a magyar tudóstársadalom számra központi jelentőségű a *Tudóstalálkozó 2000*. Ennek előkészítése céljából 1999. szeptember 15-én programadó tanácskozást tartottunk, amelyen *Oláh György* professzor, *Martonyi János* külügyminiszter és *Michelberger Pál* akadémikus, az MTESZ elnöke tartották a fő irányvonalat kijelölő előadásokat.

A rendezvényen az Évfordulóink főszerkesztőjét, s egyben a zárónyilatkozat szerkesztőjét érte az a megtiszteltetés, hogy beszámoljon arról, hogy az 1996-os határozatokból mi van már mögöttünk, és mi van még előttünk. Ennek során kiemelt figyelmet kapott a Magyar Tudóspanteon, és ennek keretében a magyar Nobel-díjasok múzeuma megteremtésének feladata.

Ennek történetében egy úttörő kiállítás jelentette a fordulópontot. 1993-ban emlékeztünk a Nobel-díjas *Szent-Györgyi Albert* születésének centenáriumára. Ebből az alkalomból kiállítás nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeumban a magyar származású Nobel-díjas tudósokról. „Szeretném, ha ez a kiállítás – amelyen a Nemzeti Múzeum jóvoltából a közönség először láthatja eredetiben *Szent-Györgyi Albert* aranyérmét, köszönet nekik ezért – csak az első lépés lenne egy, az amerikai Smithsonian Institution mintájára felállítandó gyűjteménynek...” – fogalmazta meg a feladatot a kiállítást megnyitó *Szentágothai János*.

Ő mutatta be „*Szent-Györgyi Albert és a magyar Nobel-díjasok*” című kiadványunkat is, amelyet azzal zártunk, hogy „lesznek még újabb Nobel-díjasaink”. *Harsányi János* és *Oláh György* személyében rögtön a következő évben lett két további Budapesten született Nobel-díjas, akik már 1995-ben hazalátogattak. Az MTESZ legnagyobb termét zsúfolásig megtöltötték az érdeklődők. Lélekemelő volt látni, hogy milyen tisztelet és szeretet sugárzott a Nobel-díjas professzorok, a világra szóló teljesítményt nyújtó tiszta emberek felé.

A jó szó és a tanácsok mellett másféle kincseket is kaptunk tőlük. Az 1996-os Tudóstalálkozáson meghirdetett, és a Tudóstalálkozó 2000-re az MTESZ Tudomány és Technika Házában megnyitandó *Magyar Tudóspanteonhoz*, s annak *Nobel-díjasok múzeumához* már ideadták az érmeik hiteles másolatát. (Kiadványunk 14. oldalának közepén *Oláh György* kémiai Nobel-díjának előlapja, és *Harsányi János* professzor közgazdasági Nobel-díjának hátlapja látható.)

Bolyai János, Széchenyi István, Bay Zoltán, Neumann János, Szentágothai János, Harsányi János, Oláh György, és nagy tudóstársaik példájukkal megmutatták, hogy, kis nép fiai is adhatnak nagyot a világnak. Világra szóló teljesítményeik arra köteleznek, hogy széles körű összefogással nekik illő emléket állítsunk, az ifjúságnak pedig olyan példát mutassunk fel, amely új tettekre, új alkotásokra lelkesít.

Nagy Ferenc

NÉVMUTATÓ

Ajtay Zoltán Endre	35, 53	Bükký Dezső	35, 115
Alvinczy Sándor	37, 126	Cholnoky Jenő	40, 83
Anker Alfonz	37, 118	Cicatricis Géza	35, 60
Anreith Johann Georg	24	Cziffra Géza	35, 100
Antal Boza József	43, 95	Czigler Győző	31, 86
Apáczai Csere János	20, 77	Czuczor Gergely	25
Aradi Jenő	36, 49		
Asztalos László	37	Csécsi János, id.	22, 78
Augustini Keresztély	22, 96	Cseh Gusztáv, id.	35, 89
Azary Ákos	31, 69	Cserjési Miklós	36, 46
		Csiki Ernő	32, 109
B. Kovács András	37, 82	Csörgey Títusz	32, 95
Babits Viktor	35, 60		
Balogh Jolán	35, 92	Demény György	31, 78
Bánki Zoltán	36, 50	Devecis del Vecchio Ferenc	31, 60
Barcsay Jenő	35, 49	Diószeghy Dániel	35, 89
Barra István	35, 79	Dorn, Hans	19
Bartholomaeides László	28, 67	Dugovics Lajos	126
Bay Zoltán	35, 87	Duka Tivadar	28, 79
Békés István	35, 96		
Bella Lajos	31, 126	Egger Leó	37, 95
Benczur Elek	32, 117	Emánuel György	25, 65
Bencsik Béla	37, 91	Entz Géza, ifj.	32, 74
Bene Ferenc	25, 105	Erdős József	35, 59
Benedek József	32, 67		
Benedikt Ottó	43, 117	Fabriczy János	27, 71
Benkő Sámuel	28, 68	Falus Róbert	37, 103
Berei Andor	35, 113	Faragó Ödön	36
Berényi Dénes	35, 100	Farkas Gábor	37, 79
Bermann Miksa	37, 92	Feszty Adolf	35, 51
Berrár Jolán	37, 95	Forbáth (Fischer) Imre	32, 66
Bobula Ida	35, 57	Forgách Károly	28, 97
Bodola Lajos, id.	28, 94		
Bodor Antal	32, 46	Gábor Dénes	35, 75
Bolyai Farkas	25, 52	Gábori Miklós	37, 122
Borbély Ferenc	35, 85	Gárdonyi Jenő	35, 98
Boros Ádám	35, 116	Genersich Keresztély	28, 59
Boros Frigyes	28, 49	Gerlóczy Gedeon	43, 90
Borsos József	32, 61	Gerster Béla	31, 108
Bóhm Viktor, Victor Bohm	35, 61	Gerster Kálmán	31, 105
Bősze Kálmán	35, 55	Gesztelyi Ferenc	35, 65
Brassai Sámuel	27, 53	Gesztelyi Nagy László	40, 112
Bruckner Győző	35, 111	Goldberger Ferenc	24
Buchholtz György, id.	24, 71	Goldziher Ignác	31, 80
Bugár-Mészáros Károly	32		

Gothárd Zsigmond	35, 105	Kremeneczky János	31, 54
Gregersen Hugó	43, 120	Kriza János	32, 64
Gyárfás József	32, 93	Kulka Frigyes	37, 51
Gyulay Zoltán	35, 101	Kunstädter Jakab Joachim	35, 61
		Kvassay Jenő	31, 82
Halász András	42, 58		
Halászy Jenő	35, 87	Lakits Ferenc	31, 55
Hannebeck Frigyes	32, 72	Lámfalussy Sándor	43, 92
Hatvany Bertalan	35, 73	Landerer Lajos	25
Hausegger József	23, 59	Lanfranconi, Grazioso Enea	31, 74
Héberger Károly	37, 83	László Ferenc	37, 100
Hegedűs Nep. János	24	Links Artúr	35, 80
Hegedűs Zoltán	37, 69	Litván József	35, 125
Henszelmann Frigyes	37, 110	Lőw Móric	35, 72
Hermann Emil Gusztáv	37, 67	Luppis János	32, 48
Hermann István	37, 105		
Hieronymi Ottó Ferenc	31, 69	Magyari Endre	35, 47
Hollán Ernő	35, 73	Mansfeld Géza	40, 49
Hollósy Jusztinián	35, 50	Marc Ferenc	35, 99
Höll (Hell) Máté Kornél	20	Márki Sándor	37, 82
Hönsch Zsuzsanna	24, 108	Maróti Géza	32, 58
Huzella Tivadar	40, 85	Masszi Ferenc	37, 116
		Mátyus István, kibédi	23
Jablonszky Jenő	42, 68	Mikoviny Sámuel	22, 24, 63
Jáky József	40, 99	Milasovszky Béla	35, 67
Jánosi Miklós	102	Miskolczy Csulyak István	20, 103
Jedlik Ányos István	27, 47	Moskovits Miklós	32, 112
Jerney János	27, 71	Müller Ferenc József	28, 106
Jugovics Lajos	43		
		Nagy Tibor	37, 59
Káldy Ádám	87	Noszkay Aurél	35, 112
Karácsonyi László	35, 97		
Kecskeméti István	42, 74	Orczy László	24
Kellner Béla	43, 86		
Kerekes Ferenc	31, 89	P. Károlyi Zsigmond	37, 97
Kiss Gábor	27, 65	Pacséry Imre	35, 124
Kiss Imre	25, 118	Padányi-Gulyás Jenő	35, 72
Klatt Virgil	28	Pál Hugó	31
Klebensberg Kunó	32, 113	Pantó Dezső	43, 118
Klein Pál	37	Papp József	35, 70
Kmeth Dániel	28, 79	Passuth László	35, 86
Komarnicki Gyula	43, 96	Pásztorniczky Lajos	37, 62
Kondér István	43, 98	Páter Károly	35, 64
Kondor Gusztáv	28, 93	Pécsi Eszter	41
Korach Mór	43, 119	Pete Zsigmond	28, 55
Korponay Gyula	42, 64	Petzelt József	29
Kovács György	37, 101	Pintér Béla	37, 56
Kovács házy Ernő	43, 120	Pócza Jenő	43, 99
König Rezső	35, 84		

Posevitz Tivadar	31, 121	Tessedik Ferenc	27
Prónay Gábor	32, 65	Theiss Ede	35, 56
Rédei László	35, 115	Timkó Imre	32, 109
Regőczy Emil	35, 109	Tiringer Ferenc	32, 117
Reményi Antal	28, 66	Tiszay Andor	35, 83
Réthly Antal	43, 100	Tomcsányi Béla	40, 103
Réthy Mór	37, 107	Tomka-Szászky János	22
Reuss Endre	35, 82	Torday Emil	32, 80
Rózsás Ferenc	25	Tost Ferenc	31
Rupp Jakab	26	Tótfalusi Kis Miklós	21
		Törő Imre	35, 102
Sabathiel Richárd	32, 81	Tőry (Tögl) Kálmán	42, 67
Sajó Elemér	32, 98	Treiber János	43, 112
Salamon Ferenc	27	Tumler Henrik	24
Sándor Ferenc	35, 79	Türr István	28, 94
Sándor István	24, 94	Ungnád Dávid	20, 126
Sándor Zoltán	35, 58		
Sass Brunner Erzsébet	40, 56	Ürményi József	28, 80
Scheffer Viktor	35, 125		
Schlattner Jenő	43, 105	Vágó László	32, 64
Schwarz Dávid	31, 123	Valkó Imre	42, 59
Sexty András	25	Van Swieten, Gerard	23
Simándi István	22	Vedres László	42, 63
Sipőcz Lajos	31, 56	Vertics Ferenc	27
Sós Aladár	42, 49	Vidos Zoltán	35, 62
Stüler August	27, 50	Világhy Károly	42, 53
Sulkowsky Zoltán	41, 115	Vitális Sándor	35, 66
Svachulay Sándor	32, 75	Vitéz István	35, 70
		Vozáry Pál	29
Sz. Koroknay Éva	37, 73		
Szabó György	37, 53	Wágner Dániel	26
Szabó Imre Flóris	37, 110	Wald Ábrahám	41, 125
Szalai Tibor	35, 114	Weigl Ernő	42, 58
Szalkai László	19	Weissmahr József	32, 66
Széki Tibor	41, 122	Wilczek Ernő	40, 71
Szentkláray Jenő	37, 106	Windisch Károly Gottlieb	23, 50
Szentpéteri László	42, 54	Witti Ferenc	29
Szerelmey Miklós	32, 92		
Szilágyi Tönkő Márton	23, 46	Xántus János	28, 104
Szilas Oszkár	40, 60		
Szluha János	24, 96	Zatykó Imre	35, 110
Szőts Sándor	35, 110	Zeyk Miklós	29
		Zichy Ágost	37, 104
Tanay Jenő	34	Zimmermann Ágoston	32, 121
Tárczy-Hornoch Antal	35, 106	Zorkóczy Béla	43, 116
Telkes Mária	35, 124	Zsolnay Vilmos	35, 62

1000 – 2000

